Institutul Revoluţiei Române din Decembrie 1989
Teodora Stănescu-Stanciu

ILUSTRAREA UNUI EŞEC. PARTIDELE COMUNISTE DIN EUROPA CENTRALĂ ŞI DE SUD-EST

Institutul Revoluţiei Române din Decembrie 1989

Teodora Stănescu-Stanciu

ILUSTRAREA UNUI EŞEC. PARTIDELE COMUNISTE DIN EUROPA CENTRALĂ ŞI DE SUD-EST

Editura SITECH
Craiova, 2011

Corectura aparţine autorului.

© 2011 Editura Sitech Craiova
Toate drepturile asupra acestei ediţii sunt rezervate editurii. Orice reproducere integrală sau parţială, prin orice procedeu, a unor pagini din această lucrare, efectuate fără autorizaţia editorului este ilicită şi constituie o contrafacere. Sunt acceptate reproduceri strict rezervate utilizării sau citării justificate de interes ştiinţific, cu specificarea respectivei citări.

© 2011 Editura Sitech Craiova
All rights reserved. This book is protected by copyright. No part of this book may be reproduced in any form or by any means, including photocopying or utilised any information storage and retrieval system without written permision from the copyright owner.

Editura SITECH din Craiova este acreditată de C.N.C.S.I.S. din cadrul Ministerului Educaţiei şi Cercetării pentru editare de carte ştiinţifică.

Editura SITECH Craiova, România
Aleea Teatrului, nr. 2, Bloc T1, parter
Tel/fax: 0251/414003
E-mail: sitech@rdslink.ro

MOVEMENT
ROMANIAN
FOR
QUALITY
Certificat Nr. 342
ISO 9001

ISBN 978-606-11-1990-5

CUPRINS

CUVÂNT INTRODUCTIV 7

CAPITOLUL I
EUROPA CENTRALĂ ŞI DE SUD-EST. SPAŢIU DE MANIFESTARE 11

CAPITOLUL II
PRIMII PAŞI AI COMUNISMULUI ÎN SPAŢIUL EST-CENTRAL EUROPEAN 20

CAPITOLUL III
ÎNTRE AUTORITARISM, IDEEA DE FRONT POLITIC, DISPARIŢIE ŞI RENAŞTERE STATALĂ. PARTIDELE COMUNISTE INTRĂ „ÎN TEREN“ 54

CAPITOLUL IV
PARTIDELE COMUNISTE – DE LA „ANONIMATUL“ *FRONTULUI* LA IMPUNEREA POLITICĂ 69

CAPITOLUL V
REFORMA GORBACIOVISTĂ ŞI IMPACTUL ASUPRA PARTIDELOR COMUNISTE DIN SPAŢIUL EST-CENTRAL EUROPEAN 161

CAPITOLUL VI
MOMENTUL 1989. PIERDEREA PUTERII 219

ANEXE 305

INDICE GENERAL 329

CUVÂNT INTRODUCTIV

A studia partidele comuniste în zona Estului Europei – un demers „bătut", deloc sau puţin ofertant în ceea ce priveşte lansarea unor, cât de cât noi, teorii sau scenarii. Şi, totuşi, am plecat la drum... Am plecat, luând în consideraţie, din start, existenţa unor trei seturi de interpretări. Trei seturi care, însă, converg spre acelaşi tip de final...

1. Analiza evoluţiei partidelor comuniste în spaţiul est-central european la nivelul secolului XX poate reprezenta analiza ***„funcţionabilităţii" întregii zone***, pentru fiecare palier cronologic în parte.

2. Analiza evoluţiei partidelor comuniste se poate identifica, apoi, cu ***evoluţia sistemelor politice***, în spaţiul est-central european la nivelul secolului XX, cu procesul efectiv de democratizare, respectiv de impunere a unor regimuri totalitare în zona dată.

3. Analiza evoluţiei partidelor comuniste în spaţiul est-central european la nivelul secolului XX poate fi percepută (în categoriile de succes sau insucces politic) şi din prisma generării sau non-generării de ***elite politice proprii***.

Istoria, „povestea", mai mult sau mai puţin scrisă, a partidelor comuniste reprezintă, în fond, ***ilustrarea unui eşec*** (de proporţii, dacă luăm în calcul faptul că aproape jumătate de veac aceste structuri politice au fost definitorii pentru regimuri, pentru întreaga zonă est-central europeană în ansamblul ei!).

În demersul nostru am optat pentru o prezentare quasi-clasică, clivată pe macro-etapele istorice definitorii ale secolului al XX-lea – interbelică; post-belică; retransformare democratică post-1989. Alegerea a fost determinată, în primul rând, de existenţa unor similitudini şi corelaţii între perioadele istorice şi, respectiv, reuşitele-eşecurile unor organisme politice tributare unei ideologii sau alteia. Dar şi pe o facilitare a lecturii, o apropiere oarecum mai uşoară de evenimente sau personaje din decenii trecute.

În plus, analiza cazului românesc, în comparaţie cu celelelalte state din zonă, nu a reprezentat deloc obiectivul nostru. Ci, considerând că ne confruntăm cu fenomene regionale, cu destul de mici sau chiar insignifiante note individualizante, am marşat pe prezentări comune, subliniind deosebirile doar acolo unde diferenţele erau definitorii... Am încercat, apoi, să completăm prezentarea, mai mult

sau mai puţin evenimenţială sau analiza efectivă, fie cu documente de epocă, fie cu versiuni (clasice, dar şi recente) lansate în literatura de specialitate în limba română sau în limbi străine. În ultimul caz, de cele mai multe ori, textele în limba engleză au fost lăsate netraduse, plecând de la premisa că, prin traducere, s-ar pierde acea notă definitorie, personală, a autorului.

Postarea, în secvenţa de început, a unei identificări, mai mult terminologică sau de percepţie geopolitică, a zonei est-central europene o considerăm, apoi, extrem de utilă în înţelegerea fenomenelor care au definit secolul trecut, dar şi care definesc, în continuare, un spaţiu surprins mereu în... mişcare. Dacă, iniţial, după cum se va vedea şi din capitolele lucrării, această regiune a trăit reconfigurări statale, transformările au fost determinate, apoi, de evoluţiile separate, de creionarea unor căi, mai mult sau mai puţin proprii sau, chiar, de prezenţa crizelor, a exploziilor, care au întrerupt „liniştea" sistemică.

Capitolul al doilea poate părea a rupe, oarecum, logica demersului istoric clasic... Nu am mai utilizat simpla ... istorisire, derulare de fapte, ci am optat pentru o prezentare tip „fişă" (notă definitorie; spectru politic; evenimente cheie; organisme constituţionale), pentru ca, apoi, spre final, tip conclusiv, să intervenim, subliniind de astă dată tocmai lipsa de performanţă politică a partidelor comuniste – personajele centrale. Acea lipsă de performanţă a fost generată, după cum a şi demonstrat bogata literatură de specialitate (repere istoriografice fiind prezentate, constant, pentru fiecare dintre problematicile trecute în revistă), atât de câteva seturi de factori comuni, cât şi de unele particularităţi definitorii pentru un stat sau altul, un deceniu sau altul. Creionarea unor traiectorii politice speciale – posibile „mărci", figuri centrale determinante ale mişcării de extremă stângă – a reprezentat soluţia prin care am încercat să completăm întreaga frescă a epocii.

Pentru perioada instaurării efective a regimurilor totalitare, în care, pentru prima dată, din periferia vieţii politice, partidele comuniste au devenit, forţat, protagonişti, nararea a utilizat atât clasica versiune a prezentării evenimenţiale, cât şi – după cum le-am denumit –, a acelor „crize în evoluţii": fenomene comune, momente de ruptură (mai mult sau mai puţin individual-statale), cariere politice ş.a. În plus, o notă aparte poate fi considerată intercalarea în text a unor opinii – mărturii ale contemporanilor, dar şi ale istoricilor, axate tocmai pe diversificata paletă a cauzelor şi metodelor de impunere a regimurilor comuniste.

Secvenţele dedicate perioadei marcate de reformele gorbacio-

viste şi, respectiv, finalului regimurilor totalitare au încercat să identifice, pe de o parte, existenţa unor racordări la evoluţiile generale – aşa-numiţii „factori de permeabilitate" – iar, pe de alta, restructurările sau, din contră, osificările partidelor comuniste şi, în special, traiectoriile şi personalitatea principalilor conducători. O atenţie specială a fost acordată aici, singular faţă de capitolele anterioare, evoluţiilor de la nivelul Uniunii Sovietice, tocmai în ideea de a identifica tipologia şi metodele de implementare a schimbării. „Chipul", mai mult sau mai puţin politic (generaţie, mediu, pregătire, carieră efectivă ş.a.) al liderului (după cum se poate vedea şi din „fişele" din Anexe) şi, respectiv, imaginea promovată, atât de el, cât şi de statul comunist, de regimul în sine, devenind, în opinia noastră, importante chei în complicatul proces de pierdere a autorităţii partidului în drumul spre redemocratizare...

Ultima secţiune, axată, logic, pe „performanţele" post 1989, poate naşte însă cele mai multe controverse. Mai ales din perspectiva prezentării şi analizei principalelor direcţii deja „bătătorite" în literatura de specialitate. Căci, pentru mulţi analişti, în special occidentali, misia identificării urmelor partidelor comuniste în perioada tranziţiei spre democraţie a fost extrem de dificilă. Prezenţa unor figuri, identificate în deceniul sau deceniile anterioare cu partidul comunist, a fost considerată marcă a existenţei unei continuităţi – unele formaţiuni politice noi fiind percepute, astfel, ca succesorale ale vechilor partide comuniste. Într-o analiză atentă se poate observa însă că nu peste tot se poate vorbi efectiv de asemenea cazuri şi, de foarte puţine ori, putem identifica, măcar pentru palierul 1990-1992, partide comuniste succesorale propriu-zise. (Una dintre cauze, de altfel extrem de simplu de identificat, a fost generată de climatul anticomunist aproape general!). Odată trecută însă aşa-numita în politologie „lună de miere" post-1989, pe fundalul unor din ce în ce mai dese nemulţumiri sociale (consecinţă directă a neperformanţelor economice), ideologiile de stânga (atenţie!, nu de extremă stângă!) au urcat destul de în forţă. Mult mai târziu, considerăm chiar ca o reflectare efectivă a funcţionabilităţii regimurilor democratice în spaţiul est-central european, partide comuniste – cu denumirea deja consacrată – au putut să activeze, neînregistrând, încă, decât foarte palide reuşite.

Mai poate fi povestea unui eşec interesantă?!...

CAPITOLUL I

EUROPA CENTRALĂ ŞI DE SUD-EST. SPAŢIU DE MANIFESTARE

Dar care este cadrul efectiv de manifestare al acestor partide comuniste?! Nu putem vorbi, considerăm, de evoluţii sau involuţii strict la nivelul rezultatelor politice, atât timp cât nu am trasat cadrul general, nu am conturat spaţiul, nu am încercat să oferim definiţii, departajări (mai mult sau mai puţin conceptuale!).

Tendinţa oarecum generalizată în domeniul studiilor de specialitate asupra acestei regiuni europene, aproape indiferent de perioadă, este de a oferi o percepţie diferenţiată asupra traiectului fiecărui stat component în parte.

"Am putea spune, exagerând puţin, - opina în perioada interbelică unul dintre cei mai buni cunoscători ai acestui spaţiu analizat, H. Seton-Watson, - că în Iugoslavia, România şi Polonia metodele orientale au prevalat asupra celor occidentale. În Bulgaria, sistemul oriental nu a fost niciodată pus în discuţie. În Cehoslovacia, tradiţia austriacă a unei administraţii corecte şi destul de eficace s-a păstrat, pe când în Ungaria condiţiile au corespuns unei oscilări între Vest şi Est"[1].

Chiar dacă macro-teza civilizaţiei europene – mai ales astăzi, în plină epocă a integrării europene –, nu mai poate fi combătută, existenţa unor concepte departajatoare cel puţin la nivel geo-politologic suscită atenţie, interes şi, uneori, conduce chiar la dezbateri aprinse.

Europa centrală şi de sud-est este – în fond – o sferă de cuprindere destul de greu definibilă. Un spaţiu mereu supus transformărilor, schimbărilor de graniţe, regim sau alianţe. Între care mai intervin şi unele "dezertări" din pluton – mult discutata apartenenţă singulară la spaţiul central-european a Poloniei şi Ungariei. Concepte propriuzise de definire diferite de la limbă la limbă, de la tradiţie la tradiţie: Europa centrală şi de sud-est, Europa de Est, Balcani, Europa Central-

[1] H. Seton-Watson, *Eastern Europe between the Wars 1918-1941*, Cambridge, 1945, p. 146.

Estică, Sud-estul european sau chiar Mitteleuropa...

Un istoric polonez chiar lansa o simpatică şi extrem de expresivă butadă: "Spune-mi ce e Mitteleuropa şi-ţi voi spune cine eşti..."

Căci unul dintre cuvintele cheie ale istoriei acestei părţi a continentului european este cel de diversitate, bazată uneori chiar pe contradicţii. "The countries of Eastern Europe constitue an international and political community of states marked by contradictions. Not only are they heteregenneus ethnically and linguistically, and in their levels of cultural, economic and political development, but they lie within a region that historically been in the magnetic fields of different major powers. This circumstances has imparted particular features to the policies of the Eastern European countries. Over the centuries, they manoeuvred between different powers centers and blocs and exerted tremendous influence on the destiny of Europe." Sunt cuvintele categorice ale unui studiu oficial (ce marşează în mod clar pe noţiunea de "Europă de Est"), studiu asupra sistemului lumii socialiste, citat de una dintre cele mai cuprinzătoare culegeri de documente şi viziuni asupra acestei regiuni europene, lucrare purtând semnătura istoricului L. H. Legters şi intitulată *Eastern Europe. Transformation and Revolution. 1945-1991.*

Este, în fond, vorba despre aceeaşi situare în "calea tuturor răutăţilor", de această dată nu numai a spaţiului exclusiv românesc, ci, într-o viziune de ansamblu, a întregului spaţiu din care România a fost şi este parte componentă. Deci, reluând, discursul istoric pare să ofere măcar o certitudine – cel puţin din punctul de vedere al structurilor politice implicate – în această regiune europeană s-a impus o comunitate de state, marcată însă de contradicţii, de diferenţe.

Diferenţe care pot proveni chiar şi din departajarea de componenţă a spaţiului avut în analiză. Considerând, aprioric, ca general valabilă opinia istoricului R. Okey, autorul unui foarte interesant studiu intitulat *Eastern Europe. 1740-1985. Feudalism to communism*, conform căreia "istoria Europei de Est este profund marcată de factorul geografic", vom încerca să aruncăm o privire efectiv asupra acestor părţi componente a hărţii regiunii avute în studiu.

Foarte simplă întreprindere, ca o primă impresie. Alfabetic, este vorba de statele: Albania, Bulgaria, Cehoslovacia (cu diferitele sale denumiri de-a lungul istoriei secolului XX), Iugoslavia, Polonia, România, Ungaria, uneori, în funcţie de contextul geo-strategic, Grecia şi o parte a Germaniei (cazul post 1945 – R.D.G.).

O mai atentă trecere în revistă a principalelor surse contempo-

rane poate conduce, destul de uşor, la observarea prezenţei unei aprige confruntări în ceea ce priveşte componenţa efectivă fie a Europei centrale, fie a celei central-estice, fie a Balcanilor.

Într-o încercare de prezentare sistemică, situaţia destul de complicată a integrării acestui spaţiu analizat într-o zonă distinct denumită a continentului european poate fi determinată de şcoli, personalităţi, tipuri de discursuri istorice etc. De-a lungul timpului, s-au impus chiar şi unele concepte de prezentare/cuprindere a acestui spaţiu european. S-a optat, pe rând uneori, alteori paralel, pentru utilizarea ideii fie de Europa Centrală, Mitteleuropa, fie de Balcani sau Europa Sud-Estică.

În 1930, unul dintre cei mai cunoscuţi geografi ai Europei interbelice, Emmanuel de Martonne (care, printre altele, a fost şi un bun cunoscător al spaţiului românesc, unde, de altfel, avea şi numeroşi prieteni) lua în consideraţie componentele complicate ale macroconceptelor privitoare la această marginalitate europeană. "Central Europe is not just a hollow expression without a corresponding reality. The term designates a given part of our continent, whose geographic, historical and cultural characteristics differentiate it from both Western, and respectively Eastern Europe" (*Europe Centrale*, 1930). Un an mai târziu, în 1931, avea să se nască şi Institutul münchenez de studii sud-est europene, ce efectua analize cu privire la traiectul următoarelor state: Albania, Bulgaria, Cipru, Grecia, Ungaria, România, Turcia şi Iugoslavia. Un alt termen începea să facă, la rândul său, carieră în această complicată departajare de definiţii şi concepte. Un termen cu o sferă mult mai largă de cuprindere decât mai vechiul concept referitor la "Balcani" şi „lumea balcanică", definind ţările situate la sud de fluviul Dunărea.

Mult mai vechi, după cum remarcam anterior, este însă termenul de "Balcani". "Deşi într-o mai mică măsură decât noţiunea de «Europă Centrală», termenii «Balcani, state, popoare balcanice», ş.a. comportă şi ei o oarecare ambiguitate, în special cu privire la limitele lor de miazănoapte. Strict geografic, Peninsula Balcanică s-ar mărgini la nord cu Dunărea şi – să spunem – cu afluenţii apuseni ai marelui fluviu.

Dar pe plan istoric mai intervine conturul sferei politice şi culturale în care s-a mişcat un popor sau altul"[1], ideea continuă, în parte, şi percepţia românului Tudor Vianu, care insista asupra caracterului

[1] Camil Mureşan, prefaţă la ediţia în limba română a *Formarea statelor naţionale balcanice, 1804-1920*, Charles şi Barbara Jelavich, 2001, p. 2.

special pe care îl au Balcanii ca factor de translaţie între civilizaţia estului şi cea a vestului: "Moştenitoare ale lumii greceşti, ale Romei şi ale Bizanţului, etapă importantă în circulaţia valorilor culturale între Europa şi Asia, civilizaţiile balcanice au o vocaţie specială pentru a facilita înţelegerea mutuală între Vest şi Est".

Termenul de "Europa de Est" a apărut odată cu divizarea continentului în funcţie de căderea "cortinei de fier", după 1945, semnificând, în mare, limitele Europei comuniste şi având, după cum sublinia un reputat comunistolog, François Fejtö, un sens "mai degrabă politic, şi nu neapărat geografic"[1].

Alături de aceste concepte, unele dintre cele mai vehiculate – astăzi, ca şi ieri, şi nu numai în discursul istoric –, şi-au mai făcut loc şi altele, precum mult mai filosoficul concept de "Mitteleuropa" sau mai direct geograficul "Europa mediană". În cazul primului, dezbaterile au fost extrem de aprinse, mai ales cu privire la momentul re-lansării termenului în sine. După părerea unui foarte cunoscut istoric francez, specializat chiar în studierea acestui spaţiu european, Jacques Le Rider, "La fel ca în 1848, modelul germanic de Mitteleuropa avea să fie reabilitat de intelectualii din ţările slave central-estice... Ideea de Europă Centrală a fost un mit care dădea curaj exilaţilor parizieni sau new-yorkezi din timpul tiraniilor comuniste şi intelectualilor dizidenţi care se aventurau să-l formuleze" (*Mitteleuropa*, 1997). Acelaşi aspect comunitar al rezistenţei în perioadele de maximă criză, în ideea de apartenenţă la acelaşi trunchi de tradiţii şi mentalităţi apare şi la analistul maghiar Istvan Bibo, conform căruia Europa Centrală are chiar o definiţie negativă - "comunitate de destin în vreme de criză" (*Misere des petits Etats de l'Est*, 1946). "Însă mişcarea culturală care a readus în discuţie ideea Mitteleuropei – concluziona sociologul Ionel Nicu Sava – se va limita, de la bun început, la ceea ce din punct de vedere spiritual putea fi definit ca fiind autentic central-european. Deşi a fost o definiţie cu o geografie variabilă, nu frontiera spre est a fost mai greu definibilă, ci frontiera spre vest" (*Zece ani de tranziţie în Europa de Est*, 2000). Spre răsărit, limitele Europei Centrale s-au creionat în funcţie de linia de aproximativă diviziune culturală dintre creştinătatea occidentală, pe de o parte, şi creştinătatea ortodoxă şi islamul, pe de altă parte, în timp ce spre vest, problema care s-a ridicat încă de la începuturi a privit im-

[1] François Fejtö, *Histoire de democracies populaires*, Edition de Seuil, Paris, vol. I, 1979, p. 19.

plicarea – non-implicarea Germaniei în acest spaţiu.

Oarecum traducerea conceptului german de "Mitteleuropa", ideea de "Europă mediană" apare cu predilecţie în studiile francofone, unde un purtător de drapel, cunoscut şi în spaţiul românesc, este Jean-Marie Le Breton şi lucrarea sa *Europa centrală şi orientală între 1917 şi 1990*, îmbinare interesantă de concepte, a cărei primă secţiune considerabilă se intitulează chiar *Evoluţia politică a Europei mediane*.

Dincolo de definiţii, sfera de cuprindere geografică a acestor termeni, lansaţi mai devreme sau mai târziu în dezbaterea europeană, este cea care interesează cel mai mult. Astfel, dacă este să urmărim traiectul hărţilor Europei Centrale el a înregistrat schimbări importante, în funcţie de contexte şi percepţii geo-politice. Un extrem de interesant studiu datând din perioada interbelică (N. Al. Rădulescu, "Poziţia geopolitică a României", 1938) subliniază tocmai această diversitate, luând ca termeni de reper patru analize succesive, datând din 1932, 1934, 1936 şi, respectiv, 1938 şi aparţinând unor geografi de renume: G. Wirsing, Emm. de Martonne, J. Ancel şi românul Al. N. Rădulescu. Comparând cele patru viziuni cartografice ale Europei Centrale se poate lesne observa o creştere a spaţiului de cuprindere al acestei regiuni, spre final, anii 1938, adăugându-se şi zonele Greciei sau Turciei. Iar poziţia unor ţări ca Bulgaria sau spaţiul iugoslav fiind fie inclusă (1932, 1938), fie lăsată în afară (1934, 1936).

Perioada interbelică

Drumul pare a fi deschis de studiile unuia dintre părinţii geopolitologiei anglo-saxone, Halford Mackinder, care, în 1919, lansa ideea unui brâu de state şi popoare non germane (şapte la număr: polonezii, cehii şi slovacii, maghiarii, sârbii, croaţii şi slovenii, românii, bulgarii şi grecii), de a căror stabilitate va depinde soarta ulterioară a întregului continent (*Democratic Ideals and Reality*, 1919). Pentru o sferă mai largă de cuprindere a conceptului, mai mult sau mai puţin geografic, de Europă Centrală au început apoi să pledeze, cu predilecţie, reprezentanţii şcolii franceze. Printre ei, mai sus amintiţii Jacques Ancel sau Emmanuel de Martonne, dar şi Auguste Gavin sau Ernest Lemonon. Pe o poziţie oarecum similară s-au situat şi reprezentanţi ai altor şcoli, precum cea italiană (Mario Ruffini), germană (Ernst Schmidt) sau britanică (H. Seton-Watson).

Unii dintre aceştia situau Balcanii în întregime în spaţiul Europei Centrale, pe când alţii se opreau doar asupra unor state precum România sau spaţiul iugoslav. Astfel, în conformitate cu hărţile tra-

sate în această perioadă istorică putem considera a face parte din această zonă, alfabetic, statele: Albania, Austria, Bulgaria, Cehoslovacia, Elveţia, Germania, Grecia, Italia, Iugoslavia, Polonia, România, Ţările Baltice şi Ungaria. Deci, un spaţiu extrem de amplu, în comparaţie cu alte departajări conceptuale (de pildă, spaţiul balcanic, considerat în mod singular).

La începutul anilor 1940, visele comunităţii central-europene începeau să lanseze proiecte de fuziune care aveau în vedere nu mai puţin de opt state, şi anume: Austria, Bulgaria, Cehoslovacia, Grecia, Ungaria, Polonia, România şi Iugoslavia (*Federation in Central Europe,* 1942).

Anii Războiului Rece

După 1945 şi impunerea regimului comunist în această parte a Europei, situaţia se schimbă din nou. La doar câţiva ani de la terminarea conflagraţiei mondiale, în 1954, doi geografi francezi, Pierre George şi Jean Tricart, includeau în spaţiul Europei Centrale: cele două state germane, Elveţia, Austria, dar şi mult mai tradiţional aparţinătoarele acestui areal, republici populare: Polonia, Cehoslovacia, Ungaria şi România. Nu se mai vorbea însă de situaţia Bulgariei, a Albaniei sau a spaţiului iugoslav...

În 1962, istoricul german Andreas Hilgruber considera că Grecia, Bulgaria, Iugoslavia, România, Ungaria şi Cehoslovacia fac parte din aceeaşi regiune europeană, respectiv cea central-estică.

Un deceniu şi jumătate mai târziu, ideea prinde oarecum contur şi în ceea ce priveşte structura studiilor provenite tocmai din acest spaţiu. Spre exemplu, în 1977, doi cunoscuţi istorici maghiari, Ivan Berend şi Gyorgy Ranki, defineau astfel Europa Central-Estică: "was notoriously a multi-national region, one in which political frontiers and national divisions rarely coincided. Almost thirty different peoples and nationalities lived together in the Habsburg Empire, in the Balkan territories still under Ottoman rule at the middle of the 19th century, and in the Polish lands of the Russian Tzars", autorii nesfiindu-se să pună alături state precum: Ungaria şi România, Austria şi Serbia, Polonia, Bulgaria sau Cehoslovacia.

Nu putem să nu amintim însă că au existat şi cazuri în care cuprinderea geografică a fost mult mai restrânsă şi ideea de apartenenţă la spaţiul central sau central-estic european s-a bazat, cu predilecţie, pe considerente religioase (a se vedea, spre exemplu, cazul studiului istoricului maghiar J. Szucs, din 1981, care considera că noţiunea de

Europa centrală cuprinde doar statele sau zonele în care catolicismul sau protestantismul a prevalat de-a lungul istoriei).

Perioada de după căderea comunismului. Percepţii recente.

Astăzi, aproape la unison, întreaga comunitate ştiinţifică consideră că asistăm la o adevărată renaştere a conceptului de "Europă centrală". "Today, Eastern Europe is again Central Europe – sublinia, în 1990, pe fundalul prăbuşirii comunismului istoricul american de origine poloneză Zbigniew Brzezinski – which it has been historically, culturally and philosophically. The correct geographic designation of the area involved is also Central Europe – even though for almost half a century it was misleadingly labelled as Eastern Europe".

La foarte puţin timp s-a impus şi recunoaşterea oficială mai mult sau mai puţin geografică a acestei renăscute Europe Centrale. La 19 iunie 1992, la Petersberg, pe teritoriul Germaniei, Declaraţia întâlnirii dintre membrii Consiliului de Miniştri ai Europei Occidentale şi reprezentanţii statelor din Europa Centrală stipula clar ţările membre ale acestui spaţiu: Bulgaria, Cehoslovacia (aşa cum era acest stat atunci!), Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, România. Primul paragraf le definea sec ca "state ale Europei Centrale".

Rând pe rând, au început să apară şi diverse iniţiative de cooperare regională care au introdus, direct sau indirect, în denumirea lor oficială conceptul de "Europă Centrală". În ordinea cronologică a înfiinţării lor:

a) Iniţiativa Central Europeană - organism creat în noiembrie 1989[1], dar cu numele acesta din iulie 1992, din care au făcut parte, iniţial, următoarele state: Austria, Bosnia-Herţegovina, Croaţia, Cehia, Ungaria, Italia, Republica Macedonia, Polonia, Slovacia şi Slovenia, la care s-au adăugat, doi ani mai târziu, în iulie 1994, ca "membrii asociaţi" Albania, Bulgaria, Belarus, România şi Ucraina, iar în 1996, acestea devenind membri cu drepturi depline;

b) Grupul de la Vişegrad – organizaţie înfiinţată la începutul

[1] Ideea înfiinţării unei astfel de organizaţii de cooperare regională este însă mult mai veche. Originea ei datează încă din 1978, o dată cu crearea regiunii Alpi-Adria, care cuprindea nordul Italiei, Bavaria, Austria şi unele districte de la graniţa cu Ungaria. CEI a avut ca principal promotor Italia (fostul ministru de externe Giani de Michelis a jucat un rol deosebit în acest sens) şi a prezentat o perspectivă sud-europeană asupra ceea ce cel mai adesea s-a numit "proiectul Mitteleuropa". Denumită iniţial şi "Pentagonala", CEI s-a lărgit treptat, până a ajunge şi la graniţele efective ale Estului Europei.

anului 1991, iniţial doar cu trei state membre: Cehoslovacia, Polonia şi Ungaria, care, ca urmare a "divorţului de catifea" cehoslovac au crescut la patru.

c) Convenţia Central Europeană de Liber Schimb (CEFTA), semnată în decembrie 1992 şi intrată în vigoare în martie 1993, organizaţie care s-a extins treptat, cuprinzând şi România şi Bulgaria.

Şi totuşi, nici în acest context de revigorare a unui mult mai vechi concept, diferenţierile în ceea ce priveşte efectiv încadrarea unor state sau ale altora în această regiune europeană nu au dispărut. S-au impus, aproape simultan, şi noi sau mai vechi... nuanţe: Europa Central-Estică, Centrul şi Estul european, Sud-estul european, Europa răsăriteană.

Pentru autorul american (dar originar din acest spaţiu analizat!) al unui Atlas istoric al Europei Central-Estice, Paul Robert Magocsi, zona descrisă acoperă: "the land between the linguistic frontier of the German – and Italian – speaking peoples on the west and the political boundaries of the former Soviet Union on the east. The nort-southern parameters are the Baltic and Mediterranean seas...". Din punctul de vedere al statelor incluse, este vorba de: "zece: fostele membre ale Tratatului de la Varşovia, la care se adaugă cele trei state baltice, plus Slovenia" (*Historical Atlas of East Central Europe*, 1993).

Nu trebuie uitată, cel puţin la nivelul micro-regional, al Balcanilor, contribuţia Mariei Todorova, atât prin excelenta analiză *Imagining the Balkans*[1], cât şi prin alte serii de studii şi articole pe aceeaşi temă: „În vreme ce, în ansamblu, atenţia acordată regiunii balcanice pare să fie motivată de teama de contagiune şi de politicile de carantină ce o însoţesc, precum şi de întregul spectru negativ de la batjocura muşcătoare, dar cel puţin pasivă, până la impulsurile punitive înălţătoare, dar partizane, au existat şi eforturi de a impune atenţiei regiunea sud-est europeană (sau balcanică) drept obiect al unei preocupări şi compasiuni autentice. Dar faptul de a impune atenţiei nu este un act inocent. Noţiunile complexe (precum regiune, naţiune, rasă, gen etc.) reprezintă sisteme elaborate social de zone marcate şi nemarcate (...).

Noţiunea complexă de Europa include atât zone marcate, precum Europa de Sud-Est (Balcanii), Europa Centrală şi de Est, Europa de Est, cât şi zone nemarcate, cum ar fi Europa de Nord-Vest,

[1] Maria Todorova, *Imagining the Balkans,* Oxford University Press, 1997, varianta românească – *Balcanii şi balcanismul*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2000.

Europa de Sud-Vest sau Europa Centrală şi de Vest”[1].

Concluzii

Un spaţiu greu definibil, supus interpretărilor şi, mai ales, schimbărilor. După cum sublinia şi Sorin Antohi într-un foarte interesant studiu[2], chiar „Europa pare să-şi fi pierdut Estul – «Europa de Est» este folosită mai rar şi mai puţin drept categorie geopolitică şi a fost înlocuită oficial în majoritatea documentelor de stat prin «Europa Centrală»”.

Pentru secolul XX, Europa centrală şi de sud-est poate fi identificată cu un uriaş şantier. Un şantier în care se încearcă a se pune bazele construcţiei viitorului, în cea mai mare parte democratică. Şi, considerăm, că tocmai această diversitate şi-a pus amprenta (şi destul de vizibil!) asupra competenţelor unei formaţiuni politice sau a alteia.

Într-o lectură simplistă, urmând mai mult firul logicii, pe acest fundal de tranziţie, cel puţin la nivelul strict determinat al perioadei interbelice, discursul gândit a se adresa, populist, marii mase a electoratului, devenit într-un aşa scurt timp activ politic (prin introducerea votului universal), ar fi trebuit să fie, de departe, câştigător. Însă lecţia anilor 1925-1935 a demonstrat contrariul, cel puţin în ceea ce priveşte strict cazul partidelor avute de noi în analiză. Cauzele acestui eşec – pentru perioada dată! – devin uşor decriptabile dacă se recurge la clasica prezentare a structurilor democratice incipiente din acest spaţiu. Democraţia devine, de departe, pentru prima etapă, detaşat câştigător; în timp ce, pentru a doua etapă, reprezentantele extremei drepte, din nou în detrimentul extremei stângi. La „de ce?” şi la „cum?” – ca şi la alte interogaţii de acelaşi calibru – va încerca să le ofere răspunsuri secţiunea următoare.

[1] Maria Todorova, „The Image of the *Other* / Neighbour in the School Textbooks of the Balkan Country”, în International Textbook Research, vol. II, 1991, p.170.

[2] Sorin Antohi, „Habitudini mentale: geografii simbolice în Europa de după 1989”, în Sorin Antohi, Vladimir Tismăneanu, coord., *De la utopie la istorie. Revoluţiile din 1989 şi urmările lor*, Editura Curtea veche, Bucureşti, 2006, p. 114.

CAPITOLUL II

PRIMII PAŞI AI COMUNISMULUI ÎN SPAŢIUL EST-CENTRAL EUROPEAN

„Apariţia comunismului ca manifestare politică majoră a secolului XX trebuie să fie considerată în tandem cu dezvoltarea fascismului şi nazismului. De fapt, comunismul, fascismul şi nazismul au fost generic înrudite, istoric legate şi din punct de vedere politic destul de asemănătoare. Ele s-au constituit ca răspunsuri la traumele epocii industriale, la apariţia milioanelor de dezrădăcinaţi, prima generaţie de muncitori industriali, la inegalitatea capitalismului primar şi la sentimentul acut, recent dobândit, al urii de clasă, întreţinut între aceste condiţii”[1].

Însă diferenţele au fost, la rândul lor, semnificative. Căci, ca în orice analiză istorică[2], generalizarea reprezintă una dintre cele mai înşelătoare capcane...

Aproape fiecare dintre marii analişti ai celor mai importante ideologii totalitare ale secolului al XX-lea a încercat să ofere propria versiune. Departajarea majoră, în opinia, de pildă, a lui Stéphane Courtois[3], a constat tocmai în „caracterul ideologiei” – cea nazistă – destul de eterogenă, în schimb, „ideologia comunistă era o construcţie extrem de coerentă, elaborată de Lenin, sistematizată şi popularizată de Stalin, prin intermediul unei vulgate unice”.

---

[1] Zb. Brzezinski, *Marele eşec. Naşterea şi moartea comunismului în secolul XX*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1993, p. 12

[2] Foarte interesant atât din perspectivă teoretică, cât şi practică, poate fi studiul lui Jaques Julliard, „Totalitarism: Putem să comparăm? Trebuie să comparăm?”, în Stéphane Courtois, coord., *O noapte atât de lungă. Apogeul regimurilor totalitare în Europa, 1935-1953*, Editura Vremea, Bucureşti, Colecţia Fapte, Idei, Documente, 2008, pp. 29-43.

[3] St. Courtois, „Introducere”, la Stéphane Courtois, coord., *O noapte atât de lungă. Apogeul regimurilor totalitare în Europa, 1935-1953*, Editura Vremea, Bucureşti, Colecţia Fapte, Idei, Documente, 2008, p. 14.

Consecinţele politice ale primei conflagraţii mondiale.

Prima conflagraţie mondială a impus – efectiv şi la modul general al realităţilor politico-statale – noi cuvinte de ordine: crearea statelor independente, dar şi naşterea (re-naşterea) sentimentelor revanşarde, revizioniste, pe fundalul unor masive pierderi teritoriale.

La momentul 1918, statele componente ale zonei s-au prezentat diferit, în principal, în funcţie de statutul cu care au reuşit să încheie războiul:

- Cehoslovacia – produs a nu mai puţin de trei secole de luptă – nu a putut recupera, în întregime, teritoriile ce au aparţinut de-a lungul istoriei Coroanei Sfântului Wenceslas; în schimb, a anexat Slovacia, înaintând, astfel, spre Budapesta.
- viitoarea Iugoslavia – pe atunci Regatul sârbo-croato-sloven – s-a impus de acum ca stat independent;
- Bulgaria – independentă din 1908, acum se prezintă văduvită însă de cuceririle făcute în detrimentul statelor vecine;
- Ungaria – stat independent, rupt din structura fostului Imperiu Austro-Ungar, ce pierde teritorial fostele cuceriri:
  - în favoarea Cehoslovaciei: Slovacia şi Ucraina subcarpatică;
  - în favoarea României: Transilvania şi o parte a Banatului;
  - în favoarea Iugoslaviei: Croaţia şi o parte a Banatului.

La nivel general, situaţia statală la nivel macro-european, în ceea ce priveşte perioada post Versailles, se prezenta astfel: 37 de organisme statale independente, dintre care 17 monarhii, 14 republici, un principat autonom, o republică sovietică, o regenţă şi trei oraşe declarate ca fiind teritorii libere. Plusul noilor apariţii ale entităţilor politico-statale de după Primul Război Mondial s-a concretizat efectiv în şapte republici şi o monarhie.

La nivel micro-european – sud-est-central european – putem depista unele **caracteristici generale** (valabile nu numai în ceea ce priveşte realitatea politică a noilor state independente!):

- apariţia de structuri politice cu totul noi sau o dezvoltare-transformare a celor deja existente, păstrându-se aceleaşi coordonate, însă pe noi modele;
- introducerea reformelor democratice – cu predilecţie, votul universal;
- apariţia de noi partide politice – cazul cel mai cunoscut, dar şi spectaculos – partidul ţărănesc;
- în această primă perioadă de organizare post-belică, unele organisme parlamentare au jucat şi rol de Adunare Constituantă;

- existenţa unei opoziţii politice – regulă de bază a democratismului – care a funcţionat, mai mult sau mai puţin palid, în noile organisme statale [scală de funcţionare: Ungaria↓; România, Cehoslovacia, Polonia (1918-1926)↑];
- impunerea unor regimuri autoritare, pe fundalul general al aşa-numitei "crize a democratismului" european: Ungaria (1919), Bulgaria (1923), Albania (1925), Grecia (1925-1926), Polonia (1926), Iugoslavia (1929).

Şi în ceea ce priveşte, efectiv, nivelul conceptual, partidul politic – elementul central al activismului sau non-activismului organismului politic – se pot depista, în aceeaşi idee, câţiva itemi caracteristici, şi anume:

- în conformitate cu spiritul constituţiilor adoptate în perioada imediat următoare a sfârşitului primului război mondial, partidul politic a fost transformat dintr-un simplu instrument de realizare doar tehnică a alegerilor, într-un factor cu adevărat legitim al vieţii politice;
- viabilitatea sistemului de partide a putut conferi, în mod real, un grad de stabilitate sistemului socio-politic, fie prin doleanţele comune propuse (vot universal, reformă agrară, drepturi şi libertăţi sociale şi democratice...), fie prin lărgirea eşichierului politic, care a atras diverse curente politice – liberalism, agrarianism, conservatorism, socialism, naţionalism, extremă stângă sau dreaptă...;
- datorită, cu predilecţie, a susţinerii de masă a unor partide, elita politică, simţindu-şi ameninţată poziţia dominantă, a încercat promovarea unei restrângeri a spectrului politic, tinzând spre organisme de tip partid-unic (Ungaria, post 1920; Bulgaria – post 1923; Polonia – post 1926; România – post 1938) sau chiar desfiinţarea, în totalitate, a partidelor politice (Iugoslavia, post 1929).

Spaţiul est-central european în perioada interbelică. Evoluţii pe eşichierul politic. Eşecul partidelor de extremă stângă.

În secţiunea următoare vom opta, iniţial, pe o prezentare gen fişă de lucru pentru fiecare stat component al zonei analizate în parte. Această alegere metodologică a fost generată de dorinţa de a evidenţia insuccesul, lipsa capacităţii de impunere şi adaptare a structurilor politice comuniste la realităţile post prima conflagraţie mondială în această parte est-centrală a continentului european. Chiar şi pe un fundal în care democraţia a suferit grele înfrângeri, partidele comuniste nu au reuşit să câştige aproape nicio „palmă" de teren.

1. Albania

Notă definitorie: multiple probleme interne şi luptă politică intensă (până în 1924).

Spectru politic: două grupări majore, dominate de doi lideri carismatici:

- tabăra populistă, alăturată mişcării conservatoare, ambele strângându-şi rândurile în jurul personalităţii dominante a lui Ahmed Zogu;

- tabăra democrată (organizată în 1922) sub egida personalităţii cu experienţă democratică nord-americană a lui Fan Noli.

Evenimente cheie:

24 decembrie 1922 – încercarea lui A. Zogu[1] de a instaura un regim autoritar, în urma căreia, alegerile din 1923 au născut o criză de reale proporţii, care a culminat cu o răscoală armată (25 mai – 10 iunie 1924) şi refugierea lui A. Zogu în Iugoslavia.

16 iunie 1924 – ascensiunea guvernului democrat, condus de Fan Noli, şi impunerea unor importante reforme politice şi economice.

decembrie 1924 – revenirea lui Ahmed Zogu şi instaurarea aşa-numitul regim „zoguist", evidenţiat a fi departajat în două macro-etape:

a) republicană (21 ianuarie 1925-31 august 1928);

b) monarhică (post 1 septembrie 1928) – odată cu proclamarea, ca rege, sub numele de Zog I, fază reprezentată printr-un sistem partidist pur decorativ. În realitate, regimul se poate include, de acum, în tipologia monarhiilor active sau autoritare (de remarcat că a înregistrat şi perioade de liberalizare – cazul anilor 1935-1936, ce a culminat cu noi alegeri, care au avut loc în 1936).

7 aprilie 1939 – invadarea Albaniei de către Italia.

12 aprilie 1939 – Adunarea Constituantă a proclamat unirea cu Italia, conducerea fiind preluată de regele Victor Emmanuel al III-lea.

Organisme constituţionale:

21 ianuarie 1920 – adoptarea unui Regulament cu caracter constituţional (6 articole), în care erau prevăzute: menţinerea monarhiei, aprobarea înlăturării prinţului de Wied (care nu abdicase) şi instituirea unei regenţe. Pe baza acestuia a fost ales organismul Senatului

[1] Miranda Vickers, *The Albanians. A Modern History*, New York, 1995; iar despre perioada Zog, recomandăm analiza contemporană aparţinând lui Vandeleur Robinson, *Albania's Road to Freedom*, London, 1941.

(37 membri), structură care a avut sarcina de a-i numi pe cei patru membri ai Regenţei şi de a desemna, în acelaşi timp, preşedinţia Consiliului de Miniştri.

7 martie 1925 – corpus constituţional, care a instituit un regim republican parlamentar. Puterea legislativă aparţinea unui Parlament bicameral, format din Camera Deputaţilor (puteau fi alese persoane în vârstă de peste 30 de ani) şi Senat (2/3 din membrii aleşi în mod direct, 1/3 fiind numiţi de către Preşedinte; drept de a fi ales – îngrădire sporită - persoane în vârstă de peste 40 de ani, având însă şi studii superioare sau experienţă ministerială etc.).

1 decembrie 1928 – nou corpus constituţional, care a instituit o monarhie "democrată, parlamentară şi ereditară" (art. 1). Printre alte modificări: revenirea la un Parlament unicameral; se impunea şi un titlu constituţional nou, respectiv cel referitor la apărarea naţională (printre altele, serviciu militar obligatoriu – art. 171; dar şi comanda centrală încredinţată regelui – art. 176); în comparaţie însă cu principiile constituţionale adoptate la 7 martie 1925, oarecum în contradicţie cu spiritul logicii, libertăţile publice au primit un caracter mai larg (garantarea libertăţii personale – art. 193; egalitatea în faţa legii – art. 194; inviolabilitatea domiciliului – art. 196...).

2. Bulgaria

Notă definitorie: sentiment de ţară înfrântă.

Spectru politic: dominat de personalitatea lui Alexandr Stamboliiski şi de formaţiunea politică pe care a condus-o şi cu care aproape s-a identificat[1] – Uniunea Populară Agrară Bulgară, înfiinţată în 1899;

După asasinarea lui Stamboliiski (14 iunie 1923) au apărut şi unele organizaţii politice denumite în limbajul politologilor "tip-umbrelă", precum: Armonia Naţională, formată din Partidul Progresist (înfiinţat în 1883), Partidul Radical (înfiinţat în 1906) şi Partidul

[1] Trebuie subliniat faptul că, după cum se va putea vedea şi din secţiunile viitoare, foarte adesea personalităţile politice de marcă ale vieţii democratice incipiente din spaţiul est-central european, identificându-se aproape în totalitate cu formaţiunea pe care o conduceau sau din care făceau parte din segmentele de vârf, ridicau, în consecinţă, respectivul partid şi-l impuneau în ochii electoratului. Pe de altă parte, partidele comuniste, funcţionând ca filiale ale Internaţionalei Comuniste, nu au „beneficiat" de existenţa acestor lideri, făcând şi astfel o notă discordantă în comparaţie cu celelalte formaţiuni politice interbelice.

Democrat (înfiinţat în 1884) sau Antanta Democratică (formată din Partidul Socialist – înfiinţat în 1905, dar şi din membri ai Partidului Radical şi ai Partidului Democrat) şi Coaliţia de plumb (formată din membri ai partidelor ţărăneşti, socialiste şi chiar din reprezentanţi ai meseriaşilor). S-au impus acum însă şi organisme ale extremei politice, atât ale extremei drepte (Fascia Morţii, 1927, cu nu mai puţin de 50.000 de membri, în marea lor majoritate ofiţeri în rezervă), cât şi ale extremei stângi (Partidul Comunist din Bulgaria a fost scos în afara legii în 1924, însă a fost reînfiinţat doi ani mai târziu sub titulatura de Partidul Muncii).

În Bulgaria, caracteristica anilor '30 a fost dată, pe de o parte, de regruparea forţelor politice deja existente – apariţia unor alte formaţiuni "tip-umbrelă" – cazul Blocului Popular (din reprezentanţi ai democraţilor, agrarienilor şi radicalilor, organizaţie în care s-a impus personalitatea lui Al. Malinov), dar şi, consecutiv, naşterea unor noi partide politice (Partidul Creştin-Social sau Partidul Tânăra Bulgarie) – ambele fenomene apărute din aceeaşi dorinţă de a rezolva situaţia internă extrem de complicată, frământată de deziluzii, scandaluri şi crize economice sau politice.

Tot în această perioadă, pe de altă parte, s-a asistat şi la o ascensiune spectaculoasă a ultra-naţionalismului, în legătură directă cu fenomenologia întregii Europe şi, în special, a acestui spaţiu est-central european (organizaţiile *Tanitsi*, *Otets Paisi*)[1].

Evenimente cheie:

17 august 1919 – impunerea regimului agrarian – personaj cheie: Al. Stamboliiski, conducătorul Uniunii Populare Agrare Bulgare (1879-1923, prim ministru între 1919-1923)[2].

---

[1] Martin V. Pundeff, "Bulgarian Nationalism," în Sugar and Lederer, *Nationalism in Eastern Europe*, Seattle, 1974. Dar, pentru o privire de ansamblu asupra ascensiunii curentului fascist în spaţiul est-central european, recomandăm Stanley G. Payne, *A history of fascism, 1914-1945*, Routledge, 1996, p. 129.

[2] Stamboliiski a dorit să transforme Bulgaria într-un stat agrarian model, visând, în acelaşi timp, la o federaţie „verde" a statelor ţărăniste din spaţiul est european. Interesant este şi faptul că niciodată în timpul prim-ministeriatului său nu a primit vreun ajutor de la Partidul Comunist Bulgar, după cum au clamat unii dintre liderii mişcării de extremă stângă, după căderea regimului din 1923. Mai mult chiar, luând în consideraţie diferendele puternice plecate de la conceptul de *proprietate privată,* liderul ţărănist a fost nevoit chiar să ia măsuri autoritare împotriva respectivei formaţiuni politice. Al. Stamboliiski şi-a legat numele şi de semnarea aşa-numitului Acord de la Niş cu Iugoslavia, din 21 martie 1923, prilej cu care Stamboliiski s-a angajat faţă de omologul său, N. Pasici, să reprime acţiunile

19 mai 1934 – lovitură de stat – personaj central – organizaţia militară Zveno – a condus la impunerea unui premier în persoana unei figuri din aceeaşi lume a armelor – colonelul Kimon Gheorghiev, al cărui slogan "singura soluţie, desfiinţarea partidelor politice" a condus la dizolvarea Parlamentului şi impunerea unui stat corporatist, în care, printre altele, a fost suprimată Constituţia şi au fost desfiinţate partidele politice şi organizaţiile sindicale. (Notă semnificativă: K. Gheorghiev nu a încercat, asemeni altor conducători autoritari ai momentului, să creeze un partid unic.)

22 ianuarie 1935 – nouă lovitură de stat – impunerea unui nou regim autoritar – figură centrală Gheorghi Kioseivanov (1935-1940).

Organisme constituţionale:

Constituţia adoptată în aprilie 1879 a rămas în vigoare, cu unele amendamente (1893, 1911) în toată perioada. O modificare importantă a acestui organism constituţional a fost adoptată în 1920, când serviciul militar obligatoriu a fost înlocuit cu munca obligatorie.

Practic însă, din 1934 în Bulgaria nu a mai existat regim constituţional.

3. Grecia

Notă definitorie: amalgam politic extrem de complex – instabilitate, ingerinţă a militarilor în politică, dispută ideologică cu privire la forma optimă de organizare statală: Republică sau Monarhie?

Spectru politic: partide politice caracteristice – Partidul Naţional (monarhist), Partidul Liberal (figură emblematică – Elefterios Venizelos), Partidul Populist (regalist).

După o serie de lovituri de stat, după 1936 viaţa politică a

---

formaţiunilor macedonene de pe teritoriul ţării, primind, în schimb, posibilitatea de a ieşi din izolarea internaţională. Această acţiune l-a transformat într-un personaj indezirabil pentru membrii organizaţiei naţionaliste I.M.R.O. (Organizaţia Macedoneană Internă), care la 23 iunie 1923 l-au răpit, împreună cu fratele său, tocmai din satul natal, Slavoviţa (unde familia se refugiase în timpul loviturii de stat militare din 9 iunie şi Alexander încerca să pună bazele unei mişcări de recâştigare a puterii), i-au torturat (tăindu-i mâna dreaptă cu care semnase respectivul controversat document) şi, apoi i-au omorât pe amândoi. Violenţa a mers şi mai departe, capul liderului ţărănist fiind trimis în capitală, într-o cutie de biscuiţi ... Pentru mai multe amănunte cu privire la personalitatea lui Al. Stamboliiski şi o analiză a situaţiei din Bulgaria în această perioadă, recomandăm John D. Bell, *Peasants in Power: Alexander Stamboliiski and the Bulgarian Agrarian National Union, 1899-1923*, Princeton, 1977.

Greciei a fost dominată de figura lui Ioannis Metaxas[1], care a instituit, prin conceptul de "a treia civilizaţie elenă"[2], un regim cu caracteristici definitorii. Represiunea, bazată fie pe introducerea stării de asediu, pe dizolvarea Parlamentului sau pe arestarea principalilor lideri politici din opoziţie, a reprezentat una dintre coordonatele noului organism statal. Dar şi cumularea, în persoana conducătorului (Metaxas – care, în aceeaşi logică a unui exacerbat cult al personalităţii devenise "Archios", lider de necontestat, primul ţăran, primul muncitor sau părintele naţiunii) toate funcţiile importante în stat: premier, ministru al Afacerilor Externe, al Războiului şi chiar şi al Educaţiei (1938-1941).

După cum era şi firesc, capitolul ideologic[3] nu a putut fi omis în această experienţă autoritară: "a treia civilizaţie elenă" a promovat naţionalismul, anticomunismul şi antirepublicanismul şi a impus, în ceea ce privea capitolul înregimentării şi transformării corpusului social, fie interzicerea partidelor politice sau a organizaţiilor sindicale, fie naşterea unor Organizaţii Naţionale (de tineret, de exemplu) sau chiar înlocuirea structurii încetăţenite a Parlamentului cu o Comisie, subordonată total conducătorului.

Evenimente cheie:

19 decembrie 1920 – readucerea regelui Constantin I

17 septembrie 1922 – revoltă militară de palat – Constantin I este înlăturat, în favoarea fiului, Georgios II.

16 ianuarie 1923 – abdicarea lui Georgios II, în urma unui plebiscit, proclamarea instituţiei prezidenţiale, Pavlos Koundouriotis devine, astfel, preşedintele Greciei.

25 iunie 1925 – lovitură de stat – figură centrală – generalul Theodoros Pangalos (ales preşedinte în aprilie 1926)

22 august 1926 – lovitură de stat – revenirea preşedintelui P. Koundouriotis (26 august) şi impunerea, în urma unor alegeri, a guvernului autoritar condus de E. Venizelos (1928-1932)

---

[1] Un foarte bine realizat site-arhivă, conţinând toate elementele noului regim (din păcate păstrând însă o nuanţă vizibilă de partidism în favoarea Greciei faciste), http://www.metaxas-project.com/. Dar şi http://ioannismetaxas.gr/IMetaxas_ English. html.

[2] O foarte interesantă analiză a regimului Metaxas în P.J. Vatikiotis, *Popular Autocracy in Greece, 1936-1941: Political Biography of General Ioannis Metaxas*, Routledge, 1998.

[3] O atentă analiză a propagandei în Grecia lui Metaxas, în Marina Petrakis, *The Metaxas Myth: Dictatorship and Propaganda in Greece*, I.B. Tauris, 2005.

martie 1933 – nouă lovitură de stat militară, generalul Plastiras se autoproclamă dictator, fapt care a stârnit o amplă nemulţumire populară

aprilie 1936 – impunerea regimului Metaxas

Organisme constituţionale:

Constituţia adoptată în 1911 stipula principiul definitoriu al monarhiei constituţionale. De atunci înainte, pendularea între monarhie şi republică, între Parlamentul unicameral sau cel bicameral, a reprezentat cuvântul de ordine în agitata realitate constituţională elenă.

La 29 septembrie 1925 s-a adoptat un nou organism constituţional, cunoscut în istorie sub denumirea de "Constituţia Pangalos", care a şi instituit principiul republican.

O dată cu noile schimbări de situaţie de pe frământata scenă politică elenă a apărut, după cum era şi firesc, şi o altă constituţie (2 iunie 1927), în care era stipulată funcţionarea unui Parlament bicameral (ca element specific se evidenţiază, la capitolul XI – explicitarea problemelor legate de administraţia Muntelui Athos).

Principiul monarhic reapare în noul corpus constituţional adoptat în 1935, potrivit căruia se instituia şi un Parlament, de astă dată unicameral.

Un an mai târziu, odată cu primii paşi ai regimului Metaxas, au fost suprimate şi numeroase articole din Constituţie, operându-se modificări substanţiale în ceea ce privea organismele statului, în ideea spolierii acestora de orice prerogative real-operaţionale.

4. Iugoslavia

Notă definitorie: idee de nou, de creaţie (data naşterii = 1 decembrie 1918); timp al aşezărilor, din punct de vedere atât politic, cât şi economic sau social; timp al importării sau adaptării de modele, de soluţii.

Probleme dominante: întindere, puzzle etnic, diferenţe religioase, de cutume.

Spectru politic: niciun partid politic nu a înregistrat o reală influenţă la nivelul întregii ţări, ci doar regional. Printre organismele politice cu o mai mare relevanţă, amintim: Partidul Radical, Partidul Democrat, Partidul Ţărănesc Croat.

În momentele tulburi, spectrul politic a încercat să-şi restrângă rândurile, înfiinţându-se, astfel, coaliţii politice, de genul Blocul Înţelegerii Naţionale şi a Democraţiei Ţărăneşti (noiembrie 1925).

La rândul său şi extremismul politic s-a manifestat destul de

vizibil în Iugoslavia interbelică, dar diferenţiat. Dacă în cazul extremei stângi, Partidul Comunist din Iugoslavia a fost scos în afara legii în 1921, în cazul extremei drepte – organizaţii, precum gruparea militară "Mâna albă" (creată în 1912 şi condusă de generalul Petar Zivkovici) şi-au lăsat amprente vizibile asupra vieţii politice[1].

Evenimente cheie:

1920-1923 – serii succesive de crize ministeriale, intensă instabilitate politică;

28 noiembrie 1920 – rezultatele alegerilor au demonstrat o împărţire, aproximativă, a sprijinului electoral între protagoniştii vieţii politice, respectiv Partidul Radical (23%), Partidul Democrat, Partidul Ţărănesc Croat şi Partidul Comunist. Această lipsă a unui câştigător unic conducând, după cum era şi firesc, la numeroase crize ministeriale, manifestare a imposibilităţii de a gestiona efectiv afacerile statului prin înţelegere între aceste patru formaţiuni politice.

18 martie 1923 – nou moment electoral, scurtcircuitat de confruntările dintre, pe de o parte, blocul separatiştilor (reprezentat şi în rândul croaţilor, dalmaţilor, slovenilor, bosniacilor şi celor din Herţegovina), adunaţi sub conducerea lui Stepan Radici (preşedintele Partidului Ţărănesc Croat) şi, pe de alta, forţele coalizate în jurul unor organizaţii militare, de genul celei conduse de generalul Petar Zivkovici, comandantul Gărzii Regale ("Mâna albă").

8 februarie 1925 – din nou fundalul luptelor electorale este definit prin conotaţii "sângeroase", mai ales pe teritoriul Macedoniei, unde câştig de cauză va înregistra Partidul Radical. La sfârşitul anului, în noiembrie 1925, opoziţia îşi va strânge rândurile, formând Blocul Înţelegerii Naţionale şi a Democraţiei Ţărăneşti, formaţiune, care – se vede încă din denumire – încerca să coalizeze toate forţele politice, pentru a scoate ţara din criza ce se va manifesta cu predilecţie după moartea primului ministru Nikola Pasici (10 decembrie 1926).

Toamna anului 1927 – vara anului 1928 – pe fundalul unei coaliţii guvernamentale instabile, formate în conformitate cu rezultatele electorale înregistrate în scrutinul din 11 septembrie 1927, care au dat câştigătoare cam aceleaşi cunoscute formaţiuni politice: Partidul

[1] O analiză a întrepătrunderilor spaţiu militar-spaţiu civil în politica Iugoslaviei, încercând să evidenţieze trăsături definitorii se găseşte la Biljana Vakovska, Hagan Wiberg, *Between past and future: civil-military relations in the post-communist Balkans*, I.B. Tauris, 2003, (p. 327, pentru prezentarea organizaţiei lui Zivkovic).

Radical, Partidul Ţărănesc Democrat şi Partidul Democrat Independent, se impun reacţii extrem de violente, culminând cu lupte de stradă (Zagreb, iunie-iulie 1928) şi chiar asasinate politice (20 iunie 1928 – au fost ucişi doi deputaţi sârbi, iar Stepan Radici – rănit mortal);

6 ianuarie 1929 – intervine momentul de cotitură în traiectul statului prin lovitura de stat a regelui Alexandru I – este dizolvat Parlamentul şi abrogată Constituţia, interzise partidele politice şi limitate drepturile cetăţeneşti.

1931-1939 – perioada unui regim de autoritate, manifestat, din punctul de vedere al funcţionării mecanismului şi vieţii politice, prin încercări de alianţe pentru a crea, de exemplu, gruparea Opoziţia Unită (între agrarieni şi ţărăniştii democraţi), înfiinţată în 1935 pentru a contesta, în principal, rezultatele alegerilor din luna mai a acelui an, alegeri ţinute sub sloganul, de altfel generos, dar care atestă situaţia tensionată, "Pentru o Iugoslavie unită, împotriva subversiunilor şi separatiştilor". Stabilitatea politică a regimului de autoritate este demonstrată şi de existenţa, în perioada 1934-1939, a doar doi premieri, care au rezistat pe fundalul unor destul de dese remanieri ministeriale.

La rândul ei, problema naţională a reprezentat, în ansamblul perioadei interbelice, o altă notă definitorie a Iugoslaviei[1].

Organisme constituţionale:

- în conformitate cu legea electorală din 8 septembrie 1920 a fost introdus principiul votului universal;
- în 1921 a fost adoptată o nouă Constituţie cu caracter monarhic
- ianuarie 1929 – abrogarea Constituţiei
- 3 septembrie 1931 – aşa-numita Constituţie Alexandrină, care a introdus sistemul "democraţiei dirijate".

5. Cehoslovacia

Notă definitorie: diferenţe majore între cele două regiuni: Cehia, respectiv Slovacia.

Spectru politic: un spectru destul de larg de partide politice (în medie, în ansamblul perioadei interbelice, aproximativ 20), dintre care o poziţie mai importantă ocupau Partidul Agrarian, Partidul Naţionalist Democrat, Partidul Socialist-Naţional, Partidul Populist.

[1] Ivo Banac, *The national question in Yugoslavia. Origins, History, Politics*, Ithaca and London, 1984, pp. 372-73.

Extrema politică, la rândul ei, a fost bine reprezentantă, fie la polul stângii – în cazul Slovaciei, fie al dreptei – Partidul Sudet (organizaţie fondată în 1933, cu predilecţie, prin intermediul liderului său, Konrad Henlein[1])

Evenimente cheie:

1920-1938 – funcţionarea structurilor politice tipic democratice

- 18 aprilie 1920 – moment electoral, câştigătoare au devenit partidele cehoslovace, urmate de organismele politice ale altor naţionalităţi (a doua poziţie fiind ocupată de maghiari). Viaţa politică determinată de acest prim moment electoral a fost dominată de *Comitetul celor cinci*, condus de ţărănistul Antonin Svehla[2], care a generat un guvern de personalităţi politice, guvern ce a preluat puterea la 8 octombrie 1922. Departe de a fi o scenă politică liniştită, viaţa politică cehoslovacă a fost marcată în această primă perioadă de disensiunile apărute în sânul coaliţiei de guvernare, disensiuni cauzate de divergenţele de opinii cu privire la unele probleme interne, precum: poziţia bisericii catolice, preţurile prea mari la cereale sau evenimente cu larg impact, precum comemorarea eroului naţional Jan Hus.

Apar şi partide politice noi, cu bază electorală fie segmentată, fie la nivel socio-ideologico-profesional, fie regional: Partidul Funcţionarilor, Partidul Căminului Cehoslovac, Partidul Popular Catolic, Partidul Republican Agrarian, Partidul Naţional al Muncii, Partidul Comunist Independent[3].

Noiembrie 1925 – nou moment electoral – de această dată se dovedesc puternice următoarele partide politice, unele obişnuite cu

---

[1] Interesant pentru gradul funcţionabilităţii sistemului democratic în Cehoslovacia este faptul că, deşi opinia publică şi mulţi dintre apropiaţii lui Masaryk au cerut desfiinţarea unei asemenea mişcări politice, „patriarhul" politicii din Cehoslovacia a susţinut că, într-un regim total democratic, trebuie să li se permită să funcţioneze şi unor asemenea de formaţiuni (vezi R.J. Crampton, *Eastern Europen in the twentieth century*, Routledge, 1994, p. 74).

[2] O interesantă analiză a carierei acestui emblematic om politic din Cehoslovacia interbelică, insistând pe „compromisurile" şi abilităţile lui Svehla, dar şi caracteristicile democratismului cehoslovac interbelic – Daniel Miller, *Forging Political Compromise: Antonin Svehla and the Czechoslovak Republican Party, 1918-1933*, University of Pittsburg Press, 1999 (titulatura completă a respectivei organizaţii politice a fost Partidul Republican al Fermierilor şi Ţăranilor).

[3] Partidul Comunist Cehsolovac a contrastat evident cu celelalte partide frăţeşti din spaţiul est-central european atât timp cât a funcţionat ca partid legal, reuşind să atragă destul de mulţi adepţi. Momentul de cotitură l-a reprezentat anul 1929, când, sub conducerea lui Klement Gotwald, bolşevizându-se, s-a transformat efectiv în braţul Moscovei.

gustul victoriei, altele noi în sânul puterii: Partidul Republican, Partidul Populist, Partidul Populist Slovac, Partidul Agrarian, Partidul Creştin-Social German. Caracteristică a acestui moment: nu numai că asistăm la o sporire a reprezentărilor de pe eşichierul electoral, confruntându-se nu mai puţin de 29 de formaţiuni, ci şi la o ascensiune, ca pe întregul fundal european, fie a curentului populist, fie a naţionalismelor regionale.

Octombrie-noiembrie 1929 – rezultatele electorale dau câştig aproape total partidelor democratice, în detrimentul celor de extremă. Eşichierul politic se limitează la doar 19 formaţiuni.

Mai 1935 – în noile alegeri influenţa formaţiunilor extremei drepte se face resimţită – unul dintre principalii actori – Partidul Sudet al minorităţii germane (înfiinţat în 1934).

18 decembrie 1935 – alegerea unui nou preşedinte – mai mult sau mai puţin carismaticul Edvard Beneş[1], ce îi succede „preşedintelui eliberator", „bătrânului domn" Th. Garrigue Masaryk.

Aprilie 1938 – prin aşa-numitul "Program de la Karlsbad", Partidul Sudet, cu predilecţie prin cuvântul preşedintelui, Konrad Henlein, cerea formarea unui stat german pe teritoriul cehoslovac

29-30 septembrie 1938 – în urma acordului de la München, anexarea regiunii Sudete

1 octombrie 1938 – Polonia ocupă regiunea Teschen

2 noiembrie 1938 – primul arbitraj de la Viena; Ungaria anexează o zonă de graniţă din Slovacia

14 martie 1939 – proclamarea Slovaciei independente

15 martie 1939 – ocuparea Cehoslovaciei de către Germania

---

[1] Diferenţele de percepţii apar, mai ales prin comparaţie cu vechea figură „patriarhală" a lui Th. G. Masaryk. „Oare Benes, preşedintele ce a urmat, era moştenitorul spiritual al lui Masaryk sau doar o palidă copie a acestuia? Părerile sunt foarte diferite, iar filosoful Jan Patocka îl judeca foarte sever pe Benes atunci când îl numea *o mediocritate vanitoasă, silitoare şi flecară*. A fost o tragedie, scria Patocka, faptul că Benes a fost cel care a trebuit *să decidă asupra viitorului profil moral al naţiunii cehe* şi că *a ales mediocritatea*" (Piotr S. Wandycz, *Preţul libertăţii. O istorie a Europei central-răsăritene din Evul Mediu până în prezent*, Editura All, Bucureşti, 1999, pp. 217-218). Insistăm pe existenţa unor asemenea diferenţe de perspectivă şi percepţie asupra importanţei şi carismei anumitor lideri politici, deoarece dorim să subliniem caracterul oarecum controversat şi, uneori, de-a dreptul bulversant al ascensiunii-decăderii de lideri în acest spaţiu. În comparaţie cu liderii mai mult sau mai puţin democratici, cei ai extremei stângi s-au încadrat în total altă categorie. A se vedea secţiunea de final ce cuprinde câteva fişe de prezentare: lideri ai partidelor comuniste.

Organisme constituţionale:

14 noiembrie 1918 – adoptarea unei Constituţii democratice provizorii

29 februarie 1920 – noua Constituţie, care a consfinţit principiul republicii democratice, bicamerale.

6. Polonia

Notă definitorie: Ideea dominantă – consolidarea puterii centrale şi rezolvarea problemei minorităţilor (cu predilecţie, cea evreiască, ce atingea aprox. 2,5 mil.)

Spectru politic: diversificat – Partidul Naţional-Democrat, Partidul Ţărănesc-Piast, Partidul Socialist, Partidul Democrat-Creştin.

Adeseori, viaţa politică poloneză a fost marcată de fenomenul apariţiei coaliţiilor – extrem de diverse – Asociaţia Creştină a Unităţii Naţionale (înfiinţată în 1922 şi adunând partidele de dreapta), Blocul Electoral Unitar (1922, format de reprezentanţii minorităţilor naţionale), Blocul Naţional Catolic, Blocul fără de partide, ş.a.

Evenimente cheie:

1919-1926 – funcţionare a structurilor tradiţional democratice:

20 februarie 1919 – conducerea statului este încredinţată figurii carismatice a lui Jozef Pilsudski

septembrie 1922 – prim moment electoral, la care s-au prezentat mai multe blocuri şi alianţe create ad-hoc: Asociaţia Creştină a Unităţii Naţionale (formată din reprezentanţi ai curentelor naţional-democrate, democrat-creştine şi creştin-populiste); Blocul Electoral Unitar (strângând partidele minorităţilor naţionale) şi, separat, mai mult sau mai puţin total, formaţiunile reprezentând fie ideologia centrului (prezentând însă programe de acţiune comune), fie pe cea a stângii.

9 decembrie 1922 – primul preşedintele al statului – Gabriel Narutowicz (ucis câteva zile mai târziu, 16 decembrie 1922).

20 decembrie 1922 – nou preşedinte, Stanislaw Wojciechowski, sprijinit de forţele cvasi-unite ale minorităţilor naţionale şi ale stângii.

17 mai 1923 – formarea unei importante coaliţii politice, care, de altfel, se va şi afla la conducerea statului în toată perioada 1923-1926, din Partidul Democrat Naţional, Partidul Democrat Creştin şi Partidul Ţărănesc Piast.

12-14 mai 1926 – lovitura de stat a lui Josef Pilsudski, susţinut de câteva importante formaţiuni politice poloneze: Partidul Ţărănesc,

Partidul Socialist, de figuri importante din rândul intelectualităţii democrate, dar şi de Partidul Comunist[1].

1926-1935 – aşa-numitul "regim al sanaţiei", în centrul căruia domina figura eroului salvator J. Pilsudski[2].

6 martie 1928 – nou moment electoral în care se confruntă Blocul fără de partide (format din alianţa conservatorilor cu socialiştii), dar şi alte formaţiuni politice de acelaşi tip, precum: Blocul Naţional Catolic (din naţional-democraţi şi creştin-naţionalişti), Blocul Catolic Polonez (din creştin-sociali şi populiştii moderaţi) sau organizaţia opoziţiei – Centrolev (din Partidul Social Democrat, Partidul Ţărănesc Piast, Partidul Naţional Muncitoresc şi Partidul Democrat Creştin).

Noiembrie 1930 – pe un fundal extrem de tensionat, au loc noi alegeri, care au dat câştigător blocul guvernamental şi au condus la arestarea principalilor lideri ai grupării opoziţiei, *Centrolew*. Astfel că, oarecum ca reacţie la acest eveniment, din 1930 asistăm la o divizare din ce în ce mai puternică a opoziţiei politice poloneze.

12 martie 1935 – moartea liderului de necontestat J. Pilsudski, ce a lăsat un vid politic important, marcând, până la destrămare, tabăra foştilor admiratori şi susţinători politici.

8 iulie 1935 – adoptarea unei noi legi electorale care acorda un

---

[1] Foarte rar, după cum a şi demonstrat-o această trecere în revistă a principalelor evenimente care au marcat realitatea politică din spaţiul est-central european interbelic, partidele comuniste au fost solicitate ca sprijin pentru accederea la putere. Dar, faza implicării a fost doar fulgurantă, căci, odată cucerită poziţia de lider în stat, efemera tovărăşie a fost ruptă. Emblematice rămân, credem, cuvintele lui Pilsudski însuşi, conform cărora: „M-am urcat în tramvaiul roşu, până la staţia Independenţă, şi apoi m-am dat jos". O foarte interesantă analiză a ideologiei comuniste în Polonia acelor vremuri în Robert Blobaum. *Feliks Dzierzynsky and the SDKPiL: A study of the origins of Polish Communism.* 1984 şi, mai ales, legătura din tinereţe a lui Pilsudski cu viitorul lider comunist sovietic Felix Dzerzhinsky (1877-1926), unul dintre fondatorii Cekăi.

[2] Nu trebuie omisă continua pendulare a lui J. Pilsudski între putere şi opoziţie – 1921-1926 dese „oferte" adresate acestuia de a prelua conducerea statului, urmate de refuzuri, motivate, în special, de lipsa unor puteri sporite acordate instituţiei prezidenţiale. Pentru trasarea principalelor coordonate ale personalităţii complexe a lui Pilsudski, dar şi pentru înţelegerea complicatei scene politice poloneze interbelice, recomandăm Waclaw Jedrzejewicz, *Pilsudski: A Life For Poland*, New York, Hippocrene Books, 1991; Marian Kamil Dziewanowski, *Joseph Pilsudski: A European Federalist, 1918–1922,* Stanford University Press, 1969; Joseph Rothschild, *Pilsudski's Coup d'Etat,* New York, Columbia University Press, 1967.

mai mare control al autorităţilor asupra tuturor formaţiunilor politice şi desfiinţa sistemul democratic al exerciţiului electoral universal şi liber.

8 septembrie 1935 – pe fundalul instituit de noua lege, la scrutin au participat mai puţin de 50% din alegători (47%). Puterea este împărţită, cel puţin teoretic, între Edvard Rydz-Smigly (succesor efectiv al lui J. Pilsduski, mareşal din 1936) şi mai mult decorativul preşedinte – Ignacy Mosciski. În funcţia de ministru al afacerilor externe se va impune o altă figură importantă a elitei politice poloneze – Joseph Beck.

17 septembrie 1939 – ocuparea Poloniei.

Organisme constituţionale:

20 februarie 1919 – adoptarea Micii Constituţii

17 martie 1921 – Marea Constituţie – sistem republican bicameral

2 august 1926 – impunerea sistemului autoritar

23 martie 1935 – adoptarea unei noi legi esenţiale în stat, în care rolul predominant revenea "elitei".

7. România

Notă definitorie: Viaţa politică a fost puternic marcată de introducerea votului universal.

Spectru politic: diversificat. Alături de vechile partide politice de guvernământ – Liberal şi Conservator – şi-au desfăşurat activitatea în vechiul Regat şi altele, cum ar fi: Liga (Partidul) Poporului, Partidul Ţărănesc, Partidul Naţionalist-Democrat, Partidul Social-Democrat (devenit în 1918 Partidul Socialist). Lor li s-au adăugat, din provinciile istorice: Partidul Naţional Român din Transilvania, Partidul Ţărănesc din Basarabia, Partidul Democrat al Unirii din Bucovina ş.a.

În anii 1920-1923 acestea au fuzionat cu partide din vechiul Regat. S-au constituit şi partide ale minorităţilor naţionale: Partidul Maghiar, Partidul German, Partidul Evreiesc.

Regimul politic a evoluat pe o cale democratică, specifică marii majorităţi a statelor din Europa.

În perioada interbelică, alternanţa la putere a fost o realitate: 1918-1919 – P.N.L.; 1920-1921 – Partidul Poporului; 1921-1922 – Partidul Conservator-Democrat; 1922-1926 – P.N.L.; 1926-1927 – Partidul Poporului; 1927-1928 – P.N.L.; 1928-1931 – P.N.Ţ.; 1931-1932 – coaliţia Uniunea Naţională; 1932-1933 – P.N.Ţ.; 1933-1937 – P.N.L.

Nu a existat nici o situaţie în care un partid să stea la putere peste limita de 4 ani a Parlamentului pe care se sprijinea.

Evenimente cheie:

Acţiunea de integrare a provinciilor istorice în cadrul noului stat naţional unitar român: 9/22 aprilie 1918 a fost publicat decretul prin care se ratifica unirea Basarabiei, la 13/26 decembrie 1918 – unirea Transilvaniei, iar la 19 decembrie 1918/1 ianuarie 1919 – unirea Bucovinei.

Adoptarea calendarului gregorian (stilul nou) pe întreg cuprinsul ţării, ziua de 1 aprilie 1919, pe stil vechi, devenind 15 aprilie – stil nou.

2-3 noiembrie 1919 – primele alegeri generale pe baza votului universal, în urma cărora cetăţenii României au ales un singur Parlament.

15 octombrie 1922 la Alba-Iulia încoronarea regelui Ferdinand şi a reginei Maria.

27 martie 1926 – lege electorală.

6 iunie 1930, principele Carol s-a reîntors în ţară.

8 iunie 1930 a devenit rege, sub numele de Carol al II-lea. Obiectivul central al acţiunii sale politice a fost creşterea rolului monarhiei în viaţa de stat.

10 februarie 1938 - lovitură de stat a regelui Carol al II-lea. Regimul său a fost considerat de istorici fie de autoritate monarhică, fie totalitar.

6 septembrie 1940 – Carol al II-lea abdică; la tron a revenit fiul, Mihai; principalele prerogative regale au fost preluate de generalul Ion Antonescu, „conducătorul statului".

Organisme constituţionale:

- Constituţia a fost modificată în iulie 1917, iar decretul-lege pentru reforma electorală a apărut în noiembrie 1918. Dreptul de vot era universal pentru cetăţenii români (bărbaţi de peste 21 de ani), egal, direct, secret şi obligatoriu; pentru Senat vârsta era de 40 de ani.

- decretul-lege din noiembrie 1918 aducea şi alte precizări importante cu privire la modalitatea de fi ales într-una din cele două Camere

- martie 1923 – o nouă Constituţie, pe baza căreia au putut funcţiona toate structurile democratice

- 27 februarie 1938, o nouă Constituţie, prin care prerogativele suveranului erau mult sporite.

8. Ungaria

Notă definitorie: probleme complexe; o viaţă politică scurt-circuitată de sentimente revanşarde, de amintiri dureroase ale recentelor înfrângeri şi pierderi teritoriale, dublate de importante probleme naţionale.

Spectru politic: diversificat.

Printre principalele organizaţii politice – Partidul Micilor Agrarieni, Partidul Naţional-Democrat, Uniunea Naţional Creştină; dar şi partide ale extremei – drepte, cu predilecţie: Partidul Crucilor cu Săgeţi (condus de maiorul Ferenc Szalasi) sau Ordinul Vitejilor (condus de Miklos Horthy).

Evenimente cheie:

1919-1921 – ingerinţa armatei în politic[1]

Ianuarie 1920 – prim moment electoral, marcat de numeroase tensiuni, care împinge pe poziţii de lider următoarele formaţiuni politice: Partidul Micilor Agrarieni, Partidul Naţional-Democrat şi Uniunea Naţional Creştină.

23 martie 1920 – instituirea monarhiei, vacanţa tronului impunându-l în funcţia de regent pe Miklos Horthy.

Se impun şi noi partide politice, fie efectiv, fie numai la stadiul de idee. Astfel, pe de o parte, formaţiuni ale extremei drepte (Partidul Crucilor cu Săgeţi, Ordinul Vitejilor) se impun efectiv, din ce în ce mai vizibil, pe scena politică, iar pe de alta apare şi ideea unei coaliţii naţionale – contele Bethlen propunând înfiinţarea, în acest sens, a

[1] Un episod important în înţelegerea eşecului mişcării comuniste de a se impune efectiv în spaţiul est-central european îl reprezintă momentul aşa-numitei Republici a Sfaturilor din Ungaria, experimentul coordonat de Bela Kun (1886-1938). O foarte plastică şi succintă caracterizare a eşecului îi aparţine lui P. Wandycz: „Fundamentată pe colaborarea dintre socialişti şi comunişti şi îmbătată de succesele militare de început ale Armatei Roşii care lupta împotriva României şi a Cehoslovaciei vecine, Republica Sovietelor a rezistat cam patru luni. Ea şi-i înstrăinase pe ţărani prin propaganda antireligioasă, ca şi prin naţionalizarea (în loc de redistribuirea marilor proprietăţi funciare). Proletariatul industrial, al cărui număr crescuse simţitor în timpul primului război mondial, nu forma un sprijin suficient. (...) Semnificaţia episodului comunist a constat în discreditarea stângii, acuzată de *bolşevism fără Dumnezeu* şi prin faptul că printre conducătorii acestui episod s-au numărat mulţi evrei (începând cu Kun însuşi), cu toate că evreii unguri nu au sprijinit revoluţia". (op. cit., p. 223) Pentru o prezentare mai detaliată a episodului, recomandăm Rudolf Tokes, *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic,* New York, Praeger, 1967; Gyorgy Borsanyi, *The life of a Communist revolutionary, Béla Kun,* Boulder, 1993.

unui partid politic, generos(!?) intitulat Partidul Creştin al Micilor Proprietari, Agricultori şi al Burgheziei, chemat să scoată ţara din criză.

16 februarie 1922 – nou moment electoral, care se bazează pe exercitarea votului secret numai pe teritoriul marilor oraşe, care a dat câştigătoare formaţiunea proaspăt înfiinţată, în februarie 1922, de acelaşi conte I. Bethlen (după ce acesta renunţase la proiectul său iniţial), Partidul Unităţii Naţionale. Alături de acesta s-au mai prezentat pentru a obţine sprijin electoral şi: Partidul Legitimist, Partidul Liberal Democrat. Partidul Paşoptist Independent, Partidul Naţional Muncitoresc.

1925 – adoptarea unei noi legi electorale, care a reinstituit Camera Superioară (Camera Magnaţilor).

11-18 decembrie 1926 – în urma unei foarte scurte campanii electorale, coaliţia guvernamentală, bazată în principal pe Partidul Unităţii Naţionale, câştigă alegerile. Se impune, de acum, ideologia oficială a guvernării Bethlen, bazată, în principal, pe ideea de autoritate, dublată de principiul de legalitate de tip conservator.

28-29 iunie 1931 – nou moment electoral soldat, din nou, cu victoria Partidul Unităţii Naţionale – formaţiunea politică reprezentativă a perioadei pentru statul ungar.

din 1932 – impunerea unei noi "ere", marcată de figura lui Gyula Gömbös, cunoscută prin idei politice de dreapta, precum: impunerea unui partid unic, a unui regim totalitar, a statului corporatist şi suprimarea mişcării comuniste. Pe acest fundal, organizaţiile extremei drepte vor acţiona pentru intimidarea opoziţiei, de acum, unitar, sub drapelul Federaţiei Asociaţiilor Sociale.

31 martie-11 aprilie 1935 – nou moment electoral cu acelaşi câştigător – Partidul Unităţii Naţionale

octombrie 1936 – moartea liderului G. Gömbös; pe fundal, „revoluţia dreptei" în ascensiune.

1937 – numeroase agitaţii politice – în principal legate de procesul intentat împotriva lui F. Szalasi de către autorităţile statului, care îl vor condamna pentru agitaţii împotriva ordinei social-politice, la 3 luni de închisoare şi privare de drepturi civile pentru o durată de 3 ani (aprilie 1937), însă liderul extremei drepte reuşeşte să coalizeze toate forţele ce se bazau pe aceeaşi ideologie în sânul nou înfiinţatului (octombrie 1937) Partid Naţional Socialist al Muncii.

1938 – adoptarea unei noi legi electorale, ce restrângea foarte mult dreptul de vot (mai ales în ceea ce privea populaţia de origine evreiască, pe fundalul legislativ european).

Organisme constituţionale:

1 noiembrie 1918 – adoptarea unei legi esenţiale în stat ce stipula forma de organizare – Republică (a sfaturilor).

18 noiembrie 1919 – impunerea regimului autoritar.

23 noiembrie 1920 – forma de organizare – Monarhie.

- au fost aprobate diverse legi cu caracter constituţional, vizând, mai ales, structura puterii în stat în: 1920, 1921, 1925 şi 1926.

După această destul de fugară trecere în revistă a evoluţiei politice din spaţiul est-central european în perioada interbelică, se poate observa că, doar cu palide excepţii, partidele comuniste nu au reuşit să se evidenţieze, să atragă sau să se impună efectiv în faţa unui electorat aflat, e adevărat, în formare (şi, din această perspectivă, tocmai această perioadă ar fi trebuit să fie utilizată la maximum de toate formaţiunile politice şi, cu atât mai mult, de cele recent formate!). Cauzele pot fi destul de facil de interpretat[1]: promovarea unei ideologii străine – a U.R.S.S.-ului[2]; o ideologie, mai mult atee[3], în state pentru care creştinismul reprezenta, cel puţin în acea perioadă, unul dintre stâlpii constituirii naţionale; negarea structurilor democratice de abia instituite odată cu terminarea primei conflagraţii mondiale (statele nou formate fiind considerate născute pe baza de

[1] O prezentare interesantă, chiar şi cu tentă anecdotică – plecând de la eşecul ideologiei comuniste de a se împăca cu ideea de „ţăran proletar independent" în R.J. Crampton, *Europa răsăriteană în secolul al XX-lea... şi după*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2002, pp. 182-184.

[2] În documentele celui de-al doilea congres al Internaţionalei Comuniste (iulie-august 1920) era stabilit clar: „De regulă, programul fiecărui partid afiliat Internaţionalei Comuniste trebuie să fie ratificat de următorul congres al Internaţionalei Comuniste sau de Comitetul Executiv" (art. 15); „Toate hotărârile congresului Internaţionalei Comuniste, ca şi Hotărârile Comitetului Executiv sunt obligatorii pentru toate partidele afiliate la Internaţionala Comunistă" (art. 16).

[3] Este şi opinia lui J. Rotschild în a sa cunoscută analiză a spaţiului est-central european în secolul XX: „The Communist parties, which came to power after World War II thanks to the Soviet army's conquest of the area, were politically weak during the interwar era. Though they might attract many genuine idealists, though their cadres usually bore persecution with courage, and though they benefited from the irascible habit of many local regimes of labeling all opposition as communistic, these parties were often discredited by their "antinational" identification with Russia (perceived asa historical foe and potential threat in Poland, Romania, and the Baltic States), the local ethnic minorities (popularly suspected as subversive), and atheism (especially damaging in the Roman Catholic countries)" (J. Rotschild, *Return to diversity. A Political History of East Central Europe since World War II*, Oxford University Press, 2000, p. 15).

„cuceriri" în detrimentul ţărilor vecine, cu predilecţie aceeaşi Uniune Sovietică!); lipsa unei baze efective electorale – o mişcare muncitorească aflată doar la început (ca şi procesul mai amplu al industrializării în acest spaţiu!), dar şi, în opinia unei serioase părţi a istoriografiei contemporane, identificarea, deseori, a partidului comunist (prin intermediul liderilor, cu predilecţie) cu minoritatea evreiască[1].

Presiunile exercitate de structurile democrate ale conducerilor au determinat, apoi, scoaterea acestor formaţiuni politice în afara legii, în tot spaţiul analizat: cel mai rapid, 1919, pentru Ungaria şi Polonia; 1921 – pentru Iugoslavia; 1924 – pentru Bulgaria şi România.

Una dintre excepţiile – care, însă, tocmai prin efemerismul său poate demonstra această ineficienţă a partidelor comuniste în zona analizată pentru perioada interbelică – este reprezentată de experimentul lui Bela Kun din Ungaria. Cu toate că personajul Kun, iniţial, prezenta principalele caracteristici ale liderului de succes pentru acea perioadă – discurs[2] şi carismă – „credinţa lui într-o revoluţie universală şi într-o uniune armată cu ruşii bolşevici a făcut din acesta un personaj dogmatic şi obtuz" (P. Wandycz)[3].

Condiţiile anului 1918 – creşterea inflaţiei, a şomajului, a lipsurilor de tot felul, numeroase greve, preluări forţate de întreprinderi sau moşii, demonstraţii, de multe ori, generând acte de violenţă – au devenit benefice, în primul rând, ascensiunii mişcărilor de extremă. Extrema stângă a luat, oarecum, avânt, căci discursul ei a profitat de numeroasele probleme cu care se confrunta societatea ungară la ma-

---

[1] Vezi şi paragrafele anterioare, când a fost discutat eşecul experimentului lui B. Kun, dar şi, de pildă, pentru spaţiul polonez - J. Schatz, *The Generation. The Rise and Fall of the Jewish Communists of Poland ,* University of California Press, 1991. Situaţia este, plastic, surprinsă, pentru aceeaşi Polonie, dar şi pentru restul zonei, şi de Czeslaw Milosz: „Adevărul este că stângiştii polonezi de dinainte de război erau în mare majoritate evrei. Nu e niciun mister rasial în acest fapt. Ei aveau o perspectivă internaţională, pe când, începând cu secolul al nouăsprezecelea, polonezii au avut o foarte puternică tradiţie a luptei pentru independenţă. Polonia reapărută pe hartă le părea atât de preţioasă încât însăşi ideea oricărui sfârşit al situaţiei care îi permisese Poloniei să existe li se părea inimaginabil" (apud Vl. Tismăneanu, op. cit. p. 39).

[2] „Yesterday I heard Kun speak … it was an audacious, hateful, enthusiastic oratory. He is a hard-looking man with a head of a bull, thick hair, and moustache, not so much Jewish, but peasant features, would best describe his face… He knows his audience and rules over them… Factory workers long at odds with the Social Democratic Party leaders, young intellectuals, teachers, doctors, lawyers, clerks who came to his room… meet Kun and Marxism", Rudolf Tokes, *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic,* New York, Praeger, 1967, pp. 111-112.

[3] P. Wandycz, *op. cit.,* p. 223.

ximum, încercând şi, în bună parte, chiar reuşind, să atragă de partea sa tabăra din ce în ce mai numeroasă a nemulţumiţilor.

Dacă partidele comuniste au apărut, în intervalul cuprins între anii 1918-1919, prin transformarea unor aripi mai radicale din mişcările social-democrate din zonă, momentul 1924 a însemnat, în evoluţia lor internă, un important recul. Cu prilejul celui de-al cincilea Congres al Cominternului, care a avut loc în iulie 1924, aşa-numita politică a „auto-determinării" a condus, în tot spaţiul est-central european, la slăbirea, până la desfiinţare a importanţei organizaţiilor comuniste. După cum sublinia, într-o interesantă analiză a stângii europene în secolul XX, Geoff Eley: „By the Fifth Comintern Congress in July 1924... the collapse of Communist support in Europe tightened the pressure for conformity. A new policy of «Bolshevization» was adopted, which dragooned the CPs toward stricter bureaucratic centralism. This flattened out the earlier diversity of radicalisms, welding them into a single approved model of Communist organization. Only then did the new parties retreat from broader Left arenas into their own belligerent world, even if many local cultures of broader cooperation persisted. Respect for Bolshevik achievements and defense of the Russian Revolution now transmuted into dependency on Moscow and belief in Soviet infallibility. Depressing cycles of «internal rectification» began, disgracing and expelling successive leaderships, so that by the later 1920s many founding Communists had gone. This process of coordination, in a hard-faced drive for uniformity, was finalized at the next Congress of the Third International in 1928"[1]. Efectiv, la această întâlnire s-a decis, în ceea ce privea realitatea statelor din spaţiul Europei centrale şi de sud-est, că:

1. Grecia trebuia să renunţe la Macedonia şi Thracia.
2. Iugoslavia – la o parte din Macedonia, dar şi la Croaţia şi Slovenia.
3. România – la Transilvania, Dobrogea, Bucovina şi Basarabia
4. Polonia – la teritoriile estice, ce ar fi intrat în componenţa Bielorusiei şi Ucrainei sovietice, respectiv la Silezia Superioară şi la mult disputatul "Coridor polonez", care ar fi revenit Germaniei – toate provinciile fiind considerate, în opinia liderilor cominternişti, a fi fost obţinute prin "război", deci, ilegitim. Cu excepţia Bucovinei şi Basarabiei (care s-ar fi alipit Uniunii Sovietice), celelalte regiuni s-ar fi transformat în state independente, iar aşa-numitele "popoare opri-

[1] Geoff Eley, Forging Democracy: The History of the Left in Europe, 1850-2000, Oxford University Press, 2002, p. 228.

mate", din Grecia, Cehoslovacia şi Polonia şi-ar fi regăsit, la rândul lor, traiectul libertăţii. Întreaga chestiune a fost cuprinsă în aşa-numitul document "Rezoluţia cu privire la Europa Centrală şi la Balcani; Problema Iugoslavă".

Printre altele, este de evidenţiat linia strategică de construire şi consolidare a comunismului în zonă: „...The national question has thus attained new importance since the war and has become at the present time one of the essential political questions of Central Europe and the Balkans. At the same time the struggle of the oppressed peoples against national oppression has become a struggle against the power of the imperialistic bourgeoisie who were victorious in the world war (...) The importance of the struggle against national oppression is still further augmented by the fact that the nationalities oppressed by Poland, Czechoslovakia, Yugoslavia, Romania, and Greece .. are largely peasants, and the struggle for their national liberation, is at the same time the struggle of the peasant masses against foreign landlords and capitalists. (...) The slogan *the right of every nation to self-determination, even to the extent of separation*, in the present pre-revolutionary period must be expressed in the case of these newly arisen imperialist states in the more definite slogan, „the political separation of the oppressed peoples from Poland, Romania, Czechoslovakia, Yugoslavia and Greece"[1].

Mai mult chiar, congresul a încredinţat tuturor partidelor comuniste din Europa Centrală şi spaţiul balcanic sarcina organizării de nuclee comuniste în cadrul organizaţiilor revoluţionare naţionale, în ideea de a cuceri, la un moment dat, chiar conducerea acestei mişcări revoluţionare a „popoarelor oprimate", sub sloganul luptei împotriva burgheziei.

Poziţia ideologică a rămas neschimbată până la ultimul congres al Cominternului, din 25 iulie - 20 august 1935, de la Moscova[2], când

[1] Helmut Gruber, *Soviet Russia masters the Comintern. International Communism in the Era of Stalin's Ascendancy*, New York, 1974, Pt.I, 1, doc. no. 3, pp.131-134. O foarte utilă arhivă electronică a documentelor Cominternului - http://www.comintern-online.com/

[2] Kermit E. McKenzie, "The Soviet Union, the Comintern and World Revolution: 1935", în **Political Science Quarterly** Vol. 65, No. 2 (Jun., 1950), pp. 214-237. Importante analize ale evoluţiei Cominformului la Kevin McDermott, J. Agnew, *The Comintern: a History of International Communism from Lenin to Stalin,* Basingstoke, 1996 şi, bineînţeles, Adam B. Ulam, *Expansion and Coexistence: Soviet Foreign Policy, 1917–1973*, Ediţia a-II-a, 1974.

a fost sprijinită, în mod oficial, formarea aşa-numitului *Front Popular Antifascist*[1]. Această politică impunea ca partidele comuniste să caute să organizeze Fronturi Populare, la care erau chemate să participe toate partidele politice care se opuneau fascismului, nelimitându-se, astfel, doar la coagularea unor asemenea formaţiuni doar cu partidele muncitoreşti. Schimbarea de direcţie a fost spectaculoasă şi, imediat, a avut şi unele repercusiuni în statele est-central europene, mai ales din perspectiva participării comuniste la lupta de eliberare sau la mişcarea de rezistenţă. „With little explanation and less recantation, the divisive „social Fascism" line was replaced by a strategy of class collaboration. The reasons for this about-turn cannot be separated from domestic political developments in the Soviet Union. The Popular Front was a useful weapon with which Stalin could berate the revolutionary proletarian internationalisrn of his Trotskyist opponents. It was also a response to local pressure from French, German and even British Communists. Nonetheless, the brusque way in which the Popular Front was adopted without apology for the previous 'class against class' policy was symptomatic of the essential nature of the Comintern. In countries like the United States where Communists were few, the crude imposition of Popular Frontism merely emphasised their dependence on Moscow. The ruthlessness with which the Comintern used the Popular Front eventually undermined the idea's credibility. Another damaging contradiction lay in the incompatibility between the economic aspirations of the Front's component class elements. The rank and file hoped for more radical social and economic change than Popular Front governments either intended or considered realistic in the circumstances. They went even further beyond the limits of change considered as acceptable by the liberal bourgeoisie and its political representatives" (Paul Preston)[2].

Într-o atentă analiză a acestor transformări (datată 5 noiembrie

[1] Liderul bulgar Gh. Dimitrov, considerat în acea perioadă simbolul luptei antifasciste, a rostit, cu acel prilej, principalul raport privind lupta contra fascismului şi necesitatea construirii fronturilor populare: „Ofensiva fascismului şi sarcinile Internaţionalei Comuniste în lupta pentru unitatea clasei muncitoare împotriva pericolului fascist". Primul lucru ce se cerea realizat, în condiţiile date – arăta Gh. Dimitrov – era un front unic, unitatea de acţiune a muncitorilor din fiecare regiune, din fiecare ţară, din lumea întreagă. Cu această armă trebuie să te aperi şi apoi să treci la contraofensivă împotriva duşmanului de clasă (Gh. Dimitrov, *Oeuvres choisies*, Sofia, 1960, p. 54).

[2] Paul Preston, „Barricades against Fascism: The Popular Front in Europe", în **History Today,** vol. 36, iunie 1986.

1987 şi păstrată în Arhivele Europei Libere, Open Society Archive, Budapesta), Vladimir Kusin încearcă să ofere explicaţii pentru această schimbare ideologică: „The creation of communist parties outside Soviet Russia was as much the result of left-wing radicalization in the wake of a terrible war as it was influenced by the October Revolution and the establishment of the Soviet state. Most of these parties had a Social Democratic legacy and most could set themselves up only as small sectarian groups. In the area that was to become the Soviet bloc after World War II, only Germany, Czechoslovakia, and Bulgaria had communist parties that commanded significant support among the workers, the disgruntled peasants, and the left-oriented intelligentsia. All parties had to declare unswerving obedience to the Moscow center; they styled themselves «Sections of the Third International» to emphasize their internationalist orientation.

"Bolshevization" After Lenin's death, Stalin readily assumed a primary role in the Comintern even though he chose not to hold an office in it other than a seat on the Presidium and later the Executive Committee. There began a long period of the Comintern's direct rule on Stalin's behalf over the policy and personnel in each and every communist party. All parties were told to internalize the experience and organizational patterns of the All-Union Communist Party (Bolshevik), as the CPSU then called itself. There were innumerable interventions into the various parties' affairs, leaders were being removed and enthroned without resort to the indigenous memberships, Comintern instructors with full powers to override local decisions were sent to communist sessions abroad, and Stalin's views on policy were enforced through the Comintern even if theydemonstrably did not correspond to local conditions.

Perhaps the major and most disastrous policy line laid down by the Comintern was the vicious animosity that the Communists were enjoined to show toward the noncommunist parties and groups in the workers' movement, notably the Social Democrats. In carrying over Lenin's intransigence toward «reformists and revisionists» from the formative period of the Russian Bolshevik party into the new situation that had arisen between the wars and in venting his own anti-Social Democrat spleen, Stalin effectively completed the isolation of the Communists from mainstream socialism. All, or most, action undertaken by the various communist parties against the ill-effects of capitalism became imbued with the sense of communist

exclusiveness and the notion that nothing less would do than the seizure of full power in the teeth of the entire «bourgeois» world, including the Social Democrats. Faced with the rise of Nazism in Germany, the Comintern and, by extension, the German Communist Party refused to give up the notion that it was the Socialists rather than Hitler who represented the main danger.

A Change of Tactics Too Late. In 1935, when the Comintern made an about-face at its seventh congress and called for cooperation with liberal and socialist forces in the so-called People's Front, it was too late. Mistrust of the Communists was too strong and events had gone too far. The Spanish Civil War ended in a defeat for the anti-Fascists, and Hitler could no longer be ousted. Although the Communists never colluded with Hitler or others in bringing about his rise to power--indeed, Hitler never made any secret of his implacable hostility toward them--it can be argued that by setting themselves so fully apart from mainstream European politics (including democratic socialism) and by pursuing a totalitarian objective with many features similar to Nazism, the Moscow-controlled communist movement inadvertently weakened Europe's resilience to fascist expansionism"[1].

Una dintre cele mai importante formaţiuni politice comuniste din spaţiul balcanic ar fi putut fi, cel puţin pentru prima perioadă a epocii interbelice, cea din Bulgaria. Motivele ar fi diverse, însă printre cele hotărâtoare s-ar putea înscrie atât legătura oarecum tradiţională dintre spaţiul bulgar şi cel rusesc (Bulgaria a privit mai mereu spre Rusia ca la un fel de „frate mai mare"), cât şi resentimentele interne cu privire la deciziile luate prin semnarea Tratatului de la Neuilly, când visul unei „Bulgarii mari" părea că se destramă pentru totdeauna. În plus, partidul comunist din Bulgaria a beneficiat şi de un lider cu adevărat carismatic – o figură cunoscută – Gheorghi M. Dimitrov[2] (1882-1949), cel care a reuşit să supravieţuiască unui proces în Berlinul nazist, în 1933, şi a ajuns, apoi, Secretarul General al Cominternului (1935-1943).

---

[1] Open Society Archive,Vladimir Kusin, "Comintern and Cominform: Soviet Revolution's International Instruments", Country Report : URSS, 69-7-53.

[2] Recomandăm, pentru mai multe amănunte şi, mai ales pentru legătrile dintre Dimitrov, Tito şi Stalin, prima (după cunoştinţa noastră) biografie în limba engleză a liderului comunist aparţinând Mariettei Stankova, *Georgi Dimitrov: A Biography*, I.B. Tauris, 2010. Însă, ca sursă primară, Gh. Dimitrov, Ivo Banac, *The Diary of Georgi Dimitrov, 1933-1949*, Yale University Press, 2003.

În schimb, în ciuda tuturor acestor trăsături cvasi-permisive ale unei ascensiuni a extremei stângi, partidul comunist s-a dovedit neputincios în a se impune pe scena politică: reformele impuse de guvernul lui Stamboliiski, în special reforma agrară, îndepărtând masivul electorat din spaţiul rural de la respectiva ideologie. Mai mult chiar, comuniştii bulgari au ajuns să se discrediteze pe ei înşişi: într-o încercare de a atenta la viaţa regelui şi la o parte dintre membrii guvernului, au dat foc catedralei din Sofia (acţiune în urma căreia guvernul a decis, imediat, şi scoaterea în afara legii a respectivei organizaţii politice). Dar mult mai greu a atârnat însă eticheta electoratului, care a considerat că fusese pusă la cale o lovitură împotriva elementelor tradiţionale, de bază ale societăţii bulgare (pe atunci, profund creştin-ortodoxe).

Şi acest eşec, această neputinţă a Partidului Comunist din Bulgaria îl considerăm emblematic pentru întreaga zonă est-central europeană. Dacă mai luăm în calcul şi faptul că, de cele mai multe ori, niciun partid comunist din ţările avute în analiză nu a „beneficiat" de prezenţa unui conducător atât de carismatic, de apropiat, în acelaşi timp, şi de spaţiul natal, dar şi de conducătorii mişcării comuniste, situaţia poate fi şi mai uşor înţeleasă.

O scurtă trecere în revistă a momentelor decisive din istoria acestor partide comuniste din spaţiul est-central european poate fi revelatoare, în acest sens. Astfel, în Ungaria, iniţial, numele partidului (K.M.P.) s-a identificat cu cel al lui Bela Kun[1], de altfel unul dintre principalii fondatori ai mişcării, la 24 noiembrie 1918. Odată cu eşecul „Republicii Sfaturilor" şi plecarea la Moscova a lui Kun (acolo îl va găsi şi anul 1937, când, în plină Teroare, va fi arestat şi executat!), partidul a trecut printr-o serie de reorganizări. Primul congres a avut loc la 18 august 1925 (de notat că şedinţele s-au ţinut în afara ţării, la Viena), ocazie cu care s-a încercat a i se oferi organizaţiei politice o oarecare aparenţă de legalitate, sub titulatura de Partidul Socialist al Muncitorilor din Ungaria (M.Sz.M.P.). Însă reacţia regimului condus de Miklos Horthy a fost dură, astfel încât, câţiva ani mai târziu, în 1927, MSzMP ajunsese să funcţioneze doar cu numele[2]. După unele

[1] Din echipa lui B. Kun, respectiv „tabăra moscovită" - Gyorgy Lukacs, Imre Nagy, Erno Gero, Jozsef Revai, Andor Berei, Lajos Bebrits, Gyula şi Jozsef Bajdu, Gyula Hay, Imre Horsath, Sandor Nogradi, Bela şi Zoltan Szanto, Andras Szobek, Zoltan Vas.

[2] Trebuie reţinut studiul lui Keith Hitchins, mai ales în ceea ce priveşte rolul jucat de respectiva formaţiune politică în mişcarea comunistă internaţională, „The

surse[1], în anii '30, măsurile autorităţilor au determinat să existe mai mulţi membri ai partidului comunist în închisoare (500) decât în libertate (400). Masivele arestări au determinat conducerea partidului de la Moscova să le interpreteze ca pe o incompetenţă a comuniştilor unguri de a gestiona activitatea formaţiunii. Ca atare, în 1936 s-a decis dizolvarea conducerii interne, naţionale, şi înlocuirea cu un nou Comitet Central, de astă dată ce va opera din Cehoslovacia[2].

Un alt raport păstrat în Arhivele Europei Libere, vorbeşte despre această serie de încercări şi eşecuri prin care a trecut mişcarea comunistă în perioada interbelică în Ungaria: „During the Communist regime of March-August 1919 the party was reunited, but under Communist leadership. After the White Terror had given way to the respectable oligarchy of Count Bethlen (Premier, 1921-1931), the Social Democratic Party, once more shorn of its Communist wing, was able to operate legally again. There was now universal suffrage, and with a secret ballot in BUDAPEST the Socialists were able to return a few members to parliament. The trade unions were under strong socialist influence. The Social Democrats enjoyed political freedom under the Horthy regime right up to the German occupation of March 1944. In the first post-war years four factions could be discerned in the party. The right wing, led by Karoly PEYER, corresponded roughly in its views to the British Labour Party. The center, led by Anna KETHLY and Antal BAN, might be compared with the left wing of British Labour. It was in favor of co-operation with the Communists, but believed that Social Democrats should remain a separate party. The left, which included the post-1944 head of the party, Arpad SZAKASITS, favored fusion with the Communists. Finally the fourth group consisted of agents of the Communist Party or the Soviet Government, such as Gyorgy MAROSAN, who later figured in the KADAR quisling «government». A third party, small but interesting, was the National Peasant Party. It was derived from a group of young intellectuals who in the 1930's had attracted attention by their carefully documented and moving studies of the condition of

---

communist movement in Hungary, 1918-1944", în **Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Şincai" al Academiei Române**, vol. VIII-IX, 2005-2006, pp. 306-347.

[1] R. J. Crampton, *A short history of modern Bulgaria,* Cambridge University Press, 1987.

[2] Bennett Kovrig, „Communism in Hungary: From Kun to Kadar", Stanford, Hoover Institution Press, 1979.

the Hungarian peasantry. Like the Russian Narodniki of the 1870's who had «gone to the people», these writers had lived among the peasants and had got to know the human side of the problem as well as the statistics of land distribution or grain production. They were known as «the village-explorers». They were socialists and revolutionaries, but not Marxists"[1].

În Iugoslavia, formaţiunea comunistă a intrat în ilegalitate după anul 1921. În opinia istoricilor, de la aprox. 60.000 de membri şi simpatizanţi, din timpul în care partidul a funcţionat legal, structura a scăzut drastic, spre doar 1.000, pe la mijlocul anilor 1930 (reducerea datorându-se şi faptului că mulţi dintre comunişti se regăseau în închisori). Situaţia aceasta specială a permis, însă, o oportunitate specială mai ales pentru noi posibili conducători, noi posibili lideri.

Unul dintre aceştia poate fi considerat chiar Iosip Broz (cel care a rămas cunoscut în istorie mai ales după aşa-numitul nume de război Tito, pe care şi l-a preluat în 1934). Cariera unuia dintre cele mai interesante figuri ale mişcării comuniste din spaţiul est-central european este emblematică mai ales pentru înţelegerea modalităţii de ascensiune a noilor şi importanţilor lideri naţionali ai mişcării comuniste. Succesul acestora s-a datorat, în special, acestei apartenenţe naţionale, vizibil contrastante cu a celorlalţi conducători ai formaţiunilor politice de tip partid comunist din, facţiuni ale Internaţionalei a III-a comuniste.

Născut în 1882, pe teritoriul croat ce aparţinea atunci Imperiului austro-ungar, într-o familie mixtă, cu legături dalmatico-croate şi slovene, a crescut şi apoi s-a identificat cu mediul muncitoresc (a lucrat ceva timp ca mecanic). Prima conflagraţie mondială l-a găsit îndeplinindu-şi serviciul militar în cadrul armatei austriece. Anul 1915, moment în care a fost făcut prizonier, i-a adus şi primul contact efectiv cu spaţiul rusesc. Până spre 1920 acolo îşi va petrece timpul, fiind un important martor la revoluţia care avea să schimbe faţa imensei ţări din est. În 1920 s-a reîntors în Regatul sârbo-croato-sloven tocmai pentru a pune bazele mişcării comuniste locale. A încercat, astfel, să „lupte" pe mai multe fronturi: atât ca mecanic, cât, mai ales, ca agitator şi organizator al mişcării muncitoreşti. Activităţile din a doua categorie i-au adus, constant, probleme în ceea ce priveşte prima, fiind, deseori, demis din funcţiile deţinute. Arestat pentru activitate subversivă, din 1928 şi până în 1934 şi-a petrecut anii în

[1] **The Impact of Communism on Hungary**, 19 septembrie 1957.

închisoare. Mulţi dintre contemporani consideră că tocmai această arestare i-a scăpat, în mod ironic, viaţa, deoarece, la începutul anilor 1930, în Iugoslavia, unul dintre obiectivele poliţiei l-a reprezentat urmărirea şi chiar uciderea multora dintre liderii sau membrii importanţi ai mişcării comuniste din ilegalitate. În plus, ca prizonier, a avut destul timp pentru a-şi desăvârşi atât cunoştinţele despre teoriile marxiste, cât şi a stabili numeroase legături cu cei care, mai târziu, îi vor deveni colaboratori (unii dintre ei, chiar apropiaţi!).

Odată eliberat, în 1934, a primit sarcina de a lucra în cadrul Cominternului; motiv pentru care a trebuit să părăsească ţara (deghizat), rămânând în Uniunea Sovietică până în 1940. Este foarte interesant, de asemenea, cum a reuşit să reziste în timpul celor mai grele perioade din istoria stalinistă a Uniunii – apropiaţii povestesc că metoda de „succes" a fost tăcerea, resemnarea şi lipsa de încredere. Din păcate, spre deosebire de Iosip Broz, mulţi dintre reprezentanţii mişcării comuniste iugoslave şi-au găsit moartea în aceşti ani. În 1937 a reuşit, astfel, să devină secretar al Partidului comunist din Iugoslavia, pe care l-a şi reorganizat, bazându-se pe contribuţia câtorva dintre camarazii apropiaţi.

Câţiva ani mai târziu, într-o ţară scurtcircuitată de război, Tito a ales să se reîntoarcă, sub un nume fals. Era anul 1941. Mai întâi a ajuns la Zagreb, apoi s-a mutat la Belgrad. De aici a început să se implice activ în reorganizarea partidului. Iniţial a mizat pe o revoltă comunistă în regiunea Muntenegrului, dar când aceasta nu a înregistrat rezultatul scontat, a hotărât să părăsească oraşul şi să se alăture mişcării de partizani, în acea perioadă (după cum se va putea vedea şi din prezentarea situaţiei interne în paragrafele următoare, ce analizează perioada din timpul celui de Al Doilea Război Mondial), cea mai importantă în ţară, mutare care, în fond, va fi decisivă pentru succesele viitoare...

La rândul său, Partidul Comunist din Cehoslovacia (K.S.Č.) a fost fondat în acelaşi an emblematic pentru mişcare, 1921. Spre deosebire de celelalte formaţiuni prezentate, încă de la început şi-a creionat o poziţie destul de puternică pe scena politică internă, de altfel, una dintre cele mai democratice ale zonei analizate. Atât în timpul regimului autoritar de dreapta din 1938-1939, cât şi în vremea Protectoratului Boemiei şi Moraviei, sub regim nazist (1939-1945), formaţiunea a fost interzisă, membrii săi urmând să activeze în ilegalitate, dar şi o importantă facţiune, în exil.

Partidul Comunist din Polonia (K.P.P.) a fost unul dintre pri-

mele fondate în spaţiul est-central european, respectiv în 1918. În perioada interbelică însă nu a reuşit, asemenea celorlalte partide frăţeşti, să obţină o prea mare influenţă politică. În 1938, Cominternul, tocmai datorită rezultatelor extrem de slabe, a hotărât să îl dizolve. Într-o excelentă analiză contemporană, Isaac Deutscher[1] a insistat pe rolul nefast jucat de stalinizare şi în eşecul mişcării comuniste poloneze.

Tot la „periferia vieţii politice" (Denis Deletant[2]) s-a aflat în întreaga perioada interbelică şi Partidul Comunist din România. „Identificarea sa cu politicile comunismului internaţional, ca şi ameninţarea reprezentată de Uniunea Sovietică[3], în chip de vecin ostil, l-au lipsit de sprijinul maselor. Intervenţiile Internaţionalei Comuniste (Cominternul) de la Moscova în activitatea partidului au fost întotdeauna dezastruoase şi au marginalizat şi mai mult partidul, deoarece a fost considerat aservit intereselor sovietice. Mai ales două dintre politicile Cominternului au stârnit indignarea: cererea de retrocedare[4] a Basarabiei către Uniunea Sovietică şi cea de autodeterminare a minorităţilor din România"[5].

Şi, astfel, Partidul Comunist din România, înfiinţat la 21 mai 1921, ca un grup separatist în cadrul Partidului Socialist Român, a rămas, pentru întreaga perioadă interbelică „profund ataşat principiilor fundamentale ale Internaţionalei a III-a[6]", după cum a fost înscris şi în Statutul partidului, datat octombrie 1922: „Art. 1. Partidul Comunist din

---

[1] Isaac Deutscher, „The tragedy of the Polish Communist Party" în lucrarea *Marxism, Wars and Revolution*, London, 1948.

[2] Denis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul poliţienesc, 1948-1965*, Editura Polirom, Iaşi, Colecţia Historia, 2001, p. 15.

[3] În fond, cauzele tuturor eşecurilor acestor formaţiuni în întreg spaţiul! (n.n.).

[4] Vezi ante (n.n).

[5] Denis Deletant, *Teroarea comunistă...*, op. cit., p. 15. Conform Rezoluţiei Congresului al III-lea al P.C.d.R. în problema naţională (august 1924): „România capitalistă prin rezultatele războiului imperialist mondial, prin *Unirea tuturor românilor* şi-a supus însemnate părţi din naţiuni dezvoltate politiceşte, economiceşte şi culturaliceşte, şi în felul acesta, din stat naţional, a devenit stat de naţionalităţi. Constituirea României Mari datorită tratatelor de pace de la Versailles, Trianon şi Neuilly a fost însă în acelaşi timp cumpărată cu preţul renunţării din partea clicii stăpânitoare şi la ultimul rest de independenţă naţională...", apud. Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluţia regimului politic de la democraţie la dictatură*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1996, p. 207.

[6] Vl. Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, Editura Univers, Bucureşti, 1995, p. 26. Pentru istoria primilor ani partidului în România, recomandăm şi Ghiţă Ionescu, *Comunismul în România*, Editura Litera, Bucureşti, 1994; Robert R. King, *History of the Romanian Communist Party*, Hoover Instituton Press, Stanford, 1980.

România este o secţiune a Internaţionalei Comuniste. El nu are alte scopuri decât acelea ale Internaţionalei, căreia îi aparţine"[1].

În plus, structura etnică a conducerii partidului a reprezentat un alt important handicap. În plină perioadă a campaniilor extremei drepte împotriva aşa-numitelor conspiraţii „iudeo-bolşevice", faptul că mulţi dintre liderii de partid erau de origine iudaică a îngreunat situaţia[2]. Pentru a eluda oarecum percepţia generală, unii dintre aceştia au devenit: Ion Roitman (Chişinevski); Lev Oigenstein (Leonte Răutu), Ernst Neulander (Valter Roman), ş.a. Alţii – din contra – au hotărât să şi le păstreze: Ana şi Marcel Pauker; Remus Koffler sau Bela Brainer. Şi alte minorităţi naţionale s-au implicat în conducerea partidului: atât cea maghiară (Elek Koblos), cât şi cea bulgară (Gheorghe Crosneff sau Dumitru Coliu – Dimităr Kolev). O foarte interesantă statistică a structurii etnice a partidului apare în lucrarea lui M. Shafir, *Romania: Politics, Economics and Society*[3], conform acesteia, în anii 1930, ungurii, ce reprezentau, în ansamblu, 8% din populaţia ţării, apăreau într-un procent de 28% în structurile PCdR. Analog, pentru evrei – 4% şi, respectiv, 18%; pentru ruşi şi ucrainieni – 3% şi respectiv, 10%; pentru bulgari – 2% şi respectiv, 10%[4].

Şi, din această cauză, aproape că nu se pot identifica, cu mici excepţii, reprezentanţi de marcă naţionali ai partidului în România (excepţia putând fi reprezentată, de pildă, de primul secretar al P.C.d.R., Gheorghe Cristescu. Foarte dur (dar, extrem de realist în opinia noastră!), unul dintre analiştii perioadei (Vl. Tismăneanu) considera că, în ceea ce privea „constituentul politic şi valorile morale ale primei elite staliniste din interiorul P.C.R.-ului" ei „se com-

---

[1] **Socialismul**, 15 octombrie 1922.

[2] Între 1922 şi 1944, efectiv, în afară de Gheorghe Cristescu, care a fost demis, de altfel, în acel an, şi Constantin Pârvulescu, secretar general interimar al partidului în 1944, niciunul dintre conducătorii comunişti nu a fost român prin naştere: Elek Koblos, Ştefan Foriş (ambii de naţionalitate maghiară); Vitali Holostenko (ucrainean); Boris Stefanov (bulgar); Alexandru Stepanski-Gorn (polonez).

[3] M. Shafir, *Romania: Politics, Economics and Society*, Pinter, Londra, 1985, p. 26.

[4] Denis Deletant citează şi o importantă sursă – obţinută prin amabilitatea prof. român Ion Chiper – de la Centrul Rus pentru Conservarea şi Studierea Documentelor Istoriei Contemporane, fond 495, opis 25, dosar 744, conform căreia, numărul membrilor P.C.d.R. a evoluat, între anii 1925-1937 în următorii parametri: 1925 – 1.661; 1926 – 1.500; 1927 – 300; 1928 – 500; 1929 – 461; 1930 – 700; 1936 – 1.083; 1937 – 1.635. În ceea ce privea, structura etnică, pentru anul 1933: 440 erau unguri, 375 români, 300 evrei, 140 bulgari, 100 ruşi, 70 moldoveni, 70 ucrainieni şi 170 alţii (op. cit., pp. 21-22, nota 19).

portau ca nişte somnambuli politici, posedaţi de credinţa cvasi-religioasă că Uniunea Sovietică personifica visele lor cele mai sfinte de justiţie socială şi libertate umană. (...) Spre deosebire de Partidul Comunist Maghiar, în care Georg Lukacs şi prietenii săi din facţiunea Jeno Landler propuneau o platformă originală, deşi tot sectar-revoluţionară, dar care, implicit, punea sub semnul întrebării infailibilitatea doctrinară a Cominternului, comuniştii români s-au aflat mereu printre cei mai disciplinaţi şi cei mai loiali politicii oficiale a Moscovei"[1].

În plus, proletariatul redus numeric, slab organizat, „a privat P.C.R. de a-şi constitui o bază socială. Două grupuri principale au fost atrase de comunism în România din motive etnice: unul a fost acela al *popoarelor respinse*, fără o bază teritorială sau o clară identitate etnică (în România evreii erau principalul grup din această categorie); al doilea grup era alcătuit din iredentiştii statelor limitrofe, care erau nemulţumiţi de a fi incluşi în România şi de tratamentul lor de acolo. Pentru evrei, ideologia universală a comunismului promitea o nouă identitate, ce depăşea atât etnicul, cât şi naţionalul"[2]. În explicarea eşecului comunist în perioada interbelică în România (dar considerăm valabilă axioma şi pentru alte spaţii deja prezentate!), analistul român Stelian Tănase vorbea de două cauze majore – „incapacitatea comuniştilor de a se integra societăţii româneşti; nici măcar în rândul clasei muncitoare, a cărei avangardă se considera, nu a avut influenţă; - amestecul continuu al cadrelor Internaţionalei Comuniste în afacerile interne ale partidului"[3].

Partid periferic şi minuscul, după cum îşi amintesc şi unii dintre contemporani: „Înainte de război nu erau mulţi, cel mult o mie. Am fost şi eu comunist, am trăit printre dânşii în Bucureşti şi la închisoare. Puţinii care veneau spre noi erau mânaţi de cele mai variate motive, de la simpla curiozitate [în privinţa] unei organizaţii misterioase, glorificată de partizani şi blestemată de duşmani, până la intelectuali convinşi că acolo sunt adunaţi reprezentanţii pe pământ ai unui viitor fericit, dovedit «more geometrico», trecând prin mulţimea celor nemulţumiţi în uzină, în sat, în familie, în mahala. Unguri şi bulgari care doreau despărţirea de România, muncitori care se vedeau

[1] Vl. Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, op. cit., pp. 28-29.
[2] R. R. King, *A History of the Romanian Communist Party*, Standford, 1980, p. 24.
[3] Stelian Tănase, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghe Gheorghiu-Dej, 1948-1965*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p. 33.

stăpâni pe uzine, evrei îngroziţi de antisemitism, şomeri fără profesiune definită sau profesionişti mediocri, politicieni nerealizaţi şi nerealizabili în alte partide politice, casnice urâte sau bovarice, copii sătui de şcoală; din această lume se recrutau, înainte de război, activiştii de partid. Fiecare se simţea nedreptăţit într-un fel sau altul, frustrat de bunurile visate. Atraşi de misterul unei lumi închise în conştiinţa lor, intrau într-o viaţă nouă, nu într-un partid politic. Primul pas putea fi, de pildă, un mic serviciu făcut unui prieten, cum ar fi locuinţa pentru o întâlnire cu cineva necunoscut gazdei, ceva bani pentru ajutorarea unor oameni închişi pe nedrept, transmiterea unui plic sau pacheţel dintr-un oraş în altul, eventual adăpostirea unui nevinovat căutat de poliţie, instituţie unanim detestată. Acestea şi altele similare, însă cerute în şoaptă, sub pecetea secretului, dădeau micului meşteşugar, casnicei bovarizate, tânărului sătul de şcoală şi visător de aventuri, micului funcţionar sentimentul că li se deschidea o poartă spre o mare şi invizibilă putere care le arăta încredere lor, pe care nimeni nu-i luase în seamă. Deveneau importanţi în faţa propriilor lor conştiinţe, începeau să capete un statut eroic. Ieşeau din pielea unor dezmoşteniţi ai soartei, ca să intre în aceea a unui personaj important, deţinător de mari secrete" (Belu Zilber[1]).

[1] Belu Zilber, *Actor în procesul Pătrăşcanu. Prima versiune a memoriilor lui Belu Zilber,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 25.

CAPITOLUL III

ÎNTRE AUTORITARISM, IDEEA DE FRONT POLITIC, DISPARIŢIE ŞI RENAŞTERE STATALĂ. PARTIDELE COMUNISTE INTRĂ „ÎN TEREN“

Caracteristici generale:

a) *la nivelul percepţiei externe*:

- dispariţia unor state – efectiv – prin ocupare sau dezmembrare;
- problema acestui areal european ajunge din nou în vizorul reprezentanţilor Marilor Puteri;

b) *la nivelul percepţiei interne*:

- fenomenul impunerii de regimuri autoritare (pe fundalul crizelor interne şi a deja cunoscutei “crize a democraţiei”) – Grecia (regimul Metaxas), Polonia (regimul Pilsduski), Ungaria (regimul Horthy) etc.;
- fenomenul colaborării cu forţele de ocupaţie sau cu reprezentanţii regimului autoritar impus acum, sau în perioadele anterioare (pe fundalul cunoscutei “crize a democraţiei”);
- fenomenul rezistenţei împotriva ocupantului sau a sistemului autoritar;
- impunerea unor organisme politice de tip front, cu sprijin venit fie din partea Moscovei, fie din partea democraţiilor occidentale şi, prin urmare, cu facţiuni diverse de reprezentare: Albania (Frontul Antifascist de Eliberare Naţională sau Frontul Naţional), Bulgaria (Frontul Patriei), Grecia (Frontul Naţional Muncitoresc de Eliberare, Frontul Naţional de Eliberare), Iugoslavia (Frontul Unic de Eliberare), Ungaria (Frontul Independent Naţional Muncitoresc, Frontul Naţional) – toate acestea militând, prin diverse căi (uneori ajungându-se însă şi la confruntări între fronturi cu susţinere diferită) pentru refacerea organismului statal fie pierdut, prin desfiinţare, anexare sau ocupare, fie destrămat.

Caracteristici generale preliminare

Perioada celei de-a doua conflagraţii mondiale a reprezentat un alt moment fierbinte în ceea ce priveşte transformările structurilor politice, mai mult sau mai puţin, de acum, tradiţionale din spaţiul est-central european. Aproape a reprezentat o probă de foc, pe care, cele mai tinere şi neiniţiate democraţii aproape că nu au fost în stare să o depăşească.

Mai mult chiar, pentru unele dintre etnităţile statele începutul sau primii ani ai războiului au coincis cu dispariţia lor de pe harta continentului, fie datorită ocupării efective, fie datorită dezmembrării la care au fost supuse de re-împărţirile sau indiferenţa marilor puteri ale momentului. O simplă trecere în revistă a situaţiei acestei zone europene o demonstrează cu prisosinţă. Astfel, Polonia cade victima intereselor Uniunii Sovietice şi a Germaniei naziste. Cehoslovacia îşi vede semnat certificatul de deces în martie 1939, singură Slovacia, relicvă singulară a timpurilor trecute apare înglobată într-un protectorat al Boemiei şi Moraviei. Albania este ocupată şi ea, o lună mai târziu, în aprilie 1939, căzând pradă viselor de mărire italiene. Visuri care nu se opresc deloc aici şi vizează, din octombrie 1940, atacarea Greciei. În aceeaşi linie, Iugoslavia îşi trăieşte sfârşitul independenţei în aprilie 1941, lăsând în urmă doar o palidă Croaţie care se crede independentă, dar care vegetează în umbra Ducelui. Ca să nu mai aducem în discuţie drama României, care în 1940 îşi vedea spulberată desăvârşirea naţională. Şase state – aproape acelaşi destin de victime, şase structuri care se clatină şi care vor suferi transformări importante în toate domeniile şi, cu predilecţie, în cel politic.

De partea cealaltă a baricadei, doar două ţări s-au bucurat de un cu totul alt statut: Bulgaria şi Ungaria, beneficiarele est-central europene ale remodelărilor statale.

Relaţiile internaţionale şi problema reorganizării Europei central-estice

Această situaţie mereu în schimbare într-o lume confruntată cu problemele din ce în ce mai complicate ridicate de cea de-a doua conflagraţie mondială nu avea cum să scape din vizorul celor implicaţi în sistemul relaţiilor internaţionale. Căci, încă o dată, această zonă a continentului începea din nou să-şi dovedească importanţa strategică. Fie că a fost vorba de crearea sau controlarea unui "coridor" tampon între Germania şi Uniunea Sovietică, fie de mult discutata deschidere a unui nou front pe continent, problema est-central

europeană a rămas constant pe agenda de lucru a importanţilor participanţi la conferinţele momentului.

Astfel, ea şi-a făcut loc, în primii ani ai războiului, cu prilejul tratativelor pentru finalizarea textului vestitei Charte a Atlanticului, semnată în august 1941, de Marea Britanie şi S.U.A., cărora li se va alătura şi Uniunea Sovietică sau a mult mai amplei Declaraţii a Naţiunilor Unite, din 1 ianuarie 1942, la care au aderat nu mai puţin de 26 de state, între care şi Cehoslovacia, Polonia, Iugoslavia şi Grecia, dar şi înspre finalul său, fie sub patronajul Comisiei Consultative pentru Europa, formată în cadrul Conferinţei de la Moscova, din octombrie 1943, fie singular, în dezbaterile care au avut loc la Teheran (noiembrie-decembrie 1943), când s-a reliefat poziţia oficială a Uniunii Sovietice cu privire la această zonă europeană, sau la Yalta (februarie 1945), unde s-a dezbătut cu predilecţie situaţia post-război a Poloniei şi Iugoslaviei.

Structuri politice în timp de război: între transformare şi impunere de noi modele

Viaţa politică internă din timpul celei de-a doua conflagraţii mondiale se poate considera că a funcţionat la nivelul a două paliere, total distincte, dar, oarecum, într-o inter-conexiune de reacţie: colaboraţionismul şi rezistenţa. Mai mult chiar, în sânul celui de-al doilea palier, respectiv cel al rezistenţei, s-a asistat la o departajare strictă în funcţie de direcţia ideologică a principalei baze fondatoare a mişcării: din lumea democratică, occidentală sau din spaţiul comunist, sovietic, departajare ce a condus, aproape exclusiv, la un conflict deschis.

În fiecare caz în parte structurile politice naţionale au încercat să depăşească, fie printr-o modalitate, fie prin alta, impasul războiului, apărut şi pe fundalul declinului tradiţiilor democratice şi ascensiunea sistemului autoritar.

La nivel central comunist, desfiinţarea Cominternului părea a reprezenta o nouă etapă în evoluţia mişcării comuniste, calchiată pe structura mondială. Comunicatul oficial, difuzat de Agenţia sovietică TASS, la 22 mai 1943 sublinia această transformare: „Trebuie să se constate că Internaţionala Comunistă, aşa cum a fost organizată la Congresul din 1919, răspundea foarte bine necesităţilor epocii, dar acum este depăşită de evenimente. Sarcina ce se impune astăzi mişcării internaţionale a muncitorilor nu mai este în concordanţă cu posibilităţile de organizare actuale ale Cominternului. Aceasta consti-

tuie un obstacol în faţa unei serioase consolidări a mişcării muncitoreşti". Era o hotărâre, în mod cert, după cum avea să sublinieze şi Jacques de Launay[1], care făcea parte din „cadrul general al războiului psihologic" şi, respectiv, din „noua politică a lui Stalin faţă de aliaţi" sau a viitorilor învinşi.

Coborând discursul la nivel regional, pentru **Albania**, ţară ocupată încă din aprilie 1939, reorganizarea regimului a devenit cuvântul de ordine. Reorganizare, în ceea ce priveşte structurile care s-au adaptat noilor forme de existenţă ale statului sau organizare, dacă este să luăm în analiză lupta ce începea să se dea tocmai împotriva acestora.

În ceea ce priveşte evenimentele care au marcat evoluţia primului palier – respectiv cel al structurilor politice colaboraţioniste – ele sunt legate de data de 3 iunie 1939, când a fost adoptat în tandem de către Adunarea Constituantă şi semnat de regele Victor Emmanuel III, Statutul fundamental al Regatului Albaniei, document ce stipula efectiv termenii jocului puterii în noua Albanie: puterea executivă era încredinţată exclusiv regelui Italiei şi lui Mussolini însuşi şi se exercita prin intermediul unei recent înfiinţate instituţii a Locotenenţei Generale.

Încetul cu încetul lucrurile începeau să se mişte şi în interiorul celui de-al doilea palier, încă în formare. Data de 8 noiembrie 1941 reprezintă în acest sens momentul naşterii Partidului Comunist Albanez, cei drept mai mult ca o filială a Partidului Comunist Iugoslav[2], sub conducerea lui Enver Hodxa, în al cărui program de acţiune "lupta pentru independenţa poporului albanez şi pentru crearea unui guvern democrat popular într-o Albanie eliberată de fascism" devenea ţel suprem.

În toamna anului următor se ivesc şi primele semne ale coeziu-

---

[1] Jacques de Launay, *Istoria secretă a Cominternului*, Editura Venus, Bucureşti, 1993, pp. 154-155. Emblematică pentru istoria acestei organizaţii şi, mai ales, pentru perspectiva ideologică promovată ni se pare o remarcă de la finalul lucrării, în care autorul francez povesteşte o întâlnire pe care a avut-o, în 1965, cu prilejul Târgului Internaţional al cărţii de la Frankfurt, cu bine cunoscuta revoluţionară Elena Stasova (1873-1966), acum devenit agentă literară. „I-am vorbit despre Comintern. I-am spus: *Nu am înţeles motivele arestării fiului lui Mikoian, a soţiei şi fiului lui Kuusinen, a soţiilor lui Kalinin şi Molotov. Nici persecutarea evreilor puţin înainte de moartea şefului*. Ea ridică braţele, în semn de neputinţă: *Ştiţi, Cominternul a reprezentat eşecul unei speranţe*".

[2] Serge Métais, *Histoire des Albanais*, Edition Fayard, Paris, 2006, p. 296. Dar şi cartea profesorului Antonello Biagini, *Storia dell'Albania. Dalle origini ai giorni nostri,* Bompiani, Roma, 1998.

nii în sânul structurilor generate de mişcarea de rezistenţă. În cadrul Conferinţei de la Peza (localitate situată în apropierea capitalei Tirana), la 16 septembrie 1942 apare şi Frontul Antifascist de Eliberare Naţională, organizaţie tip umbrelă ce adăpostea în rândurile ei nu numai membri ai Partidului Comunist, ci şi alţii, provenind din diverse organizaţii, mai mult sau mai puţin exclusiv politice. În platforma program a noii structuri politice tronau dezideratele unei Albanii libere, independente şi democrate, dar şi reunirea tuturor fronturilor patriotice într-o organizaţie comună, fără deosebire de clasă, religie sau convingeri politice. Venise timpul coaliţiilor pentru salvarea ţării. Venise timpul Fronturilor, ca singure structuri capabile de acţiune şi decizie, capabile de a se impune într-un context atât de complicat şi neprielnic.

Dar ideea de coeziune, de Front, de salvare naţională nu poate aparţine numai unei singure tabere. Şi nici pe departe ea nu s-a legat numai de ideologia comunistă. Speranţele creării unei Albanii democratice s-au legat, în mare măsură, şi de personalitatea lui Mehdi Frasheri, cel care, la sfârşitul aceluiaşi an 1942, alături de Aly Kelcyra, punea bazele unui alt Front Naţional (*Bali Kombetar*). Sloganul, repetat mereu şi mereu, era simplu, bine structurat şi, tocmai de aceea, extrem de penetrant: „1. We fight for the red-black flag and Albanian rights; 2. We fight for a free Albania, ethnic and democratic, based on contemporary social values; 3. We fight for an Albania with freedom of speech and thought; 4. We fight for an economically stable Albania; ... We fight for an Albania that will punish ruthlessly the traitors, anti-patriots, those who sold out, those who profiteer

Albania to the Albanians

Liberty or death!"[1]

Un caz aparte în Albania, unde se va impune şi un al treilea palier, oarecum distinct, în lupta pentru o nouă Albanie, palier definit prin lupta dusă, cu predilecţie în partea de nord a ţării, de către partizanii regelui Zog I, însă conflictul deschis s-a manifestat mai ales între tabăra din sud, cea antiitaliană, anti-comunistă şi pro-occidentală, având în frunte Frontul Naţional, condus de M. Frasheri şi cea din centru, cea comunistă, a Mişcării pentru Eliberare Naţională, condusă de E. Hodxa. Două lumi, două carisme politice în competiţie. Două modele şi doar un singur învingător, în jurul căruia şi după ideologia sa se va transforma şi noua Albanie.

[1] Fischer, Bernd Jürgen, *Albania at war, 1939-1945*. Hurst, 1999, p. 191.

Anii 1943-1944 au reprezentat un moment de intensificare a mişcării de rezistenţă, atât în ceea ce priveşte tabăra comunistă, cât şi în cea pro-occidentală. Astfel, pe de o parte, M. Frasheri a convocat la Tirana, la 16 octombrie 1943, o Adunare Naţională care avea ca obiective separarea Albaniei de Italia şi formarea unui Consiliu Superior al Regenţei, instituţia căreia să-i revină sarcina conducerii statului până la terminarea războiului şi clarificarea situaţiei. Iar, pe de alta, pe fundalul continuării luptei pentru eliberare, tabăra comunistă a organizat, câteva luni mai târziu, în mai 1944, primul congres antifascist de eliberare naţională, organism care a ales şi un Consiliu General, alcătuit din 12 persoane, o nouă instituţie menită a asigura conducerea Albaniei, având atât atribute legislative, cât şi executive. Proiectele politice nu au scăpat nici adepţilor lui Zog I, care au creat, la rândul lor, un alt organism politic – *Legalitat* – al cărui nume trimite, în mare măsură, la nevoia de stabilitate şi legalitate.

Sfârşitul anului 1944 a coincis cu eşecul structurilor politice colaboraţioniste. Dar şi, în egală măsură, cu succesul Frontului Antifascist de Eliberare Naţională. Oarecum într-o înlănţuire logică, în urma dezbaterilor de la Barat, dintre 20-23 octombrie 1944, Congresul Antifascist de Eliberare Naţională a hotărât instituirea unui guvern democrat, în frunte cu E. Hodxa şi decretarea unei legi fundamentale privind organizarea puterii, conform căreia "întreaga putere e reprezentată de Consiliile Naţionale de eliberare a satelor, oraşelor, subprefecturilor şi prefecturilor". O structură piramidală avea să preceadă astfel instaurarea regimului comunist în Albania. La 26 octombrie 1944, Regenţa şi membrii guvernului colaboraţionist şi-au depus demisia. Calea devenise liberă[1].

Bulgaria face parte din categoria, ce-i drept foarte redusă numeric (doar două!) a statelor beneficiare ale re-partajărilor de graniţe din preajma şi timpul celui de-al doilea război mondial. Cu toate acestea, criza nu avea cum să eludeze sistemul său politic. Şi nici fenomenul rezistenţei. Dar dacă, aproape în exclusivitate, în celelalte cazuri era vorba de o rezistenţă la structurile colaboraţioniste şi la ocupanţi, în Bulgaria figura împotriva căruia s-a pornit lupta a fost

[1] Şi acest lucru se petrecea, trebuie subliniat, considerăm noi, în contextul în care pentru I. V. Stalin, Albania nu a fost niciodată „interesantă". În ianuarie 1948, liderul sovietic i-ar fi mărturisit lui Milovan Djilas că „Iugoslavia ar trebui să înghită Albania şi cu cât mai repede, cu atât mai bine" (apud J. Fr. Soulet, „*Sovietizarea* Europei de Est, 1945-1953: Expansionism imperial sau exportarea unui model totalitar?" în Stéphane Courtois, op. cit., p. 516)

cea a ţarului Boris III, cel care instaurase o monarhie autoritară, a cărei bază politică era stipulată în textul constituţional adoptat în 1938.

Înaintarea războiului a adus după sine şi impunerea unor măsuri vizând sporirea autorităţii regale. În noiembrie 1939 Adunarea Populară a fost dizolvată, iar alegerile pentru Parlament din anul următor au atribuit majoritatea taberei filogermane.

Guvernul instaurat în februarie 1940, condus de profesorul B. Filov, printr-un pachet legislativ aparte, a dat o nouă definiţie vieţii şi structurilor politice bulgare, cu un puternic accent naţionalist şi totalitar, în pas cu realitatea germano-italiană. Astfel, s-au adoptat, pe rând: legea mobilizării civile (4 mai 1940), cea a sprijinirii naţiunii (23 ianuarie 1941), a organizării propagandei (5 aprilie 1941) sau a înfiinţării unei organizaţii de înregimentare a tineretului (Brannik).

Direcţia spre care se îndrepta statul nu avea cum să fie acceptată fără cel puţin o încercare de reacţie. Rezistenţa s-a impus cu predilecţie în sânul Partidului Agrarian, în jurul figurii lui G. M. Dimitrov, care s-a aflat la originea iniţiativei formării unui Front al Patriei, structură politică creată în 1942 şi reunind Uniunea Agrariană Populară, Partidul Social Democrat, numeroase organizaţii sindicale sau membri ai grupării Zveno.

Anii 1943-1944 au coincis în Bulgaria cu o puternică instabilitate politică. Datorată, în mare măsură, morţii, la 28 august 1943, a ţarului Boris III, căruia, datorită minoratului fiului său (Simeon, în vârstă de doar 6 ani), i-a urmat instituţia unei regenţe, prezidată de fratele fostului ţar, Kiril, care a încercat, prin aproape orice măsuri (inclusiv instituirea unui sistem monopartid), salvarea puterii. Insurecţia din 8-9 septembrie 1944 a pus însă capăt oricăror speculaţii.

În cazul **Cehoslovaciei** situaţia trebuie analizată din două direcţii: evoluţiile separate, cel puţin din perspectiva deciziei politice, din spaţiul Cehiei şi al Slovaciei, dar şi lupta dusă pentru refacerea vechii structuri statale.

a) *Cehia*. Legea fundamentală după care a funcţionat această regiune după desfiinţarea statului cehoslovac a fost cea adoptată la 16 martie 1939, ce viza înfiinţarea Protectoratului Cehiei şi Moraviei, ca unitate autonomă a Reich-ului. În cele mai înalte funcţii ale noii quasi-entităţi statale a fost numit protectorul imperial, baronul Constantin von Neurath, alături de secretarul de stat, Karl Herman Frank.

Măsurile adoptate de noile structuri ale puterii s-au încadrat perfect în scenariul impunerii unui regim totalitar. Astfel, s-a impus: introducerea stării excepţionale pe teritoriul Cehiei, desfiinţarea tutu-

ror drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, interzicerea partidelor şi tuturor organizaţiilor politice sau non-politice, dizolvarea Adunării Naţionale, desfiinţarea armatei naţionale, interzicerea funcţionării normale şi autonome a sistemului relaţiilor externe, introducerea limbii germane ca limbă oficială etc. Toate acestea, pe fundalul aşanumitul "plan S", cel care viza colonizarea Boemiei şi Moraviei cu populaţie germană (nu mai puţin de 200.000 de oameni).

Cele două direcţii de funcţionare a vieţii politice în timp de război – palierul colaboraţionist şi, respectiv, cel al rezistenţei – se fac şi în acest caz bine simţite. De figura lui Emil Hacha şi de organizaţia politică a Solidarităţii Naţionale se leagă prima direcţie, în timp ce situaţia apare oarecum mai complicată când intervine palierul rezistenţei. Statul nemaiexistând şi când marea majoritate a figurilor politice de marcă se află în exil, polul central al acestei mişcări trebuie căutat astfel în exteriorul ţării. Iar factorul coagulant a fost reprezentat de carisma lui Edvard Beneş, cel care organizase un guvern provizoriu în exil la Londra, recunoscut de Naţiunile Unite, dar care, prin intermediul adepţilor săi rămaşi în ţară, reunise, indirect, şi forţele de rezistenţă democratice interne într-un Comitet Central al Rezistenţei Interne, înfiinţat ca organism politic în 1940. Tot din exterior s-a manifestat şi cea de-a doua direcţie ideologică a rezistenţei, cea comunistă, cu baza la Moscova, unde s-a organizat un Birou de coordonare a rezistenţei. Ce reprezintă însă nota definitorie a structurilor politice cehoslovace, extrem de diferită de celelalte cazuri analizate deja sau care urmează a fi prezentate, este existenţa unei bune colaborări între cele două tabere, alteori aflate pe poziţii total contradictorii. Şi, din nou, această colaborare a plecat tot de la personalitatea lui Beneş, care demonstrase o mare încredere şi respect faţă de forţele comuniste locale sau moscovite.

Numirea unui nou protector imperial, în persoana lui Heinrich Heydrich (27 septembrie 1941), introducerea stării de asediu, urmată de violenţe (numeroşi morţi, în rândul cărora înscriindu-se şi câţiva reprezentanţi ai elitei intelectuale sau politico-militare), dar, cu precădere, asasinarea lui Heydrich, la nici măcar un an de la instaurarea în funcţie (27 mai 1942) au condus la o represiune feroce în rândul populaţiei. Aproximativ 2.000 de persoane şi-au găsit moartea asasinate, satele Lydice şi Lezaki (din districtul Hrudine), considerate cuiburi de conspiratori, fiind efectiv rase de pe faţa pământului.

În ceea ce priveşte funcţionarea colaborării dintre cei doi poli ai rezistenţei – Guvernul în exil de la Londra şi Centrul de la Mos-

cova - a început să se manifeste din ce în ce mai vizibil. Atât în planul relaţiilor personale (colaborarea dintre cei doi lideri Edvard Beneş şi Klement Gottwald vizând refacerea Cehoslovaciei şi instituirea unui guvern de uniune naţională), dar şi la nivelul relaţiilor inter-statale: în decembrie 1943, în urma încheierii unui acord cu reprezentanţii U.R.S.S.-ului, aceasta din urmă recunoştea existenţa unui stat cehoslovac independent.

b) *Slovacia*. Personalitatea dominantă a Slovaciei în timpul acestei perioade tulburi a fost cardinalul Joseph Tiszo. La 6 octombrie 1938, la Zilina, la propunerea Partidului Populist, celelalte organisme politice de ideologie naţionalistă slovacă au încheiat un acord de colaborare care a condus la instaurarea unui guvern în fruntea căruia s-a aflat J. Tiszo.

Data de 14 martie 1939, pe fundalul desfiinţării Cehoslovaciei, a adus la naşterea unei Slovacii independente formal, altfel total depinzând de Germania nazistă. (Pe baza tratatului germano-slovac, încheiat la 23 martie 1939, atât din punct de vedere economic, cât şi militar sau politic, dependenţa viza toate sectoarele importante ale noului stat.)

Ascensiunea structurilor totalitare se face resimţită şi în spaţiul slovac, cu prisosinţă după publicarea textului noii Constituţii, la 21 iulie 1939, „turnată" pe modelul deja instituit în Germania, Italia sau Portugalia. Legea fundamentală în stat, urmând principiile propagandistice deja cunoscute, punând poporul slovac sub înalta oblăduire divină, aplica principiile ierarhice ale Bisericii catolice: putere exclusivă şi necondiţionată acordată Papei, subordonare ierarhică a clerului...

Din punctul de vedere al organizării efective a noului stat, se instituie o republică corporatistă, al cărui preşedinte a devenit J. Tiszo (octombrie 1939 - septembrie 1944). În funcţia de şef al guvernului a fost numit V. Tuka. Singurele partide politice admise în stat au fost Partidul Populist Slovac (fostul Partid al Uniunii Naţionale Slovace) şi Partidul Grupului Etnic German.

Dar în interiorul Partidului Populist Slovac a apărut destul de repede germenul sciziunii. Cel puţin două direcţii s-au putut detecta: una, care aduna marea majoritate a clerului şi a burghezie conservatoare, care îl avea în frunte pe J. Tiszo, iar cealaltă, condusă de V. Tuka – radicală, se sprijinea cu predilecţie pe grupul politic al susţinătorilor lui Hlinka.

Fenomenul crizei nu avea, nici în acest caz, cum să nu atingă şi structurile prea tânărului stat slovac. Pentru a controla situaţia, Tiszo a încercat numeroase soluţii, printre care şi elaborarea unor planuri de fuziune a Partidului Populist Slovac cu aparatul de stat urmând modelul matematic: Conducerea partidului aparţine Preşedintelui statului, iar vicepreşedintele este primul ministru. Ideea conducea, în mod logic, la importanţa alocată instituţiei Prezidiului Partidului, format din preşedinte, premier şi ministrul Afacerilor Interne, comandantul gărzilor lui Hlinka, Al. Mach.

Dacă puterea se confrunta cu criza, nu numai politică, dovedindu-se aproape incapabilă să o gestioneze, coeziunea s-a manifestat în sânul celorlalte forţe politice. Astfel, în septembrie 1943 apare o structură politică, din nou de tip umbrelă, şi anume Consiliul Naţional Slovac, alcătuit din Partidul Comunist, Partidul Social-Democrat şi Partidul Agrarian. Documentul său programatic, cunoscut sub denumirea de Acordul din ziua de Crăciun (25 decembrie 1943), stipula ca obiective principale crearea unui stat comun ceh şi slovac, în care să troneze principiul totalei egalităţi, instaurarea unui regim autentic democratic şi demararea unei politici sociale şi economice echitabile.

Şi la nivelul mişcării comuniste se pot identifica oarecum aceleaşi macro-caracteristici decelate deja în cazul celorlalte state din Europa central-răsăriteană. În primul rând, departajarea în două tabere: internă – cu activitate ilegală – s-a autoidentificat cu lupta de eliberare din teritoriile cehe şi cu aspiraţiile naţionale din partea slovacă; respectiv – cea de la Moscova, coordonată de figuri precum Kl. Gottwald (secretar general al Partidului Comunist de la al cincilea congres, care a avut loc în 1929) şi adjunctul acestuia (încă din 1921, de la înfiinţarea Partidului Comunist, din 1929 membru al Biroului Politic) Rudolf Slansky[1], ajunse acolo după evenimentele din 1938.

Începutul primăverii anului 1945 re-impunea statal republica Cehoslovacia, rezultat al numeroaselor demersuri întreprinse de E. Beneş, vizând atât partea pro-occidentală, cât mai ales pe cea sovietică (vizitele de la Moscova din decembrie 1943, mai 1944 şi martie 1945). Ca o încununare a tuturor acestor eforturi, cea mai înaltă funcţie în stat, respectiv cea de preşedinte al noii republici, i-a fost încredinţată. Un alt drum părea a se deschide şi în acest caz.

Situaţia **Greciei** se prezenta, în linii generale, diferit de cea a celorlalte state din Europa central-estică a momentului. Şi cel puţin

[1] În 1935, după ce partidul comunist a ieşit din ilegalitate, ambii, Gotwald şi Slanski au fost aleşi în Adunarea Naţională.

în ceea ce priveşte perioada efectivă a primei faze, respectiv de neutralitate, septembrie 1939 – octombrie 1940.

Acesta era momentul, considera clasa politică elenă, a realizării unui inteligent balans diplomatic, orientat din ce în ce mai vizibil spre Occident. În cazul celei de-a doua etape, respectiv cea care a debutat la 28 octombrie 1941, odată cu atacul Italiei, situaţia Greciei începea să se asemene cu cea a vecinelor sale.

Moartea generalului Metaxas (29 ianuarie 1941) a oferit, întrucâtva, posibilitatea lui Alexander Koryzis, succesorul său, să încheie un pact cu reprezentanţii guvernului de la Londra. Se spera într-un ajutor care să scoată Grecia din impasul unei probabile pierderi a războiului.

Dar ajutorul acordat de către Germania Italiei mussoliniene conduce, aproape în mod firesc, la catastrofă. La 27 aprilie 1941 Atena era ocupată, regele George II fiind nevoit să se refugieze mai întâi pe teritoriul insulei Creta şi apoi la Cairo şi Londra, unde ajungea la 20 septembrie 1941. Una dintre instituţiile puternice ale sistemului democratic îşi trăia ultimele clipe. Şi pe acest fundal de prăbuşire a vechilor valori şi structuri politice tradiţionale elene, s-a impus necesitatea apariţiei organizaţiilor paralele, de rezistenţă. Respectiv acelaşi fenomen prezentat şi în cazurile celorlalte state intrate sub tăvălugul celui de-al doilea război mondial.

Astfel, din momentul ocupării capitalei, aprilie 1941, s-au impus două tipuri de putere în sistemul elen. Pe de o parte puterea formală, reprezentată, în timp scurt, de un guvern înfiinţat la doar câteva zile de la ocuparea capitalei (20 mai 1941). Acest tip de putere mai ales, datorită sprijinului total acordat de Organizaţia Politică Naţional-Socialistă E.S.P.O. (formaţiune forjată pe acelaşi tipar deja cunoscut în Europa Occidentală) şi-a putut menţine stabilitatea, în perioada 1941-1943 perindându-se pe la guvernare doar trei cabinete ministeriale.

În plin război, în 1942, a avut loc şi renaşterea Partidului Comunist din **Polonia** cu o nouă denumire – Partidul Muncitoresc Polonez (PPR). Încă din perioada de restructurare iniţială, a funcţionat, ca şi celelalte formaţiuni frăţeşti din spaţiul analizat cu o aripă „moscovită", reprezentată de lideri precum Boleslaw Bierut, Al. Zawadzki, Jakub Berman sau Hilary Minc (marea majoritate dintre aceştia, de origine evreiască) şi, respectiv, tabăra „autohtonă" – Wladislaw Gomulka fiindu-i emblemă.

Septembrie 1944 a adus şi în **Ungaria**, odată cu trupele Armatei

Roşii[1], un partid comunist, dar încă destul de slab reprezentat (după unele surse, iniţial, număra aprox. 2.500 membri[2]) şi avându-i în frunte, din octombrie 1944, pe câţiva dintre camarazii care activaseră câţiva ani la Moscova: Matyas Rakosi, Erno Gero, Mihaly Farkas, Jozsef Revai, Imre Nagy, Zoltan Vas (primii patru tot de origine semită)[3].

În **România**, ziua de 14 septembrie 1940 a adus formarea unui guvern din antonescieni şi legionari, România fiind proclamată stat naţional-legionar. Ion Antonescu a devenit preşedintele Consiliului de Miniştri şi conducătorul statului, iar Horia Sima, liderul mişcării de extremă dreaptă, deţinea funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi de şef al Mişcării Legionare, unica organizaţie politică legală.

A început, astfel, un regim de dictatură antonesciano-legionară, cu concursul Germaniei, regim politic ce s-a evidenţiat prin unele trăsături specifice, precum: excluderea separaţiei puterilor în stat, anularea libertăţilor şi drepturilor cetăţeneşti, desfiinţarea instituţiilor fondate de Carol al II-lea, conducerea prin decrete-legi, încurajarea naţionalismului şi antisemitismului.

---

[1] Acest „tandem" Armata Roşie – impunerea, reimpunerea, renaşterea partidului comunist nu putea deloc, nici în Ungaria, să apară în ochii opiniei publice ca unul câştigător, decât prin forţa armată. Sentimentul general de teamă era foarte frecvent – „*The fear of Bolshevization is great* , wrote Farkas from the front. *In our propaganda we state that the Red Army will not intervene in Hungarian internal affairs. This is simply not believed*", Martin Mevius, *Agents of Moscow: the Hungarian Communist Party and the origins of socialist patriotism, 1941-1953,* Oxford University Press, 2005, p. 55.

[2] O descriere a lipsei de reacţie politică a micuţei organizaţii politice comuniste în Ungaria în „The Career of Janos Kadar", doc. 30-4-57, Fond Ungaria, OSA, dec. 1958: „The H.C.P., very weak and having few members, was torn by factional struggles between emigrant Communists and those in Hungary. Thus, at the beginning of 1936, the Control Committee of the Communist Internationals held an investigation and established that mistakes had been committed in the activities of the Communists in Hungary. The members of the Central Committee were dismissed and given severe Party punishment. The Party was invested with new leaders who carried out their activities abroad. Kadar was arrested again, as the "black comrade" registered with the police. He was taken to the Vac prison, where he extended his Party relations, and formed a close friendship with Zoltan Vas. In the fall of 1938 the leading body of the H.C.P. in Hungary was reconstituted."

[3] Peter Kenez, *Hungary from the Nazis to the Soviets: the establishment of the Communist regime in Hungary, 1944-1948*, Cambridge University Press, 2006, p. 22; dar, pentru o analiză mai mult din perspectiva schimbărilor de perspective externe, recomandăm şi lucrarea lui Laszlo Borhi, *Hungary in the Cold War, 1945-1956*, Central European University Press, 2004, cu predilecţie capitolele II-IV pentru perioada celui de Al Doilea Război Mondial.

La scurt timp după evenimentele din 14 septembrie s-a ajuns însă la o confruntare deschisă între principalele forţe aflate la guvernare: gruparea antonesciană şi cea condusă de Horia Sima. Pentru a clarifica situaţia, Hitler i-a invitat pe amândoi în Germania. Şeful Mişcării Legionare nu a dat curs invitaţiei. În cadrul discuţiilor purtate, în ziua de 14 ianuarie 1941, Ion Antonescu a primit, astfel, mână liberă pentru a restabili ordinea în ţară[1].

În zilele de 21-23 ianuarie 1941, legionarii au organizat o rebeliune, atacând şi ocupând instituţii administrative, secţii de poliţie, centre de comunicaţie. Generalul Antonescu a recurs la armată şi a înfrânt rebeliunea, arestând aprox. 8 000 de legionari. Circa 700 de membri ai Mişcării, în frunte cu Horia Sima, s-au refugiat în Germania. După aceste evenimente, Mişcarea a fost scoasă în afara legii.

La 27 ianuarie 1941, Antonescu a format un nou guvern, din militari şi tehnicieni, având ca obiective principale asigurarea ordinii publice şi administrarea eficientă a ţării. Ion Antonescu a instaurat un regim totalitar, în care conducătorul statului deţinea puterea legislativă, executivă şi controla justiţia; el conducea prin decrete-legi, numea sau concedia orice funcţionar al statului, iniţia sau modifica legile, dirija politica externă. Spre deosebire de regimurile fasciste, acesta nu avea o ideologie şi nu se baza pe un partid politic.

Regimul antonescian a promovat o politică antisemită, acţionând mai ales împotriva evreilor din Basarabia, pe care îi acuza de comunism.

Anul 1944 a reprezentat unul cheie pentru evoluţia ulterioară a evenimentelor în spaţiul românesc (şi nu numai, dacă luăm în calcul aspectele deja prezentate pentru celelalte spaţii est-central europene!). Dezastrul de la Stalingrad l-a convins pe liderul român Ion Antonescu că Germania nu dispunea de mijloace pentru a înfrânge Uniunea Sovietică şi că, astfel, era necesar să fie găsite alte soluţii pentru salvarea ţării. Începând cu primăvara anului 1943, el l-a autorizat pe Mihai Antonescu, care îndeplinea, din iunie 1941, pe lângă

[1] Relaţiile complicate între liderul naţional-socialist şi Ion Antonescu, respectiv Horia Sima, au reprezentat subiect a multor lucrări aparţinând, cu precădere, istoricilor români. Recomandăm, de pildă, lucrările coordonate de Gh. Buzatu, Stela Cheptea, V.Fl. Dobrinescu şi I. Saizu, *Mareşalul Antonescu în faţa istoriei*, 2 vol., Editura B.A.I., Iaşi, 1990 sau *Horia Sima în faţa istoriei. Studii şi documente*, Editura Dosoftei, Bucureşti, 1999; profesorul român Gh. Buzatu fiind unul dintre cei mai cunoscuţi şi tenace cercetători ai perioadei, dar şi ai personalităţii lui Ion Antonescu.

funcţia de ministru de externe şi pe cea de prim-ministru interimar, să demareze contacte cu puterile occidentale.

Cu ştirea sa, M. Antonescu a negociat încheierea păcii separate cu Naţiunile Unite, stabilind legături şi demarând discuţii cu importante personalităţi europene în diverse capitale şi oraşe ale continentului (Berna, Stockholm, Vatican, Lisabona, Madrid, Ankara, Cairo). La rândul său, şi liderul opoziţiei democrate, Iuliu Maniu, a adresat memorii în acelaşi scop Londrei, iniţiind tratative, ce s-au desfăşurat în capitalele unor ţări neutre. Acestea nu s-au finalizat cu rezultate concrete, deoarece S.U.A. şi Marea Britanie hotărâseră, la Casablanca, în ianuarie 1943, să impună Germaniei şi aliaţilor acesteia celebra formulă a „capitulării necondiţionate".

În martie 1944, trupele sovietice au ajuns la Nistru, iar în aprilie au pătruns în nordul Moldovei. Situaţia a devenit din ce în ce mai complicată. În aprilie 1944, U.R.S.S. a transmis guvernului român condiţiile de armistiţiu, printre care se prevedea: ieşirea României din război, întoarcerea armelor împotriva Germaniei, acceptarea frontierelor estice din iunie 1940, eliberarea prizonierilor şi plata unor despăgubiri de război. Dictatul de la Viena era considerat nedrept, iar Moscova promitea ajutor pentru eliberarea părţii de nord-vest a Transilvaniei (anexată de Ungaria). Ion Antonescu a respins condiţiile, considerându-le inacceptabile, hotărând continuarea negocierilor cu sovieticii, la Stockholm, pentru ameliorarea condiţiilor de pace.

În tot acest timp, soarta ţării i-a preocupat pe politicienii români, fie ei la guvernare, fie din opoziţie. La 20 iunie 1944 s-a constituit Blocul Naţional-Democrat (Partidul Naţional-Ţărănesc, Partidul Naţional-Liberal, Partidul Social-Democrat şi Partidul Comunist). Declanşarea ofensivei sovietice pe frontul Iaşi-Chişinău, la 20 august 1944, şi activitatea desfăşurată de Ion Antonescu în aceste împrejurări au determinat o profundă preocupare din partea tuturor factorilor politici din opoziţiei. În seara aceleaşi zile, regele Mihai a participat la o reuniune secretă, la care au fost prezente importante figuri politice naţional-ţărăniste, liberale, socialiste, comuniste, dar şi reprezentanţi de frunte ai armatei (Iuliu Maniu, C-tin I.C. Brătianu, C-tin Titel Petrescu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Grigore Niculescu-Buzeşti, C-tin Sănătescu, Aurel Aldea, col. Dumitru Dămăceanu, Ioan Mocsony-Stârcea şi col. Emilian Ionescu), prilej cu care s-a discutat ca Ion Antonescu să fie demis la 26 august. În noaptea de 21/21 august a avut loc o altă consfătuire, optându-se devansarea operaţiunii, pentru 24 august.

Aflat pe front, Antonescu a dat ordin, la 22 august, ca trupele române să se retragă pe linia fortificată Focşani-Nămoloasa-Brăila, pentru a opri înaintarea armatei sovietice. Mihai Antonescu i-a comunicat ministrului plenipotenţiar turc în România că era decis să semneze armistiţiul cu Naţiunile Unite.

Pe de altă parte, regele Mihai, sfătuit de anturaj, a hotărât să acţioneze în mod decisiv. În noaptea de 22/23 august 1944 a avut loc ultima consfătuire secretă a reprezentanţilor Blocului Naţional-Democrat. În numele Partidului Comunist, Lucreţiu Pătrăşcanu a cerut formarea unui guvern politic, prezidat de Iuliu Maniu, liderul naţional-ţărănist a acceptat în principiu.

Cum, în cadrul şedinţei Consiliului de Miniştri, pe care a prezidat-o la 23 august, Antonescu a anunţat că va pleca pe front, planul a fost schimbat total, devansându-se. Ion Antonescu a fost, în consecinţă, invitat în audienţă la Palat şi, refuzând să se alăture noii linii, a fost arestat.

După înlăturarea lui Antonescu, regele l-a numit pe generalul C-tin Sănătescu în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri. Practic, din seara zilei de 23 august 1944, România s-a aflat în stare de război cu Germania. O perioadă, statutul ei internaţional a fost extrem de confuz: deşi armata română a colaborat de la început cu armata sovietică, în plan juridic situaţia raporturilor româno-sovietice a fost clarificată doar la 12 septembrie 1944, când România a semnat Convenţia de armistiţiu cu Naţiunile Unite. În perioada 23 august - 12 septembrie 1944 statutul armatei sovietice a fost neclar, iar comportamentul ei a fost în consecinţă. Prin Convenţia de armistiţiu, i se impuneau României condiţii grele: frontiera româno-sovietică rămânea cea stabilită în iunie 1940; plata a 300 milioane de dolari despăgubiri de război (în produse); o Înaltă Comisie Aliată de Control (sovietică) supraveghea respectarea Armistiţiului.

CAPITOLUL IV

PARTIDELE COMUNISTE – DE LA „ANONIMATUL“ FRONTULUI LA IMPUNEREA POLITICĂ

Primul Pas: coabitarea

Preluând schema, propusă la sfârşitul deceniului şase de reputatul analist H. S. Watson[1], se remarcă trei paşi importanţi în impunerea noului regim, respectiv: coaliţia autentică (prezentă în cazurile Bulgaria, Ungaria – până în primăvara anului 1947 şi Cehoslovacia – până în februarie 1948); coaliţie fictivă sau pseudo-coaliţie; regimul monolitic[2]. Singura excepţie a reprezentant-o cazul Cehoslovaciei, care a cunoscut un salt politic direct de la pasul unu la cel de-al treilea, prin lovitura de stat din februarie 1948.

Mai mult chiar, istoricii au putut depista şi unele, posibil numite "ingrediente" ale procesului politic de impunere a comunismului, şi anume:

1. exploatarea situaţiei militare de la sfârşitul imediat al celui de-al doilea război mondial (depresia de după război, dar şi prezenţa trupelor Armatei Roşii[3] pe teritoriul statelor avute în analiză);

2. ocuparea poziţiilor cheie din aparatul de stat de către reprezentanţii, interni sau externi, ai comuniştilor;

3. renunţarea partidului comunist, cel puţin teoretică, la programul revoluţionar şi aşa-numita dictatură a proletariatului;

4. impunerea unor măsuri economice (v. ante) pentru slăbirea

[1] O foarte utilă trecere în revistă a istoriografiei extrem de prolixe a problematicii comunizării Europei central-estice în J. Fr. Soulet, „*Sovietizarea* Europei de Est, 1945-1953: Expansionism imperial sau exportarea unui model totalitar?" în Stéphane Courtois, coord., *O noapte atât de lungă. Apogeul regimurilor totalitare în Europa, 1935-1953*, Editura Vremea, Bucureşti, Colecţia Fapte, Idei, Documente, 2008, pp. 511-535.

[2] H. Seton Watson, *The East European Revolution,* Oxford, 1950.

[3] Efectiv, începând cu anul 1944, Armata Roşie a ocupat o mare parte a statelor din zona est-central europeană, o forţă ce a angrenat aproximativ două milioane de soldaţi sovietic, după unele calcule, pe suprafaţa dată, s-a ajuns la aproximativ 35 de soldaţi pe un kilometru pătrat!

forţelor de opoziţie şi introducerea unui nou sistem economic;

5. impunerea partidului comunist ca cel mai bun – şi uneori unicul – intermediar între societate şi Uniunea Sovietică, puterea eliberatoare;

6. aşa-numita "tactică a salamului" (după expresia unui oficial maghiar), respectiv fracţionarea opoziţiei şi a potenţialelor forţe divergente în stat;

7. utilizarea "partenerilor de drum" (cazul Partidului Socialist, mai întâi, camarad, şi apoi înghiţit în structura comunistă, pentru ca, înspre finalul impunerii, membrii mai importanţi, foştii tovarăşi de drum, să fie epuraţi violent din rândul partidului câştigător) – Bulgaria – 1947, Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia – 1948;

8. utilizarea aşa-numitei tactici a "comploturilor" (descoperirea "duşmanilor poporului", a "sabotorilor" sau a "criminalilor de război" şi pedepsirea lor violentă, ca urmare a unor procese politice răsunătoare – ex., cazul Bela Kovacs în Ungaria).

Însă, după cum majoritatea analiştilor a subliniat, această extindere a modelului sovietic de stat asupra întregii zone a Europei central-estice a fost rezultatul unei excepţionale conjugări de factori, atât interni, cât, mai ales, externi. Unei schimbări de conjuncturi şi, mai ales, unei revalorizări a legăturii devenite de acum tradiţionale dintre comunism şi Uniunea Sovietică (de astă dată, o Uniune Sovietică ieşită învingătoare din conflagraţia mondială şi, mai mult, devenită un aliat important al taberei occidentale împotriva nazismului). Aceasta este şi una dintre explicaţiile oferite de J. Rotschild (plecând, e adevărat, de la cazul concret al Poloniei): „Social scientists tend – by and large, validly – to impute the causation of specific political developments to general social and secular trends. Thus they correctly note that wars often precipitate and accelerate profound political changes in the belligerent states. In reference to Poland, however, a note of caution is in order. While the military catastrophe of September 1939 and the subsequent years of destructive occupation and national resistance did open up Poland for deep political transformations away from its interwar system by lacerating its socioeconomic structure and radicalizing public opinion, these wartime changes did not point spontaneously, still less inevitably, toward a Communist solution. To impose themselves on Polish society by seizing and consolidating political power required a tenacious struggle by the Polish Communists and their Soviet patrons. An inventory of Communist assets and liabilities in this

struggle would have to include some variables of ambivalent value. For example, the Communists' identification with Russia – a historical national foe and now officially atheist to boot – was manifestly a drawback intheir efforts to win acceptance among the Poles. Yet this same Soviet Russia was the only Great Power that categorically guaranteed Poland's valuable postwar territorial acquisitions from Germany. Somewhat less ambivalent and relatively more a Communist asset was the wartime decimation of the prewar gentry class and of the traditional intelligentsia, which drained the whole society's capacity for further civic resistance"[1].

În primul rând, „proiectul" liderului sovietic I.V. Stalin a jucat unul dintre rolurile cheie în această balanţă. Este meritul reputatei Hélène Carrère d'Encausse[2] de a fi studiat cu acribie tocmai acea apariţie şi impunere, treptată, a proiectelor sovietice pentru Europa de Est, din intervalul 1941-1945. Opiniile au fost şi au rămas destul de împărţite: problema în litigiu, dacă ar fi să preluăm o formulă utilizată de Jean Laloy[3], s-ar rezuma la viziunea personală a lui Stalin însuşi – fie o formă de dominare absolută, fie, „o zonă de interferare reciprocă de influenţe" (a doua reprezentând, de altfel, varianta „îndrăgită" de preşedintele american Roosevelt!).

Unele dintre argumente, aduse de o tabără sau de alta, par zdrobitoare! Astfel, de pildă, după cum sublinia Isaac Deutscher[4], cu câteva decenii bune în urmă, la sfârşitul anilor 1980: „Dacă Stalin ar fi considerat aceste ţări ca viitoare provincii ale imperiului său, ar fi fost pură nebunie din partea lui să insiste în a cere la modul cel mai inflexibil grele despăgubiri de război şi să obţină expulzări".

Însă, din nou, graba tragerii unor concluzii poate fi distrugătoare... Politica „paşilor mărunţi" şi a inducerii în eroare atât a oponenţilor, cât şi a posibililor colaboratori (chiar şi pentru o scurtă perioadă, am adăuga noi!) a reprezentat cartea câştigătoare a Moscovei

[1] J. Rotschild, *Return to diversity*..., op. cit., p. 78.

[2] Hélène Carrère d'Encausse, *Le Grand Frère*, Edition Flammarion, Paris, 1983, pp. 22-37.

[3] Jean Laloy, „A propos des origines de la Guerre froide", în *Crises et guerres au XXe siecle: annalogies et differences*, IFRI, Paris, 1981, pp. 65-76.

[4] Apud J. Fr. Soulet, „*Sovietizarea* Europei de Est, 1945-1953: Expansionism imperial sau exportarea unui model totalitar?" în Stéphane Courtois, op. cit., p. 514.

lui Stalin. Istoricul francez Pierre Barral[1] a demonstrat-o cu prisosinţă: „Stalin are în vedere o acţiune pe termen lung, pe care o pune în aplicare atent, cu prudenţa lui funciară, distingând, după zonele geografice, ţinând cont de rezistenţele întâlnite, păstrând mereu o soluţie alternativă, având mereu în rezervă o tactică potrivită circumstanţelor. El vrea, în primul rând, să păstreze ceea ce a cucerit deja, dar când împrejurările îi par favorabile, îşi împinge pionii în faţă, păstrându-şi mereu o posibilitate de retragere".

Primul pas a fost reprezentat, deci, pentru palierul temporal al perioadei care a urmat imediat după încheierea conflagraţiei mondiale, a coabitării partidelor comuniste cu cele democratice, tradiţionale deja în spaţiul est-central european, în structurile de tip front.

„În 1945 – după cum sublinia şi un cunoscut specialist de naţionalitate ungară, profesor la Columbia University, Istvan Deak[2], situaţia de ansamblu, chiar la nivelul întregii Europe postbelice – Fronturile Populare s-au reîntors în triumf. Noile guverne au fost alcătuite aproape pretutindeni din comunişti, socialişti, catolici progresişti, burghezi radicali şi din conservatori şi monarhişti care puteau prezenta garanţii impecabile ca antinazişti. Partidele de opoziţie aflate la dreapta acestor coaliţii nu au fost tolerate la început aproape nicăieri".

Luând în calcul tocmai gradul de rezistenţă, de adaptare-adoptare la noul model politic sovietic, se poate, relativ facil, evidenţia existenţa a cel puţin două mari grupuri de state – permeabile din start, respectiv mai puţin permeabile (experienţa lor politică, mai mult sau mai puţin, temporal vorbind, democratică, după cum am arătat în secţiunile anterioare, a reprezentat, credem noi, una dintre cauzele poziţionărilor într-o tabără sau într-alta). Interesantă este însă efectiva alegere de către istorici a candidaţilor pentru o tabără sau alta, în primul rând pentru faptul că optica a variat în funcţie de poziţionarea în spaţiul respectiv sau în afara spaţiului respectiv a diverşilor autori. Astfel, în cazul României, de pildă, pentru J. Fr. Soulet[3], nu a existat niciun dubiu că România face parte din primul grup, alături de Iugoslavia, Albania şi Bulgaria, în timp ce, pentru Ceho-

[1] Pierre Barral, *Il y a trente ans, la Guerre froide*, Armand Colin, Paris, 1984, p. 41.

[2] În Istvan Deak, Jan Gross, Tony Judt, *Procese în Europa. Al Doilea Război Mondial şi consecinţele lui*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 25.

[3] Apud J. Fr. Soulet, „*Sovietizarea* Europei de Est, 1945-1953: Expansionism imperial sau exportarea unui model totalitar?" în Stéphane Courtois, op. cit., p. 517.

slovacia, Polonia şi Ungaria – procesul comunizării a fost unul cu o reacţie de impunere mai târzie. De cele mai multe ori această alegere-triere s-a bazat tocmai pe „eficienţa" (am spune noi) partidelor comuniste din ţara gazdă. Pentru că, în cele mai multe dintre cazurile statelor ce au intrat în prima grupă, efectivul respectivelor formaţiuni politice a fost destul de restrâns.

În ansamblu, odată cu organizarea unor noi alegeri (Polonia, ianuarie 1947; Cehoslovacia, 26 mai 1945 şi 30 mai 1948; Ungaria, noiembrie 1945 şi 31 august 1947; Iugoslavia, 11 noiembrie 1945; Albania, 2 decembrie 1945 şi Bulgaria, noiembrie 1945) şi adoptarea unor noi constituţii, pe model sovietic (Albania, Iugoslavia – 1946; Bulgaria, Polonia – 1947; Cehoslovacia – 1948; Ungaria – 1949)[1], se poate considera că sistemul comunist se impusese definitiv în această zonă europeană[2]. Partidele comuniste reuşiseră, deloc însă prin forţe proprii, să se impună ca structuri conducătoare. Trecuseră de la faza de aproape anonimat – pentru spaţiul politic al Europei central-estice – la cel de lider detaşat, dar un lider care, încetul cu încetul, va elimina toate celelalte structuri politice.

ÎNCEPUTUL COMUNIZĂRII

ISTORICI ŞI POSIBILE CAUZE

1. "Ce s-a întâmplat în fiecare din ţările Europei de Răsărit? Cum au fost posibile extirparea şi sterilizarea nucleelor gândirii critice? Cum a fost posibil ca aparatul, condus de mici elite, să reuşească să înfrângă orice împotrivire şi să-şi impună propriul regim autocratic? Cine au fost victimele acestei evoluţii şi cum au fost ele alese?

Ca să putem înţelege succesul experimentului stalinist în Europa Răsăriteană, amintiţi-vă de rolul hotărâtor jucat de intimidarea şi intervenţia sovietică nemijlocită. Apoi, nu uitaţi că formaţiunile staliniste locale urmau modelul stalinist al distrugerii sistematice a

[1] „Din punct de vedere politic, constituţiile pe care le adoptă cele opt state noi, între ianuarie 1946 şi octombrie 1949, sunt calchiate fidel după constituţia sovietică din 1936. Ele au, deci, aceeaşi aparenţă democratică – putere legislativă aleasă prin vot universal, executiv încredinţat unui organ colectiv, aceleaşi drepturi şi îndatoriri cetăţeneşti – întărită de menţinerea mai multor partide politice (cu excepţia României)." J. Fr. Soulet, „*Sovietizarea* Europei de Est, 1945-1953: Expansionism imperial sau exportarea unui model totalitar?" în Stéphane Courtois, op. cit., p. 528.

[2] Norman Naimark, Leonid Gibianski, coord., *The Establishment of Communist Regimes in Eastern Europe, 1944-1949*, Westview Press, 1998.

instituţiilor noncomuniste, dezintegrarea societăţii civile şi monopolizarea spaţiului public prin ritualuri controlate de stat şi de alte instituţii (uniuni ale tineretului comunist, sindicate controlate de partid, comitete de pace şi alte organizaţii de masă servile). Scopul general era obţinerea unui consens pasiv şi temător, bazat pe o subordonare nelimitată faţă de programul politic al elitelor conducătoare. Adevăratul conţinut al regimului politic e descris ca sistemul "cultului personalităţii". Acolo unde o persoană simbolizează colectivul, infailibila înţelepciune, unde diferenţa ca atare e considerată subversivă, unde nu există loc pentru nici un fel de opoziţie şi unde corpul social e ameninţat cu extincţia, acolo chiar noţiunea de cultură civilă e condamnată.

Personalizarea puterii politice, concentrarea ei în mâinile unui semizeu comunist duc la o forţată adorare religioasă a acestuia şi la umilirea masochistă a subordonaţilor. Agentul de fermentaţie pentru această subjugare morală şi politică l-a constituit definiţia stalinistă a internaţionalismului ca dragoste nemărginită pentru U.R.S.S." (Vl. Tismăneanu, ***Reinventarea politicului****, 1997, p. 54).*

2. "Revoluţia comunistă a fost efectiv făcută posibilă de către Germania nazistă şi aliaţii săi ideologici din timpul războiului, ca de ex. formaţiunea Crucile cu săgeţi din spaţiul maghiar sau altele de acest gen care au funcţionat fie în Serbia, fie în România. (...) În fond, acestea au condus la distrugerea fizică a elitelor intelectuale şi politice tradiţionale, la destrămarea adevăratului ţesut social naţional." (G. Schöpflin, ***Communist takeovers in Eastern Europe****, 1983, p. 7)*

3. "Marxismul atrăgea, promiţând egalitatea şi sfârşitul înstrăinării, presupuse a fi produse de către capitalism. Din moment ce a avut un succes mai mare în societăţile relativ înapoiate, prima lui directivă din secolul XX a constat în modernizarea economiei, în industrializare şi în fortificarea statului. Prin toate aceste măsuri se dorea păstrarea câştigurilor comuniste şi apărarea lor de puterile capitaliste avansate, ostile.

Viziunea marxistă asupra istoriei, văzută ca o luptă de clasă aprinsă, fără sfârşit, legată de revoluţie şi de simţul izolării în lumea capitalistă, a produs în toate societăţile comuniste ideea că poporul se afla sub un asediu permanent din partea duşmanilor interni şi externi. Rezultatul l-a constituit dictatura necruţătoare prin care s-a justificat executarea milioanelor de duşmani ai clasei conducătoare,

confiscarea în masă a proprietăţilor şi militarizarea societăţii, făcându-se apel la principii utopice, vitale socialismului. Telul suprem era revenirea la un fel de grădină a Raiului; clasele împroprietărite ale lumii erau prezentate ca demoni veniţi să oprească progresul. Iată de ce erau acceptate orice mijloace prin care revoluţia să poată continua." (D. Chirot, ***Societăţi în schimbare****, 1996, p. 181).*

4. ***Marxismul şi comunismul ca o pseudo-religie***

"Ne imaginam că doar comunismul ne poate oferi asemenea garanţii. (...) Marxismul răspundea la toate întrebările şi propunea soluţii tuturor problemelor care distrugeau umanitatea din cele mai vechi timpuri. Această schimbare grandioasă pe care o dorim e la îndemâna noastră; oamenii îşi pot schimba condiţiile de viaţă şi, prin această schimbare, însuşi omul va fi transformat." (Heda Kovaly, supravieţuitoare a unui lagăr de concentrare nazist - Cehoslovacia)

"Nu puteam decât să trăiesc sentimentul că sunt un privilegiat, simţind pe undeva, în adâncul meu, nevoia de a-mi răscumpăra această vină." (Wojciech Jaruzelski, declaraţia cu privire la intrarea în rândul P.C. în 1947, la doar 24 ani)

"Nu ne simţeam bine decât printre cei asemenea nouă, nu admiteam o altă părere despre noi decât una mulţumitoare, a noastră, şi ne prevalam mult de morala noastră riguroasă, a cărei respectare strictă ne furniza dovada constantă ce demonstra superioritatea noastră faţă de toţi necredincioşii şi ignoranţii." (un membru de partid polonez despre atmosfera din sânul acestei mişcări)

"Marxismul a fost o combinaţie de entuziasm total pentru modernitate, organizare raţională şi progres tehnologic cu nostalgie pentru comunitatea arhaică. El a culminat în expectaţia utopică a unei lumi perfecte în viitor, în care ambele seturi de valori se vor realiza într-un armonios aliaj: fabrica modernă şi agora ateniană vor izbuti cumva să se contopească". (L. Kolakowski)

„Ca mulţi lideri religioşi activi, quaker-ul american Henry Hodgkin a îmbrăţişat retorica colectivistă a regimului sovietic, proclamând: «Privind la marele experiment în frăţietate al Rusiei, ni se pare că o anumită percepţie difuză a căii lui Iisus, încă necunoscută, stă ca sursă inspiratoare.»" (Apud Zb. Brzezinski)

„O exclamaţie extatică la o şedinţă a Comitetului Central al Partidului Comunist Polonez din iulie 1948, făcută de către unul dintre cei mai înfocaţi lideri ai săi, Mieczystaw Moczar, surprindea perfect starea de spirit prevalentă printre adepţii cei mai înregi-

mentaţi: «Pentru noi, membrii de partid, Uniunea Sovietică este Patria noastră, iar frontierele noastre actuale nu le pot numi, azi dincolo de Berlin, mâine la Gibraltar».” (Apud Zb. Brzezinski)

“Îmi plăcea şi convenea prioritatea eficacităţii în judecarea acţiunii politice, ideea lui Stalin că oricât de supra-omenească ar fi sarcina şi de insurmontabilă piedica din cale, treaba trebuia făcută şi dusă până la capăt. Mujicul trebuia să devină oţelar, iar Rusia înapoiată, pe care o bătuseră şi umiliseră până atunci toţi, trebuia să se transforme într-o ţară modernă, avansată. To get things done (Să facem treaba cum trebuie) – spun americanii – iată care era deviza. Toate acestea se potriveau perfect condiţiei noastre de pitici mâniaţi de ambiţia himerică de a doborî uriaşul Wehrmacht.

Dar, în ultimă instanţă, ceea ce conta cel mai mult era că, în condiţiile războiului şi ale ocupaţiei germane, singura noastră speranţă era Armata Roşie, al cărei generalisim era Stalin. Şi mai era ceva, mai important poate decât calculul politic şi militar la rece, în condiţiile unei lupte ilegale atât de periculoase încât înfruntai moartea zi de zi şi ceas de ceas, simţeai nevoia unei credinţe în ceva, ceva care să-ţi insufle curaj şi să-ţi susţină moralul ridicat: da, o credinţă de esenţă fanatică sau mistică, aşa cum au avut cei puţini care s-au împotrivit în ţara noastră.” (S. Brucan)

Subiectul comunizării a reprezentat unul dintre cele mai analizate şi discutate problematici în aproape toate discursurile istoriografice contemporane. Pe rând, fiecare dintre specialiştii secolului XX au încercat să-şi explice şi să identifice, fiecare în felul său sau preluând scheme deja lansate şi testate, condiţiile şi, mai ales, cauzele care au generat această spectaculoasă transformare a partidelor comuniste în spaţiul est-central european – de la formaţiuni aproape insignifiante la purtătoarele însemnelor puterii. Iar partea introductivă a acestei secvenţe poate reprezenta doar o fugară trecere în revistă a unora dintre aceste opinii[1].

După destul de calma perioadă a anilor 1944-1945, când puterea sovietică pretindea că nu avea în intenţie instaurarea unor regimuri comuniste în spaţiul Europei Centrale şi de Sud-Est, anul 1946,

[1] Cu observaţia, că selecţia ne aparţine; iar ordinea este efectiv aleatorie. În ceea ce priveşte efectiv modalitatea selecţiei, trebuie să mărturisim că am încercat să oferim opinii din întregul spaţiu analizat, oprindu-ne doar la cele pe care le-am considerat cu adevărat emblematice, atât prin conţinut, cât şi prin formulare!

după cum a observat, de altfel, marea majoritate a specialiştilor, a impus schimbarea[1].

La nivel european şi mondial, situaţia se prezenta destul de problematic: războiul rece era în plină intensificare; mult mai aproape de zona în discuţie, în Grecia, războiul civil, început în 1944, a intrat într-o nouă fază, mult mai violentă. Se părea că ofensiva Occidentului împotriva puterii comuniste se ridica în forţă.

Luptele pentru putere din interiorul Kremlinului au devenit hotărâtoare pentru schimbările majore de regim pe care le vor resimţi ţările din această parte a continentului european. La Moscova, sub privirea critică, dar destul de obosită a lui I.V. Stalin, se confruntau două tabere.

Pe de o parte, Gheorghi Malenkov şi Lavrenti Beria, alături de toţi aparatcicii capitalei, iar, pe de alta, fostul conducător al partidului, filiala Leningrad, Andrei Jdanov şi acoliţii acestuia, dornici să promoveze în forţă principiile luptei internaţionale de clasă.

Momentul decisiv în creionarea noului drum pentru ţările din Europa central-estică s-a petrecut odată cu înfiinţarea, în Polonia, la Szlarska Poreba, între 22-27 septembrie 1947, la întâlnirea tuturor reprezentanţilor partidelor comuniste din Bulgaria, Cehoslovacia, Franţa, Italia, Polonia, România, Uniunea Sovietică şi Iugoslavia, a Biroului de Informaţii al Partidelor Comuniste şi Muncitoreşti. Cominformul, noua instituţie astfel apărută şi-a stabilit sediul la Belgrad, capitala R.S.F. Iugoslaviei şi şi-a propus, ca obiectiv vizibil, organizarea schimburilor de experienţă şi coordonarea activităţilor, pe baza acordului reciproc.

Scopul real, însă, a fost acela de a întări controlul sovietic asupra partidelor comuniste din Europa răsăriteană. Conceput iniţial ca un continuator al Cominternului, noului organism îi vor lipsi, însă, structura şi influenţa globală al celui vechi. Astfel, o serie de importante partide angajate pe moment în războaie civile (exemplele cele mai elocvente fiind Partidul Comunist Chinez, respectiv cel grec), alături de altele din spaţiile europene (albanez şi est-german) au lipsit, faptul subliniind realitatea conform căreia în "Cominform

[1] Ni s-a părut foarte inspirată, de pildă, afirmaţia istoricului român Cristian Bocancea, care a insistat tocmai pe importanţa acestei schimbări de substanţă (bineînţeles, plecând de la „recomandarea" lui Andrei Vîşinski şi consecinţele sale pentru România, respectiv apariţia guvernului dr. Petru Groza!): „nu era o simplă schimbare de guvern, ci o adevărată schimbare de regim politic" – Cristian Bocancea, *La Roumanie du communisme au postcommunisme*, Harmattan, Paris, 1998, p. 23.

nu erau incluse toate partidele comuniste efectiv sau potenţial la putere" (Vladimir Tismăneanu)[1].

Cu acest prilej, A. Jdanov a proclamat, în mod oficial, principiile doctrinei sovietice a Războiului Rece. S-a afirmat acum existenţa celor două lagăre opuse, care se vor confrunta de-a lungul anilor pe scena continentală şi mondială: lagărul capitalist, condus de S.U.A. şi, respectiv, cel comunist, al cărui lider era Uniunea Sovietică. Ultimul milita, după cum titra şi publicaţia oficială a Cominform-ului (titlul a fost ales de Stalin însuşi!) **Pentru pace trainică, pentru democraţie populară**.

"Astfel, s-au format două lagăre – lagărul imperialist şi antidemocratic, având ca scop de bază dominaţia mondială a imperialismului american şi distrugerea democraţiei, şi lagărul anti-imperialist şi democratic, având ca scop de bază subminarea imperialismului, consolidarea democraţiei şi eradicarea rămăşiţelor fascismului"[2].

Se deschidea, astfel, calea implementării modelului comunist sovietic în ţările Europei Răsăritene şi, respectiv, a distrugerii vechii societăţi şi a vechilor regimuri, prin eliminarea duşmanilor reali sau potenţiali şi transformarea totală a culturii[3].

Odată cu 1947, efectiv, au apărut, după o expresie încetăţenită de un important studiu în domeniu purtând semnătura lui Ken Jowitt[4], „regimuri identice, pe o suprafaţă geografică continuă". Regimuri identice, croite după modelul... suprem: „Pe de o parte, U.R.S.S., armata sa, diplomaţia, *serviciile* sale, care ar reproduce structura oricărui stat poliţienesc dacă n-ar fi înveşmântată cu privilegiul ideologic de a întrupa socialismul. Pe de altă parte, partidele comuniste, ai căror conducători sunt toţi copii ai Cominternului dizolvat, dar înlocuit în 1947 de Cominform, în principiu mai suplu, dar, în fapt, atotputernic şi el în raport cu aşa-numitele *partide frăţeşti*. (...) O singură mână conduce, deodată, statul sovietic şi partidele comuniste, în numele ortodoxiei ideologice" (Fr. Furet).[5]

---

[1] Vl. Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa răsăriteană de la Stalin la Havel*, Editura Polirom, Iaşi, 1997, p.163

[2] *Pentru pace trainică, pentru democraţie populară*, no. 1, p.1, Belgrad, 1947.

[3] Pentru mai multe detalii a se studia, spre ex., Thomas T. Hammond, *The Anatomy of Communist Takeovers*, Yale University Press, New Haven, 1975.

[4] Ken Jowitt, „Moscow *Center*", în „Eastern European Politics and Societies", vol. I, 1987, p. 311.

[5] Francois Furet, *Le passe d'une illusion. Essai sur l'idee communiste au XXe siecle*, Robert Laffont, Paris, 1995, p. 419.

Scenarii similare de preluare a puterii, bazate fie, în cea mai mare parte, pe prezenţa armatei sovietice în aceste teritorii (Polonia, Germania de Est, Ungaria, Bulgaria, România), fie pe suportul popular şi al forţelor armate (Cehoslovacia sau Albania). Cu două excepţii (Albania şi Iugoslavia), „impunerea regimurilor comuniste în spaţiul est-central european după Al Doilea Război Mondial – sublinia şi o altă cunoscută analistă a spaţiului respectiv în perioada comunistă, Teresa Rakowska-Harmstone[1] - a reprezentat o discontinuitate istorică majoră a evoluţiei respectivelor ţări".

"Dezvoltarea ţărilor din Est, plecând din 1945, apare ca o realizare graduală a unui plan strategic construit de Kremlin şi executat de comuniştii din diversele ţări – notează unul dintre cei mai cunoscuţi analişti ai situaţiei din Europa Răsăriteană, François Fejtö[2].

Istoricul Hugh Seton Watson[3] a mers şi mai departe cu analiza, considerând că au existat trei mari faze în acapararea puterii de către comunişti. Astfel, se puteau identifica, în deja devenita clasică teză a sa: faza coaliţiei autentice (Bulgaria şi România – doar câteva luni, Ungaria – până în primăvara anului 1947 şi cazul Cehoslovaciei – până în februarie 1948); "pseudo-coaliţia" – care se sfârşeşte odată cu reuniunea de la Szklarzka Poreba, iar cea de-a treia fază – cea a regimurilor comuniste de tip monolit, este caracterizată de arestările unor importanţi lideri politici democraţi.

Şi astfel, analizând concepţia şi aplicarea acelor scenarii comune în practică, în fiecare dintre cazurile ţărilor din zona est-central europeană, se pot, relativ facil, observa liniile modelului impus de preluare şi cucerire totală a puterii. Se poate vedea „acţiunea" partidelor comuniste, purtătoarele de drapel ale noului regim „de democraţie populară", primul pas spre construirea „unui socialism specific, conform cu tradiţiile, cu mentalitatea populaţiei" (Klement Gottwalt[4]), bazat pe generosul şi atractivul, mai ales pentru acea perioadă de început a comunizării, slogan „antifascist". Gradul de atractivitate fiind, apoi, sporit, şi datorită faptului că, pentru mulţi dintre noii lideri ai acestor partide comuniste, acest prim pas părea

---

[1] Teresa Rakowska-Harmstone, editor, *Communism in Eastern Europe*, Manchester University Press, 1984, p. 1.

[2] François Fejtö, *Histoire des démocracies populaires*, vol. I, Edition du Seuil, Paris, 1979, p. 117.

[3] Hugh Seton Watson, *The East European Revolution*, New York, Praeger, 1951

[4] Apud Apud J. Fr. Soulet, „*Sovietizarea* Europei de Est, 1945-1953: Expansionism imperial sau exportarea unui model totalitar?" în Stéphane Courtois, op. cit., p.519.

destul de departe, încă, de rezultatul final, respectiv de adevărat impunere a aşa-numitei „dictaturi a proletariatului”[1]. Dar – preluând o expresie din spaţiul est-german, ce poate fi considerată de-a dreptul definitorie atât pentru acea perioadă, cât mai ales pentru proiectul cu bătaie mult mai lungă – „e bine să laşi impresia că eşti democrat, dar trebuie să ţinem totul sub control!”[2].

PARTIDELE COMUNISTE LA PUTERE. SCENARII DE PRELUARE A CONDUCERII ÎN STAT[3]

În Ungaria, ocupată de trupele sovietice între noiembrie 1944 şi aprilie 1945, liderii comunişti au reuşit să-şi elimine “partenerii de coaliţie” – graţie aşa-numitei cu mult cinism de chiar către viitorul prim-ministru (august 1952 - iulie 1953) Mátyás Rákosi (1892-1971), – “tactică a salamului”, şi să preia toate poziţiile cheie din guvern. Rakosi, după experienţa din U.R.S.S. şi, mai ales, după momentul 1942, când, se pare că a devenit, efectiv, liderul comuniştilor maghiari din exil, se reîntorsese la sfârşitul lui ianuarie 1945 (30 ianuarie) la Debrecen, tocmai cu sarcina expresă de a reorganiza partidul comunist. Alegerile parlamentare, ce au avut loc la 4 noiembrie 1945, primele după 1939, impuse, în mare, de condiţionările taberei occidentale, au fost, destul de surprinzător – după cum au sesizat analiştii situaţiei – „primele cu adevărat libere momente electorale ce au avut loc în Ungaria până în 1990”[4]. Învingător a ieşit, de

[1] Miklos Molnar, *La democratie se leve a l'Est. Societe civile et communisme en Europe de l'Est: Pologne et Hongrie*, Presse Universitaire de France, Paris, 1990, p. 93.
[2] Wolfgang Leonhard, *Child of the Revolution*, Regnery, Chicago, 1958, p. 381. Pentru scenariul instaurării, recomandăm şi lucrarea specialistului pe probleme de istorie a Germaniei contemporane, Norman Naimark, alături de Leonid Gibianskii, *The Establishment of Communist Regimes in Eastern Europe, 1944-1949,* Boulder, 1997.
[3] MEMBRII DE PARTID ÎN EUROPA CENTRAL-ESTICA

TARA	Înainte de război	În 1947	În 1950
Cehoslovacia	80.000	1.300.000	2.300.000
Iugoslavia	15.000	400.000	-
Polonia	20.000	800.000	1.360.000
România	1.000	710.000	1.000.000
Ungaria	30.000	750.000	950.000
Bulgaria	8.000	-	460.000

Apud Fr. Fejtö, Histoire des democraties populaires, vol. 1., Ed. du Seuil, Paris, p. 196.
[4] Rusolf Andorka et al., *A Society Transformed*, Central European University Press, Budapesta, 1999, p. 8.

departe, Partidul Micilor Proprietari – în toate cele 16 districte electorale, totalizând 57% dintre voturi. Pe următoarele două poziţii, aproape umăr la umăr, s-au situat două organizaţii destul de apropiate, cel puţin ideologic şi în teorie, Partidul Social Democrat Ungar şi, respectiv, Partidul Comunist Ungar (primul – 17,41%, al doilea – 16,96%)[1]. În fond, rezultatul era foarte uşor de interpretat – cei 4,8 milioane de votanţi doreau instalarea unei democraţii parlamentare. E foarte revelatoare interpretarea oferită chiar de M. Rakosi, într-un articol contemporan, publicat în **Hungarian Social Review**, din februarie 1952[2]: „What were the strategic aims of our Party at that time? Like all other Communist Parties in the countries oppressed by Hitler during World War II, the Hungarian Communist Party considered that its most important strategic task was to destroy the German Fascist conquerors. To this end wide anti-Fascist coalitions were set up by the Communist Parties in these countries, according to the directives of Comrade Stalin. These coalitions included peasants, small bourgeois and even elements of the medium bourgeoisie – in brief all those ready to take part in the struggle for national liberation.

The Communist Parties foresaw that the victory in this hard struggle would not only mean the defeat of Nazism, but also the overthrow of the allies of Fascism, the big feudal land-owners, and the capitalists. Victory would therefore result in the redistribution of the land. It could be foreseen that this victory – while achieving the aims of a bourgeois democratic revolution – would also open the road towards a dictatorship of the proletariat, because it was led by the workers' class which gives power to the people headed by the Communist Party. We began our work by organising the Hungarian National Independence Front. The greater part of our comrades, who did not know or failed to understand this strategic plan, accepted this heterogeneous coalition with astonishment. How often did we hear the following reproach: «This is not what we expected of you». They even told us what they expected.

«In 1919», they said, «the Imperialists overthrew the Hungarian Soviet Republic by armed force and restored the dictatorship of the big land-owners and of the capitalists. Now the Red Army has

[1] Trebuie subliniat că, în comparaţie, de pildă cu Polonia sau Cehoslovacia, în spaţiul ungar, partidul comunist a rămas, şi în acest prim an de după război destul de insignifiant ca importanţă, dar şi ca număr de membri.

[2] Apud **www.ena.lu**, „How we took over Hungary" by Matyas Rakosi.

liberated us. Let us take advantage of the opportunity and restore the dictatorship of the proletariat». These comrades failed to realise that while the Imperialists could overthrow by force — though only temporarily — the Hungarian dictatorship of the proletariat and restore the dictatorship of the bourgeoisie and of the feudal landowners, as long as the Communist Party had not won over the majority of the working class, the core of the working people — and in the Spring of 1945 they had not been won over — a dictatorship of the proletariat could not be set up.

In 1945 we discussed these problems only within the limited audience of Party meetings. At that time we did not discuss the problem before the people because even a theoretical discussion of a dictatorship of the proletariat as our final aim would have caused alarm among our partners in coalition and would have hampered our efforts to win over the majority of the small bourgeoisie, and even of the working classes".

Anii 1944-1945 au fost unii de tatonări pentru Partidul Comunist Ungar. La o simplă lectură a programului ideologic al respectivei formaţiuni politice se evidenţiază concepte interesante şi destul de neaşteptate – dominând, de departe, noţiunea mult-clamată de „libertate"[1]: „domnia legii"; „libertatea culturii"; „libertatea dialogului politic"; „presă liberă"; „alegeri libere". Ca următor pas, se proclamă republica, la 1 februarie 1946, odată cu alegerea ca preşedinte a lui Zoltán Tildy (1889-1961, fostul premier al perioadei anterioare, din noiembrie 1945)[2], reprezentant al Partidului Micilor Proprietari a Republicii, o republică devenită, trei ani mai târziu, Populară – 18 august 1949. În ciuda tuturor manevrelor, mai mult sau mai puţin, evidente, la alegerile din 31 august 1947 (alegeri ce au avut loc într-un climat de intimidare şi fraudă), comuniştii nu au putut să strângă

[1] Importanţa propagandistică a respectivei noţiuni nu trebuie uitată – fundalul era reprezentat de o perioadă în care amintirea regimurilor totalitare, dar şi a războiului era foarte prezentă!

[2] Se pare că reprezentanţii comuniştilor au „manevrat" destul de bine această situaţie. Acceptându-l ca preşedinte pe Tildy, au susţinut candidatura pentru postul de premier a lui Ferenc Nagy, considerat un personaj mult mai maleabil decât contracandidatul său, Dezso Sulyok. Iar planul s-a văzut finalizat, cu predilecţie după arestarea lui Béla Kovács (în ciuda protestelor americane sau britanice). Efectiv, în urma „interogatoriului" la care acesta a fost supus, tabăra comunistă a proclamat că au ieşit la iveală elemente care îl incriminau pe actualul premier, F. Nagy, de conspiraţie împotriva republicii. Aflat în vacanţă în Elveţia, Nagy a decis să nu se mai întoarcă în ţară şi şi-a înaintat demisia, obţinând, în schimb, posibilitatea ca fiul său să părăsească Ungaria.

decât 22,3 procente din sufragii. Tabăra social democrată a obţinut 14.9%; Partidul Micilor Proprietari – 15,4%; Partidul Naţional Ţărănesc – 8,3%, iar reprezentanţii radicalilor doar 1,7%. Însă comuniştii nu s-au lăsat „impresionaţi" de aceste rezultate electorale atât de slabe! Încetul cu încetul au început procesul de distrugere a competitorilor politici şi de preluare a puterii.

După cum era şi firesc, aripa agreată de Moscova a preluat şi aici puterea în interiorul Partidului Comunist Ungar, sub forma unui cartel format din secretarul general M. Rákosi, Ernö Gerö (1898-1980), fostul ofiţer N.K.V.D., ce supervizase epurarea revoluţionarilor antistalinişti din Barcelona în timpul războiului civil din Spania, Mihály Fárkás (1904-1965), de asemenea, participant la războiul civil spaniol, şi Jozsef Revai (1898-1956), fostul discipol al cunoscutului gânditor marxist Georg Lukács, fondatorul aşa-numitului marxism vestic şi al mult discutatei „ortodoxii marxiste".[1]

În Bulgaria, tactica predominantă a preluării puterii s-a bazat pe teoria "frontului comun", în care au fost angrenate toate forţele "democratice" ale momentului, pentru a putea fi eliminate, apoi, rând pe rând, în timpul derulării procesului de schimbare a regimului[2]. A fost, în fond, materializare primei faze a trecerii la democraţia populară în marea majoritate a statelor din Europa Răsăriteană. Partidele comuniste din ţări precum Bulgaria, Polonia sau Cehoslovacia, încă pe ansamblu slabe, au fost nevoite să accepte colaborarea cu celelalte mişcări politice, formând guverne de coaliţie, în care posturile cheie au fost atribuite fie direct comuniştilor, fie aliaţilor lor – cazul Poloniei, în care, numai puţin de 14 ministere, dintr-un total de 21, au fost

[1] „Orthodox Marxism, therefore, does not imply the uncritical acceptance of the results of Marx's investigations. It is not the 'belief' in this or that thesis, nor the exegesis of a 'sacred' book. On the contrary, orthodoxy refers exclusively to method. It is the scientific conviction that dialectical materialism is the road to truth and that its methods can be developed, expanded and deepened only along the lines laid down by its founders." – *History and Class Consciousness*, Merlin Press, 1967 – definţia apărând efectiv în primul paragraf al capitolului I, "What is Orthodox Marxism?". Pentru o privire de ansamblu asupra impactului avut de ideile lui Lukács asupra dogmelor maxiste, comuniste, în general – recomandăm fie lucrarea mai veche a lui Agnes Heller, *Lukacs Revalued*, Blacwell, 1983, fie, foarte recenta Michael J. Thompson, ed., *Georg Lukacs Reconsidered: Essays on Politics, Philosophy, and Aestethics*, Continuum Book, 2010.

[2] Pentru perioada de început a comunismului în Bulgaria, a se consulta, E. Kalinova, I. Baeva, *La Bulgarie contemporaine entre l'Est et l'Ouest*, Harmattan, Paris, 2001, pp. 19-21.

preluate, la „pachet", de forţele comuniste şi camarazii lor. Ministerele vizate reprezentau, după cum era şi firesc, adevărate chei ale noului regim, respectiv: Ministerul de Interne, Ministerul Justiţiei, al Forţelor Armate, al Economiei.

Uneori, s-a asistat şi la încredinţarea frâielor puterii – poziţia de prim-ministru – chiar unui reprezentant al organizaţiei politice comuniste. A fost şi cazul Bulgariei, proclamată Republică Populară la 15 septembrie 1946 şi avându-l în fruntea Consiliului de Miniştri, din 22 noiembrie 1946, pe Gheorghi Dimitrov (1882-1949), nimeni altul decât unul dintre conducătorii insurecţiei comuniste din 1923, posesor, de asemenea, de cetăţenie şi experienţă sovietică şi recent reîntors în ţară (1944)[1]. Reprezentanţii taberei comuniştilor autohtoni[2], conduşi de către Traicio Kostov (1897-1949), una dintre cele mai proeminente şi active figuri politice comuniste interne, (însă nu la fel de cunoscute precum Dimitrov, de pildă!), au fost nevoiţi să împartă puterea cu aripa moscovită, reprezentată de Dimitrov, mai vârstnicul avocat Vasil Kolarov (1877-1950), constrâns, datorită ferventei campanii şi activităţi pro-cominterniste să părăsească Bulgaria în 1923 şi să trăiască în exil în Uniunea Sovietică mai bine de două decenii[3], sau Vulko Cervenko (1900-1980)[4], directorul şcolii marxist-leniniste de la Moscova, cu ştate vechi în mişcarea comunistă bulgară de tineret.

Sfârşitul anului 1945 a adus şi aici alegeri parlamentare[5], pe acelaşi model care va deveni cunoscut şi, din nou, pe acelaşi fundal intern plin de temeri cu privire la tacticile reprezentanţilor partidului comunist. Rezultatele obţinute în urma scrutinului, care a avut loc la

---

[1] Foarte interesant, mai ales pentru creionarea situaţiei interne bulgare din acel moment, faţă în faţă cu idealurile sovietice, este şi jurnalul lui Dimitrov – G. Dimitrov, *Journal (1933-1949)*, Edition Bellin, Paris, 2005.

[2] Nu trebuie omis faptul că, Bulgaria a reprezentat, din punctul de vedere al eficacităţii partidelor comuniste în această perioadă o excepţie, după cum a subliniat, de pildă, şi J. Rotschild, „the Bulgarian Communists – uniquely in East Central Europe – emerged debilitated, a mere shadow of the powerful force that they had been in the interwar decades" (op. cit., p. 113).

[3] S-a reîntors în Bulgaria de abia în 1945! (vezi şi secţiunea finală dedicată prezentării noilor lideri comunişti, pentru comparaţii de perioade intern-extern în pregătirea şi formarea acestora!).

[4] La rândul său, şi Cervenko s-a reîntors în Bulgaria în 1944, alături de cumnatul său, G. Dimitrov.

[5] Iniţial, ele fuseseră programate pentru 26 august, dar, după negocieri cu reprezentanţii Statelor Unite, Marii Britanii şi ai Uniunii Sovieticii, guvernul a hotărât amânarea lor pentru 18 noiembrie.

18 noiembrie 1945, au demonstrat-o cu prisosinţă: de astă dată chiar umăr la umăr, Partidul Muncitoresc Bulgar (comunist) şi Uniunea Agrară Bulgară au reuşit să strângă, fiecare, suportul a 34,1% dintre votanţi. Pe poziţia a treia s-a clasat Gruparea politică Zveno, cu doar 15,9% dintre sufragii. Pe fundalul unei deja tradiţionale istorii revoluţionare, în Bulgaria era clar că se confruntau două grupări puternice – una, a cărei greutate era oferită din prisma istoriei, avându-l în frunte pe Nikola Petkov (1893-1947) – mişcarea agrariană; cealaltă, comunistă, condusă de un Dimitrov, figură extrem de cunoscută a lumii comuniste... În plus, fragilitatea structurilor politice interne (generate şi de desele „derapaje" democratice din perioada interbelică – vezi secţiunea anterioară, fişa de prezentare Bulgaria), mai mult chiar, lipsa de reacţie a actorilor democraţi importanţi au generat o cale facilă de preluare a puterii pentru comunişti.

La 8 septembrie 1946 (tocmai momentul aniversării puciului Frontului Patriei din 1944), în urma unui plebiscit, monarhia a fost înlocuită de republică, structura noii puteri. Adolescent, pe atunci, ţarul Simeon al II-lea a părăsit ţara. Rezultatele oficiale ale referendumului sunt grăitoare pentru ritmul transformărilor interne: 92,3% voturi pentru republică; doar 4,8% susţinători ai monarhiei şi 2,9 procente reprezentate de voturile invalide. După aparenţa de normalitate democratică a intervenit, la nici mai puţin de un an, impunerea noului regim. În urma alegerilor parlamentare din 27 octombrie 1946, câştigate detaşat de membrii coaliţiei de stânga Frontul Patriei (format în 1942: Partidul Muncitoresc Bulgar, Gruparea politică Zveno, Uniunea Agrară Bulgară şi Partidul Social-Democrat Bulgar)[1], nu mai puţin de 90 dintre cei 99 de membri ai opoziţiei din Parlament au fost arestaţi, Partidul Comunist Bulgar reuşind, astfel, să înăbuşe orice activitate politică de opoziţie, oficială, în stat.

Principiile de funcţionare ale noului stat[2] au devenit foarte clare: "Bulgaria nu va fi o republică sovietică - declară Gh. Dimitrov într-un discurs ţinut la întâlnirea Cominform-ului în septembrie 1947

[1] Din cele 465 locuri, Frontul Patriei a câştigat 366, 275 fiind ale Partidului Comunist, iar 91 revenind partidelor aliate, dar subordonate.

[2] Pentru o prezentare generală, realizată pe schema clasică a lucrărilor de istorie, recomandăm lucrarea lui R.J. Crampton, *Bulgaria*, Oxford University Press, 2007, capitolul XI, „The Communist Acquisition of Power, 1944-1948", p. 308-326. Pentru istoricul Partidului Comunist Bulgar, vezi lucrarea devenită clasică semnată de J. Rotschild, *The Communist Party of Bulgaria; Origins and Development, 1883-1936*, Columbia University Press, 1959.

–, ea va fi o republică populară în care rolul conducător va fi jucat de covârşitoarea majoritate a poporului...".

Pe teritoriul est-german situaţia se prezenta, din start, destul de complicată. Momentul 1945, imediat după terminarea conflictului mondial, aducea un teritoriu împărţit în cinci: trei zone de ocupaţie occidentală, în vest, distribuite Statelor Unite, Marii Britanii şi, respectiv, Franţei; o zonă de ocupaţie sovietică; o capitală – Berlin – juridic, sub controlul celor patru ocupanţi şi divizată în sectoare; Silezia şi Posnania – sub administraţie provizorie încredinţată Poloniei şi o Prusie orientală, împărţită între Uniunea Sovietică şi Polonia – cu titlu provizoriu, devenit în scurt timp definitiv. Încetul cu încetul, embrionii celor două state viitoare începeau să apară.

Anul 1947 a impus pe scena internă introducerea a două organisme paralele: Consiliul economic german, din 25 iunie în sectorul anglo-american, respectiv, Congresul poporului german în zona sovietică, din 6 decembrie. Dar anul 1949 a adus naşterea efectivă a statului comunist în inima continentului european. La 7 octombrie, Camera populară a proclamat Republica Democrată Germană, iar la 12 octombrie, s-a format şi primul guvern, prezidat de Otto Grotewohl (1894-1964), un vechi şi cunoscut social-democrat, artizanul (alături de Pieck) unirii acestuia cu partidul comunist, pentru a forma noul Partid Socialist Unificat (21 aprilie 1946, unificarea fiind pregătită cu un an înainte, cu ocazia aşa-numitei „Conferinţe a celor 60", din 20-21 decembrie 1945), formaţiunea politică ce a trecut în ochii multora dintre germani, pentru o bună bucată de vreme, doar o simplă marionetă a sovieticilor[1] şi deloc un partid politic de sine stătător.

În funcţia de preşedinte[2] al statului comunist este ales un vechi camarad al Rosei Luxembourg, Wilhelm Pieck (1867-1960) şi el tot un personaj cu o vastă experienţă sovietică: în 1933, silit de politica nazistă să ia calea exilului, s-a refugiat mai întâi în Franţa, iar apoi, din 1935, în U.R.S.S., unde, între 1938-1943, a ocupat poziţia de secretar general al Internaţionalei Comuniste; recent reîntors pe pământ german (1 iulie 1945), alături de trupele Armatei Roşii!.

---

[1] Una dintre cauze a acestei percepţii quasi-generale poate fi legată de faptul că directorul cu propaganda al zonei de ocupaţie sovietică, locotenent colonelul S.I. Tiulpanov, le indicase membrilor celor două formaţiuni iniţiale să activeze separat, chiar şi în interiorul noului organism politic astfel format.

[2] Singurul, de altfel, din istoria R.D.G. care a şi purtat titulatura de Preşedinte al Republicii, după moartea lui Pieck fiind înlocuită cu cea de Preşedinte al Consiliului de Stat.

În Polonia, comuniştii[1] şi-au făcut reapariţia pe scena politică încă din timpul războiului, sub denumirea de Partidul Muncitorilor Polonezi (P.P.R.), succedând, astfel, vechiului partid comunist, dizolvat în 1938, condus acum de liderul din ilegalitate Wladyslaw Gomulka[2] (1905-1982), care încerca să joace mai ales pe cartea sensibilizării populaţiei, prin uzitarea lozincilor cu caracter naţional. La rândul său, Gomulka îşi petrecuse, e adevărat numai un an, la Moscova, cu ceva vreme în urmă (1934-1935), dar avea în spate o bogată experienţă comunistă, fiind membru al partidului încă din 1926.

Chiar dacă marea majoritate a polonezilor rămăsese loială guvernului din exil, de la Londra, dominat de reprezentanţii Partidului Ţărănesc, în teritoriile ocupate de trupele sovietice s-a organizat în 1944 primul "guvern democrat-popular" (21 iulie 1944, PHWN – Comitetul Naţional Polonez de Eliberare), compus din 15 membri, iniţial cu sediul la Liublin, apoi la Varşovia (din 31 decembrie 1944 – 1 ianuarie 1945), condus de Edward Osobka-Morawski (1909-1997), membru al Partidului Socialist Polonez, formaţiune ce strângea, în fond, reprezentanţi ai tuturor organizaţiilor politice de stânga, agreate de sovietici[3].

---

[1] Interesant este cum, dintr-un partid aproape insignifiant – „abia dacă avea destui comunişti polonezi ca să conducă o fabrică, şi cu atât mai puţin o ţară cu vreo treizeci de milioane de locuitori" – Norman Davies, *Hearth of Europe. A short history of Poland, O*xford University Press, Oxford, 1986, p. 3. Însă, după cum am arătat şi într-o secţiune anterioară, preluând una dintre explicaţiile generate de J. Rotschild, cauzele au fost mult mai complexe. Succesul a fost aproape imediat – după acelaşi Rotschild: „Even the sharp rise in membership in the Polish Workers party (the Communists' formal new name) immediately after the war – from 30,000 to 210,000 between January and December 1945 and then to over 500,000 by January 1947 – was rather ambivalent in its political significance; many of the recruits were opportunists and careerists, while many others joined out of a sense of foreclosed fate, a feeling that there was no other alternative to rebuilding Poland. Both types lacked true ideological conviction" (*Return to diversity*, op. cit, p. 78). O „deschidere" a partidului, care a permis penetrarea unor membri deloc pregătiţi ideologic, proces cu puternice repercursiuni mai ales la nivelul perioadelor următoare.

[2] Pentru perioada primilor paşi în noua politică, dar şi pentru creionarea personalităţii lui Gomulka, recomandăm studiul lui Andrzej Werblan, „Wl. Gomulka and the Dilemma of Polish Communism", în **International Political Science Review**, vol. 9, no. 2, 1988, pp. 143-158.

[3] Vezi, mai ales, lucrarea istoricului Norman Davies, *God s Playground*, Columbia University Press, 1982.

"Guvernarea în funcţie actualmente în Polonia – au declarat liderii american şi englez, primii, de altfel, care au şi recunoscut-o – va fi reorganizată pe baze democratice mai largi, prin includerea liderilor democraţi ce se găsesc în Polonia sau dintre cei aflaţi în străinătate"[1].

Astfel, în guvernul de uniune naţională (Guvernul provizoriu de Uniune Naţională, T.R.J.N.[2]), constituit la 28 iunie 1945, din tabăra comuniştilor polonezi şi membrii guvernului polonez din exil, reprezentanţii comuniştilor au deţinut cele mai importante, dar şi cele mai numeroase poziţii (şapte portofolii direct, alte şase fiind încredinţate membrilor Partidului Socialist Polonez)[3] şi au început eliminarea treptată a partenerilor de drum.

O schemă de sovietizare, identică celei deja cunoscute din teritoriile orientale ale Poloniei, din anii 1939-1941, a fost reprodusă şi extinsă, mai apoi, între 1944-1945[4], la nivelul întregului stat. În acelaşi timp cu trupele Armatei Roşii au sosit în Polonia şi reprezentanţii N.K.V.D.-ului, care aveau ca misiune efectivă dezarmarea grupurilor de rezistenţă non-comuniste şi eliminarea lor din noul regim.

Polonia trăia acum, aşa-numita de către unul dintre cei mai cunoscuţi istorici ai situaţiei – Norman Davies – perioada trecerii forţate de la eliberarea sovietică la statul unui singur partid (iulie 1944 - decembrie 1948)[5].

Totuşi, în Polonia, după cum remarca şi unul dintre veteranii partidului, Roman Warfel, comuniştii rămâneau o grupare destul de

---

[1] *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, The Conferences at Malta and Yalta*, U.S. Governement Printing Office, Washington, pp. 973-974.

[2] În fond, un gen de coaliţie mult mai apropiat de realiate, în comparaţie cu anteriorul P.H.W.N. (s.n.)!

[3] Mai mult chiar, după cum a subliniat şi J. Rotschild, au preluat cele mai importante portofolii, reuşind, în acelaşi timp, prin pârghiile deţinute, să creeze o atmosferă de teamă, de insecuritate: „Though the Communists formally headed only six of the twenty-one ministries, they controlled most of the others through their deputy ministers or their splinter-allies. And through their direction of the security and police agencies as well as supposedly spontaneous worker "actions" and riots, they generated an atmosphere of intense intimidation, forcing the Peasant party, its activists, and its members to hover precariously between legality and illegality, ever vulnerable to the criminal code and even to sheer terrorization" (*Return to diversity*, op. cit., p. 81).

[4] K. Kersten, *The Establishment of Communist Rule in Poland, 1943-1948*, Berkeley, 1991.

[5] Asupra perioadei de început a comunismului în Polonia, recomandăm lucrarea coordonată de A. Kemp Welch, *Stalinism in Poland 1944-1956*, London, 1999.

fragilă, deoarece "Uniunea Sovietică nu avea alt partener decât comuniştii", toate partidele politice fiind prin tradiţie ostile ruşilor. Aici, ca şi în alte cazuri, după cum se va vedea în secţiunile ulterioare, nu mai rămânea decât recurgerea la constrângere, epurare şi forţă. După cum avea, foarte plastic, să se exprime însuşi Stalin, încercarea poloneză va fi extrem de dificilă – "a introduce comunismul în Polonia va fi ca şi cum ai înşeua o ... vacă".

Momentul confruntării oarecum făţişe între tabăra democrată, condusă de St. Mikolajczik, şi reprezentanţii celei comuniste a venit odată cu anul 1946. Subiectul disputei l-a constituit un referendum popular. „Încercând să compenseze faptul că alegerile asupra cărora se hotărâse la Yalta erau de fiecare dată amânate şi ignorate, Partidul – sublinia P. Wandycz[1] – a anunţat un referendum prin care votanţilor li se puneau trei întrebări. Erau de acord cu reformele social-economice? Erau de acord cu graniţa germano-polonă pe linia Oder-Neisse? Erau de acord cu abolirea Senatului? În realitate, acestea erau nişte întrebări retorice, având în vedere că exista un larg consens în favoarea celor trei propuneri".

Scrutinul din 19 ianuarie 1947 s-a desfăşurat pe un fundal plin de violenţe şi fraude electorale. Anterior, reacţia societăţii fusese oarecum testată prin intermediul referendumului[2] din 30 iunie 1946. Dacă rezultatele oficiale, publicate la 12 iulie 1946, au arătat: la prima întrebare, 68% dintre votanţi au spus „da"; la a doua – 77,2%, respectiv, la a treia – 91,4%; după prăbuşirea comunismului, s-a demonstrat că, în realitate, situaţia a stat foarte diferit: 1 – 26,9%; 2 – 42%; 3 – 66,9%[3]. Partidul Ţărănesc, condus de Stanislaw Mikolajczik (1901-1966), în fond, singura formaţiune politică a opoziţiei n-a obţinut, conform rezultatelor oficiale, decât 10,3% dintre voturi, principalul câştigător fiind, după cum era de aşteptat, Partidul comuniştilor. Piesa fusese, în mare, jucată.

După cum avea să observe, cu câteva zile înaintea ţinerii efective a alegerilor (13 ianuarie 1947) şi corespondentul publicaţiei **Time Magazine**: "In a spirit of partisan exuberance tempered with

---

[1] P. Wandzyk, op. cit., p. 246.

[2] Referendumul a avut trei întrebări: „1.Sunteţi în favoarea desfiinţării Senatului?; 2. În viitoarea Constituţie, doriţi specificată o întărire a principiului intervenţiei statului în economie, prin naţionalizare şi reforma agrară?; 3. Doriţi o consolidare a graniţei vestice a statului polonez pe linia Oder-Nisse?".

[3] Czesław Osękowski *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Wydawnictwo Sejmowe, 2000.

terror, Poland approached its first nationwide popular election, ten days hence. By last week most of the combined opposition (Socialist and Polish Peasant Party) candidates had been jailed, and their supporters more or less completely cowed by the secret police, by striking their names from voting lists and by arrest. The Communist-dominated Government ventured to predict an *overwhelming* victory"[1]. Astfel, la 8 februarie, se forma un nou guvern, sub preşedinţia lui Jozsef Cyrankiewicz, avându-l alături, ca adjunct, pe Wladislaw Gomulka.

Pe plan intern, şi în România anii 1944-1947 au fost unii încărcaţi de ample confruntări politice. P.C.R. a devenit principalul instrument, prin care Kremlinul şi-a impus linia politică. La 26 septembrie 1944 a fost publicat Proiectul de Platformă al Frontului Naţional-Democrat, organizaţie la care au aderat, alături de P.C.R. şi P.S.D., Frontul Plugarilor, Uniunea Populară Maghiară (M.A.D.O.S.Z.), sindicatele şi alte organizaţii. În octombrie 1944 s-a constituit Frontul Naţional-Democrat, care a declanşat o puternică luptă pentru cucerirea puterii. Sub presiunea sa, la 4 noiembrie 1944 s-a format un nou guvern, prezidat tot de Constantin Sănătescu; cabinet în care posturile ministeriale s-au împărţit între F.N.D., P.N.Ţ. şi P.N.L. După o nouă criză politică, la 6 decembrie 1944 s-a creat guvernul condus de generalul Nicolae Rădescu.

În ianuarie 1945, liderul comunist Gh. Gheorghiu-Dej a întreprins o vizită la Moscova, unde a discutat cu I. V. Stalin, care a sugerat începerea „asaltului decisiv" pentru cucerirea puterii politice de către F.N.D. După publicarea, la 28 ianuarie 1945, a *Programului de guvernare a F.N.D.*, au fost organizate o serie de manifestaţii împotriva guvernului Rădescu. Pe fondul tensiunilor politice din România, la 27 februarie 1945, A. I. Vîşinski, primul locţiitor al comisarului poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S., a venit la Bucureşti, impunând regelui Mihai demiterea guvernului Rădescu şi formarea unuia nou, prezidat de dr. Petru Groza.

După o tergiversare de câteva zile, la 6 martie 1945, regele a confirmat guvernul Groza, alcătuit din reprezentanţi ai F.N.D. şi ai grupării Tătărescu. Formarea guvernului dr. P. Groza a însemnat o schimbare de regim, deoarece forţa politică decisivă era P.C.R., care urmărea lichidarea adversarilor politici şi instaurarea unor structuri de tip sovietic în România. Seria de noi măsuri interne a fost deschisă, la 23 martie 1945, prin legiferarea reformei agrare, în baza căreia au

[1] „Poland Free Election", **Time Magazine**, 13.01.1947.

fost expropriate 1.470.000 ha, dintre care 1.100.000 ha au fost împărţite la circa 990.000 familii.

Pe fundalul Conferinţei de la Potsdam (17 iulie - 2 august 1945), dar şi a gravelor tensiuni din ţară, regele Mihai, sfătuit de liderii naţional-ţărănişti şi liberali, precum şi de reprezentanţii S.U.A. şi Marii Britanii în România, a cerut primului ministru Groza să demisioneze (21 august 1945). Sprijinit de oficialităţile sovietice, acesta a refuzat; în replică, regele Mihai s-a adresat celor trei Mari Puteri şi, până la primirea răspunsului, nu a mai contrasemnat actele guvernului, intrând în aşa-numita grevă regală.

În plină criză politică s-a desfăşurat prima Conferinţă Naţională a P.C.R. (octombrie 1945). Programul adoptat a vizat industrializarea ţării, desăvârşirea reformei agrare, creşterea rolului statului în economie. În funcţia de secretar general al Partidului a fost ales Gh. Gheorghiu-Dej. Organizaţia trebuia să „lucreze" din greu la structură şi, mai ales, la funcţionare. „O lipsă mare a partidului nostru – sublinia cu acel prilej Gh.Gheorghiu-Dej – constă în aceea că influenţa sa politică întrece creşterea sa organizatorică. În acelaşi timp, creşterea ideologică a cadrelor noastre nu ţine pasul cu creşterea politică"[1].

La 8 noiembrie 1945, de ziua regelui Mihai, a avut loc în Bucureşti o mare manifestaţie antiguvernamentală, soldată cu ciocniri sângeroase. În decembrie 1945, Conferinţa miniştrilor de externe ai S.U.A., Marii Britanii şi U.R.S.S. a sfătuit oficialităţile române să introducă în guvern şi reprezentanţi ai partidelor de opoziţie. Astfel, au intrat în Cabinet câte un reprezentant al P.N.Ţ. şi P.N.L., guvernul trebuind să organizeze alegeri libere. În aceste condiţii, în februarie 1946, S.U.A. şi Marea Britanie au recunoscut guvernul dr. P. Groza.

Campania electorală, lungă şi încărcată de acuzaţii reciproce, s-a desfăşurat practic între forţele guvernamentale, organizate în Blocul Partidelor Democrate (sub conducerea P.C.R.) şi opoziţia reprezentată de P.N.Ţ. şi P.N.L. În timpul campaniei electorale s-a judecat aşa-numitul „proces al marii trădări naţionale", în urma căruia Ion Antonescu, fostul conducător al statului, a fost condamnat la moarte şi executat (1 iunie 1946).

Alegerile parlamentare, desfăşurate în ziua de 19 noiembrie 1946, s-au încheiat, potrivit datelor oficiale, cu victoria Blocului Partidelor Democrate. Se pare că rezultatul fusese stabilit înaintea scrutinului, în cabinetul ministrului de interne, Teohari Georgescu.

---

[1] Apud Stelian Tănase, *Elite şi societate*..., p. 38.

Rezultatul a fost recunoscut prin deschiderea oficială de către rege a şedinţei Adunării Deputaţilor, la 1 decembrie 1946. S-a trecut apoi la o serie de noi măsuri, cum ar fi: etatizarea Băncii Naţionale (decembrie 1946), instituirea controlului de stat în întreprinderi (iunie 1947), stabilizare monetară (august 1947).

La 10 februarie 1947 a fost semnat, la Paris, tratatul de pace cu România. Trupele sovietice rămâneau pe teritoriul nostru până la semnarea tratatului de stat cu Austria. Sub pretextul că un grup de fruntaşi naţional-ţărănişti, sub conducerea lui I. Mihalache, a încercat să părăsească ţara ilegal pentru a constitui un guvern în exil (14 iulie 1947), s-a trecut la arestarea tuturor liderilor naţional-ţărănişti, iar P.N.Ţ. a fost desfiinţat. Procesul care a urmat (octombrie-noiembrie 1947) s-a încheiat cu grele condamnări pentru toţi arestaţii. În august 1947, C-tin I.C. Brătianu a suspendat activitatea P.N.L. Astfel, cele două partide istorice au părăsit arena vieţii politice.

La 6 noiembrie 1947 P.C.R. a renunţat la „tovarăşii de drum" din gruparea Tătărescu; aceasta a fost nevoită să părăsească guvernarea pentru a face loc unor comunişti recunoscuţi pentru fidelitatea lor faţă de Moscova: Ana Pauker[1] (la Ministerul de Externe) şi Vasile Luca (la Ministerul de Finanţe).

Ultimul obstacol în calea preluării integrale a puterii de către comunişti îl constituia monarhia. La 12 noiembrie 1947 regele a plecat la Londra, pentru a participa la căsătoria principesei Elisabeta a Marii Britanii.

Înainte de a părăsi ţara, Mihai semnase decretul prin care împuternicea guvernul ca, în absenţa sa, să întreprindă toate măsurile necesare conducerii statului. Era un "cec în alb", acordat guvernului, suveranul renunţând la prerogativele sale esenţiale.

În fapt, România era singura ţară din „blocul sovietic" care avea regim monarhic. Reîntors în ţară, la 22 decembrie 1947, regele Mihai era pus în faţa "noilor schimbări". Constrâns şi forţat, a semnat actul de abdicare pe 30 decembrie 1947. A urmat şedinţa Adunării Deputaţilor, la care s-a luat act de abdicarea regelui, iar România a fost proclamată Republică Populară. Deputaţii au ales Prezidiul Re-

[1] Interesant este aspectul că ambii – şi Ana Pauker şi Vasile Luca – reveniseră, în 1944, din U.R.S.S. Despre reîntoarcere, recomandăm Şlomo Leibovici, „Cum au apărut fruntaşii comunişti Ana Pauker şi Vasile Luca la Botoşani în preajma lui 23 august 1944", în **Magazin istoric**, decembrie, 1995, p. 26. Însă, potrivit propriei declaraţii, Pauker s-ar fi reîntors de abia în luna octombrie! (vezi investigaţia lui R. Levy, op. cit.).

publicii Populare Române alcătuit din cinci persoane (C.I. Parhon, M. Sadoveanu, Şt. Voitec, Gh. Stere, I. Niculi), care exercita atribuţiile conferite şefului statului până la adoptarea unei noi Constituţii.

În februarie 1948, liderul român Gh. Gheorghiu-Dej lansa nevoia unui nou partid muncitoresc, creat după chipul tezelor moscovite: „un partid de luptă revoluţionară, înarmat cu ideologia marxist-leninistă, care să-i permită să cunoască legile de dezvoltare ale istoriei. Partidul acesta trebuie să fie detaşamentul de avangardă al proletariatului, adică un partid care nu se mărgineşte să înregistreze ce simte şi ce gândeşte masa clasei muncitoare, şi care nu se târăşte în coada mişcării spontane sau a unor stări de spirit înapoiate, ci ştie să se ridice deasupra intereselor de moment ale proletariatului şi să ridice masele la nivelul conştiinţei de clasă a proletariatului"[1].

O situaţie puţin mai aparte s-a înregistrat în alte două cazuri, respectiv în ceea ce priveşte Iugoslavia[2] şi Albania. În prima ţară, un rol esenţial în coordonarea şi activitatea efectivă a rezistenţei împotriva ocupantului fascist l-au deţinut trupele de partizani conduse de Iosip Broz Tito (din iulie 1941) şi apropiaţii acestuia (Edvard Kardelj, Aleksandar Rancović şi Milovan Djilas). Astfel că rezultatul alegerilor din 11 noiembrie 1945 a fost de-a dreptul previzibil, Frontul Naţional[3] (NOF, fostul Front al Eliberării Populare, cu noul nume începând chiar cu 1945), condus de Tito (1892-1980) înregistrând o victorie zdrobitoare – 96% din sufragiile exprimate[4]. Interesant, în cazul de faţă, este poate interesul de a păstra poate un pic mai mult decât o aparenţă de organizare politică democratică.

Într-o declaraţie, Tito chiar a vorbit pe larg despre importanţa partidelor politice într-o societate, afirmând că el nu este „in principle, against political parties, because democracy also presupposes the

---

[1] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvântări*, Editura Politică, Bucureşti, 1950, p. 138.

[2] Pentru o imagine de ansamblu în perioada de început a comunizării în spaţiul iugoslav este utilă şi prezentarea, e adevărat mai generală, din – Jan Krulic, *Histoire de la Yougoslavie de 1945 a nos jours*, Edition Complexes, Bruxelles, 1993.

[3] Interesant este faptul că, iniţial, formaţiunea fusese denumită ca „blocul comuniştilor şi a simpatizanţilor fără afiliere politică", Milovan Djilas, "The Tasks that Currently Confront Our Party," ianuarie 1946, apud J. Rotschild, op. cit., p. 104, nota 20.

[4] Cauzele complexe ale acestei reuşite bine prezentate, structurat, în funcţie de caracteristicile fiecărei zone în parte, în John R. Lampe, *Yugoslavia as history: twice there was a country*, Cambridge University Press, 2000, pp. 218-226, sub subtitlul: „Communist avantages".

freedom to express one's principles and one's ideas. But, to create parties for the sake of parties, now, when all of us, as one, must direct all our strength in the direction of driving the occupying forces from our country, when the homeland has been razed to the ground, when we have nothing but our awareness and our hands (...) we have no time for that now. And here is a popular movement. Everyone is welcome within it, both communists and those who were democrats and radicals, etc. whatever they were called before. This movement is the force, the only force which can now lead our country out of this horror and misery and bring it to complete freedom"[1].

Mai mult, mijlocul anului 1944 a adus o coaliţie, altădată imposibil de realizat, între forţele regaliste şi partizanii comunişti – 16 iunie. Ca răspuns, la 8 martie 1945, la Belgrad s-a format şi coaliţia de guvernare, avându-l premier pe I. B. Tito, iar pe Ivan Šubašić, liderul taberei regaliste (sosit pe teritoriul iugoslav în noiembrie 1944), ministru de externe.

Regele Petru al II-lea, în exil încă, a fost de acord să aştepte rezultatul unui referendum prin care populaţia iugoslavă să se pronunţe asupra viitorului monarhiei. La 29 noiembrie, Adunarea Constituantă Iugoslavă l-a detronat însă, ca o reacţie conformă cu rezultatele referendumului, proclamându-se Adunare Populară. Josip Broz Tito a fost numit prim-ministru al noului stat socialist[2].

La 31 ianuarie 1946 s-a proclamat şi noul stat, Republica Populară Federativă, alcătuită din republicile Serbia, Muntenegru, Croaţia, Slovenia, Macedonia şi Bosnia-Herţegovina. Discursul comunist părea a fi avut succes, mai ales graţie unei politici de propagandă destul de bine urzite[3]. Câteva luni mai târziu (17 iulie 1946), prin eliminarea celui care putea, efectiv, să devină contra-candidat serios, Draza Mihajlovic, drumul spre putere fusese asigurat.

---

[1] Declaraţie făcută de I.B. Tito, în ianuarie 1945, apud Sabrina P. Ramet, *The three Yugoslavias: state-building and legitimation, 1918-2005*, **Indiana University Press**, 2006.

[2] Sabrina P. Ramet, *The three Yugoslavia: state building and legitimation*, Indiana University Press, 2006, în capitolul reuşit intitulat: „Happy Comrades? Tito, Stalin and the Birth of the Second Yugoslavia, 1945-1951", p. 163.

[3] Studiul lui Carol S. Lily despre încercarea, reuşită, de altfel, de creere a unui „om nou" – emblemă a noului regim comunist din spaţiul iugoslav – „Problems of Persuasion: Communist Agitation and Propaganda in Post-war Yougoslavia", în **Slavic Review**, vol. 53, nr. 2, vara, 1994, pp. 395-413, transformat apoi într-o lucrare bine realizată - *Power and Persuasion: Ideology and Rhetoric in Communist Yugoslavia, 1944-1953,* Boulder, Westview Press, 2001.

Tot acţiunea de rezistenţă împotriva ocupantului, de astă dată italian fascist, s-a aflat la baza relativului succes înregistrat de reprezentanţii comunişti în Albania, cel de-al doilea caz aparte din schema mai sus menţionată. Dar situaţia acestui stat din perioada analizată este relativ complicată, acest caracter fiind oferit de cel puţin trei coordonate: „The triadic interaction within the Albanian Communist movement of (1) the equivocal stabs toward earning recognition and possible aid from Great Britain and the United States, (2) the emphatic linkage, forged during the war, to Tito's Yugoslavia, and (3) domestic politics, was quite complicated" (J. Rotschild[1]). Luând naştere, cu ajutor iugoslav, în acelaşi an 1941, rezistenţa albaneză, în fruntea căreia s-a impus Partidul Comunist, condus de Enver Hodxa (1908-1985), i-a permis, mai târziu, Frontului democratic ca, imediat după eliberarea întregului teritoriu (29 noiembrie 1944) să se instaureze la conducere. Cu ocazia congresului de la Berat (al doilea al mişcării general denumite „antifasciste", primul având loc la Labinot, între 17-22 martie 1943 şi a reuşit să strângă 70 de delegaţi)[2], ce avusese loc cu o lună înainte, la 20-24 octombrie, a fost numit un guvern provizoriu, în care, dintr-un total de 11 portofolii, nouă au aparţinut comuniştilor, avându-l în frunte pe Enver Hodxa. Frontului Naţional de Eliberare, creat la 16 septembrie 1942, în urma deja cunoscutei conferinţe de la Peze, i-a succedat efectiv noul Front Democratic, cu această denumire din august 1945, organizaţie dominată de reprezentanţii comuniştilor şi formată după tiparul deja cunoscut[3].

În alegerile ţinute pentru Adunarea Constituantă la 1 decembrie 1945 comuniştii nu au avut contracandidaţi şi, în consecinţă, au obţinut 93,88% din totalul voturilor. Câteva luni mai târziu, la 11 ianuarie 1946, s-a ajuns şi aici la proclamarea Republicii Populare, ca nouă formă de stat, prin abolirea monarhiei regelui Zog I. La 14 martie 1946 avea să fie adoptată şi o nouă constituţie, copiată aproape integral după modelul celei contemporane iugoslave (mai puţin secţiunea dedicată federalismului!). Noul partid, creat după chipul noilor structuri, a primit

[1] J. Rotschild, op. cit., pp. 119-120.

[2] Vezi secţiunea anterioară, în care am insistat pe importanţa acestor formaţiuni politice de tip umbrelă, respectiv pe participarea partidelor comuniste.

[3] După cum apărea într-una dintre declaraţiile propagandistice ale vremii, „the Democratic Front embraces all the masses of the people without distinction or creed; but the Democratic Front combats Fascism to the end, in whatever form it may present itself" (apud Owen Pearson, *Albania in the Twentieth Century: A History*, Vol. III, New York, St. Martin's Press, 2006, p. 3).

denumirea, începând cu 1948, de Partid Muncitoresc Albanez[1].

Ultima ţară, analizând din punct de vedere cronologic, în care s-a instaurat regimul comunist a fost Cehoslovacia. Impunerea puterii comuniste a adus şi noi valenţe în ceea ce privea întreaga regulă ce începuse să domine Europa Răsăriteană, H. S. Watson considerând că lovitura de stat din februarie 1948 reprezenta tranziţia cea mai brutală de la prima fază a scenariului de preluare a puterii, la ultima. Şi tocmai datorită acestor coordonate singulare vom analiza cazul cehoslovac mai atent, încercând a decripta şi regulile paşilor următori în ecuaţia instaurării puterii partidelor comuniste din spaţiul est-central european.

Jocul evenimentelor a fost, de astă dată, foarte clar. În urma insurecţiei de la Praga, din mai 1945, împotriva trupelor germane, Armata Roşie a ocupat o Cehoslovacie în care Edward Beneš, fostul preşedinte şi figura de marcă a perioadei interbelice, s-a reîntors din exil şi a instalat un guvern provizoriu, în frunte cu Zdeněk Fierlinger[2]. Linia deschisă de Beneš de promovare a unei politici de apropiere de Moscova, politică concretizată prin semnarea Tratatului de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală postbelică, încheiat între cele două ţări, în plin război, la 12 decembrie 1943, va da oarecum rezultate, preşedintele cehoslovac manifestând cea mai mare încredere în asigurările date de liderul moscovit cu privire la intenţiile sale paşnice în ţările din Europa Răsăriteană. Cunoscutul raport al ambasadorului S.U.A. în U.R.S.S., W. Averell Harriman, consemnează această stare de lucruri: "Beneš a spus că, în discuţiile sale cu diferiţi reprezentanţi sovietici, i s-a spus frecvent că guvernul sovietic doreşte guverne stabile şi deplin reprezentative la frontierele sale şi că nu doreşte să favorizeze o revoluţie comunistă în Cehoslovacia sau, de fapt, în orice altă ţară europeană."

După retragerea trupelor sovietice (15 noiembrie 1945[3]), la pri-

[1] O interesantă analiză a luptei din sânul Partidului Comunist Albanez, în special din jurul celor două tabere coagulate în jurul fie a lui Enver Hoxa, fie a lui Koçi Xoxe, în J. Rotschild, op. cit., pp. 120-121.

[2] Un studiu foarte interesant axat tocmai pe această perioadă tranzitorie, între rezistenţă la ocupant şi impunerea comunismului: Radomir Luza, „The Communist Party of Czechoslovakia and the Czech Resistance, 1939-1945", în „Slavic Review", vol. 28, nr. 4, decembrie 1969, p. 561-576. Vezi şi secţiunea „Elite comuniste" din final.

[3] Pentru mutaţiile suferite la nivelul anului 1945 în societatea din Cehoslovacia – K. Bosl, coord., *Das Jahr 1945 in der Tchechoslowakei: internationale, nationale und wirtschaftlich-soziale Probleme*, München, 1971.

mele alegeri de după război, care au avut loc la 26 mai 1946, comuniştii au obţinut aproximativ 38% din totalul voturilor, plasându-se pe primul loc, în condiţiile desfăşurării unei competiţii electorale libere. Însă diferenţa în rezultatele din Slovacia şi Cehia a fost extrem de importantă: în spaţiul ceh, comuniştii au înregistrat victoria cu aproximativ 40,17%; în timp ce, în spaţiul slovac, Partidul Democrat a reuşit să strângă aprox. 62% din sufragii. Şi situaţia nu putea scăpa privirii critice a conducătorilor comunişti, Klement Gottwald, care încerca să identifice, după o logică ce va deveni generală, cauzele acestui eşec (conspiraţia rămânând, din start, una dintre principalele motivaţii!) declarând: „faptul că Partidul Democrat este atât de puternic în Slovacia, distorsionează imaginea pe care o avem în Republică. Tovarăşii noştri slovaci spun că în Slovacia chiar episcopii s-au declarat «democraţi» şi că preoţii au declarat de la amvon chemarea de a vota pentru Partidul Democrat... Ce să facem acum pentru a apăra Slovacia în numele republicii şi al democraţiei?”[1].

Guvernul de la Praga, după cum avea să îl denumească unul dintre primii analişti ai situaţiei postbelice din Europa Răsăriteană – Hugh Seton-Watson – avea să devină “coaliţia autentică”, promotorul celui mai liberal regim din această zonă, bazat pe o moderaţie politică ce s-a potrivit, în opinia lui J. Rotschild, cu „iniţiala moderaţie a comuniştilor în problema împărţirii portofoliilor”[2].

Situaţia ca atare nu putea însă a fi mult timp tolerată de Kremlin. Mai ales că guvernul cehoslovac, ieşind din tiparele partidelor frăţeşti, se va hotărî să participe la Conferinţa de la Paris în care se discutau principiile aplicării Planului Marshall. Imediat, o delegaţie, din care făceau parte şi membri necomunişti, ca ministrul de Externe, Jan Masaryk sau cel al Justiţiei, Prokop Drtina, este chemată la Moscova şi apostrofată de liderul comunist. Chiar dacă se abandonează proiectele iniţiale, colaborarea între cele două tabere – comunişti şi necomunişti – nu funcţionează după aşteptări. Raportul prezentat de secretarul general al Partidului Comunist Cehoslovac, Rudolf Slánský, la 23 septembrie 1947, în cadrul consfătuirii secrete din Polonia, unde s-au pus şi bazele Cominformului, descrie tocmai această stare

[1] Apud Bradley Abrams, „Politica răsplăţii: procesul lui Jozef Tiso în mediul cehoslovac”, în I. Deak, J. Gross, T. Judt, *Procese în Europa* ..., p. 332. Se recunoaşte, mai târziu, foarte prezenta temă a „patriei în pericol”, ce necesita strângerea tuturor rândurilor şi, în special, reacţia imediată a membrilor taberei comuniste, ce se erija în singura apărătoare a Republicii!

[2] J. Rotschild, op. cit., p. 90.

de lucruri. Principalii promotori ai politicii anglo-americane devin Edvard Beneš şi Jan Masaryk, ca şi generalul Ludvik Svoboda, ce este criticat datorită aplecării spre "elementele reacţionare" existente în stat. Devenea clar că cel mai liberal guvern din Europa Răsăriteană avea zilele numărate.

Pe acest fundal, cunoscut în istorie sub denumirea de "lovitura de la Praga", din 25 februarie 1948, vine ca de la sine[1]. Acum, prin acţiunea violentă a comuniştilor din interior, acţiune supervizată de reprezentantul sovietic V.A. Zorin, sunt eliminaţi de la putere reprezentanţii celorlalte forţe politice, în Cehoslovacia impunându-se un regim comunist monolitic[2]; liderul sindical Antonin Zapotocky a devenit vicepremier. Trecerea la "democraţia populară" este pecetluită de demisia (7 iunie 1948) şi apoi moartea, lui Edvard Beneš (3 septembrie 1948) şi numirea în fruntea statului a lui Klement Gottwald (14 iunie 1948).

Noul model se instituie prin adoptarea unei Constituţii (9 mai 1948) şi proclamarea Republicii Democrat-Populare Cehoslovace (14 iunie 1948). Alegerile din 30 mai 1948 propulsează Frontul Naţional, condus de comunişti, în frunte cu nu mai puţin de 90% din sufragiile electoratului. Începând cu 1 ianuarie al anului următor şi în domeniul economiei modelul sovietic avea să fie impus – un plan cincinal tipic stalinist fusese lansat tocmai pentru a „elimina orice urmă a capitalismului" din ţară.

Şi, astfel, ceea ce iniţial a pornit ca o coaliţie autentică, transformând partidul comunist într-un partener cât de cât credibil (sau, cel mai credibil, am spune, prin comparaţie cu situaţia din spaţiul analizat), s-a preschimbat: „thus the Czechoslovak Communists, who had seemed to be the «softest» in East Central Europe – with their initial postwar stance toward democratic institutions, competing parties, and the West – were to emerge during the 1950s as the area's arguably most Stalinist party – with their combination of repressiveness, rigidity, xenophobia, and ferocity of internal «anti-Titoist» purges" (J. Rotschild[3]).

---

[1] Pentru o detaliată analiză a evenimentelor, recomandăm lucrarea lui Karel Kaplan, *The Short March: The Communist Takeover of Czechoslovakia 1945 – 1948*, C. Hurst & Co., London, 1987.

[2] O privire de ansamblu asupra istoriei partidului comunist cehoslovac în Paul E. Zinner's *Communist Strategy and Tactics in Czechoslovakia, 1918-48*, New York, Praeger, 1963.

[3] J. Rotschild, op. cit., p. 96.

Astfel, o "lovitură" internă marchează, la scara mult mai mare a Europei Răsăritene, încheierea procesului de divizare a continentului, linia separată pe care o vor urma, mai bine de patru decenii de acum înainte, statele devenite satelit ale Uniunii Sovietice. Momentul marchează şi finalizarea primului pas, cel al preluării totale a puterii şi deschide calea spre "democraţia populară".

PRINCIPALELE CARACTERISTICI ALE REGIMURILOR INCIPIENTE COMUNISTE

Atmosfera politică în ţările Europei Răsăritene ale anilor 1945-1948 este marcată de o ambiguitate profundă. Pe de o parte, partidele politice încearcă să se organizeze într-un parlamentarism democratic cât de cât asemănător cu situaţiile din Europa Occidentală, iar pe de alta, reprezentanţii comuniştilor din interior, sprijiniţi cel mai adesea de cei din exterior, de la Moscova, îşi întăresc rândurile pentru a prelua definitiv puterea.

Se trăieşte un oarecare dualism politic, din care învingător va ieşi, poate nu numai graţie ajutorului venit de la Kremlin, ci şi datorită diletantismului şi lipsei de perspectivă a unora dintre liderii opoziţiei democratice (Fr. Fejto), regimul comunist.

Unul dintre primele obiective dorite a fi rezolvate de către noua putere vizează, imediat după eliberarea teritoriilor, pedepsirea criminalilor de război. Era primul pas într-o viitoare epurare de amploare, ce va pune stăpânire pe toate ţările Europei Răsăritene. Scopurile didactice sau propagandistice de „educare a naţiunii" deveniseră extrem de clare.

După cum avea să se exprime un ministru al Justiţiei de formulă nouă (ocupant al poziţiei tocmai în acele complicate timpuri, 1945-1950), dr. Istvan Ries, procesele erau necesare pentru a ajuta „opinia publică prost îndrumată şi năucită din ţară să înveţe istoria celor 25 de ani de fascism ungar"[1].

Era momentul în care (aproape pentru prima dată, cu adevărat!) partidele comuniste ieşeau în prim plan în poziţia de conducătoare ale noilor regimuri, „refuzând cu bună ştiinţă să joace (să *mai* joace, am nuanţa noi!) rolul democratic şi să se lanseze – prin intermediul sindicatelor, organizaţiilor de masă, al presei – în tot felul de operaţii

[1] Apud Laszlo Karszai, „Tribunalele poporului şi justiia revoluţionară în Ungaria, 1945-1946", în I. Deak, J. Gross, T. Judt, *Procese în Europa...*, p. 313.

vizând eliminarea opoziţiei" (J. Fr. Soulet[1]). Eliminarea totală a opoziţiei, dar şi schimbarea societăţii. Interesant, din acest punct ultim de vedere, este campania pornită, de pildă pe teritoriul Poloniei, împotriva Bisericii Catolice. Scopul era extrem de clar: societatea interbelică, profund religioasă, trebuia să dispară; societatea atee era chemată, forţat, să îi ia locul[2].

Est-germanii au descoperit, acum, numeroşi colaboraţionişti nu numai în administraţie, ci chiar şi în mediile de afaceri. În tăvălugul epitetelor de tipul "criminali de război" vor cădea şi victime inocente. În Bulgaria se pare că această primă epurare prinde cele mai dure conotaţii. În 1945, nu mai puţin de 131 tribunale populare improvizate pronunţă 18 197 de condamnări, dintre care mai bine de 2000 la moarte şi 1940 la 20 ani închisoare[3].

În Cehoslovacia[4], până în octombrie 1946, aproximativ 20.000 de persoane vor apare în faţa curţilor populare, număr din care mai bine de o treime erau de origine cehă. Interesant, în cazul acestei ţări (situaţie generată tocmai de condiţiile aparte care au condus la instaurarea comunismului aici!), este faptul că, iniţial, în cazul procesului conducătorilor guvernului „Protectoratului Boemiei şi Moraviei" (început la 29 aprilie 1949, noul guvern încheindu-şi acuzarea la 27 iunie 1949)[5], nici Tribunalul Naţional, nici, în special, opinia publică nu doreau sprijinirea unor pedepse extrem de aspre. În schimb, comuniştii le cereau, pretextând corecta împlinire astfel a

---

[1] Apud J. Fr. Soulet, „*Sovietizarea* Europei de Est, 1945-1953: Expansionism imperial sau exportarea unui model totalitar?" în Stéphane Courtois, op. cit., p.521.

[2] O atentă trecere în revistă a principalelor măsuri luate între anii 1949-1953 împotriva Bisericii Catolice în Polonia, în j. Rotschild, *Return to diversity*, p. 87.

[3] Implicarea Partidului Comunist Bulgar a fost una de amploare, după cum o demonstrează şi analiza întreprinsă de cele două cercetătoare bulgare, E. Kalinova şi I. Baeva, op. cit., p. 35, conform căreia , încă din 1945, Biroul Politic al Partidului Muncitoresc Bulgar a fost implicat în mod „direct şi brutal" în fixarea sentinţelor pentru aprox. 11.000 de cazuri prezentate în faţa Tribunalului Poporului, dintre care unii nu puteau fi învinuiţi decât de o situare în tabăra, de temut, a posibililor adversari ai comunismului, respectiv a sovieticilor.

[4] Institutul pentru Studierea Regimurilor Totalitariste de la Praga a avut, printre obiectele sale de cercetare, şi o investigaţie privind victimele comunismului; recomandăm pentru o prezentare de biografii şi documente http://www.ustrcr.cz/en/documentation-of-people-executed-on-political-grounds-in-1948-1989

[5] Proces care s-a ocupat de activitatea a cinci acuzaţi: Jaroslav Krejci (preşedintele guvernului Protectoratului), Richard Beinart (ministrul de interne), Adolf Hruby (preşedintele partidului unic legal în timpul Protectoratului).

„voinţei poporului”[1]. În Ungaria aceleaşi perioade (1945-1948), „tribunalele poporului” au pronunţat, conform unor ultime analize, sentinţe pentru aprox. 27.000 de persoane acuzate de crime de război, crime împotriva statului sau crime împotriva umanităţii. „Până la 1 ianuarie 1948, printre verdicte s-au numărat 322 de condamnări la moarte, dintre care 146 au fost executate. Până la sfârşitul lui 1946 patru foşti prim-miniştri, un adjunct de prim-ministru, doi miniştri de interne, un ministru de finanţe – care deţinuse această poziţie în opt guverne consecutive – şi şase alţi membri de cabinet au fost condamnaţi la moarte şi executaţi. Şapte foşti membri ai guvernului au primit condamnări pe viaţă, dintre care cinci au murit în închisoare”[2].

Relansarea economică[3] devenea, apoi, o altă prioritate a noii puteri. Mai ales că, în linii mari însă am sublinia noi în ceea ce priveşte afirmaţia aceluiaşi analist de origine poloneză Zb. Brzezinski, „primul deceniu al stăpânirii comuniste în Europa răsăriteană a fost şi perioada progresului social rapid al celor dezavantajaţi social. Aceasta s-a petrecut în ţări mai puţin avansate ca România şi Bulgaria, şi, de asemenea, într-o măsură mai mică, în Polonia şi Ungaria. Toate aceste ţări aveau o numeroasă populaţie rurală, precum şi muncitori industriali radicalizaţi, care erau doritori, chiar nerăbdători, să se identifice cu noul regim”[4]. Relansarea, însă, se pare, după cum sublinia şi J. Fr. Soulet, nu s-a pliat deloc pe starea de dezvoltare atât de variată a statelor din zonă – „Cehoslovacia, devenită totuşi înainte de război unul dintre cele mai dezvoltate din Europa central-răsăriteană, a fost tratată în acelaşi fel ca sărăcăcioasa Albanie”[5].

Reconstrucţia post-belică avea să dureze aproximativ cinci ani, condiţiile de desfăşurare diferind de la stat la stat şi, mai ales, de gradul distrugerilor suferite de acestea. Câteva exemple devin edificatoare în acest sens.

---

[1] Ibidem, p. 324, dar a se vedea şi destul de recenta şi, e adevărat, din cauza extinderii în timp şi spaţiu, aparent mai puţin minuţioasa analiză a proceselor politice comuniste de la finalul celei de a doua conflagraţii mondiale, aparţinând lui John Laughland, *A history of political trials: from Charles I to Saddam Hussein*, Peter Lang, 2008, p. 133.

[2] Laszlo Karszai, „Tribunalele poporului şi justiţia revoluţionară în Ungaria, 1945-1946”, în I. Deak, J. Gross, T. Judt, *Procese în Europa...*, p. 298.

[3] O analiză mai ales centrată pe probleme de economie aparţine şi lui Geoffrey Swain şi Nigel Swain, *Eastern Europe since 1945*, Ediţia a II-a, New York, 1998.

[4] Zb. Brzezinski, *Marele eşec...*, p. 109.

[5] J. Fr. Soulet, „*Sovietizarea* Europei de Est, 1945-1953: Expansionism imperial sau exportarea unui model totalitar?” în Stéphane Courtois, op. cit., p. 529.

Astfel, în Polonia aproximativ 70% din materialul feroviar a fost distrus, iar 16% din totalul fermelor agricole au fost scoase din circuitul productiv. În Iugoslavia, 34% din podurile căilor ferate şi atelierelor de reparaţii, jumătate din parcul de vagoane au fost distruse, iar ţara nu dispunea, în 1945, decât de 200 de camioane. Din rândul porturilor de la Marea Dalmaţiei, numai două rămâneau utilizabile. Comisia de reparaţii aliată estima la un total de 46,9 miliarde de dolari (aproape de 50 de ori venitul naţional anual al ţării în perioada interbelică) pagubele suferite de Iugoslavia.

Ungaria pierduse aproape 90% din totalul podurilor de cale ferată, 69% din depoul de locomotive, 86% din totalul vagoanelor de marfă, pagubele fiind estimate a atinge echivalentul venitului naţional cumulat a cinci ani din perioada ante-belică.

Pierderile materiale ale Cehoslovaciei nu erau chiar atât de brutale. Ţara înregistra totuşi o vizibilă uzură a echipamentului său industrial şi agrar şi trăia o dezechilibrantă dezorganizare a schimburilor comerciale. Cel mai uşor se pare că a traversat criza Albania, ţară care nu prea a fost lovită de pierderi materiale importante.

Odată preluată puterea, comuniştii au început reorganizarea economică după noile reguli testate la Moscova. Încă din 1945, din debutul perioadei, se stabileşte un ansamblu de legături bilaterale între U.R.S.S. şi noile sale partenere, sistem în vigoare până la înfiinţarea, în aprilie 1960, a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc.

Principiile sovietice de socializare a principalelor mijloace de producţie şi de planificare a dezvoltării sunt aplicate în statele intrate în sfera de influenţă a Moscovei începând cu anii 1946-1948.

Principalele domenii vizate sunt, în ordine, agricultura şi industria, ierarhia fiind generată de caracterul preponderent agrar al ţărilor avute în analiză. Astfel, ca una dintre măsurile emblematice ale noii puteri, colectivizarea pământurilor se va aplica în etape. În ciuda câtorva reforme puse în practică în unele dintre state în perioada interbelică, situaţia pământului nu era deloc rezolvată în această zonă a continentului european. Analiştii estimează că nu mai puţin de 60 de milioane de ţărani îşi puneau toate nădejdile în proiectele de reformă agrară promovate de comunişti, sub lozinca leninistă a lui 1917 a împărţirii pământurilor.

Prima fază a reformei agrare va consta chiar din exproprierea marilor domenii, urmată de o redistribuire a loturilor către ţărani, redistribuire gratuită, cel puţin pentru cei mai nevoiaşi dintre ei. Pe ansamblu, în toate reformele luate în ţările Europei răsăritene, statul nu

păstrează decât o mică parte a terenurilor confiscate – parte variind între 5 şi 14% – cu scopul înfiinţării fermelor de stat, teoretic cu rol de pilot în dezvoltarea agriculturii (tehnologie, productivitate). Dar reforma agrară nu a fost deloc opera unor iniţiatori provenind din mediul rural sau din imediata sa vecinătate în fiecare din ţările Europei estice. Modelul sovietic trebuia aplicat şi nu trebuiau să se impună abateri.

Reformele vin de "la sine": 15 martie 1945 în Ungaria, ziua aniversară a revoluţiei din 1848; foarte devreme în Polonia, la 6 septembrie 1944, când guvernul de la Liublin decretează confiscarea marilor domenii – "regimul agrar al Poloniei va fi fondat pe exploatări agricole sănătoase şi solide, susceptibile de un randament productiv şi care va constitui proprietatea particulară a posesorilor lui" (art. 1).

În Cehoslovacia, prima reformă agrară, din 1945 redistribuie la aproximativ 200.000 de familii 2,6 milioane de hectare din pământurilor aparţinând germanilor şi, respectiv, 900.000 ha ale altor naţionalităţi.

În Iugoslavia aceluiaşi an, Tito fixează, prin reforma agrară, loturi maxime variind între 20-35 ha, funcţie de tipul regiunii şi interzice o nouă reîmpărţire pe o perioadă de 20 de ani, pentru a evita astfel o nouă modificare şi, respectiv, o scădere a productivităţii.

În Bulgaria, nevoia de pământ era deosebit de acută. Legea agrară, promulgată în acelaşi an 1945, consemna confiscarea bunurilor tuturor colaboratorilor vechiului regim şi ale proprietarilor declaraţi "absenţi".

În mica Albanie, situaţia era mult mai gravă ca în celelalte state din zonă. Înainte de război, se estimează de către specialişti, că aproximativ 200 de familii deţineau mai bine de o treime din terenurile arabile ale ţării. Astfel că legea promulgată în august 1945 va desemna redistribuirea oricărei proprietăţi mai mari de 20 ha, împroprietărind aproximativ 21.000 de familii şi mărind loturile la circa alte 30 000. Luând în calcul populaţia de aproximativ 1 milion a ţării, în acele timpuri, asistăm la un important transfer de proprietate.

La prima vedere, situaţia pământurilor părea, în mare, rezolvată. Dar reformele nu au mers până în fondul problemei, aspectele economice şi de productivitate rămânând în continuare în expectativă, ca şi aspectele sociale, căci legile agrare vor crea bulversări masive în ierarhia lumii rurale, în sistemul său tradiţional de valori.

Următoarea ţintă vizată o reprezintă sectorul industrial[1]. Ca şi în celelalte state ale Europei, naţionalizarea industriilor cheie devenise unul dintre sloganurile de bază ale discursului stângii. Astfel că aproape era de la sine înţeles că, odată preluată puterea în Europa Răsăriteană, conducătorii locali, supervizaţi de Moscova, să gândească planuri de naţionalizare industrială. Primele două ţări care deschid calea sunt Cehoslovacia şi Polonia, teritorii în care marea majoritate a întreprinderilor importante fuseseră controlate, sau aflate direct în posesia ocupanţilor germani, deci, într-o logică simplă, pasul naţionalizării odată cu eliberarea, nu era departe. Printre reformele de structură adoptate de Adunarea cehoslovacă se numără şi legea naţionalizării industriilor cheie, adoptată la 24 octombrie 1945, care viza domeniile minier, bancar şi cel al companiilor de asigurări. După acest demers legislativ, toate uzinele care numărau mai mult de 400 de muncitori trebuiau naţionalizate, iar întreprinderile naţionale astfel înfiinţate îşi păstrau personalitatea juridică şi capitalurile proprii. Un decret suplimentar va fi semnat în martie 1946, dată la care dintr-un total de 17.000 de întreprinderi importante, 2.200, reprezentând 65% din capacitatea totală a producţiei industriale, erau deja naţionalizate.

Polonia, cel de-al doilea stat care adoptă principiile naţionalizării, în ianuarie 1946, promulgă o lege conform căreia toate întreprinderile germane, fără excepţie şi cele cu mai mult de 50 de muncitori pe echipă vor fi trecute la stat.

Fără a se proceda direct la o naţionalizare formală, în Iugoslavia guvernul şi-a asigurat întregul control asupra industriei ţării. După cum a sesizat un oficial al partidului, Edvard Kardelj, în discursul său ţinut cu prilejul celui de-al V-lea Congres al Partidului Comunist Iugoslav, "forţa principală a acestui asalt au reprezentat-o procesele intentate reacţionarilor trădători; (...) ele terminându-se, de

[1] *Creşterea produsului naţional brut în procente în ţările Europei Răsăritene*

ŢARA	1951-1960	1961-1965	1966-1975
Bulgaria	10,9	6,6	8,2
Cehoslovacia	7,5	1,9	6,1
R.D.G.	10,1	3,4	5,4
Ungaria	5,8	4,1	6,6
Polonia	7,6	6,2	7,8

Apud Tamas Bauer, "The Second Economic Reform and Ownership Relations: Some Considerations for the Further Development of the New Economic Mechanism", în **Eastern European Economics**, 22, no. 3-4, 1984, pp. 33-87.

regulă, cu confiscarea bunurilor acestora", fapt care a precedat naţionalizarea generală în "esenţa sa de măsură socialistă". Pe acest fundal, legea adoptată la 5 decembrie 1946 prevede logic naţionalizarea tuturor mijloacelor de producţie, cu excepţia artizanatului şi agriculturii.

În Bulgaria, legile votate în decembrie 1947 aduc naţionalizarea tuturor întreprinderilor industriale şi miniere, ca şi a sistemului bancar, cu excepţia a cinci bănci străine funcţionale pe teritoriul statului. Iar anumite branşe industriale, ca de exemplu, industria zahărului şi a lemnului, vor trece aproape total în mâinile sistemului cooperatist.

În Ungaria, intrarea în posesie a statului a principalelor mijloace de producţie se va face în etape, plecând de la decretul promulgat în ianuarie 1946, conform căruia minele de cărbune, centralele electrice şi uzinele chimice au fost primele naţionalizate. La sfârşitul aceluiaşi an statul controla şi marile întreprinderi metalurgice, care vor forma nucleul viitorului "Centru de industrie grea" (N.I.K.). Ca ultime etape, în iulie 1947 au fost naţionalizate şi cele 7 mari bănci, fără a se aduce vreo atingere participaţiilor financiare ale Uniunii Sovietice, Statelor Unite sau ale Marii Britanii (respectiv, ale cetăţenilor lor în Ungaria); iar în ianuarie-martie 1948 naţionalizarea s-a extins la toate băncile şi toate uzinele care numărau mai mult de 100 muncitori angajaţi.

Chiar dacă în aproape toate democraţiile populare incipiente subzistă un sector privat, el este limitat şi controlat îndeaproape de către stat, comunismul neeliminând, cel puţin în teorie, existenţa proprietăţii private în anumite limite.

Naţionalizarea principalelor industrii a avut, în marea majoritate a ţărilor din Europa Răsăriteană, o componentă adiacentă care viza introducerea metodelor de planificare industrială. Nu se poate vorbi încă de marile planuri cincinale asemănătoare modelului sovietic, ci de aşa-zişi "embrioni" ale acestora, de mai mică întindere, dar şi cu rezultate mult mai diferite.

Astfel, planurile bienale puse în practică în Cehoslovacia şi Bulgaria (1947-1948), cele trienale din Polonia şi Ungaria – au avut ca obiectiv principal redresarea producţiei, atingerea nivelului antebelic şi, respectiv, pregătirea bazelor pentru o expansiune ulterioară. Cazul iugoslav face, într-un fel, excepţie de la regulă. Se întinde pe o durată de cinci ani, discuţiile cu privire la noile orientări debutând în 1945 în sânul Partidului Comunist şi împărţindu-i membrii în două

tabere – una susţinând necesitatea unei dezvoltări metodice şi lente a economiei naţionale, în totală concordanţă cu "interesele superioare ale Uniunii Sovietice", iar cealaltă, din jurul lui Tito şi apropiaţilor săi, nu se mulţumea deloc cu această poziţie inferioară, decizându-se să facă apel la "mobilizarea pentru ofensiva muncii a milioane de oameni". Două modele începeau să se înfrunte din ce în ce mai evident pe scena politică a Europei Răsăritene.

CRIZE ÎN EVOLUŢIE:

Motto:

"Unitatea lumii comuniste ar fi putut supravieţui creşterii în diversitate a instituţiilor naţionale şi chiar s-ar fi putut întări în urma acesteia. La fel de bine ar fi putut să supravieţuiască fricii crescânde determinate de conflictele intereselor naţionale. Care întotdeauna frânează o evoluţie dinamică. Structura monolitică stalinistă s-ar fi putut transforma într-o casă cu multe aspecte – compozită şi complicată, dar încă destul de coerentă şi rezonabil stabilă. A fost tocmai zelul orb al pasiunii ideologice – pasiune care ea însăşi a ridicat casa – care, într-un final, s-a divizat împotriva lui".

(R. Lowenthal, *Cracks in the Communist Monolith*, 1963)

a) Ruptura iugoslavă

Decizia conducătorului sovietic I.V. Stalin de a-şi asuma conducerea comunismului internaţional va impune tuturor liderilor comunişti locali obedienţa totală faţa de linia fixată de la Kremlin. Şi din această categorie singurul care va face notă discordantă este Iosip Broz Tito. Născut într-o familie mixtă, croato-slovenă – la 7 mai 1892 – şi-a petrecut copilăria şi adolescenţa în plină atmosferă a Imperiului habsburgic, dar şi sub auspiciile cursurilor speciale urmate la Moscova de activiştii Internaţionalei Comuniste. În timpul campaniilor din prima conflagraţie mondială, Iosip Broz a servit pe post de caporal în armata austro-ungară, căzând prizonier în Rusia, unde a şi petrecut mai mulţi ani, devenind membru activ al partidului bolşevic. De-a lungul perioadei interbelice, după scoaterea, în 1921, a Partidului Comunist Iugoslav în ilegalitate, şi-a desfăşurat activitatea în străinătate, la Moscova şi Viena, de unde a şi condus Secţia balcanică a Cominternului. Preluând, din 1935, pseudonimul de Tito, el va deveni şi conducătorul comuniştilor iugoslavi (1937), patronând naşterea în cadrul partidului a filialelor din Croaţia, Slovenia sau Muntenegru.

În timpul celei de-a doua conflagraţii mondiale, Tito se va

identifica cu activitatea de rezistenţă împotriva ocupanţilor. Înainte de încheierea războiului, Iosip Broz controla, cu ajutorul armatei sale de partizani, aproape întreg teritoriul Iugoslaviei. Retragerea forţelor italiene, în 1943, dar, mai ales, avansarea în zona balcanică a Armatei Roşii, în toamna anului 1944, reprezintă cele două momente care întăresc considerabil poziţia organismului politic înfiinţat de el, Frontul Naţional de Eliberare. Din spatele lui, comuniştii dirijează întreaga situaţie din Iugoslavia[1]. La 11 noiembrie 1945 se organizează primele alegeri de după război, iar, în condiţiile în care nu există candidaţi din partea opoziţiei, se prezintă la urne, după unele statistici, aproximativ 88% din totalul alegătorilor, votând în proporţie de 96% reprezentanţii Frontului. Adunarea Constituantă, aleasă atunci în sistem bicameral, a proclamat, la 29 noiembrie 1945, abolirea monarhiei, respectiv instituţionalizarea regimului republican federal. La 31 ianuarie 1946 se instituie şi prima Constituţie, copiată după modelul sovietic adoptată în 1936. Tito introduce cu repeziciune sistemul comunist sovietic, copiat până în cele mai mici detalii. În această perioadă el reprezintă aliatul fidel, aliatul principal al lui Stalin în teritoriile ocupate de Armata Roşie. Şi tocmai din această perspectivă ruptura ce se va produce doar peste câţiva ani va zdruncina integral stabilitatea blocului comunist estic.

Ruptura sovieto-iugoslavă se produce pe parcursul mai multor etape. În primul rând, analiştii au observat că, încă din 1945, Stalin a încercat să domine Iugoslavia, infiltrând armata, administraţia şi partidul comunist local cu oameni devotaţi orbeşte. În acest sens, guvernul iugoslav, respectiv şeful poliţiei cunosc numeroase tentative în acest scop desfăşurate de serviciile de informaţii militar, civil sau diplomatic ale U.R.S.S. (care, de altfel, acţionează şi în celelalte ţări din Europa Răsăriteană). Conducătorii iugoslavi, grupaţi în jurul figurii lui Iosip Broz Tito, susţin însă păstrarea independenţei ţării şi construirea socialismului, fără subordonarea faţă de Moscova.

Opinia liderilor de la Kremlin[2] este, însă, cu totul alta. Şi, mai

[1] „During and immediately after the war, the membership of the Yugoslav Communist party had increased exponentially from 12,000 in 1941 (of whom 3,000 survived the war) to 140,000 in 1945 and 470,000 in 1948. The new members had known no leader but Tito. The party was thus politically and administratively the creation of Tito and his inner circle" (J. Rotschild, op. cit., p. 128).

[2] "Nu există îndoială că rolul fatal în aceasta l-a jucat modul de a gândi şi a acţiona, de pe poziţii de mare putere, al lui Stalin, care căuta să ia sub controlul său ţările est-europene, intoleranţa lui faţă de altă gândire, brutalitatea şi duritatea care erau

ales în ceea ce priveşte utilizarea materiilor prime existente pe teritoriul iugoslav. Se ajunge astfel, prin acordul din 8 iunie 1946, la înfiinţarea societăţilor mixte sovieto-iugoslave. Imediat, în septembrie 1946, într-o şedinţă a Biroului Politic, liderii locali se arată nemulţumiţi de modalitatea de funcţionare a acestora. În aprilie 1947, Edvard Kardelj se deplasează la Moscova pentru a cere lămuriri în ceea ce priveşte situaţia ce putea deveni extrem de tensionată. Mandatul său din partea liderului iugoslav conţinea deci o serie de probleme "extrem de sensibile", legate de unele forme ale relaţiilor economice stabilite după război şi care "au devenit surse de conflict şi de o anumită iritare între guvernul nostru şi cel sovietic". Sau, mai precis, după cum notează Kardelj în memoriile sale, de aceste societăţi mixte care aproape că nici nu funcţionau (cu excepţia celor de navigaţie de pe Dunăre şi cele de aviaţie), dar deveniseră surse de "fricţiuni permanente", din cauza faptului că "specialiştii sovietici, respectiv conducătorii, au preluat toată puterea, iar membrii noştri nu aveau nici măcar acces la contabilitatea acestor servicii, fără a mai vorbi de politica lor economică şi tehnică."

Problema se pare că este rezolvată extrem de rapid. Astfel că, în iulie acelaşi an, se decide drastic încheierea colaborării. "Societăţile mixte nu ne mai sunt necesare – declară cu acest prilej Stalin – ci vor fi permanent o sursă de poticneli."

Următoarea piesă din dosarul fricţiunilor dintre cele două tabere se concretizează în perioada imediat următoare, respectiv august 1947, când între Iugoslavia şi Bulgaria se realizează un Tratat de pri-

---

specifice caracterului său. Temându-se, în particular, că Iugoslavia vrea să ocupe poziţii conducătoare în mişcarea comunistă, Stalin a formulat personal împotriva P.C. din Iugoslavia şi a liderilor săi acuzaţii neîntemeiate care, pe măsura escaladării polemicii, au degenerat în născociri calomnioase, garnisite din belşug cu cuvinte de ocară." I.S. Ghirenko, *Stalin-Tito*, Editura Politică, Moscova, 1991. Sau, din perspectiva lui Kardelj: "Dacă privim întreaga evoluţie a relaţiilor dintre cele două partide, de la prima sesiune a Vecei Antifasciste a Eliberării Naţionale a Iugoslaviei şi de la maşinaţiunile pe care le-a început Jdanov la reuniunea de la Szklarska-Poreba până la punctul culminant al conflictului cu Stalin, atunci se vede clar că, în tot acest timp, Stalin a avut în cap un plan cum să lichideze neatârnarea şi independenţa Iugoslaviei lui Tito. El nu a iertat nimic, nici chiar când ceda. (...) Conflictul în legătură cu specialiştii şi societăţile mixte, care a fost, totuşi, rezolvat lin, pentru că Stalin a considerat că era încă prea devreme să înceapă bătălia contra Iugoslaviei şi de aceea a acceptat repede cererea iugoslavă; în sfârşit, o altă serie de conflicte pe care le-a avut cu noi, deoarece alţii nu se încumetau la asemenea paşi – toate acestea au fost un spin în ochiul lui Stalin şi timp de patru ani s-a pregătit pentru ofensiva finală." (E. Kardelj, *Memorii. 1944-1957*, Belgrad, 1980).

etenie, fără a se cere, însă, acordul liderului de la Moscova. La 12 august 1947, Stalin îi adresează, în acest sens, un mesaj liderului iugoslav: "Guvernul sovietic consideră că ambele guverne au comis o greşeală încheind un pact şi încă pe o durată nelimitată, înainte de intrarea în vigoare a tratatului de pace, în ciuda avertismentului guvernului sovietic. Guvernul sovietic consideră că, prin pripeala lor, cele două guverne au uşurat treaba elementelor reacţionare anglo-americane, dându-le un nou pretext de a intensifica intervenţia în treburile greceşti şi turceşti, împotriva Iugoslaviei şi a Bulgariei". În urma drasticei critici, încheierea tratatului este amânată peste trei luni, acesta fiind semnat de abia la 27 septembrie 1947, în Bulgaria, şi pe un termen de numai 20 de ani. Cu toate acestea, se pare că Gh. Dimitrov, conducătorul Partidului Comunist Bulgar şi Iosip Broz Tito nu se limitează aici. Mai precis, cei doi conducători merg până într-acolo încât îşi propun ca un proiect de perspectivă destul de apropiată, unirea într-un fel de federaţie balcanică. În care, pe de altă parte, Tito încerca să atragă şi prietena Albanie, pe care o avea, oarecum, sub propria tutelă. Moscova nu poate accepta preeminenţa iugoslavă în zonă şi îşi trimite, pentru prima oară, consilieri în Albania. Iugoslavii ripostează, cerându-i liderului albanez E. Hodxa acceptarea unei baze militare în sudul ţării, sub pretextul apărării în cazul unei invazii dinspre Grecia. Situaţia pare a se calma, odată cu apelul la disciplină lansat de întrunirea din Polonia care va pune bazele Cominformului.

Anul 1948 aduce însă marea ruptură. În debutul perioadei, ministrul de externe sovietic, Molotov, trimite mai multe telegrame conducătorului de la Belgrad, prin care subliniază dezacordul total al Moscovei cu privire la panta pe care alunecaseră relaţiile Iugoslaviei cu Albania. Câteva zile mai târziu, Gh. Dimitrov, conducătorul bulgar, declară, într-un interviu publicat la 17 ianuarie 1948, că este iminentă crearea unei federaţii care să grupeze ţările din Europa Răsăriteană, federaţie în care urma să fie acceptată şi Grecia – ţară ce făcuse parte, până acum, din blocul occidental.

Un amplu raport "Cu privire la orientările anti-marxiste ale conducătorilor partidului comunist din Iugoslavia în problemele politicii externe şi interne" se năştea, pe 18 martie 1948, graţie Secţiei de politică externă a Comitetului Central al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică. El grupa în cinci mari capitole ceea ce definea "greşelile" şi "abaterile" conducătorilor iugoslavi de la "linia justă". Şi anume: ignorarea teoriei marxiste, ignorarea Uniunii Sovietice ca

forţă hotărâtoare a lagărului democraţiei şi socialismului, supraaprecierea realizărilor în dezvoltarea Iugoslaviei pe calea spre socialism, subaprecierea luptei de clasă la sate şi a pericolului chiaburimii, oportunismul şi lichidatorismul în problema rolului şi locului partidului comunist în sistemul statului de democraţie populară. În concluzie, se afirma chiar că: "liderii partidului comunist iugoslav nu sunt marxişti. (...) Conducătorii Partidului Comunist Iugoslav comit greşeli politice serioase", care "îi transformă în ciracii burgheziei în realizarea politicii interne şi externe a ţării, ceea ce ascunde în sine mari pericole pentru dezvoltarea în continuare şi construirea socialismului în Iugoslavia". Simultan, în aceeaşi zi de 18 martie, guvernul sovietic îşi recheamă toţi consilierii şi instructorii militari, apoi toţi specialiştii civili rezidenţi în Iugoslavia, sub pretextul lipsei unui tratament prietenos şi a unor informaţii economice importante, refuzate a le fi oferite de către funcţionarii locali. Se refuză, de asemenea, prelungirea acordului economic şi acordarea creditelor promise anterior Iugoslaviei. Ruptura se produsese.

Scurt timp după aceste luări de poziţie, la 28 martie, Comitetul Central al Partidului Comunist bolşevic al Uniunii Sovietice înaintează o scrisoare prin care se explică motivele retragerii consilierilor militari, "supuşi" în Iugoslavia "unui tratament ruşinos şi de discreditare a armatei sovietice". Sunt preluate apoi criticile din raportul anterior, subliniindu-se faptul că un asemenea partid nu mai "poate fi considerat marxist-leninist, bolşevic". Prin critica deciziilor Partidului Comunist Iugoslav, partea sovietică spera să declanşeze, în sânul acestuia, o ruptură care să permită înlocuirea elementelor ostile U.R.S.S. cu partizanii fideli ai liniei sovietice.

Răspunsul Partidului Comunist Iugoslav respingea, punct cu punct, acuzaţiile sovietice şi-şi exprima "convingerea profundă că rezultatele realizate de partidul nostru în timpul războiului vorbesc de la sine, vorbesc că P.C.I. este puternic, monolit, capabil să conducă popoarele Iugoslaviei în orice situaţie, oricât de grea ar fi ea".

Chiar dacă în prima sa fază Tito fusese convins că întreaga dispută sovieto-iugoslavă se datorează unei regretabile neînţelegeri, din acest moment situaţia se clarifică pentru ambele tabere. Fostul aliat de altădată devine duşmanul numărul unu.

Urmează, în ordine cronologică, la 4 mai 1948, cea de-a doua scrisoare a C.C. a P.C. (b) adresată de-astă dată direct "tovarăşilor Tito, Kardelj, C.C. al P.C.I.", scrisoare ce conţine atacuri mult mai dure, mai ample, centrate în jurul acuzaţiei că, prin răspunsul lor la

prima scrisoare, liderii iugoslavi au agravat conflictul, complicând aproape integral situaţia existentă între cele două partide şi state. În mod deosebit este criticată acum politica externă a Iugoslaviei: "Poziţia sa generală este de aşa natură că nu vede deosebirea dintre politica externă a U.R.S.S. şi cea a anglo-americanilor şi consideră că Iugoslavia trebuie să ducă faţă de Uniunea Sovietică aceeaşi politică pe care o duce faţă de puterile imperialiste – Marea Britanie şi S.U.A.". Scrisoarea se încheia cu mesajul rezolvării divergenţelor dintre cele două părţi în cadrul Biroului Informativ, de către cele nouă partide comuniste care fuseseră deja informate cu privire la această situaţie.

Răspunsul, extrem de scurt, al C.C. al P.C.I., datat 9 mai 1948, consemnează că nu acceptă discuţia în cadrul Biroului Informativ, "deoarece aceasta ar fi o discuţie inegală, dat fiind că celelalte partide şi-au fixat deja poziţiile".

Schimbul de scrisori se încheie cu replica sovietică, din 22 mai 1948, prilej cu care C.C. al P.C. (b) îi acuză pe conducătorii partidului iugoslav că prin răspunsurile lor la misivele precedente "au făcut un nou pas în adâncirea greşelilor lor principiale". Şi, "refuzând să vină în faţa Biroului Informativ, C.C. al P.C.I. a pornit pe calea scindării frontului socialist unit al ţărilor de democraţie populară cu Uniunea Sovietică şi acum pregăteşte partidul şi poporul iugoslav pentru a trăda frontul unit al democraţiei populare şi al U.R.S.S.".

Şedinţa Biroului Informativ se va ţine la Bucureşti, iar la 28 iunie 1948 a fost publicată şi Rezoluţia sa "cu privire la situaţia din Partidul Comunist al Iugoslaviei". Rezoluţia invită "forţele sănătoase ale Partidului Comunist Iugoslav să impună conducerii acestuia o nouă linie". Congresul comuniştilor iugoslavi, epurat imediat de aşa-numiţii de acum "kominformişti", dintre care mulţi ajung în lagărele de concentrare din cele mai îndepărtate colţuri ale ţării, respinge în unanimitate acuzaţiile şi alege un nou Comitet Central, de astă dată în întregime devotat lui Tito.

Astfel, din 1949, Iugoslavia, având în frunte un partid unic şi un conducător ce se considerau în continuare comunişti, a intrat pe un nou drum, singular, mai ales din punctul de vedere al traiectoriei şi al independenţei proclamate faţă de centrul comunismului – Moscova.

Una dintre întrebările pe care orice analist şi-o poate pune în respectivul context, ţinând cont mai ales de lecţiile preluării şi deja consolidării structurilor comuniste în spaţiul est-central european, este de ce liderul sovietic nu a marşat pe schimbarea conducătorului

numărul unu a partidului comunist iugoslav cu o altă figură, de astă dată obedientă. Răspunsul face apel tocmai la realitatea internă şi la condiţiile speciale (pomenite anterior) în care partidul comunist din spaţiul iugoslav a reuşit să se impună odată terminată cea de-a doua conflagraţie mondială: „*Why* this replacement of leaders did not happen is clear: Tito's party, having conquered power by its own efforts, was cohesive, confident, comradely yet centralized, tightly structured, recruited and shaped by himself, totally in control of its country and its state apparatus, broadly polyethnic, and free of that fissure between «local undergrounders» and «Muscovites» that plagued those Communist parties that had been installed in power by Soviet leverage; Tito was indeed a good Stalinist in his appreciation that in politics, organization is as important as policy" (J. Rotschild[1]).

Neputând folosi drept armă de persuasiune politicul, liderul de la Kremlin va apela la factorul economic pentru a încerca readucerea Iugoslaviei pe linia Kremlinului. O veritabilă blocadă economică este acum pregătită. După denunţarea de către Albania, aliata de altădată, a acordurilor economice încheiate cu Iugoslavia, şi România sistează livrările sale de petrol. Iar U.R.S.S. îşi reduce schimburile aproape la limită - 90%, privându-i pe iugoslavi de livrările de echipament industrial greu. Urmează şi celelalte ţări ale blocului. În iunie 1949, Cehoslovacia sistează practic orice export către ţara devenită de acum "bastionul trădătorilor". Ungaria şi Polonia rup şi ele orice legătură economică cu reprezentanţii Belgradului. După cum era şi firesc, conducătorii iugoslavi se vor îndrepta, în aceste condiţii, spre sporirea schimburilor comerciale cu Occidentul, acceptând ajutorul propus de Statele Unite.

Pe plan economic intern, sistemul propus de Tito încearcă introducerea unor schimbări. Astfel, din 1949, probabil datorită necesităţilor economice în creştere, dar şi rezistenţei ţărăneşti, conducătorul iugoslav a permis retragerea pământurilor din cooperative. Din 2,6 milioane ha colectivizate, aproximativ 2 milioane sunt redate ţăranilor, numărul cooperativelor scăzând drastic, de la circa 7.000 la aproximativ 1.000, acestea din urmă primind diverse sisteme de încurajare din partea statului pentru a-şi putea continua activitatea. Totodată, la nivel local şi regional au fost despărţite funcţiile de partid şi

[1] J. Rotschild, op. cit., pp. 131-132. Se pare chiar că, după cum arată mai departe Rotschild, totul a pornit de la un calcul greşit al lui I.V. Stalin, care, mult timp, a considerat că „ar fi de ajuns să-mi mişc degetul cel mic, şi Tito va dispărea"!

de stat, încercându-se o departajare netă între cele două domenii ale regimului. S-a ajuns chiar la situaţia în care apartenenţa la partidul unic să nu mai reprezinte criteriul de bază în promovarea într-un post sau altul. Încetul cu încetul s-a renunţat la întregul sistem stalinist de gestionare economică, la centralism şi la planificare. Astfel, a început o reformare a vieţii economice, care prin legi eşalonate între 1949-1954 a lăsat cale liberă la multe dintre mecanismele economiei de piaţă. La sfârşitul anului 1949, Tito a introdus şi aşa-numita în istorie "auto-conducere muncitorească", sistem unic în toate statele socialiste. În esenţă, statul îşi păstra formal dreptul de proprietate asupra mijloacelor din economie, dar acestea erau trecute în gestionarea colectivelor care le conduceau şi le valorificau direct, introducându-se astfel sistemul "autogestiunii". Totuşi, fiind în continuare comunişti convinşi, Tito şi aliaţii săi n-au abandonat complet rolul conducător al partidului. Celulele de partid comuniste continuau să funcţioneze la nivelele de bază, guvernul central de la Belgrad controlând numirea managerilor industriali. În mare, însă, partidul comunist şi-a redefinit poziţia în societate, devenind de acum o formaţiune politică "cu caracter voluntar şi democratic". "Căutarea omului", după cum a fost denumită de către analişti practica şi ideologia iugoslavă a socialismului, nu impunea o separare completă de dogma partidului, văzut ca deţinător al raţiunii supreme. Conflictul consta, consideră marea majoritate a istoricilor, mai degrabă în hotărârea liderilor iugoslavi de a refuza statutul de inferioritate impus de sovietici în relaţiile bilaterale şi apărarea fermă a dreptului la suveranitate naţională. Unii dintre apropiaţii lui Tito au încercat chiar să ducă mai departe această reformare a sistemului, începând un amplu atac împotriva privilegiilor speciale acordate membrilor de partid de top. Este cazul vice-preşedintelui din acea perioadă a ţării, Milovan Djilas, care s-a decis să atace *nomenklatura* comunistă. Într-o primă fază, el a fost expulzat din Liga Comuniştilor Iugoslavi şi, după publicarea faimosului său rechizitoriu împotriva a ceea ce el a denumit "noua clasă" de îmbogăţiţi, a fost întemniţat sub acuzaţia de "element subversiv".

Asemenea schimbări şi reforme au permis, în anii şi deceniile imediat următoare, înregistrarea unui adevărat avânt economic al Iugoslaviei, concretizat, între altele, prin creşterea produsului naţional brut şi a standardului de viaţă în raport cu alte ţări socialiste.

EVOLUŢII POST 1948. REFLECTĂRI ALE CRIZELOR ÎN EVOLUŢIE: FENOMENUL EPURĂRILOR.

Ca urmare a schismei iugoslave, climatul politic a suferit modificări importante în ţările democraţiei populare. Partidele comuniste, rămase fidele Moscovei, trebuiau să manifeste o subordonare completă. Reprezentativ ni se pare, mai ales din punctul de vedere al schimbării ideologice de slogan şi nu de substanţă (trebuie subliniat acest aspect: post 1948, post ruptura iugoslavă, nu s-au schimbat macro direcţiile ideologice, ci au ieşit mult mai evident la suprafaţă!), un fragment dintr-o gazetă oficială din Cehoslovacia anilor 1952 (**Rudé Právo**, 25 mai 1952), conform căreia: "Love of the Soviet Union does not tolerate the slightest reservation. The road into the morass of treason begins on the inclined plane of reservations and doubts regarding the correctness of the policy of the Soviet Union"[1].

Este de la sine înţeles că această transformare nu s-a produs instantaneu, ea fiind pregătită cu mult înainte, "devierea" titoistă reprezentând doar termenul accelerator în finalizarea reacţiei. În numărul apărut în preziua publicării faimoasei rezoluţii din iunie, buletinul Cominformului indica deja principalele teme ale noului trend de dezvoltare ce trebuia urmărit de statele democraţiei populare. Se insista foarte mult pe "autocritică", denunţându-se pericolul unei "umflări excesive"[2] a efectivelor de partid, vorbindu-se chiar foarte direct despre necesitatea epurării în rândul membrilor de partid, prin eliminarea definitivă a elementelor considerate oportuniste. Era clar că se deschidea astfel o nouă epocă în evoluţia statelor din Europa Răsăriteană[3]. „După ce au eliminat întreaga opoziţie organizată – prezenta schema procesului H. S. Watson – comuniştii au început să facă curăţenie în propriile rânduri. Cantitatea membrilor era acum mai puţin importantă decât calitatea. Se dădea atenţie mult mai mare *cunoaşte-*

---

[1] Apud J. Rotschild, op. cit., p. 133.

[2] În ceea ce priveşte România, dacă în octombrie 1945, P.M.R. înregistra 256.863 membri, doi ani mai târziu, în septembrie 1947, ajungea la 710.000, iar în ianuarie 1948 – 800.000. În Cehoslovacia – în 1946 – se înregistrau 1.159.164 membri, în 1949 – se ajungea la 2.311.060. În Polonia – în iulie 1944 – 20.000, urcând spectaculos, în 1947, la 500.000 membri.

[3] Recomandăm analiza, devenită de acum clasică, pentru această epocă şi fenomenul epurărilor – George H. Hodos, *Show trials: Stalinist purges in Eastern Europe, 1948-1954*, Greenwood Publishing House, 1987.

rii teoriei şi metodologiei marxist leniniste de către membrii de partid. Originea socială a membrilor era şi ea examinată mai cu grijă: era important ca muncitorii să alcătuiască marea majoritate, iar foştii burghezi să nu fie în număr prea mare"[1].

Sau, într-una dintre variantele oficiale ale discursului comunist, aceeaşi schemă, altfel pusă în scenă: „...după înfrângerea guvernelor reacţionare începe năvala înspre partid a elementelor carieriste şi oportuniste, atrase de ceea ce Lenin numea ispita gigantică de a intra în partidul de guvernământ. Iar năvala de elemente oportuniste, micburgheze, ameninţa să copleşească partea proletară a partidului şi să introducă în rândurile lui influenţa micii burghezii. S-au strecurat în partid elemente duşmănoase, de-a dreptul, care urmăreau scopul de a se camufla cât mai bine şi de a submina dinăuntru organizaţiile de partid" (Gheorghe Gheorghiu-Dej[2]).

"Va trebui să curăţim chiar cu mare severitate aparatul de stat, ţinând cont de faptul că timp de patru ani am verificat aparatul de partid, am scos pe unii şi pe alţii, şi scoatem aproape zilnic. În aparatul de stat, unde situaţia este mai grea pentru că nu aveam oameni cu care să înlocuim, n-am putut face verificarea şi înlocuirea elementelor nepotrivite. Este deci de datoria noastră să fim cu atât mai atenţi şi la verificarea membrilor de partid din conducerea organelor de stat (...) aparatul de stat este acela care, după partid, este inelul de legătură al regimului nostru cu masele largi. Înainte de a vedea organele partidului, ţăranul, ţăranca săracă sau muncitorii agricoli văd în faţa lor un primar, un notar, pe agentul fiscal, pe agentul agricol, câte un funcţionar mai sus pus la pretură sau la prefectură, şi dacă aceştia nu sunt membri de partid, oamenii simpli văd prin ei Partidul, judecă după ei Partidul" (Ana Pauker, 1948, discurs în faţa Biroului Politic al P.M.R.).

Şi, cel mai evident, această „curăţare", ca nou fenomen în sânul Partidelor comuniste se va sesiza în ceea ce priveşte **Albania**, aliatul de altădată tradiţional al Iugoslaviei. Aici, pericolul luării unei poziţii în favoarea ţării considerate "trădătoare" era foarte mare, mai ales că Tito avea în persoana lui Kotchi Dzodze, unul dintre cei mai curajoşi lideri ai armatei insurecţionale din timpul războiului şi ulterior, mi-

[1] H. S. Watson, *The East European Revolution*, Praeger Publishers, New York, 1951, p. 311.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvântări,* Ediţia a III-a, Bucureşti, Editura pentru literatura politică, 1953, p. 460.

nistru de interne şi membru marcant în Biroul Politic al Partidului Comunist Albanez, un aliat de nădejde. Şi nu numai legăturile personale uneau cele două ţări, ci, mai ales, sectorul economic, în care coordonarea fusese până atunci cuvântul de ordine: uniune vamală, societăţi mixte, ajutor economic iugoslav, care acoperea nici mai mult nici mai puţin de 56% din totalul bugetului albanez din 1947, sute de experţi militari şi civili iugoslavi aduşi în ţara vecină şi prietenă.

Astfel că putem vorbi de o adevărată lovitură de forţă a liderului E. Hodxa în 1948, când Albania se întoarce împotriva aliatului tradiţional. Hodxa a fost ajutat acum şi de un număr considerabil de camarazi de partid, care nu priveau cu ochi buni acest quasi-paternalism iugoslav vizavi de micul stat comunist.

După cum era de aşteptat, pasul următor s-a concretizat în înlăturarea lui Dzodze şi a echipei sale din toate funcţiile de conducere ale partidului şi statului. Schimbarea se face însă lent, ca un gen de rotaţie.

Astfel, K. Dzodze este trecut provizoriu în fruntea Ministerului Industriei, pentru ca mai târziu să-i fie luată şi această funcţie şi chiar să fie expulzat, pe rând, din Comitetul Central, apoi din partid, arestat şi condamnat la moarte în iunie 1949. Soarta sa a fost împărtăşită şi de alţi lideri marcanţi ai Partidului Comunist Albanez cunoscuţi pentru poziţia lor net pro-iugoslavă, cum ar fi, de exemplu, Pandi Kristo, Preşedintele Comisiei Controlului de Stat sau Vaske Koletsi, ministrul adjunct de interne.

Arshi Pipa[1], unul dintre cei mai cunoscuţi analişti ai regimului Hodxa, a definit fenomenul de la vârful partidului muncitoresc albanez ca pe o „enucleare progresivă" (*progressive enucleation*). Hodxa a devenit, astfel, un lider absolut, urmând aceleaşi reguli ca şi unii dintre omologii din spaţiul est-central european de la începutul perioadei comuniste sau nu numai, folosind epurarea sau chiar eliminarea fizică a potenţialilor rivali. În plus, neîncrederea reciprocă, crearea unor distrugătoare pânze de intrigi interne în cadrul partidului „purging the purgers".

Într-o foarte interesantă şi recentă lucrare, scriitorul şi jurnalistul albanez Fahri Balliu (*Sinistra doamnă, văduva dictatorului En-*

[1] Arshi Pipa, *Albania Stalinism: Ideo-Political Aspects*, Boulder, 1990. A. Pipa (1920-1997) a fost, la rândul lui, o victimă a stalinismului albanez: a fost arestat în 1946, fiind închis 10 ani. În 1956, după eliberare, a fugit mai întâi în Iugoslavia, apoi, în S.U.A., unde şi-a construit o serioasă carieră universitară.

ver Hoxha[1]) personaje emblematice ale comunismului albanez (Koçi Xoxe, Bedri Spahiu, Liri Belishova, Beqir Ballaku, Mehmet Shehu) apar ca victime ale unui sistem bazat tocmai pe autodistrugerea elitei politice. În plus, după cum Balliu a subliniat, un lider precum Hodxa nu s-a limitat doar la „simpla" înlăturare a potenţialilor rivali politici, ci şi a întregilor lor familii, pe ideea „tăierii răului din rădăcină"!

Ca şi în întreg spaţiul analizat, şi în Albania duşmanii identificaţi în procesul de epurare au variat, în funcţie de evoluţiile, de crizele lumii: titoismul, social-imperialismul sovietic, maoismul sau eurocomunismul.

Şi în opinia lui Pipa, Istoria Partidului Muncii din Albania, insista, ca linie oficială, de pildă într-o declaraţie datată 1981, tocmai pe această lipsă de limite vizibilă în campaniile lansate împotriva tuturor categoriilor de „duşmani": „Revoluţia, dictatura proletariatului nu trebuie să ezite în a folosi violenţa împotriva duşmanilor Partidului, ai poporului şi socialismului. Contradicţiile dintre noi şi duşmanii de clasă nu pot fi rezolvate sub nicio altă formă. A încerca să le rezolvăm sub forma unor simple divergenţe în cadrul maselor muncitoare, drept varii aspecte ale ordinii socialiste, aceasta ar însemna să cădem în capcana idealismului şi a concilierii de clasă. Epurarea elementelor duşmănoase din Partid şi zdrobirea activităţilor antipartinice şi antisocialiste au călit ideologic şi politic Partidul, transformându-l în avangarda clasei muncitoare şi conducătorul poporului"[2].

Balliu descrie un lider central fără niciun fel de remuşcări, capabil oricând să lupte pentru câştigarea şi, mai ales, pentru menţinerea puterii absolute: „Enver Hoxha a luptat cu adevărat nu împotriva străinilor. Enver Hoxha nu s-a luptat cu «imperialismul», acesta este adevărul. Luptele pe care le susţinea Enver erau cele din interiorul partidului. Pentru el însemna să-şi asigure astfel supravieţuirea şi deţinerea cu orice preţ a frâielor ţării"[3].

Astfel, sub „oblăduirea" lui Hodxa, Partidul Muncitoresc Albanez s-a transformat într-o „invenţie cvasimitică, grotescă şi tragică totodată"[4]. El a devenit „subiectul principal al procesului de mitolo-

[1] Lucrarea a fost, iniţial, publicată în 2005, varianta românească, în 2009, la Editura Humanitas, beneficiind şi de o prefaţă a lui Ismail Kadare şi un argument semnat de Vl. Tismăneanu.

[2] Arshi Pipa, *Albania Stalinism...*, p. 87.

[3] Fahri Balliu, *Sinistra doamnă...*, p. 92.

[4] Idem, p. 132.

gizare, dar, în acelaşi timp, şi cel mai important creator de mituri în Albania comunistă“[1].

În **Bulgaria**, situaţia se prezenta la fel de tensionat, mai ales prin prisma mult doritei uniuni cu statul lui Tito. Liderul Gh. Dimitrov nu se va sfii să declare, chiar cu câteva zile după publicarea Rezoluţiei Cominformului, că aceasta nu va modifica în nici un fel raporturile de prietenie dintre cele două ţări. La 2 iulie 1948, într-un discurs oficial, sublinia odată în plus necesitatea istorică şi mai ales practică a acestei uniuni, ca, în cursul aceleaşi luni, să semneze chiar şi un acord bilateral cultural. Pe acest fundal, declaraţia din 12 iulie pare a lovi ca un trăsnet. Cuvintele şi luările de poziţie sunt tranşante. “Partidul Comunist Bulgar şi Comitetul său Central recunosc ca un adevăr incontestabil că Uniunea Sovietică şi partidul bolşevic sovietic joacă un rol conducător şi predominant în lupta împotriva fascismului şi în apărarea păcii, democraţiei şi socialismului”. Aripa “centristă”, condusă de Dimitrov, se pare că fusese înfrântă de o coaliţie formată între liderii cei mai devotaţi Moscovei (printre care se numărau generalul Pantcevski sau Gheorghi Damianov) şi aripa naţionalistă a partidului, dirijată de Traicio Kostov. Gheorghi Dimitrov însuşi îşi va găsi sfârşitul, un an mai târziu, la Moscova; moartea sa lăsând drum liber “numărului unu al regimului” – cumnatul său Vulko Cervenko – în acţiunea de epurare radicală a aparatului de partid şi de stat, epurare ce va viza şi eliminarea comuniştilor “naţionalişti”, foştii aliaţi.

Numărul simpatizanţilor lui Tito şi ai sistemului creat de acesta era destul de impresionant şi în **Ungaria**. Şi aceasta mai ales printre militanţii cei mai vechi ai partidului, foştii combatanţi din războiul civil spaniol, foarte legaţi de pe câmpurile de bătălie sau din lagărele franceze de camarazii lor iugoslavi. Avându-l în frunte pe ministrul de interne Laszlo Rajk[2], aceştia jucau un rol important în poliţie, ar-

[1] M. J. Alex Standish, „Enver Hoxha’s Role in the Development of Socialist Albania Myths”, în Stephanie Schwandner-Sievers şi Bernd Jürgen Fischer (editori), *Albanian Identities: Myth and History*, Indiana University Press, 2002, p. 116.

2 Povestea lui Rajk, dar şi analiza efectelor epurării în Ungaria, foarte interesant prezentată chiar de fiul acelui personaj, cu acelaşi nume, într-un interviu acordat, în 1986, autorului german Hans-Henning Paetzke pentru lucrarea „Andersdenkende in Ungarn”. Prezentarea carierei acestui important lider comunist ungur, într-un interesant document păstrat la Open Society Archive, Budapesta – „Laszlo Rajk Remembered”, doc. 37-1-41, Fond Ungaria, 17 aprilie 1984. Sunt prezentate aici, atât ascensiunea în cadrul ierarhiei de partid, cât, mai ales, aspectele decăderii: „Confidence in Rajk was thus already shaken at the end of 1947 and early 1948;

mată, dar şi în rândul cadrelor de conducere ale partidului – elementele esenţiale, de altfel, ale regimului.

Aceeaşi rotaţie are loc şi aici, Rajk trecând în postul de conducere al Ministerului Afacerilor Externe, dar cu atribuţii mult mai restrânse, acesta însă nemanifestându-se direct în favoarea taberei titoiste şi fiind, astfel, lăsat mai mult timp în funcţie de către supervizorii sovietici.

În schimb, în sânul numeroasei minorităţi iugoslave se va concretiza fieful campaniei pro-Tito. Această minoritate era organizată în cadrul unei "Federaţii democratice a slavilor de sud", organism care jucase, încă de la eliberarea ţării, un rol important, beneficiind de o poziţie oarecum privilegiată în noul context politic. Secretarul său general, Anton Rob, se pronunţă net în defavoarea textului Rezoluţiei din iunie 1948, luând o poziţie pro-titoistă. Dar singura repercusiune, cu toate presiunile Moscovei, a fost doar suspendarea Federaţiei, membrii săi nefiind însă eliminaţi total din rândurile conducerii maghiare.

Şi astfel, schisma produsă de mişcarea de independenţă promovată în Iugoslavia de Tito a produs în sânul ţărilor comuniste din Europa estică un punct de cotitură. De acum, asistăm la elaborarea şi impunerea unui nou profil al mişcării comuniste, la transformarea partidului şi membrilor săi, cu ajutorul instrumentelor epurării, luând naştere astfel – consideră specialiştii – un gen de embrion între formaţiunea avangardistă interbelică şi cea de masă, impusă de revoluţia stalinistă.

În **România**, în interiorul P.M.R., de asemenea, a fost evidentă o continuă luptă pentru putere între diferite grupuri, care-şi disputau întâietatea în privinţa funcţiilor de conducere. Încă din 1945 cel vizat a fost Lucreţiu Pătrăşcanu, considerat un rival de temut atât de Ana Pauker, cât şi de Gh. Gheorghiu-Dej[1].

---

the Cold War and the «sectarian and dogmatic trends» under Rakosi's personality cult did the rest. The PPF daily „Magyar Nemzet" alone mentioned that Gabor and Farkas, after intriguing against Rajk and in order to compromise Yugoslavia, convinced Rakosi that Rajk was an «enemy» linked to Tito's band of «traitors». The paper also stated that Rajk's trial had played a major role in the disruption of party life and the deterioration of relations between the party and the working masses".

[1] În revista **Magazin istoric** (august, 1996, p. 49), Tatiana Pokivailova, sub titlul „Tragica greşeală a lui Lucreţiu Pătrăşcanu", a prezentat şi un interesant raport trimis la Moscova de ambasadorul U.R.S.S., S.I. Kavtaradze, la 19 februarie 1945, redactat în urma unei întâlniri cu Pătrăşcanu, raport din care se poate întrezări sfârşitul cunoscutului comunist român, dar şi metodele efective prin care se putea pune capăt,

În 1946 a fost acuzat de atitudine naţionalist-şovinistă. Doi ani mai târziu, în 1948, după Congresul de unificare a partidului, din februarie, a fost destituit din funcţia de ministru de justiţie şi arestat, iar în 1954 avea să fie ucis.

După o acerbă confruntare cu grupul Pauker-Luca-Georgescu, în 1952, Gh. Gheorghiu-Dej reuşeşte, cu acordul lui Stalin, să-şi elimine adversarii. Aceştia au fost destituiţi din funcţie pe linie de stat şi excluşi din P.M.R. Vasile Luca a fost arestat şi a murit în închisoare (1963); Ana Pauker[1] a primit domiciliu obligatoriu[2], iar Teohari Georgescu a fost încadrat într-o întreprindere poligrafică.

în stil pur comunist, unei cariere politice: „El ştie – sublinia Kavtaradze – că principalul său duşman din Biroul Politic este Ana Pauker, dar nu ştie de ce, pentru că până acum nu i-a fost adusă nicio acuzaţie directă (...) De câţiva ani încoace, persoana lui Pătrăşcanu este înconjurată de o oarecare neîncredere şi precauţie. Lucrurile au evoluat până la suspiciunea că ar fi în contact cu spionajul anglo-american. Însă dovezi clare, convingătoare, n-au fost prezentate (...) Discuţia relatată mai sus (cu Pătrăşcanu, n.n.) reprezintă un amestec de tendenţiozitate, minciuni şi ambiţie. Pătrăşcanu mi-a lăsat impresia unui om care nu are conştiinţa curată. Recent, ministrul de Interne, adică Teoharie Georgescu, mi-a oferit nişte informaţii secrete, obţinute dintr-o sursă de încredere. Sunt ucigătoare pentru Pătrăşcanu. Potrivit acestor informaţii, Pătrăşcanu a adoptat o poziţie anticomunistă şi antisovietică şi are contacte cu cercurile reacţionare ale emigranţilor, care i-au cerut să intre în organizaţia lor". Liniile sunt clare, iar evoluţia tehnicii de demolare uşor detectabilă: iniţial, nu au fost arătate probe ale unei „posibile" trădări; apoi, opinia personală care doreşte să ofere o oarecare certificare – „mi-a lăsat impresia...", ca, într-un final, să „cadă", „ucigător", decizia de vinovăţie – bazată pe „surse de încredere", necitate însă, la fel procedându-se şi cu acuzaţiile, creionându-se doar liniile generale ale vinei aduse – obişnuită pentru epocă şi eroi: „poziţie anticomunistă şi antisovietică", dublată de „colaboraţionism cu tabăra emigranţilor"...

[1] Una dintre cauzele înlăturării Anei Pauker, pe lângă apartenenţa sa atât la tabăra moscovită, externă, cât şi la minoritatea evreiască, ce apare la Denis Deletant (op. cit., p. 135, nota 58), ni se pare emblematică pentru modalitatea în care şi pentru care se demolau potenţialii rivali în acea epocă: „Deoarece era ministru de Externe, Ana Pauker a devenit mai cunoscută în Occident decât tovarăşii ei. Reacţiile erau adesea nefavorabile. Într-un amplu articol din **Time** (20 septembrie 1948), a fost descrisă astfel: «Acum este grasă şi urâtă; însă cândva era suplă şi (îşi amintesc prietenii ei) frumoasă. Cândva era plină de căldură, timidă şi miloasă faţă de oprimaţi, dintre care făcea parte. Acum este rece ca Dunărea îngheţată, îndrăzneaţă ca un boier pe pământul ei bogat şi nemiloasă ca un scit prin grânele Moldovei». Fidelitatea ei faţă de Moscova este subiectul multor bancuri. În iunie 1952, când Ana Pauker a fost înlăturată, **Time** a citat unul dintre ele: «La Bucureşti, într-o zi însorită, spune povestea, un prieten a oprit-o pe Ana Pauker pe stradă şi a întrebat-o *Ana, ce faci cu umbrela? Nu plouă!* Comunista nr. 1 a României a răspuns: *Plouă la Moscova. Am auzit la radio*»".

[2] Pentru cazul A. Pauker, recomandăm, Robert Levy, *Ana Pauker. Gloria şi decăderea unui lider comunist*, Editura Polirom, Iaşi, 2002.

În plus, partidul însuşi se „curăţa" şi îşi lansează propriul decalog, ca şi propriul *cursus honorum*: „După 1948, puţini dintre *tovarăşii de drum* au rămas în P.M.R. la un nivel sau altul al ierarhiei, niciunul dintre ei ca factor de decizie. Neaparţinând mişcării subterane a comuniştilor, netrecând prin exil, închisoare, clandestinitate, fără să corespundă criteriilor de clasă, *tovarăşii de drum* au fost eliminaţi în cursul verificărilor şi epurărilor operate după februarie 1948" (Stelian Tănase[1]).

Era, în fond, victoria taberei interne. Interesantă, cu atât mai mult cu cât „nicăieri efectivele comuniste nu erau mai puţin sigure ca în România. Aici, puterea reală, singura putere care menţinea echipa conducătoare, era puterea sovietică. Mai mult ca oriunde în altă parte şi într-un chip mai puţin camuflat, sovieticii erau prezenţi în armată, în poliţie, în administraţie, în viaţa economică, unde controlau direct o importantă parte.

În mediile comuniste ale celorlalte democraţii populare, despre România se vorbea, încă din 1947, ca despre a XVII-a republică sovietică. În aceste condiţii, orice manifestare de independenţă şi de revoltă din partea conducătorilor ar fi părut nesăbuită. Pe de altă parte, Kremlinul, care pentru a administra ţara avea totuşi nevoie de colaboratori autohtoni, conta pe prea puţini partizani încercaţi în România" (Fr. Fejto[2]).

În noul context deschis de regimul lui N. Hruşciov după moartea lui Stalin (1953), Gh. Gheorghiu-Dej a reuşit să-şi întărească poziţia în stat. În 1957, liderul comunist român a reuşit să-i înlăture şi pe ultimii rivali – Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi – care au fost excluşi din Biroul Politic al C.C. al P.M.R.

Epurarea se consideră că a atins, între 1948 şi 1951, aproximativ 25% din efectivele comuniste. Câteva date vorbesc de la sine despre amploarea fenomenului. Astfel, în Cehoslovacia, mai bine de 1 milion de aderenţi au fost expulzaţi din rândul partidului[3]. Membrii Partidului Comunist Ungar, care reprezentau în 1949 aproximativ 1.200.000, nu mai rămâneau în februarie 1951 decât undeva în jurul cifrei de 800.000. După minuţioasa analiză efectuată de Paul

[1] Stelian Tănase, *Elite şi societate...*, p. 48.

[2] Francois Fejto, *Histoire des democracies populaires*, Vol. I, *Lere de Stalin, 1945-1953*, Edition de Seuil, Paris, 1952, p. 289.

[3] De la aproximativ puţin peste două milioane de membri la începutul anului 1948, se ajunge, în 1954, la aproximativ 1,4 milioane.

Lendvai[1], într-o Ungarie care număra în acea perioadă aprox. 6 milioane de locuitori, aprox. 5 procente au fost catalogaţi, între 1950-1953, opozanţi politici (387.000) şi întemniţaţi.

Şi efectivele partidului comunist polonez se diminuează, de la 1.300.000 la circa 1.000.000, în acelaşi interval de timp. Este şi cazul comuniştilor bulgari – care scad de la 400.000 la 250.000, sau al celor albanezi – de la 70.000 la 60.000. Sau, în cazul României, de la puţin peste un milion de membri în februarie 1948, în mai 1950 se ajunge la aproximativ 700.000 membri, iar la sfârşitul anului 1955 la circa 600.000 membri[2]. Urmând apoi calculele efectuate de prestigiosul Institut Regal al Afacerilor Internaţionale, cifre variind între 5 şi 10 procente dintre persoanele epurate vor fi mai apoi şi întemniţate.

„Prin această violenţă masivă şi organizată, conducătorii comunişti au reuşit – sublinia acelaşi Brzezinski[3]- să impună un regim totalitar nou, de tip sovietic, asupra Europei răsăritene. Ei au zdrobit societăţile existente şi au făcut, în consecinţă, posibilă crearea unei ordini sociale şi politice noi". Epurările au atins mai întâi liderii partidelor, ai armatei şi administraţiei. Sunt eliminaţi secretari generali ai partidului: T. Kostov[4], în Bulgaria, Wl. Gomulka[1], în Polonia sau

---

[1] Paul Lendvai, *Das eigenwillige Ungarn. Von Kádár zu Grosz*, Edition Interfrom, Zürich, 1986.

[2] Recomandăm şi studiul Stenogramei Plenarei CC a PMR din 30 noiembrie – 6 decembrie 1961, cuvântarea lui N. Ceauşescu: „... până în aprilie 1945, 34.000 de membri de partid. În februarie 1945 aveam 15.000. Am ajuns în mai la 110.000, 63.000 erau muncitori, 57% ... Din mai 1945 a început Ana Pauker cu apelul la legionari şi cu întrecerile să crească până în noiembrie 1946 la 675.000... şi să scadă procentul muncitorilor la 46% şi să crească corespunzător numărul elementelor mic-burgheze. Ca în 1947 să ajungem la 714.000 şi înainte de unificare la 800.000. Muncitorii deja în partidul nostru ... reprezentau 42%" – apud Stelian Tănase, *Elite şi societate...*, op. cit., nota 50, p

[3] Zb. Brzezinski, *Marele eşec...*, p. 112.

[4] Procesul a durat între 7-14 decembrie 1949. Kostov a fost găsit vinovat de „sabotaj, spionaj, pregătirea unui atentat împotriva lui Gheorghi Dimitrov şi răsturnarea regimului". Dar şi de „pro-titoism". Nimeni nu-şi mai aducea aminte că, cu câţiva ani înainte, tocmai Kostov, acum vinovat de prea multă susţinere pentru liderul iugoslav, se ridicase împotriva pretenţiilor titoiste asupra Macedoniei, criticându-le dur! Din nou interesant: Gh. Dimitrov se stinsese, între timp, din viaţă – la 2 iulie 1949! Într-un final, Kostov a fost condamnat la moarte şi executat (16 decembrie 1949). Aproape imediat a şi apărut o prezentare a procesului - *The Trial of Traicho Kostov and his Group*, edited by Anton Koev, Sofia 1949. Pentru mai multe detalii, recomandăm Hans-Joachim Härtel, Roland Schönfeld, *Bulgarien. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart,* Pustet, Regensburg, 1998.

R. Slansky[2] în Cehoslovacia. Chiar şi un preşedinte al Republicii – în Ungaria – Arpad Szakasits – îi cade victimă: iniţial (la 26 aprilie 1950) s-a retras din funcţie, invocând probleme de sănătate, el fiind arestat şi condamnat la închisoare pe viaţă[3]. În aceeaşi situaţie se vor afla şi vicepreşedinţi ai Consiliului de Miniştri – cazurile Albaniei, Poloniei sau Bulgariei, miniştrii – Laszlo Rajk[4], de externe şi de

[1] Iniţial, la 20 ianuarie 1949, Gomulka fusese destituit din funcţia de adjunct al premierului; apoi, destituirea a continuat şi pe linie de partid – în urma plenarei Comitetului Central al P.M.U.P. (11-13 noiembrie 1949) a fost înlăturat şi din acea structură (alături de Marian Spychalski, fost ministru al Apărării, Zenon Kliszko şi Ignacy Loga-Sowinski). Tot acum, „în secret, cei patru au fost daţi afară din partidul comunist şi, apoi, arestaţi, dar nu toţi deodată. (Au fost acuzaţi de *deviaţionism de dreapta* şi simpatie pentru Tito). În ceea ce îl priveşte pe Gomulka, el nu a fost arestat decât în august 1951, urmând un proces, în care Marian Spychalski, fostul său colaborator, în urma torturii la care fusese supus în închisoarea din Varşovia unde fusese deţinut, a fost forţat să depună o falsă mărturie împotriva lui Gomulka. În tot acest timp, Gomulka a fost preluat, la ordinul câtorva lideri ai poliţiei secrete şi reţinut într-o vilă de la marginea Varşoviei, la Miedzeszyn. (...) A fost reţinut acolo mai bine de trei ani, (...) fiind eliberat fie la sfârşitul anului 1954, fie la începutul anului următor, dar acţiunea a fost păstrată în secret. Cinci surse diferite au oferit cinci date diferite pentru eliberarea sa, toate fiind cuprinse între septembrie 1954 – aprilie 1955", *Memoirs of Nikita Khrushchev:Statesman, 1953-1964*, vol. III, ediţie Nikita Sergeevich Khrushchev, Sergeĭ Khrushchev, George Shriver, Stephen Shenfield, Penn State Press, 2007, p. 643. O atentă analiză a carierei liderului comunist polonez, Nicholas W. Bethell, *Gomulka, His Poland, and His Communism*, Harmondsworth, England, 1972.

[2] La 13 noiembrie 1951 a fost arestat şi fostul secretar general al P.C.C. şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, sub acuzaţia desfăşurării de „activităţi antinaţionale". La 20 noiembrie 1952 au început la Praga procesele lui Rudolf Slansky şi ale altor 13 „complici" – „trădători, troţkişti, titoişti, sionişti şi burghezo-naţionalişti, inamici ai poporului cehoslovac, ai regimului democraţiei populare şi ai socialismului"; în urma lor, 11 dintre acuzaţi au fost condamnaţi la moarte şi executaţi (8 decembrie 1952), restul – la închisoare pe viaţă. Pentru mai multe informaţii, recomandăm Artur London, *Confession,* Ballantine Books, 1971; Kaplan, Karel, *Report on the Murder of the General Secretary, 1990,* London, Tauris & Co; Igor Lukes, "The Rudolf Slansky Affair: New Evidence", în *Slavic Review*, Spring 1999, 58(1), pp. 160-187; Ivan Margolius, *Reflections of Prague: Journeys through the 20th century,* London, Wiley, 2006; dar şi perspectiva "internă" – oferită de lucrarea soţiei, Josefa Slánská, *Report On My Husband,* London, Hutchinson, 1969.

[3] O detaliată descriere a situaţiei politice din Ungaria acelei perioade, în „The Impact of Communism in Hungary", Box Folder 30-2-125, OSA Archive, Budapesta, datat 19 septembrie 1957.

[4] La 20 iunie 1949 a fost arestat pentru „spionaj în favoarea imperialiştilor şi titoism". În urma procesului, ce a avut loc între 16-21 septembrie 1949, a fost găsit vinovat, condamnat la moarte şi executat (15 octombrie 1949). Interesant este

interne al Ungariei, circa o sută de generali şi chiar şi un mareşal – cazul Poloniei. Aproape trăim perioada marilor epurări staliniste ale anilor 1938. "Vechii bolşevici" sunt eliminaţi în favoarea noilor membri, care îi datorează totul lui Stalin. Partidele se aliniază, astfel, „cuminţi", pe linia deschisă de Moscova. Noii lideri îl vor imita pe conducătorul de la Kremlin: îşi îndepărtează, încetul cu încetul şi în întregime, rivalii; dezvoltă din ce în ce mai vizibil cultul personalităţii şi utilizează metodele autoritare[1]. Modelul Conducătorului sovietic se multiplică, doctrina P.C.U.S. se aplică la fiecare ţară în parte, indiferent de tradiţii şi mentalităţi. Blocul monolitic luase fiinţă şi, în cadrul lui, funcţionau, de acum înainte, acei pe care istoria îi va consemna sub denumirea de "staliniştii est-europeni".

Modul de a gândi şi acţiona al acestor noi elite est-europene comuniste a fost magistral surprins în seria de interviuri luate la începutul anilor 1980 foştilor lideri ai Partidului Comunist Polonez (precum Edward Ochab, Roman Warfel, Stefan Staszewski şi Jakub Berman) şi realizate de jurnalista poloneză Teresa Toranska. *Oni* (*Ei*) surprinde astfel întregul univers al acestei noi clase politice, încrederea lor oarbă în justeţea căii alese, în succesul mai mult sau mai puţin apropiat al comunismului. "Fără să-mi pun speranţa în puterea magică a cuvintelor, sunt totuşi convins – declara ziaristei fostul membru al Biroului Politic şi secretar al Comitetului Central, Jakub Berman, responsabil cu securitatea publică între anii 1948-1954 – că suma acţiunilor noastre, duse la îndeplinire cu pricepere şi hotărâre, va da până la urmă rezultate şi va crea o nouă conştiinţă poloneză; pentru că toate avantajele ce decurg din noua cale deschisă de noi se vor confirma, trebuie să se confirme, şi dacă nu ne va distruge un război atomic şi nu vom dispărea în nimicnicie, va fi până la urmă o schimbare de mentalitate care îi va da un conţinut şi o calitate cu totul noi. Şi atunci noi, comuniştii, ne vom putea aplica toate principiile democratice pe care am vrea să le aplicăm şi nu le putem aplica acum, pentru că am

---

faptul că în determinarea vinei imaginare a fostului lider a jucat un rol destul de important şi viitorul conducător Janos Kadar! Vezi şi Koltai, Ferenc: *László Rajk and his Accomplices before the People's Court*, Budapest 1949 sau Litvan, Győrgy *The Hungarian Revolution of 1956: Reform, Revolt, and Repression 1953-1963*, Longman Publishing Group, 1996.

[1] Şi, nu de puţine ori, îşi aduc aproape, în funcţii importante, mai ales cu impact ideologic, membri ai familiei. De pildă cazul lui Hilary Minc – a cărui soţie, Julia Heflich, a condus Agenţia de Presă Poloneză (PAP) sau al Zofiei Gomulka, implicată în politica de cadre a partidului.

sfârşi înfrânţi şi eliminaţi. Asta s-ar putea întâmpla de acum în cincizeci de ani sau într-o sută de ani, nu vreau să fac profeţii, dar sunt sigur că se va întâmpla într-o zi".[1] Ce trebuie remarcat şi subliniat cu şi mai mare tărie este faptul că neîncrederea reciprocă reprezenta sentimentul ce îi guverna pe toţi cei intervievaţi, pe fundal existând, însă, interesant – resentimente adânci împotriva Moscovei: fiecare îşi descria camarazii ca vasali descoperiţi ai U.R.S.S.-ului, acuzându-se chiar reciproc de a fi fost în solda N.K.V.D.-ului, mai târziu K.G.B.

Apar noi lideri de partid şi de stat. Modelul este foarte bine înţeles şi implementat. Exemplele vin de la sine. Astfel, este cazul conducătorului polonez din momentul stalinizării, Boleslav Bierut (1892-1956), fostul agent sovietic ce funcţionase în perioada interbelică pe post de instructor al Cominternului în Bulgaria, Cehoslovacia şi Austria.

La fel, Ungaria era condusă de un colectiv format din liderul comunist M. Rákosi (1892-1971), care petrecuse aproape 15 ani în închisorile regimului Horthy pentru activitatea comunistă şi apropiaţii săi colaboratori – Ernö Gerö, Jozsef Revai şi Mihály Fárkás (ministrul apărării).

În Bulgaria, conducătorul partidului era Vulko Cervenkov (1900-1980), care în anii 1930 îndeplinise funcţia de director adjunct al Şcolii Leniniste a Cominternului din Moscova.

În Republica Democrată Germană, cei care conduceau linia partidului erau Wilhelm Pieck (1876-1960) şi Walter Ulbricht (1893-1973), ambii părăsind ţara în momentul în care regimul lui Adolf Hitler accesese la putere în 1933, pentru a-şi petrece exilul la Moscova şi a se reîntoarce de abia în 1945, odată cu terminarea războiului.

Şi liderul cehoslovac Klement Gottwald (1896-1953) a petrecut perioada celei de-a doua conflagraţii mondiale pe teritoriul sovietic.[2]

---

[1] Varianta folosită de noi: Teresa Toranska, *Them: Stalin's Polish Puppets*, New York, Harper, 1987. Lucrarea tinerei jurnaliste a apărut, iniţial, clandestin, în Polonia în anii '80, apoi în Franţa şi în alte câteva ţări.

[2] Pentru mai multe informaţii despre aceste personalităţi ale regimurilor comuniste est-europene a se consulta Branko Lazich şi Milorad Drakhovich, *Biographical Dictionary of the Comintern: New, Revised and Expanded Edition*, Stanford, Hoover Institution Press, 1986.

EVOLUŢII ŞI INVOLUŢII: „NOUL CURS“ REFORMISM – PSEUDO-REFORMISM COMUNIST

1. TEORIA COMUNISTĂ

Fişe de prezentare: *perspectiva ideologică*

a) **Germania** – 11 iunie 1953, ziarul oficial al partidului – *Neues Deutschland*

“Trebuie să corijăm greşelile comise în domeniile cele mai diferite de către guvern şi organele administrative ale Statului”, ameliorând astfel “nivelul de viaţă al muncitorilor şi lucrătorilor intelectuali, a ţăranilor şi a tuturor artizanilor, ca şi a altor pături ale clasei medii.”

“Recunoaştem comiterea unor greşeli în privinţa ţăranilor înstăriţi şi chiar şi a celor cu niveluri medii.”

- Discurs W. Ulbricht – 1953: “Partidul va abandona calea greşită pe care a urmat-o până acum şi se va angaja pe una total nouă”.

b) **Ungaria** – rezoluţia Comitetului Central – 1953: “Denunţăm sever politica ce a provocat falimentul producţiei, a rupt alianţa dintre clasa muncitoare şi cea ţărănească, a negat puterea democraţiei populare, (...) a ridicat masele împotriva partidului şi guvernului, pe scurt, a condus ţara spre catastrofă”.

c) **Bulgaria** – ianuarie 1954 – discurs V. Cervenkov: “Cultul personalităţii este nociv, chiar dacă este vorba de personalităţi cu puteri şi viziuni de-a dreptul extraordinare”.

d) **Polonia** – 22 noiembrie 1961 – discurs Wl. Gomulka: “Nu se poate opune ideea unei coexistenţe paşnice a statelor cu cea a unei revoluţii sociale conduse de către popor, chiar dacă se ajunge la război civil – iniţiat de burghezia imperialistă şi partizanii ei – (...) Fiecare revoluţie – şi mai ales cea socialistă (...) – trebuie să prezinte o fază de rezistenţă şi luptă a claselor împotriva opresiunii. Dar scopul represiunii aplicate de către statul în care domneşte dictatura proletariatului trebuie să corespundă cu cel al revoluţiei în sine”.

2. PREZENŢA REFORMISMULUI ÎN EUROPA COMUNISTĂ (*Perspectivă economică)*

- reformă economică, pe ideea implementării unor concepte vizând competiţia şi unele schimbări structurale: Polonia (1956-1959), Ungaria (1961-1972, 1979-1989);

- reforma doar a sistemului economic – R.D.G. (1961-1968);

- reforme propuse, dar nepromovate efectiv sau foarte palid – Bulgaria (1961-1968), România (1968-1971);

- lipsa reformelor, accent pus pe centralizare şi naţionalizare – România (1961-1968, 1971-1989);

- completă restructurare a politicilor economice şi nu numai – Cehoslovacia (1963-1968);

- nici un fel de reforme, nici un fel de schimbări – Polonia (1959-1970);

- schimbări restricţionate, rigiditate – Ungaria (1972-1979), Polonia (1970-1989), RDG (1968-1969), Cehoslovacia (1969-1989)[1].

Pe fundalul noii perioade, intrate în istorie, sub titulatura de „destindere", o nouă şi complexă dilemă avea să apară, după cum a subliniat şi istoricul român Corneliu Mihai Lungu, preluând unele dintre concluziile la care a ajuns un reputat specialist al Războiului rece, John W. Young: „În statele satelite ale Moscovei, conducerile de partid [comuniste, n.n.] se confruntau cu următoarea dilemă: promovarea destinderii în interior, ceea ce răspundea unui interes naţional manifest, ar fi pus însă în discuţie existenţa forţelor sovietice în ţările respective, iar fără o prezenţă sovietică semnificativă era puţin probabilă continuarea funcţionării sistemului comunist"[2].

Istoricul român Ghiţă Ionescu[3] reuşea să identifice, în ceea ce priveşte „noul curs", cel puţin trei deosebiri esenţiale între acţiune-percepţia Moscovei, respectiv reacţia-percepţia ţărilor satelit: dacă în U.R.S.S. s-a produs o schimbare la vârf, în celelalte ţări, nu; dacă în U.R.S.S. aceste schimbări apăreau ca succese, ca noi începuturi de drum comunist, în ţările din spaţiul est-central european deveneau eşecuri; dacă U.R.S.S. fusese marea beneficiară a ocupării Europei de Est, ţările comunizate fuseseră marile perdante, cel puţin la nivel economic.

Anul 1953 a reprezentat un nou punct de cotitură în evoluţia regimurilor comuniste din Europa Răsăriteană. Imediat după moartea lui Stalin (5 martie 1953), lumea comunistă s-a trezit într-o situaţie aproape de necunoscut. O consternare generală a lovit nu numai U.R.S.S.-ul, ci şi toate ţările democraţiilor populare. După cum sub-

[1] Apud G. Schöpflin, *Politics in Eastern Europe, 1945-1992*, Oxford, 1994, p. 152.
[2] Corneliu Mihai Lungu, „Studiu introductiv", *1956. Explozia. Percepţii române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria*, Ediţie întocmită de C.M. Lungu şi M. Retegan, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996, p. 18.
[3] Ghiţă Ionescu, *Comunismul în România*, Bucureşti, Editura Litera, 1994, p. 253.

linia un poet sovietic – Evgheni Evtuşenko – "oamenii fuseseră crescuţi cu convingerea că Stalin gândea pentru ei. Fără el, toţi se simţeau pierduţi. Întreaga Rusie plângea. Erau lacrimi sincere". Liderii comunişti, care avuseseră şansa de a scăpa de epurările anterioare, revin la tactica mai veche a conducerii de tip colegial. „*Colegialitatea* principială a conducerii sovietice – sulinia istoricul român Adrian Pop într-o interesantă analiză a prăbuşirii regimurilor comuniste în spaţiul est-central european[1] - nu putea masca însă existenţa reală a facţiunilor rivale. La moartea lui Stalin se conturaseră, în principal, trei la număr: cea *conservatoare*, reprezentată de Molotov şi Kaganovici, cea *liberală*, alcătuită din Malenkov şi Beria şi cea *centristă*, al cărei exponent era Hruşciov".

În fruntea Comitetului Central, al cărui număr de membri este redus de la 25 la 10 titulari, prin eliminarea persoanelor recent promovate de defunctul Stalin, se impune Gheorghi Malenkov, ce cumulează funcţia de secretar al C.C. cu cea de preşedinte al Consiliului de Miniştri. Însă, la scurt timp, la 14 martie 1953, Malenkov renunţă, pentru a evita o prea mare concentrare de funcţii în propriile mâini, trecând secretariatul Comitetului Central lui N. Hruşciov, fiind în continuare asistat de patru vicepreşedinţi şi anume: L. Beria, V. Molotov, Al. Bulganin şi L. Kaganovici. Acestei puternice grupări i se va alătura şi mareşalul Voroşilov, şeful statului, şi viitorul vicepreşedinte Al. Mikoian. Dar în această componenţă echipa nu va rezista prea mult timp, divergenţele interne ducând chiar la eliminări fizice – cazul lui Beria, omul serviciilor de securitate.

În ceea ce priveşte planul extern, noua conducere sovietică a început o reevaluare a relaţiilor cu ţările-satelit din zona Europei răsăritene. Căci lupta feroce pentru putere dată la Kremlin nu putea să nu lase urme adânci şi în stabilitatea echipelor aflate la conducerea acestor state, echipe, de altfel, venite la putere cu ajutor sovietic.

Apar şi aici, în funcţie de împrejurări, câteva tipuri de conduceri colegiale, după modelul Moscovei. Cehoslovacia poate reprezenta unul dintre cazurile cele mai elocvente. Aici, deoarece K. Gottwald a murit la câteva zile după funeraliile lui Stalin, conducerea conformă noului model a avut, efectiv, drum liber. Astfel, Antonin Zapotocky devine preşedintele Republicii, iar Antonin Novotny – secretarul Comitetului Central al Partidului Comunist. În celelalte ţări

[1] Adrian Pop, *Tentaţia tranziţiei. O istorie a prăbuşirii comunismului în Europa de Est*, Editura Corint, Bucureşti, 2002, p. 38.

ale democraţiei populare staliniştii locali rezistă încă, încurajaţi într-un fel de prezenţa, dar şi de sprijinul staliniştilor încă la putere la Moscova (Molotov, Kaganovic, Suslov). Criza este aproape.

În unele cazuri se încearcă rezolvarea ei tocmai prin intermediul partidului comunist. Cum se şi întâmplă cu liderii maghiari ce sunt convocaţi la Moscova, în iulie 1953, pentru a a li se cere promovarea unei noi strategii care să asigure un standard de viaţă mai ridicat pentru întreaga populaţie, cumulat cu o relaxare vizibilă a regimului de teroare instaurat după producerea schismei titoiste şi începutul epurărilor. Ca urmare directă a acestei întâlniri, M. Rákosi este obligat să renunţe la funcţia de prim-ministru în favoarea lui Imre Nágy, un fost membru al Biroului Politic, eliminat din această structură a partidului, la sfârşitul anilor '40, datorită vederilor sale nonconformiste despre colectivizarea agriculturii. El iniţiază un program îndrăzneţ de reforme economice, dar şi politice. Strategia lui consta din reducerea presiunii exercitate asupra claselor de muncitori şi ţărani, prin abandonarea metodelor coercitive din agricultură, amnistierea parţială a deţinuţilor politici şi desfiinţarea lagărelor de internare. Ultima măsură a avut cel mai important ecou în Ungaria, probabil, în opinia marii majorităţi a specialiştilor perioadei, unul dintre cele mai represive regimuri comuniste de influenţă stalinistă din Europa central-estică. În unele cazuri, după cum sublinia şi St. Tănase, „amploarea protestelor a fost mai mică şi efectele reduse datorită faptului că nemulţumirilor populaţiei nu i-a corespuns şi o criză la vârf. (...) Absenţa unor asemenea figuri (precum Gomulka sau Nagy, n.n.) care să focalizeze atenţia nemulţumirile a redus amploarea şi coerenţa revoltelor"[1]. Şi, astfel, anii 1953-1957 deveneau – conform unei inspirate definiţii a profesorului american Kenneth Jowitt – o perioadă de „învăţare latentă şi ascultare limitată"[2]. Mai mult chiar, „noul curs era în chip fundamental o perioadă de consolidare, o pauză de respiraţie" – J. M. Montias[3].

Din nou, era nevoie de noi lideri de partid şi de stat, croiţi după chipul noului model lansat odată cu dezavuarea stalinismului. După cum avea să sublinieze şi comunistologul Adam Ulam: „Atenţia Kremlinului era concentrată nu asupra a ceea ce în jargonul comunist

[1] St. Tănase, op. cit., p. 126.
[2] Kenneth Jowitt, *The Revolutionary Breakthroughs and National Development. The Case of Romania, 1944-1965*, University of California Press, 1971, p. 163.
[3] J.M. Montias, *Economic Development in Communist Romania*, MIT Press, 1967, p. 43.

poartă numele de mase, ci asupra elitelor comuniste. Acestea trebuiau reformate, purificate de reziduurile stalinismului. Ele aveau să ştie acum să guverneze fără teroare şi aveau să fie privite de popoarele lor ca fiind preocupate de interesele naţionale, fără a-şi abandona loialitatea faţă de Moscova. Iar această loialitate va izvorî acum nu din teamă[1], ca în zilele întunecate ale trecutului, cât dintr-un autentic sentiment de solidaritate şi din interese politice şi economice comune"[2].

Era nevoie de partide comuniste puternice, emblemă pentru noua societate. În România, de pildă, emblematic rămâne, în acest sens, Congresul din 1953 – cel care va „marca un punct de cotitură în efortul de a crea un partid"[3], consacrând, definitiv, victoria grupului din jurul lui Gh. Gheorghiu-Dej[4].

În **Republica Democrată Germană** criza nu mai poate fi însă evitată. Aici, liderul comunist W. Ulbricht hotărâse încă din 1952 să instaureze în timpi foarte rapizi socialismul, suprimând din această cauză micul comerţ, ramura meşteşugărească şi colectivizând agricultura. Aceste măsuri total nepopulare provoacă un exod masiv al germanilor din Berlinul de est în cel occidental, plecarea ţăranilor, mai ales, fiind urmată, logic, de o criză acută a alimentelor. Nemulţumirea pătrunde şi în uzine. Solicitaţi să acorde un ajutor de urgenţă, în aceste momente de criză, conducătorii sovietici răspund negativ, sfătuindu-i pe omologii lor est-germani să încetinească procesul de trecere la socialism, făcând unele concesii în favoarea populaţiei din ce în ce mai nemulţumite.

Neglijând sfaturile venite de la Moscova, Ulbricht decide sporirea constrângerilor. În iunie 1953 grupul aflat la conducerea Partidului Unităţii Socialiste (S.E.D.) proclamă creşterea cu 10% a normei de muncă pe şantierele de construcţii din Berlin, fără însă o corelare corespunzătoare muncă-salarizare. Măsura conduce la apariţia de greve şi asalturi spontane ale mulţimii asupra sediilor partidului comunist. Conştientizând că situaţia intrase pe un drum extrem de

---

[1] Utilă pentru percepţia teoretică a acestei atmosfere de teamă ni se pare clasica accepţiune lansată de Brane Crinton, în *The Anatomy of revolution*, Vintage Books, 1965, cu predilecţie pp. 198-204.

[2] Adam Ulam, *The Communists. 1992.The story of Power and Lost Illusions: 1948-1991*, MacMillan, 1992, p. 140.

[3] RR. King, op. cit., p. 76

[4] Pentru analiza noului establishment comunist românesc, aşa-numita „nouă clasă" în formula arhicunoscută lansată de Milovan Djilas, recomandăm St. Tănase, *Elite şi societate...*, pp. 117-119.

periculos, intervenţia sovietică nu se mai lasă aşteptată. Trupele est-germane, împreună cu cele trimise de la Moscova zdrobesc prima insurecţie antitotalitară din Europa Răsăriteană. După rapoartele oficiale, zeci de oameni au murit în timpul represaliilor. Revolta din Berlinul de Est[1] a fost, astfel, prima dintr-o serie de izbucniri de mânie populară îndreptată împotriva regimurilor devenite opresive din Europa estică. Dar şi una dintre primele reflectări ale crizelor prin care trecea partidul comunist în acţiunea de impunere şi control efectiv al societăţilor „preluate" după terminarea celei de-a doua conflagraţii mondiale[2].

În continuare, adaptându-se noilor situaţii, succesorii sovietici ai lui Stalin vor încerca să adopte poziţii mult mai suple faţă de lagărul socialist, totul cu scopul precis de a-i păstra cât mai mult timp cu putinţă unitatea. Un pas important se face în 1953, odată cu reînnodarea relaţiilor cu Iugoslavia, Hruşciov recunoscând existenţa mai multor forme diferite de dezvoltare pe calea socialismului. Totuşi, concesiile făcute de liderul sovietic par inutile. Iugoslavia refuză să adere la tratatul militar încheiat la Varşovia pe 14 mai 1955 între U.R.S.S. şi cele şapte democraţii populare, Tito preferând să rămână neutru în conflictul deschis de intrarea Republicii Federale Germane în Organizaţia Atlanticului de Nord.

Tabere diferite se înfruntă însă şi în sânul conducerii sovietice. Contrar opiniei lui Hruşciov, Molotov considera că Iugoslavia trebuia să uite condamnarea din 1948, şi nu Uniunea Sovietică să-şi facă acum, umilitor, *mea culpa*.

Pe acest fundal, "discursul secret" prezentat de Nikita Hruşciov,

---

[1] Pentru prezentarea evenimentelor, dar şi interesante comentarii, recomandăm şi recenta lucrare aparţinând lui Gareth Dale, *Popular Protest in East Germany, 1945-1989*, London, 2005.

[2] Interesant este faptul că scenariul criticii revoltei este aproape identic, în structură şi, mai ales, în formulări, cu ceea ce se va întâmpla, peste decenii, odată cu prăbuşirea efectivă a sistemului. Astfel, pe de o parte, liderii P.S.U.G. consideră evenimentele ca pe o „lovitură contrarevoluţionară", pregătită şi controlată de forţele ostile din Vest, iar, pe de alta, preluând, dar „îmbunătăţind" serios informaţiile oficialilor comunişti est-germani,raportul sovieticilor (Vladimir S. Semenov, şeful Înaltei Comisii Sovietice pentru afaceri germane; mareşalul Vladimir S. Sokolovski, şeful Statului Major General şi adjunct al ministrului apărării şi, respectiv, ambasadorul Pavel Yudin) trimişi să monitorizeze situaţia atent subliniază: revolta a fost „pregătită anticipat de trei state occidentale... , de organizaţii fasciste şi de altele, aflate în subordinea spionajului american" (apud Hope Millard Harrison, *Driving the Soviets up the wall: Soviet-East German relations, 1953-1961*, Princeton University Press, 2003, n. 133, p. 247).

cu prilejul celui de-al XX-lea Congres al P.C.U.S. ţinut la Moscova între 17 şi 24 februarie 1956, schimbă total definiţiile problemei[1]. Motivaţiile atacului virulent împotriva fostului lider, altădată de necontestat, sunt multiple şi ţin foarte mult de strategia lui Hruşciov de a prelua totalmente puterea din mâinile rivalilor săi, adânc înrădăcinaţi şi legaţi de moştenirea stalinistă. Lipsirea de legitimitate a adversarilor din Biroul Politic (V. Molotov, L. Kaganovici, Gh. Malenkov şi K. Voroşilov), demolarea mitului pentru restaurarea prerogativelor partidului ca adevăratul deţinător al puterii, "întoarcerea la adevăratul leninism", demascarea duşmanilor din elita sovietică şi, astfel, eliminarea lor totală din ierarhia de partid şi de stat – sunt obiectivele fundamentale urmărite de N. S. Hruşciov. În esenţă, discursul nu ataca sistemul, ci oamenii care nu se ridicaseră deloc la înălţimea aşteptărilor. Demola mituri, dar mai ales persoane, pentru a deschide cale liberă ascensiunii personale. Liderul sovietic admitea că avuseseră loc şi crime "în timpul vieţii lui Stalin, sub conducerea sa şi cu concursul lui". Dar "Stalin a fost convins că erau lucruri necesare pentru apărarea intereselor clasei muncitoare împotriva comploturilor duşmănoase şi a atacului venit din partea clasei imperialiste". Scuzele apar şi discursul încearcă explicaţii. Nu este vorba de "un despot nechibzuit", ci de un conducător care s-a folosit de toate mijloacele "în interesul partidului, al maselor de muncitori, în numele apărării câştigurilor revoluţiei". Apare chiar, astfel, "o adevărată tragedie".

Vestea se răspândeşte rapid. Un corespondent la Moscova al ziarului **New York Times** este în măsură să publice, la 16 martie, rezumatul celui de-al doilea discurs ţinut de Hruşciov cu uşile închise. Biroul Agenţiei France-Press confirmă informaţia pe 19 martie. În ziua următoare, ziarul iugoslav **Borba** îi prezintă punctele esenţiale. Lumea aflase de "noul curs" luat de politica sovietică prin discursul liderului de la Kremlin.

Consecinţele nu vor întârzia să apară. Se spera într-o liberalizare, iar oamenii nu puteau aştepta la nesfârşit. Ungaria şi Polonia vor fi centrele în care explozia va lovi cu rapiditate. Dar efectele profunde ale Congresului au fost resimţite şi în celelalte ţări ale blocului, critica devenind de acum una dintre cele mai uzitate arme în lupta

[1] „Paradoxal, dar Congresul XX fusese *vinovat* – sublinia acelaşi C.M. Lungu (*1956. Explozia...*, p. 19) – de seismele care au zguduit blocul comunist la sfârşitul anului 1956. Din plan ideologic, criza sistemului s-a mutat în plan structural, ameninţând existenţa *lagărului socialist*".

dusă pentru schimbarea mentalităţii învechite de partid. Răspunsurile efective au fost însă extrem de variate, după cum sublinia şi Adrian Pop: „Reacţiile elitelor partidelor comuniste europene faţă de accelerarea cursului destalinizării au fost diferite, în funcţie de interesele şi obiectivele concrete urmărite de fiecare lider în parte: preluarea condamnării cultului personalităţii în intenţia blocării, pe ansamblu, a destalinizării (în Albania), reabilitări mai curajoase (în Polonia), sau doar parţiale (în Ungaria); încercări de tăgăduire a practicării cultului personalităţii (în Franţa), sau de acreditare a ideii că obiectivele destalinizării fuseseră deja realizate prin epurări ce au premers morţii lui Stalin (în România)”[1].

b) Criza poloneză din 1956

Imediat după dezvăluirile raportului Hruşciov, în martie 1956, liderul comuniştilor polonezi, B. Bierut, moare, deschizând, astfel, un aprig conflict la vârful partidului pentru preluarea puterii[2]. Lupta se va duce, după cum era şi firesc, între tabăra moscovită, venită la putere după anii 1948, reprezentată de Bierut, Hilary Minc şi Jakub Berman[3] şi cea creată în jurul fostului secretar general al Partidului Unit Muncitoresc Polonez, Wl. Gomulka, ce petrecuse anii epurării staliniste în arest la domiciliu. Eliberat în 1954 şi fiind uitate de acum acuzaţiile aduse de partid împotriva deviaţiei sale “naţionaliste”, Gomulka[4] va reintra pe scena politică poloneză, scenă în care atmo-

[1] Adrian Pop, op. cit., p. 55.

[2] „The death of the veteran Stalinist party chief Bolesl/aw Bierut on March 12, 1956, had ambivalent consequences. On the one hand, by opening a leadership gap, it fanned the current commotion; on the other hand, it spared Poland a wrenching struggle to remove him, such as was lacerating Hungary over Mátyás Rákosi at this time. Bierut’s successor as Communist party first secretary, Edward Ochab, sought a stance of balance and gradualism, further leashing the police, easing the inordinate investments in heavy industry, relaxing the pressure on Catholic believers, while condemning Gomulka for nationalism and insisting on preserving the Communists’ monopoly of power” (J. Rotschild, op. cit., p. 151).

[3] O opinie interesantă despre viziunea lui H. Minc, de pildă, asupra modalităţii instaurării comunismului în Polonia în lucrarea Krystynei Kersten, *The establishment of Communist rule in Poland, 1943-1948*, University of California Press, 1991, p. 168. Astfel, mişcările sociale şi, mai ales, problemele ce apăreau, la nivelul anului 1945, în rândul clasei muncitoare, erau utile, dar şi periculoase. Cu predilecţie, grevele, care nu puteau fi foarte uşor controlate, mai ales după ce ajungeau la o anumită amploare şi atingeau centre importante muncitoreşti.

[4] Interesant, pentru implicarea întregii familii în viaţa politica sub regim comunist, cât şi pentru perspectiva existenţei unei elite comuniste cu numeroşi membri de

sfera se schimbase radical. Era totuşi ţara în care Constituţia adoptată asemeni celorlalte din statele comuniste, în 1952, nu stipula principiul "rolului conducător" al Partidului comunist şi nici legătura indisolubilă cu Uniunea Sovietică.[1] Se asista, din ce în ce mai vizibil, ca şi în cazul societăţii ungare, pe care o vom analiza mai jos, la o renaştere a interesului opiniei publice faţă de politica şi viitorul statului.

Intelectualii polonezi începuseră căutarea unor noi principii şi dogme socialiste. Schimbarea din interior, promovată de discursul lui Hruşciov la Moscova, devenea cerinţa numărul unu a liberalilor din rândul conducerii partidului.

Un moment important se va consuma odată cu publicarea, în 1955, de către scriitorul comunist Adam Wazyk, a mult discutatului "Poem pentru adulţi", poezie în care se denunţau condiţiile inumane de viaţă ale poporului, minciuna atotguvernatoare, lipsa de dreptate. Revizionismul promovat se dorea însă a fi pus în aplicare "prin intermediul partidului", ceea ce a fost considerat, la început, de către oficiosul **Trybuna Ludu** ca reprezentând o "isterie infantilă", accepţia schimbându-se radical după derularea evenimentelor din februarie 1956.

Schimbările intervin în sânul ierarhiei partidului. Fostul ministru al Securităţii Publice (organism desfiinţat la sfârşitul anului 1954), responsabil pentru teroarea trăită de polonezi de după 1948, Stanislaw Radkiewicz, a fost îndepărtat pentru totdeauna din guvernul ţării. La 6 mai, Jakob Berman, persoana atât de influentă până de curând, a fost nevoit să demisioneze din postul de vice-preşedinte, dar şi din poziţia de membru al Biroului Politic.

În aceeaşi notă se înscrie şi înlocuirea Ministrului Afacerilor Externe, Stansilaw Skrzeszewski prin persoana lui Adam Rapacki. Dar, la prima vedere, schimbările păreau a fi numai de persoane şi mai puţin de orientare politică. Căci, înlocuitorul lui Bierut, Edvard Ochab, numit în fruntea Comitetului Central la 20 martie 1956, aparţine aripii staliniste a partidului polonez. „Noul lider, adept al

---

naţionalitate iudaică, a se vedea anecdotele citate de Jaff Schatz în *The generation: the rise and the fall of the Jewish communists of Poland*, University of California Press, 1991, p. 369. Conform acestuia, pentru Zofia Gomulka, implicată activ în politica de cadre la nivelul superior al partidului, cele mai des folosite expresii, pentru cei care erau meniţi a se deplasa în teritoriu cu sarcina propagării ideologiei comuniste în rândul maselor, erau: „Din păcate, tovarăşe, nu ai o înfăţişare potrivită!" sau, „Numele tău tovarăşe este bun, dar ... înfăţişarea lasă de dorit!"

[1] Omisiunea a fost înlăturată odată cu adoptarea amendamentului din ianuarie 1976.

liniei malenkoviene, cu toate că a încercat implementarea unui curent reformist moderat, nu a putut să oprească valul de nemulţumire din ce în ce mai crescut“ – sublinia şi profesorul de la prestigioasa universitate Oxford, David Priestland[1], într-o recentă şi interesantă istorie a comunismului

Populaţia aştepta foarte mult de la recentele schimbări şi, mai ales, aştepta vizibile modificări în ceea ce priveşte existenţa cotidiană. Realitatea este însă cu totul alta. Şi primele semne de nemulţumire vor izbucni în rândul muncitorilor din centrul industrial Poznan, la fabrica de locomotive şi maşini grele Zispo.

Aici, cu predilecţie în ziua de 28 iunie 1956, lucrătorii nu mai sunt de acord cu din ce în ce mai proastele condiţii de muncă şi viaţă, iar la întoarcerea delegaţiei de la convorbirile cu ministrul de resort, Jusliusz Tokarski, manifestanţii nu mai cer numai “pâine”, ci chiar şi “libertate”. Se ajunge până într-acolo încât revolta muncitorilor va trebui înăbuşită prin intervenţia armatei. Luptele de stradă au durat două zile (28-29 iunie) şi s-au soldat, conform cifrelor oficiale, cu 53 de morţi şi 300 de răniţi.

Răspunsul guvernului a fost imediat de a interpreta evenimentele de la Poznan ca o provocare direct comandată de “agenţii imperialişti”; **Pravda** mergea până într-acolo încât pomenea de incitările “agenţilor ostili” şi “legătura directă între evenimentele de la Poznan şi centrele de peste ocean care dirijează Războiul Rece”[2].

Dar asta era numai varianta oficială. În sânul partidului, atenţia era sporită de interpretarea, destul de corectă, a pericolului.

Edvard Ochab le-a perceput precum “a warning signal of a serious deterioration in the relations between the party and the working class ... [related to] the functioning of the party itself as well as the frequently faulty understanding of its leading role" – după cum se înregistrează într-un raport păstrat la Open Society Archive. Liderul partidului considera, în consecinţă, că era nevoie de o “decisive reorientation in the conceptualization and in the practical

[1] David Priestland, *The Red Flag: a history of communism*, Grove Press, 2009, p. 333.

[2] Evenimentele cu reale semnificaţii din vara anului 1956 pentru viitoarea transformare a căii urmate de partidul comunist polonez nu se opresc aici. Nu trebuie omis, de pildă, adevăratul pelerinaj în masă, 25-26 august, la Czestochowa, pentru a marca împlinirea a 300 de ani de la unul dintre cele mai importante miracole ale „Fecioarei negre”.

implementation of the leading role of the party"[1].

Dar prăpastia dintre membrii reformatori şi cei dogmatici ai partidului comunist polonez s-a adâncit în continuare, transformând revenirea lui Gomulka la putere într-o condiţie necesară pentru realizarea supravieţuirii sistemului însuşi. Mai ales că, la cea de-a VII-a Plenară a Comitetului Central al PMUP, din 28 iulie 1956, acuzaţiile formulate anterior împotriva lui Gomulka, Spychalski şi Kliszko, au fost retrase.

Astfel, în octombrie 1956 criza la vârf în partid a atins punctul său limită. Întoarcerea liderului altădată dezavuat a fost cerută acum atât de membrii de rând ai partidului, cât şi de grupurile de presiune din exteriorul acestuia. Se realizase un soi de coagulare a opiniei publice pro-Gomulka. Ca urmare, cu ocazia unei furtunoase şedinţe a Comitetului Central, ţinută la 19 octombrie 1956, veteranul Ochab renunţă la funcţie şi îi susţine candidatura lui Gomulka, care este ales în fruntea partidului, în ciuda tuturor rezervelor venite din partea sovietică. Dar, după cum arată studiul lui Oscar Halecki[2], "triumful personal al lui Gomulka, care a fost ales în 21 octombrie în postura de prim secretar al Comitetului Central şi care a avut în spate marea majoritate a noului Birou Politic şi Secretariat de partid, poate cu greu fi interpretată ca un triumf al naţiunii poloneze în lupta sa împotriva Moscovei". Mai degrabă, efectiv este vorba numai de un triumf personal. Căci, după cum definea un alt istoric personalitatea liderului comunist polonez (A. Szczypiorski, *The Polish Ordeal. The View from within*, Crown Helm, London, Camberra, 1982): "Gomulka a fost un prizonier al propriei sale doctrine, al structurii puterii, al sistemului stalinist de guvernare". Discursul său, din 24 octombrie 1956, a marşat pe una dintre ideile ce până atunci nu dăduseră niciodată greş – „strâns unit, cu clasa muncitoare şi întreaga naţiune, partidul va conduce Polonia pe o nouă cale a socialismului".

Noul lider a insistat imediat asupra necesităţii adoptării unei autonomii în ceea ce priveşte politica internă a ţării, dar a şi dat, în acelaşi timp, asigurări sovieticilor că Polonia rămâne în continuare un membru loial al Pactului de la Varşovia. Acţionând astfel a încer-

[1] BOX-FOLDER-REPORT: 46-4-214, "Polish Workers Commemorate their Past Struggles", autor J.B. de Weydenthal, 1981-7-7, Ţara: Poland; Subiect: Background Report/192.

[2] Oscar Halecki, "Poland", în *East Central Europe and the World: Developments in the Post-Stalinist Era*, Edited by St. D. Kertesz, University of Notre Dame Press, 1962, p. 53.

cat să demonstreze sovieticilor disponibilitatea sa de a rămâne credincios lagărului "democraţiilor populare", dar şi capacitatea de a-şi conduce poporul, chiar şi în condiţii de criză. Astfel, a reuşit să obţină, în schimbul rămânerii trupelor sovietice pe teritoriu polonez, avantaje economice şi financiare şi chiar o oarecare marjă de autonomie pentru propriul sistem.

Şi schimbările interne reprezintă paşi importanţi în ecuaţia reformei. Atmosfera de schimbare[1], de transformare este bine surprinsă într-un raport, din 27 octombrie 1959, trimis MAE de către oficialii români: „Ieri s-au ţinut, şi continuă şi astăzi şi mâine, şedinţe ale comitetelor voievodale la care se schimbă secretariatele. Primii secretari sunt aleşi alţii din gruparea nouă. Această *acţiune de curăţire* se face şi la sindicate şi la tineret. Şedinţele sunt furtunoase, aducându-se acuzaţii celor schimbaţi că sunt stalinişti. Epitetul de *stalinist* este aruncat tuturor celor ce trebuie scoşi din viaţa politică, iar *staliniştii* sunt caracterizaţi cei care nu sunt de acord cu lozincile antisovietice"[2].

Mai târziu, cu ocazia alegerilor din 20 ianuarie 1957, Gomulka promite populaţiei că, de astă dată, "vor vota şi nu numai vor merge la vot". Realitatea se înscrie oarecum în limitele promisiunii. Căci au existat acum 723 candidaţi care se confruntau pentru 459 de scaune, existând însă, în continuare, o singură listă. Alegerile nu au dat câştig de cauză în totalitate reprezentanţilor partidului comunist, acesta trimiţând în Sejm mai bine de jumătate din aleşi (51,7%, respectiv 238 de locuri).

Acum sunt recunoscute şi câştigă teren şi alte organisme

[1] O atmosferă vizibilă mai ales la nivelul societăţii civile şi, în special, în mediul intelectual. Definiţiile propuse, de pildă, de filosoful Leszek Kolakowski (*Ce e socialismul?*, 1957), pot fi reprezentative pentru noul curent: Socialismul nu este "o societate în care o persoană care nu a comis nici o crimă stă acasă şi aşteaptă poliţia. O societate în care o persoană e nefericită pentru că nu spune ceea ce gândeşte, şi o alta fericită pentru că nu spune ceea ce are în inimă. O societate în care o persoană trăieşte mai bine pentru că nu gândeşte deloc. Un stat ai cărui vecini blestemă geografia. Un stat care vrea ca toţi cetăţenii să aibă aceleaşi opinii în filosofie, politică externă, economie, literatură şi etică. Un stat al cărui guvern hotărăşte drepturile cetăţenilor săi, dar ai căror cetăţeni nu hotărăsc drepturile guvernului. Un stat în care există proprietate privată asupra mijloacelor de producţie. Un stat care se consideră a fi socialist pentru că a lichidat proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie. Un stat care totdeauna cunoaşte dorinţa poporului înainte de a-l întreba. Un stat în care filosofii şi scriitorii vorbesc la fel ca generalii şi miniştrii, dar totdeauna după ei. Un stat în care rezultatul alegerilor parlamentare este totdeauna previzibil. Un stat căruia nu-i place ca cetăţenii săi să citească numere mai vechi ale ziarelor".

[2] Documentul nr. 25, Varşovia către MAE, *1956, Explozia...* , pp. 106-107.

politice – Partidul Ţărănesc, Partidul Democrat, alături şi de un număr destul de important de "independenţi" (în total o opoziţie de doar 18,3%, dar totuşi opoziţie!). Cu un singur vot împotrivă, printre primele măsuri ale noului regim a fost investirea, la 27 februarie 1957, a Guvernului, avându-l în frunte pe Jozef Cyrankiewicz.

Reforma nu merge însă atât de departe cât se aştepta opinia publică, mai ales internaţională. Şi, situaţia se poate depista cel mai facil în ceea ce priveşte rolul promis a se multiplica al Sejm-ului, în continuare rămas mult în urma Comitetului Central al partidului. Speranţele de "eliberare" nu muriseră, dar nici nu se ridicau la înălţimea aşteptărilor.

Însă, emblematic pentru noul „curs" pe care l-a urmat partidul comunist în Polonia, inclusiv datorită crizelor interne, este tocmai personajul Wl. Gomulka. Un portret publicat de cunoscuta gazetă **The Times** (28 decembrie 1970), cu un titlu extrem de sugestiv: „The Man Who Meant Poland" poate fi extrem de ilustrativ: There were ironies aplenty in the situation. As every Pole knows, it was the «bread and freedom» riots of Poznan that carried Gomulka to power in 1956; he was heralded then as the man who could hold the country together. In his own cautiously individualistic way, Gomulka did just that. His 14 years in office are proof that he has retained the wily political acumen that led Poles to describe him as «The Maestro». No wonder that so many thoughtful Eastern Europeans have said: «To understand Poland, understand Gomulka».

That is easier said than done. Dour and ascetic, commonsensical and un imaginative, intensely secretive about his private life – his wife Zofia has never been interviewed – Gomulka is totally a product of Poland's experience with Socialism. He was born 65 years ago in the small industrial town of Krosno, the son of an oilworker who had returned to the homeland after failing as an emigrant to America. The family was poor; young Wladyslaw left school at 14 and became a locksmith and a Socialist almost simultaneously.

After World War I, he began to work as a Communist labor organizer and in 1932 received the first of his many jail sentences from a right-wing Polish government. All told, Gomulka has spent about ten years of his life in confinement or prison. When Warsaw surrendered to the Germans at the onset of World War II, Gomulka joined the resistance movement under the Soviet aegis. At war's end, he became First Secretary of the party and a minister in Poland's new Communist-dominated Government of National Unity. But Go-

mulka, an ardent nationalist as well as a Communist, soon ran afoul of the Stalinist tendencies in the Polish party. He had long insisted that his homeland must follow the «Polish road to Socialism», that it could not imitate the Soviet Union. He opposed collectivization and supported Tito. For this behavior he was forced to acknowledge «selfcriticism» in 1949 and was relieved of his posts. He was arrested in 1951 and remained a virtual prisoner until 1956, when the party, shattered by the Poznan riots, saved itself by choosing Gomulka to rebuild Polish Communism.

Initially hailed as a Red liberal, Gomulka proved to be far more complex than that easy description suggested. True, he brought about a period of liberalization in the late 1950s that, for a time, made Poland the most open of the East bloc nations. After he brought some Stalinists into the Politburo in 1959, he began gradually to snipe at the church and the intellectuals. Conditions reached their worst in 1968 after the suppression of the student demonstrations".

c) Revoluţia ungară

Încurajaţi de evenimentele din Polonia[1], în Ungaria izbucnesc numeroase revolte populare îndreptate împotriva conducătorului de tip stalinist M. Rákosi. Dar evenimentele vor căpăta în scurt timp o turnură extrem de dramatică.

S-a încercat, în prima fază imediat următoare raportului Hruşciov, impunerea unor schimbări de mai mică anvergură, care să liniştească opinia publică, dar şi să amelioreze condiţiile din ce în ce mai improprii de viaţă şi muncă ale proletariatului maghiar. Astfel, sovieticii îl vor sacrifica pe veteranul Rákosi, pe care îl vor învinui de toate greutăţile pe care le traversează ţara, înlocuindu-l cu adjunctul său, E. Gerö, la fel de detestat de către populaţie ca şi anteriorul, apoi cu Janos Kadar[2], care va prelua astfel conducerea partidului.

În 3-4 iulie 1953, este „catapultat" în funcţia de prim ministru

[1] Climatul central-european, dar şi reverberaţiile externe, în Johanna Cushing Granville, Raymond L. Garthoff, *The first domino: international decision making during the Hungarian crisis of 1956*, Texas University Press, 2004, cu precădere cap. II şi VI. De asemenea, pentru analiza crizelor, pe fiecare caz în parte, Grzegorz Ekiert, *The State Against Society: Political Crises and Their Aftermath in East Central Europe*, Princeton, 1996.

[2] O bine realizată prezentare a carierei politice a lui J. Kadar se păstrează la Open Society Archive – Box Folder Report 30-4-57, decembrie 1958, fond Ungaria, „The Career of Janos Kadar".

Imre Nagy, adept fidel al "noului curs", politică blamată din toate puterile de M. Rákosi. Doi ani mai târziu, în 1955, după experimentarea noii politici, Nagy este din nou îndepărtat, facţiunea stalinistă încercând să recapete controlul asupra partidului. Mai ales că semnalele ce parveneau de la Moscova păreau extrem de confuze, nefiind însă de nici un ajutor în încercarea de stopare a puternicului curent de schimbare ce scurtcircuita societatea şi partidul.

Atrăgându-şi în cei doi ani de guvernare tabăra intelectualităţii, Nagy se vede susţinut acum de către această puternică clasă socială, angajată în căutarea adevărului şi a căii juste în aşa-numita de către specialişti "revoltă a minţilor".[1] Partidul îşi trăia parcă ultimele clipe de agonie. Mai ales că schimbarea lui Rákosi cu adjunctul său, Erno Gerö[2] (18 iulie 1956, cu prilejul Plenarei C.C. al Partidului[3]), nu putea aduce deloc modificarea mult visată. Acesta încearcă doar să-şi întărească propria poziţie, prin măsuri punctuale, de genul reabilitării lui J. Kádár, fostul membru al Biroului Politic şi ministru de interne, sau prin reluarea bunelor relaţii cu Iugoslavia, sperând, în zadar[4], că

---

[1] Vezi, de exemplu, G. Aczel şi Tibor Meray, *The Revolt of the Mind*, New York, Praeger, 1959.

[2] Chiar dacă E. Gero, cel nou ales, a avut o vastă experienţă comunistă, testată şi în condiţii mai puţin improprii: conform lui Hugh Thomas (*La Guerre d'Espagne*, Robert Laffont, Paris, 1961), printre cominterniştii sosiţi în Spania s-a numărat şi E. Gero, „cumplitul maghiar (...) care lucrase destul timp la Paris, sub numele de Singer, acum chemându-se Pedro sau Gueré" (p. 224); „Guero, ungurul cu multe nume, a fost în fruntea acţiunilor de epurare din regiunea Cataloniei" (p. 623).

[3] O descriere interesantă a „loviturii machiavelice" încercată de Rakosi în ideea, iniţial, a discreditării lui Laszlo Rajk, apoi a lovirii, indirecte, a lui Janos Kadar, ca şi turnura ulterioară a evenimentelor în A. Pop, op. cit., p. 58: „În cele din urmă, a recurs la o lovitură machiavelică de teatru, prezentând, la 18 iulie 1956, în faţa unui CC siderat, înregistrarea *conversaţiei* pe care trimişii săi (Mihaly Farkas, Gabor Peter, Janos Kadar) o avuseseră, în noaptea de 7 spre 8 iunie 1949 cu Rajk – document ce incrimina metodele staliniste de extorcare a mărturisirilor practicate de Janos Kadar, pe atunci ministru de interne (şi fost prieten al lui Rajk!). Manevra, chiar dacă nu i-a asigura lui Rakosi supravieţuirea politică, a avut însă efectul scontat asupra lui Kadar care, din partizan al celor ce cereau vehement demisia şi pedepsirea celor vinovaţi de înscenarea procesului lui Rajk, a devenit, subit, un adept al *moderaţiei* în tratarea reabilitărilor".

[4] Poziţia pe care o va adopta I.B. Tito, odată cu aşa-numitele convorbiri cu reprezentanţii U.R.S.S. de la Brioni, noiembrie 1956, a dovedit, pe deplin, eşecul planurilor de apropiere iniţiale: „Este adevărat că în timpul convorbirilor noastre de la Brioni am fost de acord în ceea ce priveşte aprecierea că slăbiciunea guvernului Imre Nagy şi o serie de concesii făcute de acest guvern forţelor reacţionare au făcut să apară primejdia lichidării importantelor cuceriri socialiste din Ungaria"

apropierea de Tito[1] îi va îmbunătăţi considerabil imaginea internă. În octombrie 1956, Nagy a fost reprimit în partid, dar liderul său a refuzat să-i încredinţeze poziţia de premier. La 23 octombrie, sute de mii de cetăţeni au ieşit pe străzile Budapestei, manifestând împotriva regimului şi pro-Nagy[2]. Înspăimântat şi nemaiputând face faţă, Gerö cere ajutorul sovieticilor, declarând stare de urgenţă. Urmând ordinele liderului comunist, poliţia a tras asupra manifestanţilor paşnici[3]. Lucrurile scăpaseră

(Documentul nr. 77, „Scrisoarea lui Iosif Broz Tito către N.S. Hruşciov, Brioni, 8 noiembrie 1956", în *1956. Explozia...*, p. 233).

[1] O interesantă analiză a relaţiilor liderului iugoslav cu evenimentele din Ungaria – Johanna Granville, „Tito and the Nagy Affair in 1956", în **East European Quarterly**, Vol. 32, 1998.

[2] În general, între 10 şi 16 cereri au fost stipulate în manifestele care au circulat, în acele zile, sub formă dactilografiată sau tipărită, cea mai răspândită fiind cea de la Universitatea Politehnică, care a conţinut 14 puncte. Prezentarea lor demonstrează perspectiva spre care se dorea a se îndrepta mişcarea reformistă comunistă din Ungaria: „1. Convocarea imediată a unui Congres al M.D.P.; alegerea unor noi lideri ai partidului, constituirea unui nou Comitet Central. 2. Remanierea guvernului şi includerea tovarăşului Imre Nagy printre membrii săi. 3. Retragerea trupelor sovietice, în conformitate cu prevederile Tratatului de pace cu Ungaria. 5. Organizarea de noi alegeri generale pe baza votului secret şi cu participarea mai multor partide şi a unor noi candidaţi pentru Adunarea Naţională. 6. Reorganizarea economiei ungare cu sprijinul specialiştilor în domeniu şi folosirea zăcămintelor de uraniu ale ţării numai pentru nevoile naţiunii maghiare. Publicarea tratatelor economice internaţionale; revizuirea economiei centralizate. 7. Revizuirea, în întreaga industrie, a normelor de muncă impuse muncitorilor; stabilirea unui salariu care să asigure minimumul necesar existenţei; crearea unei autonomii în ceea ce priveşte organizarea muncitorilor în uzine. 8. Revizuirea sistemului de cote în agricultură; acordarea de asistenţă pentru micii proprietari agricoli. 9. Revizuirea sistematică a tuturor proceselor politice şi economice; amnistierea deţinuţilor politici nevinovaţi, reabilitarea lor juridică şi despăgubirea pentru daunele suferite. 10. Organizarea unui proces public în cazul Mihaly Farkas; deschiderea unei anchete asupra rolului jucat de Rakosi; întoarcerea deţinuţilor maghiari din Rusia. 11. Înlocuirea actualei steme naţionale – străină de tradiţiile poporului – cu cea din epoca lui Kossuth; restabilirea sărbătorilor naţionale la 15 martie şi 6 octombrie (inclusiv ca zile libere). Modificarea uniformei militare. 12. Libertatea totală de opinie şi libertatea presei. Înfiinţarea unui număr mai mare de ziare ale organizaţiei MEFESZ. Renunţarea la dosarele personale secrete, după comunicarea conţinutului lor celor interesaţi. 13. Statuia lui Stalin, simbolul tiraniei şi al asupririi, trebuie înlăturată fără întârziere. 14. Solidaritatea totală a maghiarilor." (apud Tibor Meray, *Budapesta 1956. Atunci şi după 44 de ani*, Editura Compania, Bucureşti, 2000, pp. 43-44).

[3] Ecoul evenimentelor ajunge departe şi devine un bun prilej de analiză a sistemului comunist şi, mai ales, a rolului jucat de U.R.S.S. în acest areal. Iată cum vede, din Franţa, filosoful Jean-Paul Sartre, evenimentele: „Necazul este că Armata socialismului a făcut măcar o dată să curgă sânge fără să fie câtuşi de puţin nevoie de

total de sub control, iar Comitetul Central nu mai putea rămâne, ca şi până acum în expectativă. Se hotăreşte înlăturarea lui Gerö, fiind propulsată o nouă conducere în care erau cuprinşi şi Nagy, dar şi recent reabilitatul Kádár. Emisarii Kremlinului, Mikoian şi Suslov, alături de ambasadorul sovietic în Ungaria, Iuri Andropov, se grăbesc în a califica gestul chemării armatei sovietice ca o teribilă greşală şi îl asigură pe Nagy şi pe apropiaţii acestuia că Uniunea Sovietică nu se va amesteca în afacerile interne ale "ţării prietene". După depunerea jurământului, din funcţia de prim-ministru, Nagy a anunţat debutul unui vast program de democratizare a statului. Presat de cererile venite mai ales de jos, noul lider va fi nevoit să lărgească bazele guvernării sale prin acceptarea principiului pluralismului politic. După cum a arătat, într-o minuţioasă analiză istoricul Gyorgy Litvan[1], cel puţin patru curente politice au fost vizibile în scurta „viaţă" a noii Ungarii de după 23 octombrie: socialismul reformator, care l-a avut ca reprezentant de frunte pe Imre Nagy însuşi; naţional-democraţia – o posibilă emblemă fiind conducătorul Partidului Naţional Ţărănesc, Istvan Bibo[2]; creştin-conservatorismul – cardinalul Joszef Mindszenty; extrema dreaptă.

---

asta: în Ungaria, chiar acum câteva zile, la prima sa intervenţie. Când ne gândim la ziua de 4 noiembrie, uităm cu totul de acea noapte de 23 spre 24 octombrie, când, la chemarea lui Gero, comandamentul sovietic a acceptat să-şi trimită trupele împotriva mulţimii. Nimeni nu are curajul azi să pretindă că atunci a fost vorba de un *puci fascist*. Chiar domnul Waldeck Rochet [se face referire la un articol publicat de acesta în **L'Humanite**, n.n.] mărturiseşte că primele tulburări au arătat *nemulţumirea legitimă* a muncitorilor.... Kadar şi astăzi încearcă să justifice evenimentele din 4 noiembrie, dar nu pomeneşte nimic de cele din 23 octombrie... Acţiunea comandourilor fasciste, linşajele, alunecarea spre dreapta, toate faptele mai mult sau mai puţin interpretate de care fac caz cei doi [referire atât la articolul primului ziarist deja citat, dar şi la un altul, publicat în **France Nouvelle**, sub semnătura lui Garaudy, n.n.], s-au petrecut după 24 octombrie. Se încearcă astfel justificarea celei de-a doua intervenţii, dar nu voi obosi să repet: la prima trebuie să ne gândim mai întâi, de ea trebuie să vorbim întotdeauna". (Jean Paul Sartre, *Le Fantome de Staline*, Les Temps modernes, ianuarie 1957. Epitele de *fascist* utilizate de Sartre fac referire la imaginea propagandistică lansată de puterea comunistă, conform căreia asemenea elemente fasciste, violente, s-au aflat în fruntea manifestaţiilor din Ungaria şi, tocmai datorită lor, a fost atât de necesară intervenţia trupelor sovietice!

[1] Gyorgy Litvan, „Research and Discussion on 1956 in presentday Hungary", în *Hungary 1956*, Paula Hihnalla şi Olli Vehvilainen editori, Tampere, 1995, pp. 9-10.

[2] Foarte interesantă ni se pare o afirmaţie a lui I. Bibo cu privire la această nouă Ungarie pe care doreau să o clădească: „Ungaria nu intenţionează să adopte o politică antisovietică. Mai mult, intenţia sa este de a coexista într-o comunitate de naţiuni est-europene libere, al căror obiectiv să fie orgaizarea vieţii pe baza principiilor de libertate, dreptate şi o societate fără exploatare" (Agnes Heller, Ferenc Feher, *De la Yalta...*, p. 54).

La sfârşitul anului 1956, Ungaria a încetat să mai fie o democraţie populară[1] efectivă şi se îndrepta vizibil spre un sistem multipartinic. În această situaţie, Moscova nu mai putea rămâne neutră. Reuşeşte să-l liniştească pe Nagy, prin declaraţia din 30 octombrie prin care îşi pronunţă adeziunea la principiul deplinei egalităţi în relaţiile existente între patria socialismului şi ţările democraţiilor populare. Dar, ameninţată de pierderea totală a influenţei sale în Ungaria (în care Nagy gândise înfiinţarea unui "consiliu militar-revoluţionar" care să gestioneze forţele armate naţionale), Uniunea Sovietică hotărăşte să intervină direct şi să restaureze vechea ordine. Evenimentele se precipită. La 31 octombrie, Nagy anunţă debutul negocierilor pentru retragerea Ungariei din Pactul de la Varşovia, iar, la 1 noiembrie, statul ungar îşi proclamă neutralitatea. O nouă Ungarie prindea, încetul cu încetul, contur. Sistemul sovietic al sateliţilor din Europa Răsăriteană se găsea din nou în pericol.

Puterea de la Kremlin se găsea în faţa unei destul de complicate dileme: să rămână pe poziţii, fără a interveni, riscând, astfel, ca situaţia din spaţiul est-central european să evolueze contrar intereselor ei strategice sau, respectiv, să intervină, demonstrând, încă o dată am spune noi, că recent reclamata independenţă a unui stat din sfera sovietică (în cazul de faţă, Ungaria) nu era, deloc, o realitate!

Sovieticii au ales calea reacţiei, dar nu fără a se „consulta", cel puţin la nivelul simplu de imagine de propagandă, cu ceilalţi camarazi din zona comunistă.[2] Timpul părea că nu trebuia deloc să fie pierdut – „salvarea" socialismului devenise un fel de bătălie contracronometru pentru liderul de la Kremlin. În numai două zile (1-3 noiembrie), N.S. Hruşciov s-a întâlnit, la Brest, cu o delegaţie poloneză; la Bucureşti, cu reprezentanţi ai P.C.R. (Gh. Gheorghiu-Dej) şi, respectiv, ai P.C.C. (Antonin Novotny); la Sofia – cu membrii de frunte ai P.C.B. S-a mers chiar mai departe, fiind consultaţi şi tovarăşii chinezi!

După decizia generală – conform căreia în Ungaria se părea că

[1] Într-un discurs oficial, Imre Nagy insista a oferi o nouă definiţie a sistemului corupt, pe care dorea, astfel, să-l schimbe: Democraţia populară "a fost evident înlocuită cu o dictatură de partid, care nu se bazează pe membrii de partid, ci pe dictatura personală, şi care încearcă să facă din aparatul de partid, şi prin aceasta din membrii de partid, o simplă unealtă a acestei dictaturi".

[2] O soluţie pe care o va mai folosi Uniunea Sovietică şi câţiva ani mai târziu, cu prilejul unei alte crize de proporţii, respectiv cea generată în complicatul context al anului 1968!

situaţia se îndrepta spre o „contrarevoluţie”[1]. La 4 noiembrie, trupele Kremlinului au atacat garnizoanele şi unităţile militare loiale guvernului Nagy. Acesta, părăsit şi de Kádár (care a plecat din Budapesta, profitând pentru a înfiinţa, la 4 noiembrie, un “guvern revoluţionar al muncitorilor şi ţăranilor”) va găsi adăpost, alături de apropiaţii săi, în ambasada Iugoslaviei (până la 22 noiembrie), apoi, la ieşirea din ambasadă, grupul Nagy a fost reţinut de câţiva membri ai trupelor de securitate sovietice şi transportat în România[2]. Acolo, echipa Nagy a fost supusă unor vaste interogatorii, totul culminând cu pseudo-procesul de la Budapesta, din iunie 1958, în urma căruia Nagy şi câţiva dintre aliaţii săi au fost condamnaţi la moarte şi executaţi.

“Într-o lume în care superputerile colaborau cinic, iar cauzele radicale îşi trădau de atâtea ori ţelurile originale, unde mişcările cu mesaj emancipat degenerau în diferite specii de tiranii conservatoare şi fundamentaliste, evenimentele din octombrie din Ungaria, cu caracteristicile «noii lor republici» socialiste (radical democratică şi auto-instituită), apare curat şi promiţător” – Ferenc Fehér şi Agnes Heller.[3]

Şi, astfel, în ciuda pacificării, care preia uneori şi aspecte forţate, regimul Kádár devine unul dintre cele mai urâte de societatea maghiară. Înăbuşirea revoltei a costat foarte mult. De abia începând cu perioada de după anului 1961 comuniştii maghiari au putut promova o strategie internă mai puţin represivă. Startul politicii de reconciliere naţională, dat cu ocazia celui de-al VIII-lea Congres al comuniştilor din Ungaria, ţinut în noiembrie 1962, a coincis şi cu debutul noii orientări economice centrate spre creşterea nivelului de trai, prin încurajarea iniţiativei private şi tolerarea micilor bussines-uri. Primind “binecuvântarea” liderului moscovit N.S. Hruşciov şi titulatura ironică de “gulaş socialist”, perioada de destindere a fost marcată de momentul martie 1963, când a fost declarată amnistia generală.

Însă revoluţia maghiară avea să aducă o schimbare majoră cel puţin în modul de acţiune-reacţiune a liderilor şi a partidelor comuniste din zonă: „a eliminat pentru totdeauna – subliniază aceiaşi Agnes Heller şi Ferenc Feher – ideea caracterului indestructibil al re-

[1] Veljko Micunovic, *Moscow Diary*, Londra, 1982, p. 133.

[2] „Imre Nagy şi ceilalţi au decolat spre o destinaţie necunoscută, undeva în Ungaria sau poate în România, pe care ruşii au implicat-o în *afacerea Nagy*”, V. Micunovic, op. cit., p. 170.

[3] F. Fehér, A. Heller, *Hungary 1956 Revisited: The Message of a Revolution – A Quarter of a Century After*, London, George Allen, 1983, p. 150.

gimurilor sovietice din interior. Aceasta a fost prima consecinţă a revoluţiei ungare, care poate fi considerată cu adevărat şi fără exagerare istorică pe plan internaţional"[1].

Reacţii la nivelul blocului comunist răsăritean

Evenimentele produse în Polonia şi Ungaria au trezit reacţii diferite în ţările blocului democraţiilor populare. Chiar şi conducerea de la Moscova a sesizat importanţa momentului. Hruşciov a hotărât, în consecinţă, organizarea, la Moscova, a unei mari conferinţe a tuturor partidelor comuniste, tocmai pentru a impune un sentiment al unităţii în rândul membrilor mişcării comuniste. Discursul său, din 11 iulie 1957, poate să devină emblematic pentru identificarea noului context şi, mai ales, pentru strategia ce trebuia urmată de atunci încolo: „Ce vrem noi? Vrem unitate, strângerea rândurilor şi concentrarea forţelor. Există, desigur, căi diferite, tovarăşi. Dar printre aceste căi diferite, există o cale generală şi celelalte sunt precum ştiţi, ca nişte afluenţi ai unui mare fluviu. În acelaşi fel, există diferenţele specifice, însă o singură cale, cea marxist-leninistă".

În **Cehoslovacia**, conducătorii partidului comunist s-au ridicat încă din primele momente împotriva acestora, presa pragheză calificându-le drept "contra-revoluţionare". Mişcările din Budapesta au servit aici ca un "fericit" pretext de întărire a vigilenţei poliţieneşti şi de a înăbuşi, ca urmare, orice încercare de critică a sistemului. Statul se declara un fidel al cauzei sovietice, nepermiţând nici măcar existenţa pluralismului de opinii vizavi de probleme de genul interpretării stalinismului ca subsistem comunist, evaluarea experienţei iugoslave, teoria centralismului versus cea a policentrismului sau natura revoltei maghiare şi justificarea intervenţiei armatei sovietice.

Liderul cehoslovac A. Novotny, într-o declaraţie comună, semnată alături de omologul său est-german, W. Ulbricht, vorbeşte chiar de "prietenia de necontestat" dintre U.R.S.S. şi ţara sa, aprobând în totalitate intervenţia sovietică în Ungaria şi făcând apel la vigilenţă "proletară". La 22 ianuarie 1957, conducătorii cehoslovaci semnează o declaraţie prin care se pun bazele frontului pro-sovietic necondiţionat. Aliaţii se redefineau şi în noile şi frământatele condiţii de postcriză. Şi, totuşi, strânşi sub drapelul sloganului fidelităţii necondiţionate, membrii Partidului Comunist Cehoslovac nu vor ezita să ia şi proprii iniţiative pe plan ideologic sau de afaceri interne. Astfel, în

[1] Agnes Heller, Ferenc Feher, *De la Yalta la glasnost*, Timişoara, 1993, p. 51.

noiembrie 1957, după moartea preşedintelui Antonin Zápotocky (13 noiembrie 1957), îl numesc pe Novotny şi în funcţia de preşedinte al Republicii, permiţându-i să-şi păstreze şi poziţia de lider al partidului. "Din punct de vedere politic, este oportun a confunda într-o singură persoană funcţia de şef de stat cu cea de conducător de partid", declara în acele momente primul ministru Viliam Siroki în plenul Parlamentului. Şi asta într-o epocă în care conducerea de tip colectiv mai domina încă ideologia moscovită.

În aceeaşi tabără a fidelilor susţinători se înscrie şi guvernul de la Sofia. În **Bulgaria**, partidul comunist local este cel care relansează cuvântul de ordine potrivit căruia "atitudinea faţă de U.R.S.S. şi faţă de partidul sovietic este criteriul şi piatra de încercare a internaţionalismului proletar". Liderul bulgar T. Jivkov îşi baza legitimitatea politică tocmai pe "noul curs" deschis de discursul lui Hruşciov din 1956. În acelaşi an, el organizase eliminarea veteranului V. Cervenkov din poziţia de numărul unu din partid. La plenara din aprilie 1956 se creează şi mitul conform căruia Jivkov reprezintă noua faţă a conducătorului comunist. Dar lupta dintre fracţiunile Jivkov-Cervenkov va mai dura câţiva ani, până la cel de-al XXII-lea Congres al P.C.U.S., din 1961, când s-a creat cadrul efectiv de începere a destalinizării în sânul ţărilor blocului comunist. Congresul VIII al Partidului Comunist Bulgar a reprezentat adevăratul triumf al lui Jivkov, moment în care unul dintre cei mai cunoscuţi oponenţi ai săi, conservatorul premier Anton Iugov, participant fervent la epurările din anii '50, pierde toate poziţiile din partid şi guvern.

În **Albania,** situaţia se prezenta, în mare, în aceleaşi linii. Conducătorii partidului comunist au putut răsufla uşuraţi. Presiunea Moscovei ce viza reapropierea micului stat de Iugoslavia şi începutul procesului de reabilitare a "titoistului" K. Dzodze încetase, odată cu evenimentele din 4 noiembrie 1956, să se mai facă resimţită la aceeaşi intensitate. Enver Hoxha primeşte chiar invitaţia, extrem de onorantă, de a fi publicat în primele numere ale **Pravdei**, apărute după mişcarea maghiară. Prilej cu care liderul comunist albanez foloseşte înalta tribună de presă pentru a-i ataca pe "cei care pretind că au inventat noi forme de socialism şi refuză să se inspire din experienţa sovietică".

În aceeaşi linie ca şi în cazul bulgar, declaraţiile de sprijinire a taberei sovietice au fost urmate pe plan intern de o acutizare dramatică a măsurilor de represiune asupra neobedienţilor. Printre cele mai spectaculoase de acest gen se înscrie condamnarea şi executarea a

trei conducători titoişti: Liri Gega, membră a Biroului Politic, generalul Dale Ndreu şi Petro Buli.

Dar situaţia va evolua, poziţia lui Hoxha schimbându-se odată cu trecerea timpului. În iunie 1959 Hruşciov, însoţit de mareşalul Malinovski, vizitează Tirana, moment de mare sărbătoare naţională şi de manifestare a prieteniei ruso-albaneze. Mulţumit, conducătorul sovietic măreşte ajutorul economic către această ţară ce părea aliatul fidel. Şi nu numai atât, se revalorizează şi poziţia sa strategică, liderul de la Moscova considerând-o o excelentă bază de rachete în cazul în care Grecia sau Italia ar fi permis Statelor Unite să-şi instaleze pe teritoriile lor baze omologe. Însă norii apar extrem de repede, chiar odată cu venirea toamnei aceluiaşi an 1959. Ruptura chino-sovietică trezea unele reacţii şi la Tirana. La începutul anului următor, ianuarie 1960, Mikoian întreprinde o vizită secretă în capitala Albaniei care se pare că devine factorul declanşator în perturbarea relaţiilor bilaterale dintre cele două state comuniste. Cu această ocazie, o parte destul de semnificativă din rândul membrilor de partid de top (contra-amiralul Mazo Como, preşedintele Comisiei de control Kotcho Tashko, ş.a.) protestează contra orientării de-acum evidente pro-chineze a liderului Hoxha. Conducătorul albanez nu se sperie însă de dezaprobarea, vizibil cu acordul Kremlinului, a poziţiei sale şi reacţionează rapid, înlăturându-şi opozanţii din sânul Comitetului Central.

Urmează participarea liderului moscovit la Bucureşti, la Congresul Partidului Comunist Român, ocazie cu care se lansează un nou atac împotriva "naţionalismului", "aventurismului" şi "troţkismului" declanşat de Mao în China comunistă. Singurul delegat care se va ridica în sprijinul comuniştilor chinezi va reprezenta Albania – Hysni Kapo, el subliniind maniera de-a dreptul pucistă de înfierare a unor tovarăşi de drum. Reacţia de răspuns nu se lasă prea mult aşteptată. Astfel, la 13 august 1960, liderul albanez este convocat la Moscova, dar acesta, cel mai probabil cu acordul Pekinului, declină invitaţia. Puţin după aceasta soseşte în capitala albaneză o misiune de aplanare a situaţiei, în frunte cu Maurice Thorez. Gradul sporit de tensiune existent între cele două state comuniste devine din ce în ce mai sesizabil odată cu întâlnirea Adunării Generale a Naţiunilor Unite din septembrie 1960. Hruşciov se afişează în compania tuturor liderilor din ţările Europei Răsăritene, numai delegatul albanez – Mehmet Shehu – a fost totalmente boicotat. Cu toate acestea, la începutul lunii noiembrie 1960, Shehu şi Hoxha se deplasează la Moscova pentru a participa la cea de-a doua conferinţă mondială a celor 81 de partide

comuniste şi muncitoreşti. În luarea sa de poziţie, din 16 noiembrie, liderul albanez îl va ataca destul de evident pe Hruşciov, susţinând că acesta deţine cea mai mare parte a vinei de a fi destabilizat, prin lansarea campaniei de destalinizare, unitatea lumii comuniste. Scandalul intervine însă odată cu deschiderea discuţiilor cu privire la raporturile sovieto-albaneze. Hoxha declară că partea sovietică a încercat să se răzbune pe albanezi pentru poziţia lor pro-chineză, refuzând să le mai livreze cele 10 000 de tone de grâu promise pentru a depăşi extraordinara perioadă de secetă ce o traversase ţara. "Aceasta este o presiune intolerabilă" - a declarat cu această ocazie Hoxha. Şi a continuat pe un ton deosebit de dur: "În timp ce şobolanii sovietici au ce mânca, poporul albanez moare de foame...". Delegaţiile partidelor frăţeşti dezaprobă luarea de poziţie a Tiranei şi, ca o consecinţă, reprezentanţii albanezi părăsesc întâlnirea.

Sfidarea continuă printr-o lovitură dură prilejuită de sărbătorirea, cu mare fast, în toate oraşele albaneze, la 21 decembrie 1960, a aniversării naşterii lui Stalin. Ca răspuns, Moscova începe "blocada" economică. La începutul anului 1961, specialiştii sovietici au fost rechemaţi în ţară, negocierile economice întrerupte. Criticile nu încetează nici cu ocazia congresului partidului albanez, din februarie 1961, când delegatul sovietic – Petru Pospelov – înfierează dogmatismul şi sectarismul apărut în sânul unor partide frăţeşti, lansând un nou apel la unitatea taberei comuniste. Congresul îi răspunde însă, aclamând numele lui Stalin. Ruptura se întrezărea din ce în ce mai evident. Pe 26 aprilie, primul vice-preşedinte al Consiliului de Miniştri, Al. Kosâghin îl anunţă pe liderul albanez de încetarea acordării ajutorului economic. Albanezii ripostează contra a ceea ce numesc de acum încolo "extensia divergenţelor ideologice în domeniul economic, politic sau militar". Înainte de deschiderea oficială a celui de-al XXII-lea Congres al P.C.U.S. le adresează participanţilor o scrisoare în care denunţă "acţiunile brutale antimarxiste ale lui N. Hruşciov şi grupului său". Albania intra pe un drum nou, devenind din fidel camarad, opozant.

În România, sub influenţa evenimentelor petrecute în Ungaria (1956), regimul de la Bucureşti a luat şi o serie de măsuri pentru a îmbunătăţi situaţia generală: mărirea salariilor pentru muncitori şi intelectuali, a burselor pentru studenţi, desfiinţarea cotelor obligatorii în cereale. În plus, încă din mai 1955, Gheorghiu-Dej iniţiase discuţii cu membrii Biroului Politic al C.C. al P.M.R., vizând retragerea trupelor sovietice. Măsura va intra în vigoare, după multe tatonări ale

părţii române pe lângă conducerea de la Moscova, la 24 mai 1958, cu prilejul Consfătuirii Comitetului Politic Consultativ al statelor membre ale Tratatului de la Varşovia, desfăşurată la Moscova. Dincolo de orice speculaţii şi interpretări, rămâne faptul că România a fost singura ţară socialistă din care s-au retras trupele sovietice.

Din septembrie 1958, la cererea C.C. al P.M.R., conducerea de la Moscova a început să-şi retragă consilierii din România (cu excepţia câtorva specialişti militari), iar autorităţile române au putut acţiona mai relaxat, începând un proces de reconsiderare a tradiţiilor şi valorilor naţionale, de deschidere spre Occident.

Partidele comuniste păreau a intra, mai mult sau mai puţin, fericit sau facil într-o altă etapă. Etapă în care construirea „lagărului socialist" căpăta aspectul unei clădiri aproape finalizate. Declaraţia partidelor comuniste şi muncitoreşti din 1960 lansase, de altfel, definiţia noului sistem: „lagărul socialist este o comunitate socială, economică şi politică de popoare libere, suverane, unite prin legături strânse de solidaritate internaţională socialistă, prin interese şi scopuri comune şi care păşesc pe calea socialismului şi comunismului. Călăuzindu-se după principiile egalităţii depline în drepturi, avantajului reciproc şi întrajutorării tovărăşeşti, statele socialiste perfecţionează colaborarea economică, politică şi culturală multilaterală, ceea ce corespunde atât intereselor fiecărei ţări socialiste, cât şi intereselor lagărului socialist în ansamblul lui"[1].

Între liberalizare şi „Primăvara de la Praga"

Partidul comunist din **Ungaria**, după 1956, având atât de vie lecţia evenimentelor din noiembrie, a încercat din răsputeri să îşi câştige aliaţi, cel puţin pe fronturile ideologice. Emblematică poate fi, de pildă, întâlnirea dintre J. Kadar şi Zhou Enlai, premierul chinez, ce a avut loc la 16 ianuarie 1957, la Budapesta. Concluzia rămâne, bineînţeles, circumscrisă contextului: "the situation [in Hungary] could not have been solved without the Soviet troops"[2].

Ungaria devine una dintre cele mai liberalizate ţări ale blocului est-european. Liderul comunist J. Kádár dă, în 26 decembrie 1961, într-un articol al **Pravdei**, semnalul celui de-al treilea "dezgheţ" al

[1] Apud Mihai Retegan, Alesandru Duţu, *Război politic în blocul comunist. Relaţii româno-sovietice. Documente*, volumul II, Editura Tritonic, Bucureşti, 2004, p. 16.
[2] Documentul integral, în format electronic, la http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB76/doc12.pdf

regimului maghiar.[1] Tema este extrem de clară: "Despotismul nu reprezintă un fenomen propriu al socialismului". Politica sa de liberalizare se centrează pe trei componente, şi anume: agrară, şcolară şi, respectiv, administrativă. Acestea vizau, în mare, eliminarea discriminării în lumea satelor, în intrarea în învăţământul superior, cu predilecţie, sau în accederea în posturi de conducere în aparatul administrativ. Pe ansamblu, între anii 1962-1963 raporturile dintre comunişti şi necomunişti deveniseră mult mai destinse. Congresul VIII al Partidului Comunist Maghiar, ţinut în noiembrie 1962, confirmă aceste noi tendinţe. O oarecare deschidere se întrezăreşte: vizita secretarului general al O.N.U., U Thant, la Budapesta (iulie 1963), acordul cu Vaticanul (septembrie 1964).

Până în debutul anului 1961, în **Cehoslovacia** destalinizarea se limitase doar la simple gesturi şi luări de poziţie. Chiar dacă fusese înfiinţată încă din 1956 o comisie de revizuire a proceselor staliniste din perioada anilor 1949-1952, nu se întreprinsese nimic direct privind reabilitarea celor care căzuseră victime valului de teroare. Lupta la vârful conducerii partidului comunist cehoslovac se ducea între un Gottwald din ce în ce mai îmbătrânit şi un Novotny care încerca să-şi demonstreze constant aderarea fără condiţii la "noul curs" al Moscovei lui Hruşciov. Ultimul încearcă şi reuşeşte să-şi impună punctul de vedere. Noua constituţie a ţării, adoptată în 1960, dă republicii, prima din blocul ţărilor comuniste, titulatura de "socialistă", consacrând subordonarea Slovaciei de puterea pragheză.

Măsurile de "dezgheţ"[2] încep să-şi facă şi acolo apariţia. La 22 august 1963, Înalta Curte de Justiţie anunţă public decizia reabilitării lui Slansky, Clementis şi a unui grup ce număra alte 70 de persoane condamnate în timpul terorii staliniste. Dar se asistă doar la o destalinizare fictivă, căreia îi cad victime persoane cum sunt cele de genul ministrului de interne dintre anii 1953-1961, Rudolf Baràk, cel care ocupase şi funcţia de preşedinte al comisiei de cercetare a proceselor din anii '50 – îndepărtat din funcţiile de partid (membru al Biroului Politic) şi de stat şi condamnat la 15 ani închisoare, în aprilie 1962, dar sub acuzaţia de deturnare de fonduri şi sabotaj economic.

---

[1] Specialiştii consideră că se mai poate vorbi de asemenea perioade în istoria Ungaria, în 1953, respectiv 1956.

[2] Un detaliat studiu, centrat mai ales pe sursele interne ale viitoarei Primăveri de la Praga, Galia Golan, *The Czechoslovak Reform Movement: Communism in Crisis, 1962-1968,* Cambridge University Press, 1971.

Cehoslovacia se deschidea şi înspre Occident[1]: în septembrie 1963, ministrul de afaceri externe, Vaclav David, va întreprinde o vizită la Londra, iar începând cu anul 1963 agenţiile occidentale de turism îşi vor sfătui proprii clienţi "să viziteze Cehoslovacia". În august 1967, în ciuda protestelor venite de la Moscova şi Berlin, Cehoslovacia semnase un tratat economic pe doi ani cu Germania Federală.

Apogeul a fost rapid urmat şi de primele semne ale crizei regimului. Curentul reformist, pornit din rândul scriitorilor se va extinde rapid şi la alte pături sociale. Reprezentative, cel puţin la capitolul programatic, rămân câteva texte, purtând fie semnătura scriitorului Ludvik Vaculik, cum este discursul ţinut în plenul Congresului Uniunii Scriitorilor, Cehoslovacia, 1967: "Aşa cum nu mă simt foarte sigur într-o situaţie cultural-politică pe care se pare că regimul o poate conduce spre o stare de conflict, nu mă simt sigur nici ca cetăţean în afara acestei încăperi, în afara acestui teren de joacă. Nu mi se întâmplă nimic, şi nici nu mi s-a întâmplat nimic. Acest gen de lucruri nu se mai fac. Ar trebui să fiu oare recunoscător? Mă tem că nu. Nu văd nici o garanţie fermă. E adevărat că văd o activitate mai corectă în tribunale, dar judecătorii ei înşişi nu văd nici o garanţie riguroasă. Văd o activitate mai bună la biroul procuratorii publice, dar au procurorii generali garanţii şi se simt ei în siguranţă? Dacă vreţi, aş intervieva bucuros câţiva pentru presă. Credeţi că se va publica? Nu mi-ar fi frică să-l intervievez nici pe Procurorul General şi să-l întreb de ce oameni pe nedrept condamnaţi şi reabilitaţi nu-şi recâştigă drepturile iniţiale ca pe un fapt firesc, de ce comitetele naţionale nu se grăbesc să le înapoieze apartamentele ori casele – dar nu se va publica. De ce n-a cerut nimeni clar scuze acestor oameni, de ce ne tocmim cu ei în privinţa banilor? De ce nu putem trăi unde dorim? De ce nu pot croitorii pleca pe trei ani la Viena şi tipografii pe treizeci de ani la Paris, şi să se întoarcă fără a fi consideraţi criminali?". Sau cele proclamate în *Două mii de cuvinte pentru muncitori, ţărani, oameni de ştiinţă, artişti şi toţi ceilalţi* (iunie 1968) şi preluate de săptămânalul Uniunii Scriitorilor, **Litterarni Listy**: "Mai presus de toate, noi ne opunem ideii, dacă aceasta va apărea, că se poate ajunge la vreun fel de renaştere democratică fără comunişti sau împotriva lor. Ar fi nedrept şi

[1] Pentru mişcarea din Cehoslovacia, recomandăm lucrarea lui Vladimir V. Kusin, *The Intellectual Origins of the Prague Spring: The Development of Reformist Ideas in Czechoslovakia 1956-1967,* Cambridge University Press, 1971.

nerezonabil. Comuniştii deţin organizaţii bine structurate şi noi trebuie să sprijinim aripa progresistă din sânul acestora...

Partidul Comunist Cehoslovac se pregăteşte pentru congresul care va alege noul Comitet Central. Să cerem să fie unul mai bun decât cel de azi. Dacă Partidul Comunist spune că vrea să-şi sprijine în viitor poziţia conducătoare pe încrederea cetăţenilor şi nu pe forţă, să credem cât de mult putem în oamenii pe care acum şi-i trimit ca delegaţi la conferinţele regionale şi raionale".

O simplă pană de curent, produsă în seara zilei de 31 octombrie 1967 la căminele studenţeşti pragheze va declanşa manifestaţii sub lozinca cu profund subtext politic: "Vrem lumină!".

Schimbările se produc. La 5 ianuarie 1968, liderul comunist slovac Alexander Dubcek îi succede în funcţia de prim-secretar al Partidului Comunist Cehoslovac lui A. Novotny. Era, în fond, o cedare din partea aripii dure a partidului[1] şi înţelegerea, peste ani, că un sistem impus nu putea funcţiona, decât, cel puţin, dacă ar fi fost "adaptat" la condiţiile date[2]. „The crisis (of 1968) was in large part

[1] Vezi. Michelle Parks, John L. Moore, *The Soviet Union*, Congressional Quarterly Inc., 1986.

[2] Mostre din discursurile promovate de Dubcek pot sta mărturie: 1. (Articol publicat în **Pravda** - ediţia din Bratislava, 31 decembrie 1967): "Trăim timpuri de cotitură ale istoriei, timpuri ale unei tranziţii către o nouă fază a societăţii socialiste... Deci trebuie să declarăm război oricărui tip de subiectivism şi să oprim încercarea partidului de a-şi extinde influenţa asupra societăţii prin folosirea unor metode bazate pe constrângere şi dominare". 2. Discurs radiodifuzat, 1 februarie 1968: "Partidul există pentru poporul muncitor, el trebuie să trăiască nu deasupra şi nici în afara societăţii, ci să facă parte integrantă din ea. Democraţia nu reprezintă numai dreptul şi posibilitatea de a-ţi exprima opinia, ci şi faptul de a se ţine cont de această părere de către putere, posibilitatea ca fiecare să participe în mod real la luarea deciziilor". 3. Discurs televizat, 18 iulie 1968: "După mulţi ani, în ţara noastră s-a creat o atmosferă în care oricine poate să-şi exprime opinia public şi fără frică, deschis şi cu demnitate, şi, astfel, să se convingă dacă atât cauza acestei ţări, cât şi cea a socialismului este cauza noastră, a tuturor. Printr-o politică deschisă şi cinstită, printr-o eliminare sinceră şi onestă a reziduurilor din anii trecuţi, partidul nostru îşi redobândeşte treptat încrederea greu zdruncinată. O spunem deschis, calm dar hotărât, că înţelegem ce se află acum în joc: nu există altă cale decât ca oamenii acestui partid să-şi asume transformările profunde, democratice şi socialiste din viaţa noastră. Nu vrem să renunţăm la nici unul din principiile pe care le-am exprimat în Programul de acţiune. Partidul comunist se bazează pe sprijinul voluntar al poporului; nu ne îndeplinim rolul de conducător călăuzind societatea, ci slujindu-i cu abnegaţie dezvoltarea liberă, progresistă şi socialistă. Nu ne putem impune autoritatea dând ordine, ci prin munca membrilor noştri, prin justeţea idealurilor noastre".

the product of the imposition of an alien system, Stalinism, on a country with vastly different circumstances and traditions..." (H. Gordon Skilling[1]). Însă, după cum sublinia şi Karen Dawisha, „it is difficult to pinpoint the date of a specific event in Prague that produced perceptions of threat within the Soviet leadership sufficient to trigger the pre-crisis period"[2]. Se încerca experimentarea "socialismului cu faţă umană", pe fundalul declaraţiilor susloviste şi brejneviene: lupta împotriva oricăror devieri de la calea marxism-leninismului şi deformărilor naţionaliste, dogmatice şi revizioniste, U.R.S.S. reprezintă unicul model şi leagăn al marxismului şi, respectiv, existenţa unor principii comune pentru organizarea vieţii socialiste. "Programul de Acţiune"[3], adoptat de Comitetul Central în aprilie 1968, deşi păstra ataşamentul la calea marxist-leninistă, reprezenta un pas important pentru democratizarea sistemului. Astfel, "drumul Cehoslovaciei spre socialism" includea: noi garanţii pentru libertatea exprimării, presei, adunărilor şi sărbătorilor religioase; legi electorale care să asigure o mai largă paletă de candidaţi şi o reală libertate pentru cele patru partide necomuniste integrate în Frontul Naţional controlat de comunişti; limitarea prerogativelor partidului comunist în raport cu parlamentul şi guvernul; reforme economice;

---

[1] H. Gordon Skilling, *Czechoslovakia's Interrupted Revolution,* Princeton, 1976, p. 834.

[2] Karen Dawisha, The Kremlin and the Prague Spring, University of California Press, 1984, p. 15.

[3] Programul de înnoire propus de către partidul comunist cehoslovac (6 aprilie 1968): "Partidul comunist nu doreşte aplicarea rolului său conducător, folosindu-se de presiune asupra societăţii, ci servindu-se, cu devotament, de dezvoltarea sa liberă, progresivă şi socialistă. Partidul nu se poate impune prin autoritate: le trebuie să învingă fără încetare, dar numai prin actele sale... Scopul partidului nu este cel de a deveni un administrator universal al societăţii, de a înlănţui toate organizaţiile şi întreaga viaţă socială prin directivele sale... Politica partidului nu trebuie în nici un caz să inducă în rândul populaţiei necomuniste sentimentul că partidul le lezează direct drepturile şi libertăţile lor fundamentale. (...). Noi nu luăm aceste măsuri pentru a face o concesie de la idealurile noastre – şi în nici un caz oponenţilor. Dimpotrivă, suntem convinşi că ele ne vor ajuta să scăpăm de povara care de ani de zile dă apă la moară oponenţilor noştri prin restricţia, reducerea şi paralizarea eficienţei ideii socialiste, atractivităţii exemplului socialist. Vrem să punem în mişcare noi forţe penetrante ale vieţii socialiste. În această ţară, pentru a le da posibilitatea unei eficienţe mult mai mari în confruntarea dintre sistemele sociale, îmbunătăţirea concepţiei generale despre lume şi pentru a permite o mai deplină aplicare a avantajelor socialismului. (...). Noi vrem să ne angajăm în construcţia unui nou model de societate socialistă, profund democratică şi adaptată la condiţiile cehoslovace".

un sistem judiciar independent; statut federal pentru Slovacia; redactarea unei noi constituţii. "Noi nu luăm aceste măsuri pentru a face o concesie de la idealurile noastre – se stipula în document. (...) Vrem să punem în mişcare noi forţe penetrante ale vieţii socialiste în această ţară".

Noul regim încerca strângerea legăturilor cu statele vecine şi aliate. Astfel, la 4 februarie 1968, în micul oraş slovac Komarno, la graniţa cu Ungaria, Dubcek se va întâlni cu liderul maghiar Kádár. La 7 februarie are loc şi întâlnirea cu liderul polonez W. Gomulka, de astă dată la Ostrava, pe cealaltă graniţă. Şi tot în februarie ajung la Praga, pentru sărbătorirea Cehoslovaciei comuniste, delegaţii din toate ţările socialiste. Câteva zile mai târziu, 26 februarie – 5 martie 1968, se întruneşte la Budapesta Consfătuirea Consultativă a celor 63 de partide comuniste şi muncitoreşti. Liderii intransingenţi ai Tratatului de la Varşovia, reuniţi la Dresda (23 martie 1968, fără participare celui român), Budapesta (24 aprilie 1968), Moscova (8 mai 1968, fără România şi Cehoslovacia) şi iarăşi Budapesta (18 iunie 1968), încearcă să pună capăt "devierii" cehoslovace. Temându-se de "contagiunea"[1] "primăverii de la Praga", se decide intervenţia militară a trupelor Tratatului de la Varşovia.

Astfel, la 20 august 1968, forţele a cinci ţări membre trec graniţele Cehoslovaciei. "Suveranitatea limitată" intra în funcţiune. "N-am avut şi nici nu avem vreo intenţie să ne amestecăm în [afaceri

[1] Critica externă este foarte dură, tocmai pentru a justifica intervenţia. Iat-o, de pildă, într-o variantă – discurs est-german: "Partidul comunist cehoslovac este în mod practic lipsit de orice putere. Comuniştii fideli au fost eliminaţi din structurile puterii supreme în stat, locul lor fiind ocupat de duşmanii din umbră ai partidului şi poporului, servitori deliberaţi şi involuntari ai forţelor imperialismului... Contrarevoluţia se instalează în Cehoslovacia şi principiile reîntoarcerii la un sistem burghez s-au infiltrat în programul de acţiune al Partidului Comunist... Sub lozinca libertăţii presei, s-a dat mână liberă contrarevoluţiei. Această politică a condus deja la sinuciderea unor comunişti oneşti. Câmpul este lăsat liber pentru propaganda anti-sovietică... Asigurările pe care le oferă reprezentanţii cehoslovaci cu privire la prietenia lor cu Uniunea Sovietică şi cu ţările partidelor frăţeşti sunt fără valoare, căci aceşti oameni nu mai controlează situaţia internă din ţară. Evenimentele au scăpat de sub control şi la frontiera cehoslovacă unde au fost lăsaţi să treacă, fără nici un fel de greutate, duşmani ai poporului şi agenţi ai imperialismului. S-a ajuns astfel la situaţia în care nu mai vorbim doar de o problemă internă a Cehoslovaciei. Posibilitatea oferită de regimul actual infiltrării agenţilor inamici pe teritoriul Pactului de la Varşovia ameninţă securitatea tuturor ţărilor membre. Tările socialiste nu pot permite să privească pasiv aceste derulări de evenimente" (1968, Text redactat de către P.C. din R.D.G.).

care sunt] probleme strict interne ale partidului şi statului vostru, să violăm principiile respectului, independenţei şi egalităţii în relaţiile dintre partidele comuniste şi ţările socialiste... Totuşi, nu putem accepta ca forţe ostile să abată ţara dvs. de pe drumul socialismului şi să creeze primejdia desprinderii Cehoslovaciei din comunitatea socialistă. Aceasta e mai mult decât o problemă a dvs. Este problema comună a tuturor partidelor comuniste şi muncitoreşti şi a statelor unite prin alianţe, cooperare şi prietenie" (Scrisoarea P.C.U.S.)

Trupele Pactului de la Varşovia "nu s-au amestecat în afacerile interne ale ţării. Ele luptau pentru principiul auto-determinării popoarelor din Cehoslovacia nu prin cuvinte, ci prin fapte, luptau pentru dreptul inalienabil al acestora de-a cugeta profund şi a-şi decide singure soarta, fără intimidare din partea contrarevoluţionarilor, fără demagogie revizionistă şi naţională" (**Pravda**). Câteva luni mai târziu, la 16 octombrie, cei doi premieri în funcţie – Černik şi, respectiv sovieticul Kosîghin – semnează la Praga acordul privind staţionarea "temporară" a trupelor sovietice în Cehoslovacia.

Al. Dubcek este arestat şi dus pe teritoriul U.R.S.S.-ului, este eliberat la intervenţia preşedintelui Svoboda, care îl menţine în post până la 17 aprilie 1969, când este înlocuit de Gustáv Husák. Câteva luni mai târziu, printr-o decizie a Comitetului Central al P.C.C., luată la 25-27 septembrie 1969, este exclus din Prezidiul Partidului, fiind obligat să demisioneze şi din funcţia de preşedinte al Adunării Federale (Parlamentul). "Primăvara de la Praga" eşuase în plan teoretic, dar lansase speranţa schimbării regimului în întreg blocul comunist. Deschisese poarta spre liberalizare, dar şi spre marea Transformare.

Istoria celorlalte state ale blocului răsăritean a demonstrat, după înăbuşirea reformelor pragheze, că lumea comunistă se afla la cotitură. Principalul câmp al confruntărilor s-a mutat între 1970-1980 în plan social.

În toate ţările Europei de Răsărit apar mişcări sociale şi grupuri de opoziţie. Astfel, în Polonia, toate eforturile regimului Gierek de a dizolva iniţiativele civice s-au lovit de renaşterea societăţii civile. În schimb, în R.D.G., uriaşul aparat poliţienesc a reuşit să înfrângă orice formă de opoziţie. Chiar şi în Ungaria regimului kádárist, sistemul nu părea dispus să accepte apariţia mişcărilor de opoziţie. Politica de compromisuri dusă de liderul maghiar a permis opoziţiei spaţii mai mari de manevră. În Bulgaria şi Albania, opoziţia se limita doar la forme individuale de protest. În Cehoslovacia, membrii grupului de

opoziţie "Charta 77"[1] au fost constant sub lupa intransigentă a controlului de partid şi de stat. Dar, după cum se exprima Vl. Tismăneanu, societatea civilă "reînvia glorios"...

Polonia devine stindardul acestei reînvieri. Condiţiile efective ale acestei preluări de stindard pot deveni importante, mai ales din perspectiva unei prezentări comparative, având în centru identificarea elementelor de reformare în structurile şi, mai ales, societăţile din spaţiul est-central european. „În anii 70, două evenimente de primă mărime au schimbat drastic situaţia: primul, noul proletariat industrial şi-a dezvoltat o conştiinţă politică proprie mult mai apropiată tradiţiei primilor socialişti polonezi dar, în acelaşi timp, îmbibată (din cauza originilor ţărăneşti nu prea îndepărtate) cu un puternic spirit religios. Al doilea, se făuriseră noi legături cu inteligheţia necomunistă activă, având o orientare social-democratică" (Zb. Brzezinski[2]). Partidul comunist trebuia să ţină cont de noul context şi să reacţioneze în consecinţă. Din păcate, în cazul polonez, răspunsul a fost violenţa.

Principala organizaţie care se va afla în fruntea mişcării sociale – Comitetul de Apărare al Muncitorilor – înţelesese, graţie evenimentelor din 1968, că numai alianţa dintre clasele sociale poate conduce la biruinţă. La înfiinţare sa, în 1976, KOR număra doar 59 de

[1] "Charta 77 este o comunitate liberă, informală şi deschisă, în care coexistă convingeri, religii şi profesii diferite. Membrii acesteia sunt legaţi prin dorinţa de a acţiona individual şi colectiv pentru drepturile umane şi civile în Cehoslovacia şi în lumea întreagă. Sunt drepturi garantate de înţelegerile finale ale Conferinţei de la Helsinki din 1975 şi de alte tratate internaţionale împotriva războiului, violenţei şi represiunii. Astfel, Charta 77 se bazează pe solidaritatea şi prietenia tuturor oamenilor care împărtăşesc interesul pentru anumite idealuri. (...) Charta 77 nu constituie o opoziţie politică organizată. Ea sprijină doar binele comun, aşa cum fac multe organizaţii similare care promovează iniţiativa civică atât în Est, cât şi în Vest. Ea nu are intenţia de a trasa programe specifice şi radicale pentru reforma politică şi socială, ci încearcă iniţierea unui dialog constructiv cu autorităţile politice şi de stat, atrăgând mai ales atenţia asupra unor violări clare ale drepturilor omului şi ale celor civile – prin demonstrarea lor documentată, sugerarea unor soluţii, înaintarea de propuneri generale pentru a se asigura că aceste drepturi vor fi respectate pe viitor, şi acţionarea ca mediator în disputele dintre cetăţeni şi stat. Cu privire la atmosfera reformistă din Cehoslovacia acelei perioade, vezi Hans-Peter Riese (ed.), *Since the Prague Spring: Charter 77 and the Struggle for Human Rights in Czechoslovakia*, New York, 1979; H. Gordon Skilling, *Charter 77 and Human Rights in Czechoslovakia,* London, 1981; Vladimir.V. Kusin, *From Dubcek to Charter 77: A Study of 'normalisation' in Czechoslovakia 1968-1978*, Edinburgh, 1978.

[2] Zb. Brzezinski, *Marele eşec...*, p. 118.

membri. Un an mai târziu, în 1977, grupul îşi schimbă numele în Comitetul de Autoapărare Socială şi câştigă mai multă acoperire în societate. După 1980, opoziţia faţă de regim capătă aspecte mult mai diversificate. Greve violente conduc la demisia lui Gierek, succesorul lui Gomulka după 1970, şi înlocuirea acestuia cu figura emblematicului general W. Jaruzelski. Acesta, confruntat de existenţa unui sindicat independent de partid, din ce în ce mai puternic, sindicat intrat în istorie sub denumirea sa emblematică – Solidarnosc (Solidaritatea), condus de Lech Walesa şi recunoscut de regimul Gierek[1], recurge la adoptarea unei maniere de acţiune în forţă împotriva opozantului de frunte.

Căci Solidaritatea se organiza în ce în ce mai serios. Programul său de acţiune, compus din opt capitole, nu conţinea din start cuvântul "socialism". Se desena viziunea unei "Republici autogestionate", reclamând un nou tip de "contract social", pentru a-l înlocui pe cel adoptat în august 1980. Se depăşeau cu mult graniţele unui simplu program de mişcare sindicală. Şi astfel, la 13 decembrie 1981, regimul Jaruzelski dispune arestarea liderilor Solidarităţii, dizolvă sindicatul şi procedează la o brutală preluare a controlului total asupra societăţii.

În **Ungaria,** regimul Kádár este atins la începutul anilor 1980 de o profundă criză economică, dar şi de curentul de reformare, care atinge marea majoritate a tinerilor membri ai conducerii partidului comunist. Şi astfel, sub presiunea partizanilor deschiderii şi reformelor iniţiate plecând după modelul deschis de Moscova lui M.S. Gorbaciov, în 1988, Kádár este înlocuit de partizanul unei liberalizări progresive, K. Grosz. Politica paşilor mărunţi ai schimbărilor începuse şi aici să dea rezultate.

Aceeaşi strategie se va recunoaşte şi în cazul **R.D.G.**-ului, unde succesorul lui W. Ulbricht, Erich Honecker nu permitea existenţa nici unei forme de opoziţie, respingând chiar şi reformele de tip sovietic, subliniind diferenţa majoră între cele două sisteme şi ţări.

În **Cehoslovacia**, Milos Jakes îl înlocuieşte pe Husak la putere încă de la sfârşitul tulburătoarelor evenimente ale anului 1968. Jakes este tocmai omul "normalizării" din 1968, responsabilul pentru cea

[1] Semnând acordul cu sindicatul condus de Walesa, statul socialist polonez, consideră marea majoritate a specialiştilor, îşi declara deschiderea la toleranţă cu privire la existenţa unei organizaţii sociale independente, peste tot în blocul socialist, neacceptată însă de sistem.

mai mare epurare pe care a cunoscut-o ţara, dar şi vreun partid comunist de la instaurarea regimului în Europa răsăriteană.[1]

Liderul **bulgar**, Todor Jivkov, chiar dacă acceptă aplicarea unor reforme economice parţiale nu renunţă la prerogativele puterii. Aceeaşi situaţie se recunoaşte, în linii mari, şi în cazul **albanez**. Lumea est-europeană se pregătea de schimbare. Germenii transformării erau aproape, ca şi sfârşitul comunismului în această parte a continentului.

În **România**, în vederea normalizării relaţiilor bilaterale, grav deteriorate după 1948, au fost demarate unele tatonări diplomatice şi nu numai. Delegaţii economice au vizitat S.U.A., Franţa, Italia, Republica Federală Germană, dar şi alte state, reuşind să rezolve problema bunurilor confiscate de România după cel de-Al Doilea Război Mondial. Din 1960 a început un amplu proces de desovietizare a societăţii româneşti. Au fost desfiinţate, rând pe rând, instituţii stindard al comunizării forţate: Institutul „Maxim Gorki", Librăria „Cartea Rusă", Muzeul Româno-Rus.

Pe plan politic, Congresul al III-lea al partidului, din 1960, a consacrat efectiv controlul total al lui Gh. Gheorghiu-Dej şi al echipei sale asupra formaţiunii comuniste. „Din cei nouă membri plini ai Biroului Politic, cinci erau membri înainte de 1952, doi deveniseră membri chiar în acel an, iar doi erau nou-veniţi, Ceauşescu şi Drăghici. Treisprezece din cei cincisprezece membri ai Comitetului Central erau membri din 1948, toţi, exceptându-i pe Ştefan Voitec şi Mihai Dalea, intraseră în PCR înainte de 1936. Opt din cei treisprezece comunişti dinainte de război suferiseră lungi detenţii în închisorile româneşti, ceilalţi cinci scăpaseră de închisoare, exilându-se în U.R.S.S.

Aceste două caracteristici privind trecutul conducătorilor comunişti indică bazele pe care era clădită unitatea grupului şi priorităţile lui Gh. Gheorghiu-Dej în alegerea subordonaţilor săi: loialitatea personală faţă de Gheorghe Gheorghiu-Dej, dovedită în îndelungata perioadă în care au fost în slujba lui, şi ataşamentul profund pentru dezvoltarea socialistă a României, dovedit de anii petrecuţi în închisoare sau în exil" (M.E. Fischer[2]).

---

[1] Pentru mai multe informaţii legate de cifre exacte a se consulta, spre ex., *Le printemps tchécoslovaue 1968*, sub direcţia lui F. Fejtö şi J. Rupnik, Bruxelles, Ed. Complexes, 1999.

[2] Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceauşescu. A Study in Political Leadership,* Boulder, 1989, p. 62.

Regimul a devenit, în linii mari, ceva mai relaxat: din 1960 s-a trecut la eliberarea deţinuţilor politici, prin aprobarea unor decrete succesive de amnistie. În august 1964 au fost puşi în libertate şi ultimii 10.000 de deţinuţi politici din România.

Politica economică a continuat să pună accentul pe industrializare, dar, alături de industria grea şi de cea a construcţiilor de maşini, s-a acordat o mai mare atenţie industriei alimentare şi celei producătoare de bunuri de consum.

După încheierea colectivizării agriculturii, în 1962, s-a adoptat un amplu program vizând modernizarea acestei ramuri a economiei naţionale şi creşterea producţiei la hectar.

Au fost aduse unele modificări şi Constituţiei staliniste din 1952, înlăturându-se restricţiile în privinţa exercitării dreptului de vot de către anumite categorii de cetăţeni. În 1961, în locul Prezidiului Marii Adunări Naţionale a fost creat Consiliul de Stat al Republicii Populare Române, organ al puterii aflat sub controlul Marii Adunări Naţionale şi răspunzător în faţa acesteia pentru activitatea sa. La 21 martie 1961, Gh. Gheorghiu-Dej a fost ales în funcţia de preşedinte al Consiliului de Stat, iar Ion Gheorghe Maurer a devenit preşedintele Consiliului de Miniştri.

Un moment esenţial, cu larg ecou internaţional şi intern, s-a înregistrat în aprilie 1964, când s-a făcut publică şi, într-o manieră categorică, noua orientare a guvernanţilor de la Bucureşti. În *Declaraţia cu privire la poziţia Partidului Muncitoresc Român în problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale* s-a afirmat că România promovează principiile suveranităţii şi independenţei naţionale, ale neamestecului în afacerile interne, avantajului şi respectului reciproc. P.M.R. se pronunţa pentru recunoaşterea specificităţii naţionale, istorice, înţelegerea şi acceptarea diversităţii de condiţii ale dezvoltării fiecărei ţări[1].

După adoptarea Declaraţiei din aprilie 1964 a urmat o perioadă de liberalizare a societăţii socialiste din România. Începută în timpul lui Gh. Gheorghiu-Dej, a continuat şi după moartea acestuia, survenită în martie 1965.

Noul lider, Nicolae Ceauşescu, a iniţiat ample acţiuni vizând reorganizarea statului şi a societăţii. În iulie 1965, P.M.R. şi-a luat

[1] Recomandăm, pentru contextul intern, lucrarea istoricilor români Florian Banu şi Liviu Ţăranu, *Aprilie 1964. Cum s-a adoptat „Declaraţia de independenţă a României”?*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004.

numele de P.C.R., iar numerotarea congreselor de partid a început cu anul creării P.C.R. (1921). După 1965, s-a pus accentul pe ideea renunţării la „modelul unic" de construire a socialismului, stabilindu-se că se impunea luarea în considerare a condiţiilor specifice fiecărei ţări în parte.

La 21 august 1965 a fost adoptată o nouă Constituţie, prin care România devenea Republică Socialistă. În decembrie 1967, N. Ceauşescu a fost ales în funcţia de preşedinte al Consiliului de Stat.

În aprilie 1968 au fost demascate abuzurile şi ilegalităţile din timpul lui Gheorghiu-Dej, fiind *reabilitaţi* mai mulţi activişti de partid, în frunte cu L. Pătrăşcanu. Decizia a avut un caracter politic, deoarece nu au fost luate măsuri împotriva celor care au condus aparatul de represiune. Interesant pentru spiritul reformist ce se părea că circula şi prin Partidul Comunist Român ni se pare un articol trimis de una dintre figurile importante ale partidului, Gheorghe Apostol, cotidianului oficial **Scânteia** (nepublicat însă, aspectul fiind revelator, mai ales, pentru detectarea gradului până la care funcţiona această „relaxare" ideologică, dar şi pentru modul în care era ea reflectată, cu precădere, la nivelele inferioare ale membrilor partidului)[1]. Dacă, iniţial, Apostol sublinia: „Suntem martorii unei dărâmări de idoli, care ar fi trebuit să aibă loc de mult. Gheorghiu-Dej şi alţi conducători mult iubiţi pot fi aşezaţi fără şovăială în categoria asasinilor...", critica sa mergea mai departe, încercând să depisteze cauzele pentru care partidul înregistrase o asemenea involuţie: „Însă rolul partidului este amestecat cu acela al statului. Partidul nu este statul şi nu trebuie să fie omniprezent. Din acest motiv, Securitatea are datoria de a supraveghea fiecare persoană din ţară şi de a raporta primului-ministru, nu primului-secretar. Puterile legislativă, executivă şi judecătorească alcătuiesc un amalgam perfect împreună cu partidul. Ele ar trebui să fie complet separate una de cealaltă, pentru a se evita orice influenţă reciprocă."

Politica economică a cunoscut, la rândul ei, după 1964, o anumită modificare. Conferinţa Naţională a P.C.R. din decembrie 1967 a hotărât o largă descentralizare a activităţii din domeniu, planul unic adoptat la nivel naţional conţinând din păcate doar câţiva indicatori de bază.

[1] Apud Denis Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 224.

CAPITOLUL V

REFORMA GORBACIOVISTĂ ŞI IMPACTUL ASUPRA PARTIDELOR COMUNISTE DIN SPAŢIUL EST-CENTRAL EUROPEAN

Uniunea Sovietică sub semnul troicei reformiste. Primii paşi spre o nouă epocă, dar în umbra celei vechi.

Dacă, până acum, atenţia acordată evoluţiilor politice din Uniunea Sovietică nu a reprezentat decât secţiuni minore din discursul analizator (cel mai adesea, pentru a sublinia similitudinile de evoluţie-involuţie!), de această dată se transformă, aproape în totalitate, într-una dintre ţintele majore. Căci, tocmai în funcţie de preluarea modelelor impuse la Kremlin, şi partidele comuniste din spaţiul analizat vor intra sau nu, cu adevărat, în noua epocă a reformei.

Anii '80 vor reprezenta pentru Uniunea Sovietică poate una dintre cele mai interesante perioade ale epocii moderne. O nouă transformare – pentru a nu utiliza termenul mult mai "dur" al revoluţiei – va scurtcircuita din nou o societate în care aproape că regulile comunismului deveniseră imuabile.

Însă, după cum aprecia şi sovietologul Martin Malia – "primii paşi spre o nouă eră se fac în umbra celei vechi"[1]. Astfel, deja din perioada lui Leonid Ilici Brejnev regimul sovietic începuse să resimtă din ce în ce mai evident necesitatea unei reformări. Căci, în spatele faţadei aparent inexpugnabile, apăreau întrebările, neliniştile cu privire, mai ales, la starea efectivă în care se găsea sistemul politic la nivelul fiecărei republici în parte. Crizele deveneau din ce în ce mai acute. Şi reprezentate poate cel mai bine de evenimentele din Afganistan, începând cu anii 1978-1979. După cum demonstra şi politologul francez Emmanuel Todd[2] – operaţiunea contra revoltei din această regiune devenea "efectul unei crize generalizate a sistemului sovietic: o criză economică, demografică, ideologică". Iar, "intrarea

[1] M. Malia, *La tragédie soviétique. Histoire du socialisme en Russie. 1917-1991*, Editon du Seuil, Paris, 1995, p. 505.

[2] Emm. Todd, "L'URSS en Afghanistan: la chute finale?", în *Politique internationale*, nr. 8 / 1980.

Armatei Roşii în Kabul reprezenta nu expresia forţei, ci un simptom al neputinţei". Însă carenţele vor ieşi în evidenţă cu predilecţie începând cu anii ce au urmat morţii lui Brejnev şi până la alegerea în fruntea partidului a lui Mihail Sergheevici Gorbaciov, respectiv 1982-1985.

Pentru analistul perioadei post-Brejnev şi ante-Gorbaciov, anii respectivi par a deţine o dublă imagine – cea oficială, bineînţeles, văzută ca o continuare a epocii anterioare, brejneviene, dar şi una ascunsă, în care lupta împotriva gerontocraţiei din ce în ce mai vizibile în liniile de frunte ale partidului devenise imperativă. "Restructurarea" părea a fi, din nou[1], cuvântul de ordine.

Mai ales că cele mai reprezentative figuri ale "vechii garde" dispăreau una câte una, definitiv şi biologic, de pe scena politicului. Astfel se întâmplă cu Al. Kosâghin în 1979, cu Al. Suslov, în 1982, an în care îşi va găsi sfârşitul, câteva luni mai târziu, la 10 noiembrie, şi Leonid Brejnev. Se deschidea terenul pentru o acerbă luptă pentru putere. Două personaje, făcând parte ambele din acelaşi palier elitist din interiorul partidului, Iuri Vladimirovici Andropov şi Konstantin Ustinovici Cernenko intrau astfel în competiţia pentru apucarea poziţiei numărul unu în ierarhia partidului. Primul, din poziţia sa de şef al K.G.B.-ului pentru o lungă perioadă de timp, respectiv 1967-1982, chiar cu puţin timp înaintea stingerii din viaţă a fostului secretar general, primind sprijin din partea lui, s-a transferat ocupând locul rămas vacant în cadrul Comitetului Central după moartea lui Suslov. De aici, putea mult mai uşor să deschidă problema succesiunii. Căci ierarhia nu putea să nu fie respectată tocmai în sânul unuia dintre regimurile care o proclamaseră ca lege primordială.

Un compromis avea să apară din nou într-un sistem în care schimbarea se dovedea din ce în ce mai necesară. Căci, după cum

[1] Facem referire la desele momente de schimbare, progresiste – în sensul leninist al conceptului, dar şi la elementul aproape definitoriu al sistemului politic sovietic, respectiv rotaţia cadrelor. S. Brucan prezenta, de altfel, într-un studiu dedicat analizei sociale a lumii comuniste, o teorie a ciclicităţii epocilor progresiste în istoria sovietică. Astfel, "anii '20 au marcat prima epocă progresistă în care noua politică economică a lui Lenin, care stimula dezvoltarea de jos a forţelor de producţie, a fost însoţită de o puternică efervescenţă culturală şi artistică. Anii '60 au marcat cea de-a doua epocă progresistă în care reformele timide ale lui Hruşciov au slăbit pentru o vreme sistemul de planificare rigid al lui Stalin şi au declanşat o nouă perioadă de avânt a culturii şi artelor. În sfârşit, mijlocul deceniului opt a deschis cea de-a treia epocă progresistă" (S. Brucan, *Pluralism şi conflict social. O analiză socială a lumii comuniste*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1990, p. 151).

arată, în marea lor majoritate, studiile politologilor regimul în care compromisurile încearcă să rezolve, cel puţin pe termen scurt, situaţiile acute de criză (de criză succesorală sau economică) prin raportarea la vechi, la tradiţie (în acest caz, reprezentanţii vechii gărzi, figuri emblematice pentru comunistul de ieri, dar mai puţin cunoscute, şi deci, născătoare de temeri, pentru tânărul comunist, pe care se baza, în fond, evoluţia societăţii şi regimului) conţine toţi germenii schimbării. Astfel, la 12 noiembrie 1982, funcţia de secretar general al Partidului îi va reveni lui Andropov, secondat, în aceeaşi idee a întăririi tipului de imagine dorită a fi din start câştigătoare în soliditatea sa afişată, de Cernenko[1]. Disputa dintre tabăra aşa-numiţilor "independenţi", din care făceau parte, printre alţii, Kirilenkov, Gorbaciov sau Romanov, şi vechea gardă - brejnevistă, reprezentată de Tihonov, Grîşin sau Kunaev, nu se încheiase însă deloc aici.

Şi, cu toate că în epocă se născuse un adevărat cult, din ce în ce mai puternic, vizând figura lui Andropov, văzut ca un "vizionar", poate numai scurta sa perioadă efectivă de conducere a frânelor partidului – 16 iunie 1983 – 9 februarie 1984 - l-a salvat de la recunoaşterea eşecului în ceea ce privea susţinerea regimului. Care se clătina vizibil. După cum şi demonstrează mărturiile unui contemporan – Alexandr Iakovlev: "A fost o perioadă plină de pericole interne de tot felul. Plana atunci asupra ţării un nou val de represiune. Începeau să apară ici şi colo diferite «cazuri»(...) Acest neostalinism latent care plana asupra societăţii în 1984 era rezultatul logic al politicii fostei conduceri de partid şi de stat. În măsura în care ea excludea opinia democratică, trebuia să se recurgă la vechile metode de intimidare. Valul de persecuţii care se pregătea ar fi putut face ca, prin comparaţie, epoca Brejnev să apară drept liberală. Societatea era realmente ameninţată şi fiecare opozant sau disident risca într-adevăr să fie arestat sau deportat." Dincolo de extrem de abila încercare de creionare a unei imagini total favorabile lui M. Gorbaciov, insistând, cu precădere, pe ideea unei atmosfere total nefavorabile evoluţiei regimului sovietic, din cuvintele lui Iakovlev reiese o societate plină de convulsii, asupra căreia nici măcar efectul "vizionarului" – pentru unii – Andropov nu mai putea să aibă efecte benefice.

Analiştii consideră, totuşi, că există însă şi două iniţiative promovate de către Andropov, care depăşesc oarecum spiritul şi realită-

[1] Pentru mai multe amănunte în legătură cu aceste evenimente, dar şi cu personalităţile celor implicaţi, a se vedea Zhores A. Medvedev, *Andropov*, Norton, New York, 1983.

ţile efective ale momentului. Este vorba, în primul rând, de cererea sa, adresată unui colectiv de cercetători universitari, coordonaţi în viitoarea activitate de către sociologul Tatiana Zaslavskaia, finalizată în textul *Raportului de la Novossibirsk*. Fără a părăsi însă normele în vigoare, acesta se prezenta ca o critică serioasă la adresa unui regim dovedit incapabil să gestioneze numeroasele probleme cu care se confrunta Uniunea Sovietică. Planificarea hiper-centralizată submina vizibil orice progres, iar societatea era scurt-circuitată de mult prea desele conflicte interne. În acest context, remediile nu puteau fi altele decât cele bazate pe descentralizare şi stimularea iniţiativei individuale la toate nivelurile. Regimul trebuia din nou să pună în centrul său omul şi nevoile acestuia, după cum stipula vechea doctrină leninistă. Ajuns graţie unui transfug în Occident, raportul[1] demonstra şi exteriorului că Uniunea Sovietică se confrunta cu probleme din ce în ce mai acute. Acelaşi Al. Iakovlev îşi aminteşte, la rândul său, de comandarea studiului prospectiv de dezvoltare a U.R.S.S. până în anul 2000. "Rezultatul a fost un text de 90 de pagini care conţinea concluzii fără drept de apel. Dacă erau menţinute metodele în baza cărora funcţiona atunci economia sovietică – metode dirijiste, centralizatoare, planificate – pe scurt, modelul care a existat dintotdeauna, ţara noastră avea să se vadă împinsă printre puterile economice de mâna a doua, iar la sfârşitul secolului avea să coboare poate la nivelul ţărilor sărace din lumea a treia. Deşi n-am propus mare lucru în acest memoriu, indicam totuşi câteva linii directoare ce chemau la o schimbare drastică a sistemului economic. Propuneam un model de dezvoltare care dădea întreprinderilor autonomie financiară şi liberă iniţiativă, pentru a rupe corsetul centralizator sau pentru a-l slăbi cât mai mult. Doream să limităm puterea centrală la rolul de planificator al liniilor generale de dezvoltare economică. (...) La acea vreme era o adevărată erezie".

Cea de-a doua iniţiativă, de-a dreptul "vizionară" a lui Iuri Andropov, este legată de persoana lui M. S. Gorbaciov, văzut de fostul conducător al K.G.B.-ului ca un foarte posibil succesor[2]. Însă moartea lui Iuri Andropov (la 9 februarie 1984, survenită după vizibila agravare a bolii, din decembrie 1983) a venit poate prea repede pen-

[1] Publicat, de altfel, imediat, în paginile prestigioasei publicaţii **Survey**, în numărul său 28 din 1984.

[2] Alexandr Iakovlev, *Ce vrem să facem cu Uniunea Sovietică. Convorbiri cu Lily Marcou*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, pp. 27-28.

tru a se şi ajunge direct la propulsarea în poziţia cea mai importantă în partid a destul de tânărului – în comparaţie cu restul echipei de vârf – M. Gorbaciov. "În februarie 1984 – avea să noteze într-un articol din acea perioadă H. C. d'Encausse[1] – ca şi în noiembrie 1982, alegerea s-a pus mai întâi în termeni de generaţie. Responsabilii partidului trebuiau să aleagă fie unul dintre ei - marea majoritatea având în jur de 70 de ani, fie să-şi întoarcă privirile către altă generaţie – cea situată între 50-60 de ani, deja prezentă, de altfel, în Biroul Politic. Această nouă generaţie, a cărei experienţă politică nu includea, într-o manieră directă, nici stalinismul, dar nici războiul, se considera că nu va acţiona prea diferit de cele anterioare. Nimeni nu putea prezice cu exactitate orientările sale viitoare, dar părea destul de clar că şi ea suportase şi fusese supusă aceloraşi presiuni ca şi generaţiile precedente". Venise din nou timpul unui al doilea compromis, scenariul crizei uşor prognozabile fiind, de acum, din ce în ce mai vizibil.

De astă dată, numărul unu avea să devină fostul numărul doi, respectiv Konstantin Cernenko: la 13 februarie 1984, după patru zile de lungi negocieri purtate aprins în interiorul conducerii partidului, secondat de nimeni altul decât de Mihail Gorbaciov. Născut în 1912, Konstantin Cernenko fusese pentru mai bine de 20 de ani unul dintre cei mai fideli tovarăşi de drum ai lui L. Brejnev. Acesta îl şi însărcinase, de altfel, cu sarcina extrem de delicată de a forma cadrele şi funcţionarii partidului în liniile celei mai stricte ortodoxii comuniste[2]. Însă, din păcate pentru stabilitatea regimului, nici Cernenko nu va rezista mult, din punct de vedere fizic, la conducere. Devenit preşedinte al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste la 11 aprilie 1984, la câteva luni de la încetarea din viaţă a lui Andropov, îşi va găsi şi el sfârşitul tot în funcţie, respectiv la 9 martie 1985. Şi succesiunea era din nou deschisă...

Acum, însă, situaţia se prezenta cu totul diferit decât cu un an în urmă. Căci candidatul promovat de tabăra conservatoare, brejnevistă, reprezenta acelaşi tip de elită prin vârstă şi formaţie: Victor Grîşin, 71 de ani, ocupantul poziţiei de prim-secretar al organizaţiei de partid orăşeneşti Moscova. Născut în 1914, ca şi Iuri Andropov, din a cărui generaţie făcea parte, Grîşin, membru al Biroului Politic

[1] H. C. d'Encausse, "Andropov, l'heritage pétrifié", în *Paris Match*, no. 56195 / 1984, pp. 24-35.

[2] K. Cernenko a ocupat, de asemenea, şi poziţia de secretar cu propaganda al Republicii Socialiste Moldova.

încă din 1971, reprezenta, însă, un personaj tern, aparatcik-ul tipic al nomenclaturii născute în epoca brejnevistă. Însă, după cum sec aprecia acelaşi Al. Iakovlev[1], "societatea sovietică n-ar mai fi suportat să fie condusă de încă un muribund[2]. Dar vechea gardă nu mai demonstra aceeaşi unitate de monolit ca în vremurile trecute. Chiar şi unele dintre numele grele ale partidului, printre care Andrei Andreevici Gromîko, îl sprijineau pe succesorul promovat de Andropov, ca, de altfel, şi conducătorul de atunci al K.G.B.-ului, Victor Cerbrikov. Candidatura lui M. Gorbaciov primea, de asemenea, şi susţinerea unor importanţi şi influenţi alţi membri ai Comitetului Central, din afara, însă, a Biroului Politic. Istoricul Martin Malia consemnează că, pentru ca respectiva tabără să-şi câştige definitiv siguranţa alegerii candidatului propriu, a făcut în aşa fel încât susţinătorii celei de-a doua personalităţi propuse să nu poată ajunge efectiv, într-un timp foarte scurt, la Moscova, pentru a-şi depune votul[3]. Relatările din interiorul culiselor politice – prezentate prin intermediul unor foşti actori de ranguri diferite – relevă şi alte aspecte ale aceluiaşi episod. Astfel, cu toate că după cum apare în presa vremii, Occidentul îşi canalizase atenţia pe un alt posibil candidat, în persoana lui Grigori Romanov (n. 1923), conducătorul organizaţiei de partid orăşeneşti Leningrad, din 1973 membru supleant al Biroului Politic, apoi, trei ani mai târziu, în 1976, membru cu drepturi depline, iar favoriţi interni păreau a fi, mai degrabă fie Victor Grîşin, fie Nikolai Tihonov[4], câştigătorul se va dovedi cu totul altul. Manipularea sovietică dăduse încă o dată rezultate?!

Oricum, după cum relatează şi mărturiile lui Al. Iakovlev, Cernenko se pare că a făcut tot posibilul pentru a-l elimina pe M. Gorbaciov din cursă. "Au circulat zvonuri potrivit cărora Mihail Sergheevici trebuia să fie numit în Consiliul de Miniştri sau în alt

[1] Al. Iakovlev, op. cit., p. 29.

[2] Ar putea deveni foarte interesantă şi o analiză, din punctul de vedere exclusiv al vârstei la care s-a ajuns în vârful ierarhiei comuniste. Astfel, dacă Vl. I. Lenin avea 47 ani în momentul victoriei Revoluţiei din 1917, I. V. Stalin – 51 în 1928, ca, de asemenea, şi Gh. M. Malenkov, în 1953, N. S. Hruşciov – 59 ani, în aceeaşi perioadă când concura pentru ocuparea poziţiei cheie în partid, iar L. I. Brejnev sosea la putere la 58 de ani.

[3] M. Malia, op. cit, p. 508.

[4] Născut în 1904, deci, aproximativ cu zece ani mai în vârstă decât "colegul" său de tabără, unul dintre cei mai cunoscuţi apropiaţi ai lui L. Brejnev, membru al B. P. Din 1979, ales şef al guvernului în perioada imediat următoare morţii acestuia.

post"[1]. Însă venise momentul unei schimbări, cel puţin de generaţii, în ierarhia partidului comunist sovietic. "Independenţa de gândire a anilor 1980-1985 – arăta J. Fr. Revel[2] – a contribuit la precipitarea crizei comuniste". O criză care va încerca a fi rezolvată de noul lider comunist – M. S. Gorbaciov şi echipa propulsată odată cu acesta.

Momentul 1985. Cotitura

Anul 1985 a reprezentat momentul de cotitură în destinele comunismului şi numai în ceea ce priveşte destinele Uniunii Sovietice. "Până către 1985 – nota acelaşi J. Fr. Revel[3] – comunismul se dovedise inexpugnabil. (...) Apoi, brusc, din 1985 valul democratizării a început să zguduie şi universul comunist.". Explicaţia analistului W. Laqueur[4] merge chiar mai departe: "Barometrul politic indica necesitatea unor mari schimbări. Continuarea vechii şi de acum discreditatei politici ar fi agravat şi mai mult criza, iar distanţa dintre realitatea sovietică şi imaginea oficială a propagandei s-ar fi căscat din ce în ce mai abisal".

Devenise deci clar că nu se mai putea adopta, în nici un fel de condiţii şi compromisuri, vechiul drum. Şi nici nu se mai putea face apel la vechii oameni. Percepţia schimbării fusese într-un fel pregătită cu mult înainte, dacă luăm în calcul planurile de succesiune preconizate de I. Andropov, centrate pe figura aceluiaşi M. S. Gorbaciov. Căci, încă din 1978, acesta, în vârstă pe atunci de doar 47 de ani, a fost adus la Moscova, încredinţându-i-se conducerea departamentului de agricultură al secretariatului Comitetului Central. Un an mai târziu, la 27 noiembrie 1979, devenea membru supleant al Biroului Politic, ca, în 1981, cu sprijinul lui Andropov, să obţină calitatea de membru plin, cel mai tânăr ocupant al acestei poziţii. Însă scenariul nu s-a oprit aici. Ci, Gorbaciov a fost transformat şi în omul ideal pentru promovarea noii imagini – dorită de către aceasta (?!), deloc însă realizată – a Uniunii Sovietice în exterior. Astfel, în 1983 este trimis în Canada, în fruntea unei delegaţii de parlamentari, făcând o impresie foarte bună interlocutorilor săi. Un an mai târziu vine şi timpul marilor experienţe. În primul rând, în iunie 1984, când, în timpul unei vizite în Italia va uimi asistenţa prin liberalismul afirma-

[1] Al. Iakovlev, op. cit., p. 29.
[2] J. Fr. Revel, *Revirimentul democraţiei*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 119.
[3] J. Fr. Revel, *Revirimentul democraţiei*, p. 16.
[4] W. Laqueur, *Soviet Union 2000. Reform or revolution?,* St. Martin Press, New York, 1990, p. 1.

ţiilor şi, mai ales, în decembrie acelaşi an când, pe fundalul crizei din ce în ce mai vizibile provocate de apropierea sfârşitului lui I. Andropov, devine, într-un soi de vizită de stat, oaspetele parlamentarilor britanici, fermecându-l, de-a dreptul, pe premierul britanic.

Schimbarea devenea vizibilă nu numai privind atât de îndelung în urmă, ci şi din analiza prezentului. Căci odată cu îmbolnăvirea lui K. Cernenko, **Pravda**, oglinda fidelă a regimului îl prezintă constant ca personajul care asigură "conducerea generală", prezidând sesiunile Biroului Politic. Astfel că alegerea din 10 martie 1985 reprezenta, în fond, legalizarea unei stări ce se dorea de mai mult timp a intra în normalitate.

Însă – după cum nota în memorii şi Al. Iakovlev – "Evident, nici unul dintre cei care l-au ales pe Gorbaciov nu se aştepta vreo clipă ca acesta să ducă politica pe care a inaugurat-o"[1]. Căci, după cum observa un analistul Vl. Tismăneanu[2], "când Mihail Gorbaciov a venit la putere, în mai 1985, era personificarea aparatcikului victorios. Nimic în cariera lui de până atunci nu trădase intenţii liberale serioase. (...) Prin toate acţiunile şi declaraţiile sale publice, Gorbaciov sugera a fi un comunist pragmatic, disciplinat şi pe linia partidului."

Născut în 1931, an cu triste rezonanţe în istoria colectivizării Uniunii Sovietice, Mihail Sergheevici făcea parte dintr-o generaţie cu totul nouă. Cariera sa politică s-a dovedit a fi o fidelă punere în practică a tipului clasic de *cursus honorum* sovietic. Intrat de la o vârstă fragedă în rândurile aleşilor partidului, beneficiind şi de posibilitatea accederii la Facultatea de Drept – debuşeu pentru cariere în domeniul Partidului sau al Administraţiei –, a intrat însă în contact şi cu reprezentanţii păturii reformatoare a regimului, participând, în 1956, şi la celebrul Congres XX al P.C.U.S.

Adevărata ucenicie politică şi-o va desăvârşi însă în oraşul natal, la Stavropol, unde a ocupat, pe rând, poziţiile de prim secretar al Komsomol-ului, prim secretar al partidului la nivel orăşenesc, pentru ca, în 1970, la numai 39 de ani, să devină prim secretarul bogatei regiuni nord-caucaziene. Rapiditatea acestei ascensiuni s-ar datora, consideră analiştii, existenţei unor influenţi protectori. Cum a fost şi cazul fostului prim secretar al organizaţiei orăşeneşti din Stavropol,

[1] Al. Iakovlev, op. cit., p. 29.

[2] Vl. Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa răsăriteană de la Stalin la Havel*, Editura Polirom, Iaşi, 1997, p.163.

devenit apoi şeful departamentului Agriculturii din cadrul secretariatului Comitetului Central şi, mai târziu, membru plin al Biroului Politic, Fedor Kulakov. La moartea acestuia, în 1978, Gorbaciov i-a luat locul în sânul Comitetului Central. Protejat apoi de I. Andropov, părând credincios doctrinelor leniniste de bază, respingând concepţia brejnevistă, nu neapărat dintr-un spirit totalmente liberal, ci mai ales bazându-se pe "convingerea că socialismul poate fi regenerat printr-o întoarcere la adevăratele valori bolşevice, viciate de nepotismul şi corupţia galopantă din cadrul aparatului, pe parcursul anilor '70 şi începutul anilor '80" (Vl. Tismăneanu[1]) ajunge, încetul cu încetul, în vârful ierarhiei de partid şi de stat. "Odată cu venirea sa la putere – nota şi Stelian Tănase[2] – Europa încheia (fără s-o ştie încă) o lungă perioadă de hibernare".

La prima vedere, noul lider de la Kremlin[3] nu părea a ameninţa cu nimic vechea ordine şi sistemul bine înrădăcinat. În fapt, în timpul primilor doi ani de putere s-a dovedit un atent şi fidel continuator al politicilor anterioare. Dar aceasta doar, poate, la suprafaţă. Căci pentru a se putea impune efectiv, preluând în mâna sa toate atributele şi frâiele puterii, Mihail Gorbaciov trebuia, ca om al schimbărilor, să înlocuiască vechea elită, punând astfel capăt stagnărilor de tot felul rezultate tocmai ca urmare a concepţiei conservatoare brejneviene. Apoi înconjurat de propria echipă să-şi pună în aplicare planurile de regenerare a regimului. Congresul XXVII al Partidului Comunist, întrunit la numai câteva luni de la alegerea sa în funcţie, respectiv început la 25 februarie 1986, i-a oferit ocazia mult aşteptată.

Acesta – avea să observe sovietologul H.C. d'Encausse[4] – "este aşezat sub semnul simbolurilor.[5] (...) Desigur, raportul său asupra situaţiei din U.R.S.S., asupra eşecurilor şi incertitudinilor diferă cu totul de obişnuitul discurs autosatisfăcut, înşirând un pomelnic de succese inexistente, pe care cetăţenii sovietici trebuiau să le ia drept realitatea ţării lor. Acest ton nou, de relativă sinceritate şi luciditate, este adaptat evoluţiei spiritelor. (...) În bilanţul pe care îl face istoriei

[1] Vl. Tismăneanu, *Reinventarea politicului...,* p. 164.
[2] St. Tănase, "Provocarea", în **22**, no. 40 / 19 octombrie 1990, p. 1.
[3] O prezentare interesantă a noului model de lider comunist şi în Ghiţă Ionescu, *Oameni de stat într-o lume independentă*, Editura All, Bucureşti, 1998, pp. 317-375.
[4] H.C. d'Encausse, *Triumful naţiunilor sau Sfârşitul imperiului sovietic*, Editura Remember, Sic Press Grup, Bucureşti, vol. II, 1993, p. 14.
[5] Congres care avea loc exact la 30 de ani după istorica denunţare, în cadrul celei de-a XX-a întâlniri a conducerii partidului, a cultului personalităţii lui Stalin.

sovietice, Gorbaciov recunoaşte fără ezitare, la capitolul succeselor şi al speranţelor, ceea ce Lenin a reuşit să construiască în mod cu adevărat original şi durabil: integrarea popoarelor într-un stat destinat cu prioritate atingerii acestui scop". Mai mult, "aceasta este partea sănătoasă a moştenirii şi totodată a dificilei căi sovietice. Gorbaciov ajunge la concluzia că opera de reconstrucţie se poate baza pe Imperiu, care oferă de asemenea motive de speranţă". Un imperiu care trebuia să se întoarcă la bazele sale sănătoase pentru a face faţă noilor competiţii. În discursul său, Gorbaciov a atacat ceea ce el însuşi a numit "sistemul administrativ de comandă", chemând la promovarea unor reforme îndrăzneţe în toate domeniile.

Dar, încă din start, programul promovat de noul lider de la Kremlin conţine note de discontinuitate, revenind, cel puţin în problema naţionalităţilor, după cum, de altfel, şi subliniază analiza aparţinând lui H. C. d'Encausse, "la vechii demoni, la limba de lemn, o clipă uitată: «poporul sovietic este o comunitate socială şi internaţională de tip nou» sau «opresiunile şi inegalităţile au fost suprimate» şi înlocuite cu «prietenia dintre popoare, respectul tuturor culturilor naţionale şi al demnităţii naţionale»"[1]. Caracteristică, de altfel, care va fi definitorie nu numai acestei perioade sau genului de program promovat de liderul moscovit în sine, ci şi altor conducători reformişti iviţi în sânul partidelor comuniste din Europa Central-Estică, după cum o vom şi arăta în secţiunile viitoare.

Dacă ne concentrăm atenţia asupra programului reformist în sine, promovat de liderul sovietic, apare destul de clară o oarecare lipsă de coerenţă. Chiar dacă, preluând varianta oferită de un alt apropiat al său, respectiv Vladimir Bukovski[2], la origine "planul conţinea trei părţi: *perestroika* sau restructurarea, *uskrorenie* sau accelerarea şi *glasnost* sau transparenţa". Aceeaşi este şi percepţia oferită şi de un alt participant direct la reforma în sine, respectiv A. Aganbegyan, care notează, la rândul său, într-un limbaj, e drept, mult mai conform vechilor tradiţii: "Noua strategie economică de dezvoltare a ţării noastre, proclamată de M. Gorbaciov (...) este rezumată în conceptele politice noi de accelerare, restructurare, deschidere"[3]. Însă Bukovski continuă, arătând şi limitele programului – "în fapt, s-a

[1] H.C. d'Encausse, *Triumful naţiunilor...*, p. 14.

[2] Vl. Bukovski, *URSS: de l'utopie au désastre*, Lafont, Paris, 1990, apud J. Fr. Revel, op. cit., p. 125.

[3] A. Aganbegyan, *The Economic Challenge of Perestroika*, Indiana University Press, 1988, p. 1.

obţinut o accelerare vertiginoasă, dar fără a se ajunge la restructurare şi totul într-un climat de perfectă transparenţă". O "transparenţă", de altfel, devenită aproape leit motiv în propaganda oficială a epocii, după cum demonstrează şi analiza întreprinsă de Fr. Thom[1]: "Propaganda oficială nu încetează să facă apel la «cultura discuţiilor» (de fapt, autocenzura participanţilor), la «obiectivitate» (constând în a recunoaşte imensele realizării ale socialismului în loc de a se focaliza pe «aspectele negative»), la «etica jurnalistică» (autocenzura), la «critica constructivă» (adică: conform liniei partidului), la «consolidare» (adică recunoaşterea rolului conducător al P.C.U.S. şi, în contextul naţional, recunoaşterea supremaţiei Moscovei) etc." Căci întregul program de reforme, întreaga "schimbare" promovată de noua echipă de la Moscova trebuie supuse aceluiaşi tip de raţionalizare: nu se asista la o dezintegrare, la o negare a ideologiei oficiale, nu modelul în sine era considerat falimentar, ci numai calea pe care o urmaseră unii dintre conducătorii epocilor anterioare. Comunismul trebuia reformat şi nu schimbat regimul la putere din 1917. Şi, de aici, întregul eşafodaj capătă alte conotaţii, ca, de altfel, mai ales noii termeni lansaţi de programele oficiale. Termeni care mai apoi vor fi preluaţi, făcând adevărată şi strălucită carieră nu numai în spaţiile Europei Centrale şi de Est. Să încercăm, însă, să creionăm, departajat funcţie de perioade şi de idei, întregul sistem promovat de echipa Gorbaciov, pentru a putea, mai apoi, decela urmele sau importarea efectivă a acestora şi în spaţiile Europei median-orientale.

Astfel, în faza iniţială, ţinta atacurilor lui M. Gorbaciov s-a dovedit a fi corupţia[2] şi "lipsa de imaginaţie politică în procesul de

[1] Fr. Thom, *Limba de lemn*, Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 228.

[2] "Corupţia nu este în U.R.S.S. un fenomen inedit – nota pe această temă studiul atent al H.C. d'Encausse. (...) În 1972, când Eduard Şevarnadze i-a urmat la conducerea Partidului din Georgia lui Vasili Mjavanadze, în tot U.R.S.S.-ul nu s-a vorbit decât despre *adevărata* raţiune a acestei schimbări: corupţia. Mjavanadze superviza un sistem de corupţie care acoperea toată viaţa publică din Georgia. (...) În 1979, «scandalul caviarului» (icrele negre erau ascunse în cutii pe care scria «hering» şi care erau vândute în restaurantele de lux ori în străinătate la preţul caviarului, diferenţa dintre hering şi caviar intrând în buzunarele organizatorilor reţelei) a pus în evidenţă existenţa unei autentice organizaţii criminale, căreia îi erau complici ministrul pisciculturii U.R.S.S.-ului, adjunctul său, secretarul Comitetului regional Krasnodar, preşedintele Consiliului municipal din Soci şi multe alte personalităţi politice. (...) Iar generalizarea corupţiei îl împinge pe Andropov la o reacţie brutală şi , mai ales, deschisă. La 11 decembrie 1982 presa, în frunte cu **Pravda**, relatează o şedinţă a Biroului Politic consacrată corupţiei şi

luare a deciziilor" (Vl. Tismăneanu[1]). Căci prioritatea naţională nu putea fi alta decât revigorarea economică[2]. Încă din timpul primei sale întâlniri cu plenul Comitetului Central, din aprilie 1985, liderul moscovit şi-a anunţat intenţia de a proceda la o nouă relansare în acest domeniu. Însuşi termenul de *perestroika* se pare a fi utilizat acum pentru prima oară, însă corelat singular doar cu realităţile economice.[3]

Efectiv, obiectivele centrale ale politicii în ceea ce priveşte sectorul economic, după cum vor fi conceptualizate începând cu anul 1988[4], reprezentau o variantă îmbunătăţită – consideră aproape în unanimitate analiştii – a comunismului de tip reformist. Se asista la o reinventare a comunismului tip Lenin şi a programului său de relansare economică gândit însă în alţi parametrii, adaptaţi timpurilor moderne: promovarea descentralizării, punerea accentului pe încurajarea iniţiativei individuale, lansarea unor preţuri de piaţă mult mai apropiate de realitate. M.S. Gorbaciov se dovedise un atent „cititor" al operelor şi, mai ales, al semnificaţiei importanţei modelului Lenin. După cum avea să o demonstreze şi lucrarea sa capitală, *Perestroika*: „Întoarcerea la Lenin a stimulat foarte mult partidul şi societatea în căutările lor de a găsi explicaţii şi răspunsuri la întrebările care s-au ivit. Opera lui Lenin din ultimii ani ai vieţii sale a trezit o atenţie deosebită... Astăzi înţelegem mai bine opera târzie a lui Lenin, care a fost, în esenţă, moştenirea lui politică, şi înţelegem mai bine de ce a scris acele lucrări. Grav bolnav, Lenin a fost profund preocupat de viitorul socialismului. El a realizat pericolele tăinuite care au ameninţat noul sistem. Şi noi, de asemenea, trebuie să-i înţelegem îngrijorarea"[5].

---

indignării sociale în faţa acestei degradări a moravurilor clasei conducătoare. La 18 decembrie, un decret aplicabil la 1 ianuarie, instituie un sistem de sancţiuni destinat frânării corupţiei pe care presa, cu mâinile dezlegate, de această dată, o descrie în amănunţime" (vezi, mai pe larg, şi alte cazuri în continuare, cf. H. C. d'Encausse, op. cit., vol. II, pp. 26-27).

[1] Vl. Tismăneanu, op. cit., p. 164.

[2] În ceea ce priveşte componenta economică a programului reformist demarat de M. Gorbaciov a se consulta, printre altele, şi Anders Aslund, *Gorbatchev's Struggle for Economic Reform*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1991, dar şi Michael Ellman şi Vladimir Kontorovich, eds., *The Desintegration of teh Soviet Economic System*, London, Rutledge, 1992.

[3] Cf. M. Malia, op. cit., p. 518.

[4] Mai ales în raportul introductiv susţinut de M. Gorbaciov la conferinţa P.C.U.S. din 28 iunie 1988.

[5] M.S. Gorbaciov, *Perestroika*, London, 1987, p. 252.

Căci situaţia nu se prezenta deloc în culorile cele mai fericite. Raportul din iunie 1988 o şi sublinia, de altfel, atunci când insistă, de-a dreptul obsesiv, pe insuficienţa resurselor alimentare. Aici se cuvine să facem şi o observaţie cu privire la modul de percepere şi conştientizare a crizei ce scurtcircuitase regimul.

Astfel, dacă în epocă mulţi încercau totuşi să demonstreze că falimentul definitiv al economiilor de tip comunist se datora altor factori decât sistemului însuşi – idee preluată încă, e adevărat, destul de palid şi cu oarecare limite, şi de categoria aşa-zişilor "sovietologi admirativi" (de genul, Stephen Cohen sau Moshe Lewin), astăzi este evidentă criza sistemului ca atare (vezi analizele propuse de "sovietologii critici" – Daniel Pipes, Martin Malia, Michel Heller sau H.C. d'Encausse, care şi corelează, de altfel, şocul renovator de prezenţa iminenţei colapsului economic).

Sistemul economic propus de echipa Gorbaciov a primit, de atunci, multe interpretări, admirative sau critice, ca, de altfel, şi multe încercări de definire şi re-definire. Considerăm, însă, că varianta conform căreia sistemul propus de noul lider de la Moscova se poate încadra în tipologia unei inventate acum "economii de piaţă socialiste" nu poate avea prea multă relevanţă. Căci, dacă mergem încă de la termenii componenţi ai acestei creaţii – de altfel, hibride – "piaţa" nu a apărut cu adevărat în Uniunea Sovietică a *perestroikăi*. Cuvintele lui Al. Iakovlev[1], din 1990, o demonstrează cu prisosinţă: "Economia de piaţă trebuie introdusă cât mai repede cu putinţă. Dar acest lucru nu se va putea face cu actualele structuri de conducere centralizată. (...) De asemenea, trebuie schimbaţi conducătorii sectorului economic. Oameni noi trebuie să-şi asume această sarcină nouă". În plus, sistemul promovat de M. Gorbaciov nu avea deloc în obiectiv renunţarea la tradiţionala proprietate socialistă, fie ea reprezentată în domeniul industrial, fie în cel agrar. Concluzia vine astfel ca de la sine – asistam la lansarea unui program reformist, însă încă organic legat de realităţile şi tradiţiile comuniste.

Chiar şi termenii lansaţi cu această ocazie lasă să se întrevadă vechile obiceiuri ale lumii şi ideologiei comuniste. Se inventează concepte pentru a nu se adopta variantele drastice ale schimbării totale. Şi dacă ne întoarcem la acelaşi Iakovlev – demonstraţia pare extrem de facilă: "Trebuie, de altfel, să vă mărturisesc că nu-mi place această formulă eliptică de «economie de piaţă», deşi am folosit-o eu însumi

[1] Al. Iakovlev, op. cit., p. 69.

de nenumărate ori în lucrările mele. O foloseam ca să pot fi înţeles. De ce contest această formulă?

Pentru simplul fapt că noi nu dorim să instaurăm o economie de piaţă în sensul clasic al termenului, ci o economie pe care eu aş numi-o «normală». Prin aceasta înţeleg o economie în care cererea corespunde ofertei, în care orice individ îşi poate face proiecte, se poate gândi la ce va putea întreprinde, în care fiecare persoană poate găsi cadrul ideal adaptat dezvoltării sale, pentru a se realiza şi a-şi materializa toate capacităţile şi talentele, şi, în consecinţă, remuneraţia trebuie să fie făcută după rezultate muncii depuse".

Asistăm parcă la o întoarcere în forţă a celebrului discurs al "limbii de lemn". Fr. Thom este extrem de clară în aprecierile sale: "Contrar opiniei general admise, evoluţiile recente din U.R.S.S. stau mărturie pentru extraordinara influenţă a limbii de lemn asupra spiritelor. În momentul în care fiasco-ul regimului este recunoscut chiar de autorităţi, limba de lemn este aceea care dictează primele măsuri destinate să scoată ţara din criză. Ea e cea care impune dezastruosul slogan al «accelerării», ea e cea care fixează obiectivul «democratizării» în loc de democraţie pur şi simplu, tot ea este cea care vorbeşte de a «ameliora calitatea legilor sovietice», de a «conferi un fundament economic preţurilor», de a «utiliza mai eficient puterea», de a «întări metodele politice de conducere», de a «activiza factorul uman», de a «inculca oamenilor o poziţie civică activă», de «a perfecţiona factorul uman», de a «restaura concepţia leninistă despre partid ca avangardă a societăţii», «contribuind la îmbogăţirea arsenalului teoretic şi la experienţa practică a *perestroikăi*» etc."[1].

Să ne concentrăm astfel atenţia pe aceste noi concepte lansate de discursul reformator gorbaciovist, urmând schema tradiţională de acum, în primul rând pe cel de *perestroika*[2]. Firul "poveştii" relatate

[1] Fr. Thom, op. cit., p. 229.

[2] Cu privire la termen, dar şi la realităţile lansate astfel, a se consulta, mai ales, opiniile participanţilor la experimentul în sine – economiştii regimului – Abel Aganbeguian, *The Economic Challenge of perestroika* sau Tatiana Zaslavsakaia, *The Second Socialist Revolution: An Alternative Soviet Strategy*, London, I.B. Tauris, 1990. (În special, ultima devine foarte interesantă pentru conturarea unei viziuni asupra percepţiei în sine, din interior, a noii imagini a sistemului – nu altul nou, ci acelaşi socialism, reformat, de astă dată, bazându-se pe tipuri de strategii, savant amalgamate.) sau membrii sistemului – Igor Ligacev, *Inside Gorbatchev's Kremlin: the Memoirs of Yegor Ligatchev*, New York, Pantheon, 1993. Dar şi lucrările unor analişti consacraţi, ca Robert Kaiser, *Why Gorbatchev Happened: His Triumph, His Failure, His Fall,* New York, Touchstone, 1992. Există, în rândul unor reprezentanţi

cu har de memoriile unui Al. Iakovlev[1] sau chiar aprecierile sintetizatoare ale iniţiatorului cheie însuşi – M. Gorbaciov[2] nu oferă prea multe amănunte din laboratorul intim al concepţiei şi al punerii în practică a mult-doritei şi propagatei reforme. Cu toate acestea, conotaţiile primite de la lansare şi nu numai în spaţiul restrictiv al Uniunii Sovietice, sunt de-a dreptul fascinante[3]. "Să luăm cuvântul – fanion al noii echipe, *perestroika*. El cunoaşte de acum soarta tuturor termenilor manipulaţi de limba de lemn: a acoperit conţinuturile cele mai diverse (la început, semnifica esenţialmente «întărirea disciplinei în muncă» şi «luptă împotriva corupţiei»; astăzi, a devenit sinonim cu

---

ai literaturii de specialitate occidentale şi opinia conform căreia transformările propuse de către regimul gorbaciovist se bazează pe distrugerea caracterului xenofob şi anti-occidental al statului sovietic iniţial (opinie împărtăşită, printre alţii, şi de J. Hough, *Russia and the West: Gorbatchev and the Politics of Reform*, New York, 1988). Alţi analişti considerând, însă, că întregul eşafodaj "depinde de redescoperirea de către poporul sovietic a iniţiativei şi creativităţii atât de grijuliu reprimate în şapte decade de putere sovietică. Reforma sa politică depinde de înflorirea unui anume simţ de responsabilitate personală şi simţ civil, care au fost oficial descurajate de la moartea lui Lenin încoace" (M. Walker, *The Waking Giant*, New York, 1988). Personal, considerăm benefică o viziune unificatoare, complexă, în care lupta împotriva anti-occidentalismului se întâlneşte cu temele cointeresării şi trezirii la viaţă a spiritului civic, pe ideea apariţiei unui alt tip de "individ nou", corelat la condiţiile diferite de sfârşit de secol XX. Nou individ care a permis, printre altele, intrarea triumfală a Schimbării în sânul societăţii ruseşti.

[1] "*Perestroika* n-a picat din cer într-o bună zi din aprilie 1985. Ea n-a avut un caracter spontan, nici n-a fost rodul imaginaţiei unui vizionar oarecare. Nimeni nu a fost atins de nu ştiu ce graţie, pentru a începe brusc să reformeze. Şi n-a survenit nici pentru că un grup de persoane ar fi hotărât brusc că ea trebuie aplicată. Adevărul este mult mai complex. De fapt, s-a produs – fenomen rar în istorie – o întâlnire între bază şi vârfuri" (Al. Iakovlev, op. cit., p. 23).

[2] "Ideile *perestroikăi* nu sunt numai rezultatul unor interese şi considerente pragmatice, ele indică şi o modificare a conştiinţelor noastre. (...) Ele sunt şi rezultatul unei anchete teoretice care ne-a permis o mai bună cunoaştere a societăţii şi ne-a întărit hotărârea de a merge înainte" (M. Gorbaciov, *Perestroyka, vues neuves sur notre pays et le monde*, Flammarion, Paris, 1987, p. 29).

[3] Dar iată şi o definiţie provenind din laboratorul intern al presei de partid. Astfel, revista **Kommunist**, în numărul din 3 martie 1987, notează: "restructurarea (...) este crearea unui mecanism efectiv şi sigur de accelerare social-economică a societăţii sovietice", ce consistă "în dezvoltarea deplină a democraţiei şi autoconducerii socialiste, învigorarea disciplinei şi ordinii, lărgirea deschiderii şi criticii şi autocriticii" (apud M. Botez, op. cit., 1993, p. 130). Din perspectiva oferită de definiţia gazetei sovietice devine foarte interesant cum limbajul se poate adapta, fascinant, indiferent de condiţii, lansând termeni vechi cu conotaţii total schimbate (vezi adevărata "fabrică" de termeni, importaţi pe filieră occidentală, dar redefiniţi în condiţiile realităţilor comuniste).

glasnost şi «democratizare», traducerea sa exactă fiind «linia actuală a P.C.U.S.»"[1].

Dacă printre primele sale apariţii publice se poate considera chiar anul 1985, odată cu celebra şedinţă a Comitetului Central din aprilie 1985, adevărata sa intrare în scenă va veni ceva mai târziu, odată cu asocierea cu cel de-al doilea termen al noului discurs, respectiv *uskorenie* – accelerarea. Astfel, această accelerare industrială, în fond continuarea programului economic propus cu ceva timp în urmă de I. Andropov, concretizat într-un ambiţios, dar şi costisitor program de relansare a sectorului dotării industriale, a fost prezentat în epocă pe ideea unei adevărate "revoluţii ştiinţifice şi tehnice". În paralel, s-a creat şi un sistem numit de "control al calităţii" (*gospriemka*), dar s-a lansat şi o aprigă campanie împotriva tuturor activităţilor economice clandestine. Şi chiar dacă cuvântul de ordine trebuia să fie "descentralizarea", sectorul agrar a cunoscut naşterea unui nou organism – Gosagroprom – provenit din regruparea tuturor ministerelor tehnice anterioare. Odată însă cu această sporire a conceptelor noi lansate de echipa reformatoare, părea din ce în ce mai palidă, mai îndepărtată parcă intenţia iniţială.

În februarie 1986, în raportul prezentat de astă dată din postura de conducător al partidului, M. Gorbaciov, considerând programul anterior lansat de N. Hruşciov, în 1961, ca fiind total depăşit şi deloc performant în noile condiţii, va propune punerea în practică a unei "reforme economice radicale", pe baza căreia se va putea ajunge la o ameliorare evidentă a condiţiilor de trai în perspectiva anului 2000. Însă nici de data aceasta discursul nu oferea şi modalităţile efective de punere în practică a acestei "radicale reforme".

Conceptele nu se vor opri aici. De la *uskorenie* se va ajunge şi la *glasnost*. Tradus cel mai frecvent prin conceptele de "transparenţă" sau chiar mult mai occidentalizatul "publicitate", termenul în sine nu este deloc invenţia momentului. Ci este folosit, de această dată, un împrumut din epoca unui alt reformist, respectiv Alexandru al II-lea, perioadă în care *glasnost*-ul făcuse parte din repertoriul birocratic ţarist. Acum, însă, termenul primeşte noi conotaţii, unele, în opinia sovietologilor consacraţi[2], chiar mult mai revelatoare decât dacă însuşi M. Gorbaciov ar fi planificat vreodată. Şi noile ţinte încep aproape imediat să fie luate în vizorul acestui tip reformator de discurs.

---

[1] Fr. Thom, op. cit., p. 227.

[2] Vezi, spre ex., W. Laqueur, coord., op. cit., p. 36.

Unul dintre primele semnale în această nouă direcţie a "transparenţei" se poate interpreta a fi şi episodul petrecut în vara anului 1985, când poetului Evgheni Evtuşenko i s-a refuzat publicarea în revista **Novîi mir** a unui virulent atac la adresa lui L. Beria. Cu toate că Glavlit-ul – Comitetul de stat al cenzurii – îl respinsese, manuscrisul ajunge şi la M. Gorbaciov care îl aprobă spre editare. Se părea că o nouă perioadă plină de promisiuni de schimbare apărea la orizonturi...

Tema istoriei, mai mult sau mai puţin îndepărtată, a Sovietelor – şi, cu predilecţie, perioada de tristă amintire stalinistă – devine una dintre principalele direcţii de manifestare a spiritului de *glasnost*. În iunie 1987 săptămânalul **Moskovskie Novosti** tipăreşte referiri uimitoare la mult discutatul testament al lui Vl. I. Lenin (interzis timp de decenii), iar revista **Ogoniok** prezintă scrisoarea unui fost demnitar sovietic care demască crimele lui I. V. Stalin. Marile întrebări rămâneau, bineînţeles, până unde şi cu ce costuri se va solda acest nou discurs plin de revelaţii altădată totalmente interzise. În primul rând, însă, trebuie conştientizat că "transparenţa" nu apăruse numai ca un efort de restabilire a trecutului istoric, conotaţiile sale ideologice sunt mult mai importante şi percutante în epocă. Asemeni demersului de destalinizare întreprins în perioada lui N. Hruşciov, intenţia echipei Gorbaciov era de a aduce în discuţie tocmai petele negre din trecutul comunist, pentru a le supune oprobiului public, desolidarizării, dar, foarte important, mersului înainte. Şi tocmai în această ultimă idee sarcina *glasnost*-ului devenea extrem de fragilă în susţinerea criticii "constructive" în detrimentul demolării propriu-zise. Pericolul însă s-a dovedit aproape insurmontabil, mai ales din momentul în care unele dintre marile figuri ale disidenţei sovietice au fost aduse în faţă.[1]

În plus, tragedia de la Centrala atomo-electrică de la Cernobâl a schimbat, aproape în totalitate, ecuaţia iniţială. Cu toate că intenţia oficială a guvernului a fost de a omite reala dimensiune a dezastrului şi a implicaţiilor sale pe termen mai mult sau mai puţin lung, opinia publică, de acum trezită din letargia manipulării deceniilor anterioare, presa, din ce în ce mai vizibil corelată la "transparenţă" au impus relevarea măcar unei părţi din adevăr.

[1] În decembrie 1986 M. Gorbaciov a luat măsura instalării unei legături directe, telefonic, cu A. Saharov, în locuinţa sa de la Gorki, în încercarea de a stabili o relaţie mai strânsă cu acesta, de a găsi în această figură marcantă a disidenţei ruse un sprijin în tentativa sa de reformare a sistemului comunist sovietic.

Noul Program al P.C.U.S. (1986) apare astfel pătruns de ideea necesităţii schimbării sistemului sovietic, o "schimbare fundamentală în economie şi în întreg sistemul de relaţii sociale" (M. Gorbaciov), făcând referiri din ce în ce mai vizibile la re-modelarea radicală a bazelor sale structurale. Ideea centrală – cea a schimbării – apare puternic reliefată: "fără o cotitură în ştiinţele sociale, fără transformări în psihologie şi gândire, în mentalitatea oamenilor, nu vom reuşi".

Intenţia reformatoare trebuia însă susţinută în continuare şi tocmai astfel trebuie interpretată şi decizia lui M. Gorbaciov de a numi la conducerea principalelor gazete sovietice persoane al căror traiect novator era foarte cunoscut de societate. "Într-adevăr – arăta şi analiza propusă de S. Brucan[1] -, mijloacele de comunicare se află în prima linie a *glasnost*-ului. Un număr de ziarişti au dezvoltat cu promptitudine arta reportajului-anchetă. Subiectul lor: birocraţia şi formalismul, abuzul de putere şi corupţia şi, înainte de toate, cei care subminează sau sabotează *perestroika*". Presa rămăsese, de la V.I. Lenin încoace, principala armă de propagare a politicii în mase, de manipulare, mai mult sau mai puţin savantă, mai mult sau mai puţin vizibilă; totuşi năucitoare. Însă acţiunea se va dovedi mai ales o armă cu două tăişuri – căci pentru mulţi dintre noii numiţi nu se impunea, la fel de clar ca în cazul echipei politice, linia de demarcaţie dintre critică şi dărâmarea propriu-zisă a vechilor mituri, a vechilor coşmaruri.[2]

Măsurile deveneau din ce în ce mai evidente. Ca şi în cazul Congresului Uniunii Scriitorilor, din iunie 1986, când secretar general a fost ales Vladimir Karpov, unul dintre criticii de altădată ai sistemului stalinist. În urma Congresului nouă dintre cei mai cunoscuţi scriitori ai Uniunii vor ţine o conferinţă de presă în care s-a anunţat oficial reabilitarea postumă a cunoscutului Boris Pasternak. La scurtă vreme după aceea, Comitetul pentru cenzură avea să cadă în penumbra istoriei.

Reforma apare uşor depistabilă şi în ceea ce priveşte unul dintre cele mai importante sectoare ale statului sovietic, respectiv în ar-

---

[1] S. Brucan, 1990, op. cit., p. 144.

[2] În acest sens, vezi cazul ziaristului Vitali Korotici de la gazeta **Ogoniok** şi analiza propusă de A. Nove în *Glasnost in Action*..., dar şi opinia, în acest sens, a conducătorului K.G.B., Victor Cebrikov, conform căreia politica de *glasnost* mersese prea departe cu dezvăluirile, inducând o atmosferă de vizibilă neîncredere în toate straturile societăţii, cu predilecţie în rândurile intelectualilor, dar şi numeroase probleme în ceea ce priveşte problema naţională (W. Laqueur, op. cit., p. 36).

mată. După cum reiese şi din analiza sovietologului Fr. Thom – *Le Moment Gorbatchev* (Paris, 1989) – în acest caz, situaţia este destul de complicată, deoarece "*perestroika* afectează armata în mai multe moduri, la mai multe niveluri şi este la fel de ambiguă în acest domeniu ca şi în celelalte". Şi în acest domeniu nevoile sunt cele care dictau schimbarea şi, mai ales, reducerea drastică a cheltuielilor pentru înarmare. "Din motive economice şi demografice evidente, Gorbaciov trebuia să pună capăt dezvoltării «extensive» a forţelor armate şi să-i oblige pe militari la îmbunătăţirea raportului «calitate / preţ». S-a priceput să transforme în avantaje politice această dureroasă tranziţie.

(...) Programul lansat de Gorbaciov la 15 ianuarie 1986, cu propunerile lui de lichidare totală a armelor nucleare, se înscrie perfect logic (...), la fel ca şi tratatul asupra rachetelor staţionate în Europa, ratificat în 1988"[1]. În fond, ca să preluăm termeni consacraţi de alte studii în domeniu[2], se lansau politicile aşa-numitei "suficienţe" sau, mai exact, "rezonabile suficienţe" în ceea ce priveşte costul dotării şi întreţinerii forţelor armate. Sosise timpul schimbării şi destul de rapid vor încerca să se adapteze şi gazetele militare. Emblematicul *Comunist al Forţelor Armate*, organul Direcţiei Politice a armatei, nu avea cum să scape elanului general; însă, după cum, de altfel, demonstrează analiza foarte atentă a lui Fr. Thom[3], în paginile ei mai există posibilitatea apariţiei şi a unor voalate critici la adresa curentelor actuale din sfera politicului.

Dar, tipul acesta de schimbare, de re-modelare, mai corect spus, a sistemului, nu se putea întreprinde fără intervenţii serioase în rândul vechii elite politice, a *nomenklaturii*, în rândul oamenilor care alcătuiseră, efectiv, sistemul. M. Gorbaciov cunoştea destul de bine această realitate. În primul rând, imediat aproape după alegerea sa a renunţat la de-acum tradiţionala în Uniune "stabilitate a cadrelor", promovând, în locul vechilor membri ai elitei politice de tip Gromîko sau Grişin, figuri noi. Este cazul lui I. Ligacev, N. Rijkov sau V.

[1] Fr. Thom, 1989, dar şi fragmentele prezentate în traducere românească în paginile revistei **22**, începând cu numărul din 8 martie 1991, p. 15.

[2] Gur Ofer, "The Future of Economic Reform" – cap. "The Military Civilian Trade-off" şi John Erickson, "*Perestroika* and the Soviet Army" în W. Laqueur, coord., op. cit., p. 83-120 şi 135-148.

[3] Fr. Thom, 1989, dar şi fragmentele prezentate în traducere românească în paginile revistei **22**, începând cu numărul din 8 martie 1991, p. 15.

Cebrikov[1], fiecare dintre aceste personaje, a căror carieră politică se construise nu numai în jurul noului lider reformist de la Kremlin, vor ocupa, rând pe rând, poziţii importante fie în departamentul ideologic al Biroului Politic (Ligacev), fie în ceea ce priveşte conducerea efectivă a guvernului (Rijkov), fie chiar în fruntea instituţiei K.G.B.-ului (Cebrikov). Unul dintre puţinii aşa-numiţi "gorbaciovieni" puri – Al. Iakovlev – rechemat încă în 1983 din misiunea din Canada şi mutat, în 1985, la departamentul propagandei din cadrul Secretariatului Biroului Politic, accede, la rândul său, în rândul Biroului Politic doi ani mai târziu, în 1987. Cu un an înainte, respectiv în 1986, şi Boris Elţîn, cel care îl înlocuise pe Grîşin la conducerea Partidului – filiala Moscova, fusese numit membru supleant.[2] Încetul cu încetul se definea şi cea de-a treia fază a procesului de *perestroika*, respectiv "democratizarea" regimului.

Istoricii consideră că prima campanie oficială în acest sens este lansată prin intermediul discursului ţinut în faţa plenului Comitetului Central în 27 ianuarie 1987. Discurs, de această dată, televizat, în încercarea, extrem de abilă, de a impune necesitatea re-modelării prin obţinerea sprijinului din partea marei mase, conştientizată graţie nu numai cuvântului, ci şi a imaginii. Se descoperise noul tip de armă extrem de performantă în noua eră a manipulării.

Cuvintele sunt extrem de grăitoare: "Avem nevoie de democraţie ca şi de aer". Necesitatea reformelor nu mai putea fi pusă la îndoială în acest tip de discurs care aproape că demola vechile metehne semantice, impunând însă altele noi. Propunerile scurtcircuitează: liste pentru alegeri în lumina adevărului, limitarea mandatelor de la cinci la cincisprezece ani în ceea ce priveşte toate funcţiile din partid (cu excepţia câtorva, dar numai dinspre vârful ierarhiei). Plenul nu deliberează şi bătălia se mută câteva luni mai târziu, în cadrul şedinţei din iunie 1987. Acesta este momentul considerat de către analişti ca reprezentând adevărata cotitură reformatoare, impusă de M. Gorbaciov. După doi ani de pregătiri venise şi timpul punerii în

[1] Pentru o analiză mai amănunţită a echipei Gorbaciov a se vedea şi privirea din interior oferită de memoriile lui I. Ligacev, *Inside Gorbatchev's Kremlin: the Memoirs of Yegor Ligatchev*, New York, 1993.

[2] Se impune aici, însă, şi observaţia analizei propuse de H.C. d'Encausse (op. cit., vol. II, p. 20) şi conform căreia această democratizare în sânul Biroului Politic, al organelor conducătoare ale Uniunii Sovietice, în general, demonstrează şi o vizibilă înclinaţie spre centralizare. Centralizare depistabilă mai ales prin concentrata prezenţă a elementului rus la cele mai înalte niveluri ale sistemului.

aplicare a celor preconizate pe câmpurile de luptă ale teoriei. *Perestroika* economică repurtează victorie după victorie, cel puţin în domeniul legislativ. Privind din perspectiva internă – o breşă de reale proporţii se căscase tocmai în inima sistemului autarhic de altă dată – însă perspectiva externului nu mai părea deloc la fel de revoluţionară. Măsurile, căpătând aerul de modestitate, nu permiteau încă integrarea efectivă a sistemului sovietic în marea masă a pieţii mondiale.

Însă, intern, nu se poate omite faptul că întregul sistem de măsuri adoptate cu acest prilej reprezenta cel mai impresionant pachet reformator din istoria comunismului în Uniunea Sovietică. Numai că marea necunoscută devenea, de acum, gradul de rezistenţă al sistemului hibrid pe cale să se nască. Căci, economia din U.R.S.S. rămânea, în proporţie de 90%, tot sub conducerea statului.

După cum M. Gorbaciov însuşi a subliniat "logic şi curajos"[1] cu ocazia discursului de închidere ţinut la Conferinţa din iunie 1988, reforma economică trece prin reforma politică: „Ne confruntăm cu multe probleme complicate. Dar care din ele este crucială? Aşa cum consideră Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, problema crucială este de a reforma sistemul nostru politic".

Dar ce tip de "democratizare", de „reformare" avea în vedere liderul de la Kremlin?! Caracteristicile ei sunt însă puţin ciudate: concentrarea puterii de stat şi de partid – pe filiera ideii de a avantaja secţiunea întâi, cu predilecţie, iar alegerea responsabililor din rândul partidului să fie supusă votului "democratic" al "reprezentanţilor poporului".

Analiza politologică relevă însă fragilitatea sistemului: "Nu va fi vorba de «pluralism» decât între *persoanele* aparţinând aceluiaşi partid şi nu între mai multe partide concurente. (...) Ce vrea el este să organizeze emulaţia dintre oameni, aşa cum se poate face ea în interiorul uneia şi aceleiaşi administraţii, şi nicidecum să permită o autentică alternare la putere.

În acest scop el foloseşte singurul mijloc de care dispune, fără a ieşi din sistem: controlarea partidului prin soviete; apropierea vârfului piramidei de partid de vârful vârfurilor piramidei sovietelor şi reunirea celor două vârfuri într-un punct: preşedintele ţării. Însă efortul rămâne mereu *înăuntrul* sistemului şi aşa ceva nu are de-a face cu conceptul de democraţie pe care îl înţelegem noi în Occident"

[1] J. Fr. Revel, op. cit., p. 413.

(J. Fr. Revel[1]). Şi aceasta în contextul în care, după cum avea să observe exclamativ chiar în acea perioadă un istoric sovietic, Leonid Batkin[2], „politica a dispărut din viaţa societăţii noastre de la sfârşitul anilor douăzeci... Politica a dispărut ca sferă contemporană de activitate umană specifică în care diferenţele de clasă şi grup sunt etalate şi se confruntă unele cu altele, în care există o comparare publică directă a poziţiilor, şi unde metodele sunt căutate pentru a ajunge la un anume compromis dinamic. Politica a dispărut şi, astfel, totul a devenit politic!". Totul devenise politic, iar odată cu ascensiunea noului tip de discurs reformist, chiar şi politica se încerca a prinde o altă coloratură, căci însuşi M. S. Gorbaciov o dictase, într-o luare de cuvânt din iulie 1987, în faţa factorilor de răspundere din mass-media şi din uniunile de creaţie: „Trecem acum din nou prin şcoala democraţiei. Învăţăm. Cultura noastră politică este încă inadecvată. Nivelul nostru de dezbatere este inadecvat; capacitatea

[1] Ibidem, pp. 414-415. În această idee, ni se pare foarte interesantă şi referirea din analiza propusă de politologul francez la textul purtând semnătura lui V. G. d'Estaing, apărut în revista **Paris Match**, la 15 iulie 1988. Apropierea, compararea sistemului politic propus prin reformele gestionate de M. Gorbaciov cu modelul american – vorbeşte de la sine de percepţia specială de care se bucura liderul de la Kremlin şi pachetul său reformator în Occident, cu predilecţie în mediul intelectual socialist francez. Iată şi frânturile reprezentative din textul în sine: "Un preşedinte ales pe cinci ani, care conduce politica externă şi Apărarea, şi care-l numeşte pe primul ministru. Un Parlament cu 400 de membri, Sovietul Suprem, care are puterea legislativă, desfăşurându-şi permanent lucrările în timpul anului. Congresul Deputaţilor Poporului, numărând aproximativ 2.500 persoane, se reuneşte o dată pe an petnru dezbaterea marilor opţiuni politice şi este însărcinat cu alegerea preşedintelui Uniunii Sovietice. Analogia cu Constituţia americană este vizibilă: Congresul Deputaţilor Poporului se aseamănă cu Convenţiile republicană şi democrată. Sovietul Suprem are rolul Congresului american. Şi, bineînţeles, preşedintele sovietic – rolul celui american!". Această separare – aparent democratică – a puterilor capătă valenţe fascinante în ceea ce priveşte, mai ales, discursul politic. Astfel, opiniei publice ruse şi nu numai, M. Gorbaciov va apare, contrar celor trei predecesori imediaţi, totalmente diferit întrucât el păstra numai prerogativele de secretar general al Partidului, celelalte probleme lăsându-le în grija membrilor echipei sale, respectiv guvernul – premier V. Rîjkov, iar statul – Mikoian. Şi, din această perspectivă structurală, se impune şi observaţia referitoare la posibilitatea de rezistenţă, de anduranţă a acestor schimbări de sistem propuse in ierarhia, în osatura partidului şi statului sovietic, recunoscute pentru imobilism şi letargie. Pentru o analiză mai atentă a schimbărilor preconizate în sfera politicului a se consulta şi S. Brucan, *World Socialism at the Crossroads. An Insider's View*, Praeger, 1987, dar şi articolul aparţinând aceluiaşi autor şi intitulat "Gorbaciov's Contradiction: Glasnost = more power", în **International Herald Tribune**, 6-7 august 1988, care a stârnit vii reacţii la Moscova.

[2] În **Nedelia**, nr. 26, 1988, apud Zb. Brzezinski, *Mare eşec...*, p. 37.

noastră de a respecta punctul de vedere chiar al prietenilor şi tovarăşilor noştri – până şi aceasta este inadecvată".

Şi nu numai „cultura politică" trebuia să capete noi înţelesuri, alături de reformele din domeniul economic, ci chiar şi noţiunile de bază de „democratizare" şi „liberalizare". Unul dintre sprijinitorii activi ai liderului sovietic, Alexander Gelman (cu state vechi în domeniul cinematografiei, deci un fin cunoscător a ceea ce însemna propagandă şi persuasiune, mai ales în stil sovietic!), încerca o posibilă definiţie în acel sens: „Democratizarea militează pentru redistribuirea puterii, drepturi şi libertăţi, crearea unui număr de structuri independente, de management şi informare. Liberalizarea este conservarea tuturor fundamentelor sistemului administrativ, într-o formă mai atenuată. Liberalizarea este un pumn nestrâns, dar mâna este aceeaşi, şi în orice clipă s-ar putea închide la loc. Numai din exterior liberalizarea este o reminiscenţă a democratizării, dar de fapt, este o uzurpare intolerabilă şi fundamentală"[1].

La rândul ei, opinia publică sovietică începea să se trezească şi să reacţioneze la seturile de schimbări propuse de conducere sau măcar să se dezmorţească... Acelaşi Zb. Brzezinski cita, pentru publicul occidental, o foarte interesantă statistică, publicată în paginile lui **Moscow News**, la 3 iulie 1988. Conform acelor date, aproape jumătate din populaţia sovietică nu simţea că trăieşte cu adevărat „într-o societate de dreptate socială". Cauza principală era identificată de respondenţi a fi tocmai sistemul de privilegii speciale de care beneficiau oficialităţile superioare. El includea – într-o ierarhie valorizantă: „pachete cu hrană, bunuri din magazinele speciale"; „dreptul de a dispune liber de orice cărţi, locuri la teatre, filme etc."; „apartamente în condiţii de locuit superioare, în zonele urbane rezidenţiale"; respectiv, dreptul la „vile proprietate de stat (*dacha*)"[2].

Studiul nostru nu se centrează însă pe analiza efectivă a politicii promovate de M. Gorbaciov. Prezentarea principalelor coordonate – diferenţiat fie pe paliere cronologice, fie funcţie de ţinte şi de conceptele lansate în consecinţă – a încercat doar să traseze osatura unui discurs şi model care se putea propaga şi în spaţiile comunismului vecin. Căci, după cum literatura de specialitate a demonstrat-o cu prisosinţă nu mai aveam de-a face cu un simplu eveniment de coloratură strict internă, ci cu un adevărat "efect" posibil provocator de reacţii

[1] **Sovetskaia Kultura**, 9 aprilie 1988.
[2] Apud Zb. Brzezinski, *Mare eşec...*, p.42.

în lanţ[1]. Şi tocmai de aceea, prezentarea noastră de până acum s-a cantonat mai ales pe o analiză critică a deciziilor de tip re-modelator promovate de către noul lider de la Kremlin şi echipa sa. Deoarece această încercare de rezolvare a crizei evidente a sistemului comunist, fără abandonarea completă a tradiţiei şi ideologiei oficiale, a fost, într-o mare măsură, caracteristică întregului spaţiu est-central european. Iar eşecul ei a reprezentat, în fond, semnalul adevăratei schimbări de regim, al adevăratei treceri spre democraţie şi economie de piaţă. Dar, de această dată, în termenii consacraţi occidentali.

După cum demonstra şi analiza propusă de politologul Zb. Brzezinski[2] – "obstacolele politice la o *perestroika* reală sunt aşadar nu numai formidabile, ci şi insurmontabile. O ruptură cu moştenirea leninistă ar cere nu mai puţin decât o redefinire fundamentală a naturii partidului conducător, a rolului său istoric şi a legitimităţii sale. De fapt, o adevărată ruptură ar cere o repudiere a uriaşei simplificări a premisei centrale, anume că un sistem social perfect poate fi structurat printr-un decret politic, prin care societatea să fie subordonată statului suprem care să acţioneze ca agent atotcunoscător al istoriei. Ar fi necesar să acceptăm ideea că multe din schimbările sociale sunt accidentale, ambigue şi adesea spontane, având ca rezultat o complexitate socială ce nu poate fi potrivită în patul procustian al ideologiei"[3].

Şi, de aici şi până la "căderea în propria cursă" – preluând formula oferită de un alt participant la evenimente, Vl. Bukovski[4] - nu

---

[1] Vezi mai ales foarte sugestiv intitulata lucrare a analistului italian G. Montagni, *Effeto Gorbaciov: La politica internazionalle degli anni ottanta. Storia di quatro vertici da Ginevra a Moscova*, Bari, 1989, dar şi studiul foarte bine documentat aparţinând lui K. Dawisha, *Eastern Europe, Gorbatchev and Reforme*, New York, Cambridge University Press, 1990 sau cel al lui V. Kusin, "Gorbatchev and Eastern Europe", în **Problems of Communism**, ian-febr 1986, ca şi culegerea de studii, cam din aceeaşi perioadă, *L'Europe de l'Est de Francois-Joseph a Gorbatchev*, publicată în revista **Cadmos**, 39, 1987 sau volumul 15-16 / 1988 al publicaţiei **L'Autre Europe**, dedicat aceleaşi probleme, cu titlul: "Renouveau liberal a l'Est?".

[2] Zb. Brzezinski, *The Grand Failure: The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century*, New York, 1989, p. 48, lucrare prezentă şi în traducere românească - *Naşterea şi moartea comunismului în secolul XX. Marele eşec*, Editura Dacia, Cluj, 1993.

[3] Şi din această ultimă perspectivă devine foarte interesantă şi percepţia lui M. Gorbaciov în postura de "contra-reformator" de către un alt reprezentant al aripei reformiste din Europa Central-Estică, respectiv Adam Michnik, care utilizează termenul de "contra-reformă" în sensul oferit de L. Kolakowski – pentru detalii a se vedea Vl. Tismăneanu, op. cit., p. 166.

[4] Vl. Bukovski, "Cum a căzut Gorbaciov în propria sa cursă", în **22**, 11 ianuarie 1991, p. 15.

mai rămânea decât un singur pas. Traiectul pare astăzi foarte uşor de descifrat, mai ales în condiţiile în care sistemul sovietic va mai fi scurtcircuitat şi de crizele naţionale, printre care se impun amintite fie revolta de la Alma Ata, izbucnită la 17 decembrie 1986, fie manifestaţiile de la Erevan şi Stepanakert, din februarie 1988, fie grevele din Tbilisi, culminate cu una dintre cele mai sângeroase înfruntări din perioada gorbaciovistă, din 9 aprilie 1989. Imperiul se clătina din toate încheieturile. M. Gorbaciov se dovedea că se înşelase cel puţin în ceea ce privea atât de mult discutata, de către structurile de conducere de partid anterioare, problemă a naţionalităţilor[1].

Dar U.R.S.S. trecuse printr-una din cele mai puternice şi profunde crize din întreaga sa istorie de aproape un secol de existenţă. Iar, în opinia multora, programul său reformator rămăsese "singura strategie a supravieţuirii".

Aprecierile post-factum ale lui Bukovski stau mărturie a percepţiei necesităţii, dar şi a eşecului. "La început, ciclul gorbaciovian putea trece drept o destindere normală. A început în 1985 şi ţelul pe care şi-l fixase atunci partidul nu depăşea cadrul tradiţional al fazelor de destindere.

Se spunea: uitaţi-vă, vom promova o reformă a economiei, vom introduce şi mai mult cointeresarea şi unele elemente ale sistemului «semi-economiei de piaţă», aşa cum se practică în ţările din Est.[2] Aveam modelul Ungariei, care pe atunci era comunistă, dar a cărei economie funcţiona încă, oarecum, în timp ce a noastră se prăbuşea. Până şi China părea să fi reuşit să pună puţină ordine în agricultură. Trebuia, deci, după modelul acestor ţări, să aruncăm o parte din lest. Aceasta era «perestroika», restructurarea. Restructura-

[1] "Tovarăşi, avem tot dreptul să spunem că am rezolvat problema naţionalităţilor. Revoluţia a deschis calea egalităţii în drepturi în plan atât juridic, cât şi social şi economic; ea a contribuit din plin la egalizarea nivelelor de dezvoltare economic, socială şi culturală în toate republicile şi regiunile, ale tuturor popoarelor. Prietenia dintre popoarele sovietice este una dintre cele mai mari cuceriri ale Revoluţiei din Octombrie. Fenomen unic în istoria mondială, această prietenie este pentru noi reazemul principal al puterii şi solidităţii statului sovietic" – afirma M. Gorbaciov în discursul ţinut cu prilejul şedinţei comune a C.C. al P.C.U.S., Sovietului Suprem al U.R.S.S. şi Sovietului Suprem al R.S.F.S.R., din 2 noiembrie 1987, la aniversarea a 70 de ani de la înfăptuirea Revoluţiei din Octombrie. Nota vechilor clişee nu poate fi deloc eludată; ca şi metehnele, ca şi temele predilecte. Analiza sovietologului H.C.d'Encausse stă în acest sens foarte documentată mărturie.

[2] Iată şi ideea schimbului nu numai unilateral, din direcţia U.R.S.S.+ Gorbaciov – Europa Central-Estică, ci şi invers!

rea a ce? A socialismului. Ceea ce nu însemna că ne pregăteam să renunţăm la el, ci pur şi simplu că se dorea reconstrucţia lui în vederea relansării. Acesta este scopul limitat pe care îl viza Gorbaciov. A fost, însă, depăşit de evenimente"[1].

„Efectul de rezonanţă" în Europa central-estică

După ce am încercat o trecere în revistă a principalelor ţintecheie ale discursului reformist promovat de către echipa de la Kremlin, venită la putere începând cu anul 1985, să ne concentrăm atenţia asupra posibilelor efecte de rezonanţă ale lor în spectrul politic al regimurilor comuniste din Europa Central-Estică şi, cu predilecţie, asupra partidelor comuniste frăţeşti.

Şi cum *perestroika* "propunea tehnocraţilor teme extraordinare de reflecţie, cercetare şi angajare - "însănătoşirea" economiei sovietice, eliberarea ştiinţei şi tehnicii de frânele birocratice şi de canoanele ideologiei staliniste, promovarea performanţei şi valorii atâta vreme neglijate – coborâte parcă din sfera aspiraţiilor utopice în câmpul obiectivelor posibile – reformismul lui Gorbaciov (...) "migrează" şi în Europa de Est[2] (M. Botez[3]).

Mai ales că, după cum extrem de sec afirmase liderul de la Kremlin în discursul oficial de la deschiderea noului an 1988 – „*perestroika* este ultima noastră şansă (...) Dacă ne oprim, va fi moartea noastră!" – *perestroika* reprezenta, în mod cert, ultima carte pentru regimurile comuniste din spaţiul analizat...

Astăzi, este foarte clar că - după cum afirma şi Vl. Tismăneanu[4] – "ruptura Moscovei cu stalinismul a deschis cale liberă (...) şi la Varşovia, Budapesta şi Berlinul de Est". Şi "implicaţiile prezenţei unui secretar general revizionist la Kremlin erau însemnate. Nu doar pentru că el era menit să alimenteze o dezbatere intensă şi pătimaşă înăuntrul Uniunii Sovietice privind mai toate aspectele vieţii sovie-

[1] Vl. Bukovski, op. cit.

[2] A se analiza şi extrem de interesantul studiu, conceput chiar cu câţiva ani înaintea evenimentelor prezentate în acest demers, aparţinând politologului francez Manuel Lucbert, – "Les Sovietiques ont seme dans leur camp les germes de la contestation", **Le Monde**, 18 ianuarie 1977 – cu un titlu de foarte mare actualitate şi 10 ani mai târziu!

[3] M. Botez, *Intelectualii din Europa de Est. Intelectualii din Europa de est şi statul naţional comunist. Un punct de vedere românesc*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1993, p. 31.

[4] Vl. Tismăneanu, op. cit., p. 167.

tice. Ci era menit să reînvie şi să intensifice revizionismul est-european, mult mai ambiţios, lipsind Kremlinul de amvonul ideologic de la care să fie excomunicaţi ereticii. Se crea pericolul deosebit de grav de dizolvare a nucleului dogmelor marxist-leniniste ale comunismului mondial. Pe scurt, chiar şi un revizionism modest la Moscova avea să accelereze dezintegrarea şi eclipsa totală a comunismului ca fenomen istoric distinctiv" (Zb. Brzezinski[1]).

Este interesant, la acest nivel, să încercăm să depistăm şi tipurile de percepţie asupra Europei central-estice comuniste din partea Uniunii Sovietice. Există stabilitate în viziune sau asistăm la acelaşi tip de fluctuaţie, la aceeaşi dilemă pendulatoare ca în marea majoritate a discursului gorbaciovist?! Studiul aproape contemporan cu naşterea efectivă a evenimentelor aparţinând analistului S. Bialer[2] şi purtând un titlu atât de sugestiv în care apar corelate cele două dimensiuni ale ideologiei oficiale demonstrează că politica primilor ani de putere ai lui M. Gorbaciov, în ceea ce priveşte percepţia asupra statelor comuniste din Europa central-estică, a fost reprezentată de o "mai severă insistenţă privind ortodoxia politică, mai ales în Polonia şi Ungaria; reducerea la tăcere a disidenţei; încurajarea unei mentalităţi de asediaţi şi o propagandă dură anti-occidentală; o mai mare împotrivire faţă de experimentele economice şi o reacţie rapidă la mişcările sociale şi politice sau la orice alte semne de manifestare a unei mai mari independenţe din partea conducerilor satelite". Însă această fază nu a durat decât foarte puţin în traiectoria desenului reformist gorbaciovian. Istoricii sunt de acord în a considera, de comun acord, că imaginea tradiţională a Uniunii Sovietice pe post de jandarm al Europei comuniste a dispărut odată cu momentul în care liderul de la Kremlin a proclamat, la a XIX-a Conferinţă a Partidului, din iunie 1988, că ţara ale cărei destine le conduce a renunţat la "tot ceea ce a deformat socialismul în anii treizeci, ducându-l la stagnarea din anii şaptezeci". O nouă filosofie vizând relaţiile internaţionale reieşea, din ce în ce mai vizibil, din discursurile ulterioare. Şi în această idee, discursul secretarului general al P.C.U.S. ţinut în cadrul unei sesiuni a Organizaţiei Naţiunilor Unite (decembrie 1988) devine emblematic: "Astăzi, nici o societate nu mai poate fi menţinută «închisă». Trebuie să ne revizuim radical modul de abordare a tuturor

[1] Zb. Brzezinski, 1990, op. cit., p. 64.
[2] S. Bialer, *The Soviet Paradox: External Expansion. Internal Decline*, New York, 1986, p. 206.

problemelor de cooperare internaţională, ca un element major al securităţii internaţionale... Noua fază mai cere şi dezideologizarea relaţiilor dintre state". Şi, mai departe, cu o subliniere extrem de interesantă: "Noi nu ne vom abandona convingerile, filosofia sau tradiţiile, nici nu cerem altora să le abandoneze pe ale lor"[1]. Ideea va deveni cu atât mai clară odată cu întâlnirea membrilor Pactului de la Varşovia, organismul de unificare comunistă din zonă, de la Bucureşti, la 7-8 iulie 1989. Cuvântarea liderului moscovit se detaşează net de punctele de vedere susţinute de reprezentanţii taberei "retrograde" de tip N. Ceauşescu sau E. Honecker. În cursul reuniunii, Gorbaciov a relieefat, astfel, adesea "necesitatea introducerii unor «standarde internaţionale în domeniul drepturilor omului» (...) dându-le drept exemplu [omologilor săi] practica glasnost-ului, prin care se realizează "democratizarea" şi "restructurarea în U.R.S.S."[2].

Însă, folosind varianta mult mai abil fabricată, în termenii epocii de către unul dintre reformatori, respectiv Al. Iakovlev – "*Perestroika* sovietică a impresionat profund popoarele din regiune"[3]. A impresionat şi, de aceea, am şi asistat la încercarea de a fi pusă în aplicare. Însă nu peste tot şi nu întotdeauna în aceleaşi condiţii şi vizând aceleaşi scopuri în sine. Erau, în fond, aceleaşi încercări disperate de salvare a unui regim care începuse să se clatine din toate încheieturile. Liderii şi structurile locale comuniste au răspuns diferit, în acele condiţii de criză, la stimulii schimbării[4]. Interesant este însă

---

[1] În traducerea lui Vl. Tismăneanu, op. cit. p. 169

[2] Apud W. Totok, "Honecker şi Ceauşescu. După lectura documentelor din arhivele fostei R.D.G.", în **22/** 9 august 1994, p. 12.

[3] Al. Iakovlev, op. cit., p. 112.

[4] Pentru crearea unei imagini cât mai complete asupra situaţiei din Europa Central-Estică în perioada anilor 1985-1989, în ansamblul întregii Europe se pot analiza şi: P. Behar, *Une geopolitique pour l'Europe*, Paris, Desjounqueres, 1991; J. J. Becker şi P. Ory, *Crises et alternances (1974-1995)*, Edition du Seuil, Paris, 1995. În ceea ce priveşte situaţia exactă a sistemului comunist în această parte a Europei – cu observaţia că unele dintre lucrări sunt realizate în ideea unor compendii de cultură generală, existând astfel şi unele omiteri etc.: N. Bocşan, V.Leu, coord., *Cronologie. Europa Centrală (1948-1989)*, Editura Polirom, Iaşi, 2001; J.F. Brown, *Eastern Europe and Communist Rule*, Durham, Duke University Press, 1988; G. Castellan, *Histoire des peuples de l'Europe Centrale*, Paris, Fayard, 1994; B. Chavanne, *La Fin des systemes socialistes: crise, reformation et transformation*, Harmattan, Paris, 1994; J. Chiama, J. Fr. Soulet, *Histoire de la dissidence. Opposition et revoltes en URSS et dans les democraties populaires de la mort de Stalin a nos jours*, Edition du Seuil, Paris, 1992; Fr. Fejto şi E. Kulesza-Mietkowski, *La Fin des democracies populaires*, Edition du Seuil, Paris, 1997; L.H. Legters, eds., *Eastern Europe. Transformation and Revolution,*

faptul că şi grupările de opoziţie democratică au rămas, oarecum, închistate în această întârziere şi diferenţiere. De pildă, încă din 1986, un apel venit din tabăra opoziţiei poloneze ar fi trebuit să trezească spiritele din statele vecine. Astfel, a fost editat un ziar menit să promoveze opoziţia regională împotriva regimurilor comuniste – „Nowa Koalicja" (Noua coaliţie). Publicaţia viza nu numai capitalele ţărilor est-central europene – Varşovia, Praga, Bratislava, Budapesta, Bucureşti şi Sofia – ci şi... Kiev-ul, Minsk-ul, Vilnius-ul, Riga şi Tallin-ul!

Una dintre urmări s-a materializat în întrunirea, secretă, dintr-o micuţă localitate de graniţă din munţii Tatra, din 1987, între reprezentanţii opoziţiei din Cehoslovacia şi Polonia, întrunire prilejuită de împlinirea a 19 ani de la invazia Cehoslovaciei de către trupele Tratatului de la Varşovia (cu excepţia României). Legăturile cu spaţiul opoziţiei sovietice au luat forma transmiterii unui mesaj adresat academicianului Andrei Saharov. Dar, atenţie!, au fost salutate şi reformele impuse de noul lider de la Kremlin, M.S. Gorbaciov...

Mult mai târziu, la începutul anului 1989, când situaţia era aproape schimbată în toate ţările zonei (vezi infra), au apărut şi cele dintâi comunicate ale opoziţiei reunite din R.D. Germania, Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia. Iniţial, la document, conform datelor prezentate de Zb. Brzezinski, au fost ataşate 300 de semnături, apoi, într-o fază ulterioară, numărul lor a crescut la 438 (inclusiv persoane din R.S.F. Iugoslavia sau U.R.S.S.).

Statele comuniste ale Europei central-estice

Albania[1] a reprezentat, în opinia specialiştilor, cea mai izolată ţară a zonei central-estice europene. „Ziarele străine (chiar şi **l'Humanité**) nu ajungeau la Tirana de 40 de ani. Numai revista **Chine nouvelle** putea fi găsită la aeroport sau la recepţia hotelului Dajiti. Cât priveşte relaţionarea interumană, puţinii studenţi străini veniţi să studieze

---

1945-1991. Sources in modern history, Massachusetts, 1992; M. Novak, *Du Printemps de Prague au Printemps de Moscou, janvier 1968 – janvier 1990*, Georg, Geneva, 1990; J. Rupnik, *The Other Europe: The Rise and Fall of Communism in Eastern Central Europe*, New York, Pantheon Books, 1989; J. Fr. Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Editura Polirom, Iaşi, 1998; Gale Stokes ed., *From Stalinism to Pluralism: A Documentary History of Eastern Europe since 1945*, New York, Oxford University Press, 1991.

[1] Pentru creionarea unui tablou al realităţilor politice albaneze în perioada analizată a se consulta şi: G. Jandot, *Albanie, 1944-1985: l'edification du national-marxisme*, Montpellier, 1992; T. Schreiber, *E. Hodxa*, J.C. Lattes, 1994.

limba albaneză nu părăseau incinta hotelului unde erau cazaţi. Mărturia unui fost diplomat francez la Tirana e în măsură să dezvăluie până unde mergea regimul comunist albanez în materie de izolare: «Timp de trei luni, singurul bursier albanolog francez la Tirana a stat numai într-o cameră din hotelul Dajti. Nu s-a întâlnit niciodată cu colegii săi de studiu albanezi şi nici nu i-a călcat piciorul vreodată la universitate. Un profesor se deplasa la hotel în fiecare dimineaţă, pentru a-i preda cursuri particulare ***la domiciliu»***"[1]. Şi, conform Constituţiei, devenise primul stat comunist din spaţiul est-central european declarat ateu. Acea linie anti-credinţă a noului partid dominant a mers şi mai departe: a fost înfiinţat un muzeu al ateismului[2], iar, în „Primul stat ateu al planetei" – după cum se intitula în mod oficial Albania (**Gazeta oficială**, noiembrie 1967) – încă din 1975, s-a decis chiar şi schimbarea prenumelor ce aveau cât de cât o conotaţie religioasă. „Săritoare", oficialităţile de la Tirana au creat chiar şi o listă cu prenume „socialiste şi patriotice", pe care au pus-o la dispoziţie populaţiei.

Scena politică internă aproape că nu a ieşit din imobilismul stalinist promovat de Enver Hoxa. Disensiunile apărute, odată cu moartea lui Stalin, între conducerea de la Moscova şi cea de la Tirana, acutizate cu predilecţie după 1960, pe fundalul crizei sino-sovietice, îşi puseseră vizibil amprenta pe realitatea comunismului albanez. Rezultatele vor atârna greu, şi nu numai în durata scurtă a istoriei.

În aceste condiţii, reformismul, chiar şi în sânul partidului comunist, devenea adevărată blasfemie. Exemplul anilor 1973-1974, soldate cu înlăturarea din funcţie şi chiar arestarea unor importante figuri ale scenei politice albaneze[3] rămăsese foarte bine reprezentat în mentalitatea oricărui doritor de reforme, căci epurările loviseră puternic în sânul Comitetului Central. Astfel că, în aprilie 1985, odată cu dispariţia fizică a bătrânului lider comunist, succesorul la funcţia de secretar general al partidului, Ramiz Alia, membru al elitei locale de partid, va menţine, în mare, statul pe aceleaşi coordonate anterioare. Vizibile, chiar şi în amănuntul extrem de interesant cu privire la

---

[1] Émile Guimard, *L'Inoubliable Albanie*, 2007, 67.

[2] Cel mai cunoscut fiind cel de la Shkodër, localitate din nordul Albaniei. Recomandăm pentru mai multe amănunte lucrarea lui Luan Starova, *Le musée de l'athéisme,* Paris, Edition Fayard, 1999.

[3] Vârful aisbergului fiind considerat, de către analişti, momentul "sinuciderii", la 18 decembrie 1974, a mult timp numărului doi al regimului, prezumptivul moştenitor al lui E. Hoxa, Mehmet Şehu.

menţinerea văduvei fostului conducător, Nexmije, în funcţia de preşedinte al Frontului Naţional. Încetul cu încetul, însă, în condiţiile schimbărilor iniţiate de M. Gorbaciov şi echipa sa, şi în Albania se poate depista o oarecare destindere, şi aceasta cel puţin în ceea ce priveşte domeniul relaţiilor stabilite cu celelalte state membre ale Blocului comunist est-central european. Astfel, în 1986, statul lui Alia va pune capăt izolării sale ce dura de mai bine de 30 de ani, participând la întâlnirea miniştrilor afacerilor externe ce a avut loc la Belgrad, ca, trei ani mai târziu, în 1989, Tirana să şi găzduiască această conferinţă.

ALBANIA – SITUAŢIE REGIM – LIDER

Itemi permeabilitate	Existenţă / Non-existenţă
Tip lider	Aparenţă de noutate
Eliminarea concurenţei politice	-
Reformă aparentă	Da
Reformă reală	-

Bulgaria[1] devenise în ochii Moscovei unul dintre cei mai fideli aliaţi şi tovarăşi. Regimul de lungă întindere cronologică a lui T. Jivkov oferise astfel garanţia unei importante stabilităţi în această zonă a Europei estice. Şi, după cum o şi demonstrase realegerea sa în funcţia de prim secretar, cu prilejul celui de-al XIII-lea Congres al P.C.B., din 2-5 aprilie 1986, aparent, T. Jivkov stăpânea în continuare situaţia.

În aceste condiţii, şi imaginea de obedient camarad pe drumul comunismului trebuia păstrată şi în noile condiţii impuse de *glasnost* şi *perestroika*[2]. Însă, după cum vor demonstra şi analizele atente ale cazului bulgar, reforma nu va rămâne decât la capitolul promisiune[3]. Şi, chiar dacă aparenţelor vor fi salvate, regimul în sine se va păstra, în mare, în aceleaşi coordonate solidificate ale perioadelor anterioare.

[1] A se consulta şi J. Fr. Soulet, op. cit.

[2] În Bulgaria, interesant este şi faptul că acest mult vehiculat concept de *perestroika* a ajuns să aibă un corespondent lingvistic naţional – *pereustroistvo*, în ideea lansării unei căi individuale în teoretizarea şi, mai ales, în implementarea reformelor Kremlinului.

[3] Iată, în acest sens, şi comentariul lui Al. Iakovlev: "Am fost de două ori şi în Bulgaria şi am avut cu Jivkov discuţii interminabile la Varna. Acesta nu reuşea să sesizeze sensul real al politicii noastre, ce însemna procesul perestroikăi. Un adevărat dialog al surzilor" (Al. Iakovlev, op. cit., p. 114).

Măsurile promovate, cu predilecţie după 1987, de către T. Jivkov, angajat, la nivelul discursului politic de acum într-o virulentă campanie împotriva dogmatismului şi conservatorismului, s-au dorit astfel a se ralia exemplului moscovit. Dar numai în suprafaţă. Astfel, cu prilejul cuvântării sale de la Plenara Comitetului Central, din 27-28 iulie 1987, conducătorul partidului propune noi măsuri în direcţia descentralizării politice, dar şi a dezvoltării auto-gestiunii economice. Câteva zile mai târziu, discursul oficial va merge şi mai departe: la 18 august 1987, Adunarea Naţională hotăra o restructurare decisivă a tipului de conducere, fără a preciza însă efectiv direcţiile avute în vedere sau structurile propuse schimbării.

Dar şi în plan economic, eşecul pseudo-reformelor a fost mai mult decât evident. Prin "autonomie", "autofinanţare", "autogestiune" se masca, astfel, dorinţa tot mai mare a partidului de a păstra în propriile mâini frâiele puterii. Radicalizarea programului de reforme şi modul în care acesta fusese pus în aplicare venea în contradicţie cu caracterul centralist al puterii. Sfârşitul anilor '80 va găsi Bulgaria în pragul unei adevărate crize financiare, datoria sa occidentală crescând la aproape 10 miliarde dolari.

În plus, chiar şi tipologia efectivă a deciziilor luate de puterea de la Sofia pledează pe ideea falsului program reformist promis. Logica folosită e simplă, dar penetrantă: în august 1987 Biroul Politic al C.C. al P.C.B. va vota o rezoluţie ce preconiza diminuarea cultului personajului conducător (portretele şi busturile lui T. Jivkov fiind eliminate din instituţiile şi spaţiile publice); iar în martie anul următor, majoritatea instituţiilor numite în memoria fiicei cele mai mici a conducătorului, Liudmila, de altfel figură importantă a regimului - fost ministru al culturii şi membră a Biroului Politic – vor reveni la numele anterior deţinute. Se încerca contracararea adevăratului reformism prin utilizarea aceloraşi arme. În decembrie 1988, discursul liderului de la Sofia se va centra pe o mult trâmbiţată "revoluţie" de profunzime şi "reformare" a sistemului politic. Termenii sovietici, importaţi imediat[1], se dovedeau, încă o dată, aliaţi de nădejde în lupta pentru păstrarea prerogativelor puterii interne.[2]

[1] În aceeaşi manieră propagandistică de acum cunoscută (!?).

[2] Încă cu câţiva ani înainte, respectiv 1983, poziţia lui Jivkov părea mult solidificată prin îndepărtarea lui Al. Lilov, considerat mult timp succesorul său, şi aducerea, în sânul Biroului Politic al P.C.B., a unor *aparatciki* de genul Ognian Doinov, Ciudomir Alexandrov sau Gheorghi Atanasov. Dar nici pe aceştia, însă, nu-i va ţine prea mult în imediata apropiere a puterii, reuşind, în egală măsură, să le

Rezultatele nu păreau că întârzie să apară. Astfel, la 1 februarie 1989, prim-ministrul reformist Gheorghi Atanasov este obligat să-şi depună demisia. Calea părea liberă pentru păstrarea liniei şi conducerii în partid. Realitatea însă va schimba regulile, considerate până acum imuabile, ale jocului. Câteva vizite oficiale, fie în Bulgaria, fie dinspre Bulgaria, sunt considerate momente cheie ale impunerii noului în detrimentul vechiului de tip Jivkov în sânul partidului şi societăţii bulgare. Astfel, cu toate că T. Jivkov vedea în vizita sa întreprinsă la Moscova în iunie 1989, rezultate oarecum pozitive în favoarea sa, alte două evenimente vor marca evoluţiile ulterioare. Este vorba de vizita oficială în Bulgaria a preşedintelui francez Fr. Mitterand, din ianuarie 1989, dar şi de oprirea la Moscova, în drum spre Beijing, a ministrului afacerilor externe bulgar, Petar Mladenov. Cariera lui Jivkov se apropiase de sfârşit. Iar reforma, atât de abil utilizată, până acum, de către vechiul lider bulgar, va deveni tocmai "calul său troian"...

BULGARIA - SITUAŢIE REGIM – LIDER

Itemi permeabilitate	Existenţă / Non-existenţă
Tip lider	Aparenţă de noutate
Eliminarea concurenţei politice	Da
Reformă aparentă	Da
Reformă reală	-

În *Cehoslovacia*[1], amintirea "Primăverii de la Praga" şi apoi a reformiştilor grupaţi în jurul *Cartei 77*, obligase puterea să reacţioneze dur împotriva disidenţei. Analiştii interni consideră că, în aceste condiţii, societatea civilă începuse să intre într-un pronunţat con de umbră şi de tăcere. Numai contextul internaţional al dezbaterilor cu privire la folosirea unor tipuri de arme atomice (euromisile) lansat de

inoculeze virusul dezbinării, manipulându-i unul împotriva celuilalt şi apoi excluzându-i din sfera puterii. Cazul cel mai interesant şi emblematic, în opinia analiştilor, rămâne astfel cel al consideratului succesor al lui Jivkov, Ciudomir Alexandrov, perceput ca un reformist moderat, înlăturat cu prilejul şedinţei Plenare a C.C. al P.C.B., din 20 iulie 1988.

[1] Informaţii despre realitatea cehoslovaca în: C. Skalnik Leff, *National Conflict in Czechoslovakia: The Making and Remaking of a State, 1918-1987*, Princeton University Press, 1988; W. Shawcross, *Dubcek*, New York, Simon & Schuster, 1990.

anul 1983, o va readuce oarecum la viaţă. Apoi vizita oficială a noului lider de la Kremlin, va re-impune necesitatea unui model naţional reformist. Model în coordonatele căruia, vechiul lider comunist G. Husak nu mai putea să se regăsească. Deşi oficial, acesta aproba reforma sistemului comunist propusă de Moscova, pe plan intern, liderul cehoslovac obtura cu obstinaţie orice încercare de import a ideilor de *glasnost* şi *perestroika*.

Cele mai radicale discursuri ale liderului de la Kremlin apăreau trunchiate în presa din Cehoslovacia. Pericolul devenise de-a dreptul palpabil şi pentru echipa conducătoare de la Bratislava. În plus, nici vârsta înaintată (70 de ani) nu putea fi considerată deloc un atu în recâştigarea puterii. Cu atât mai mult cu cât în partid se duceau dure lupte pentru preluarea puterii. În prim-plan a fost adusă aripa conservatoare, reprezentată de către Vasil Bilak şi susţinută de Lubomir Strugal, una dintre figurile cunoscute şi preţuite de către M. Gorbaciov, nimic nu părea a servi mai bine propriei cauze decât preluarea – iarăşi, clamat abil, la nivel de discurs politic, a schemei reformiste gorbacioviene. Apare, ca şi în cazul bulgar, chiar şi omologul lingvistic al *perestroikăi*, în ideea căreia se preconizează şi unele modificări în ceea ce priveşte structura internă şi accederea în ierarhia partidului.[1]

La 17 decembrie 1987, G. Husak, în ciuda tuturor încercărilor disperate de păstrare a puterii şi pe fundalul unei crize de proporţii ce atinsese toate sectoarele societăţii – politic, economic şi moral –, se vede constrâns să-i încredinţeze prerogativele conducerii de partid unuia dintre adjuncţii săi, Milos Jakes. Chiar dacă "partidul" fusese pierdut (Husak deţinând, însă, în continuare, calitatea de membru al Prezidiului), rămâneau încă atributele de conducere pe linie de stat. Schimbarea de persoane, însă, nu aducea deloc marea schimbare din interiorul sau, efectiv, a regimului în sine.

Se încearcă, şi aici, găsirea vinovaţilor în interiorul partidului, în aceeaşi idee de acţionare în orice mod pentru a păstra stabilitatea regimului. Îi cad victime, astfel, prim-ministrul Lubomir Strougal, înlocuit în octombrie 1988 cu Ladislav Adamec, dar şi conservatorul Vasil Bilak, epurat, în noiembrie 1988, din rândul membrilor Biroului Politic al P. C. din Cehoslovacia.

Însă societatea civilă nu mai putea fi indusă în eroare. Profitând de degringolada evidentă a regimului, aniversarea celor 70 de ani ai

[1] Candidaţi aleşi şi nu desemnaţi, după model pur gorbaciovist (v. ante).

Republicii, din 28 octombrie 1988, se transformă într-un protest de proporţii împotriva regimului. Astfel, nemulţumirile, acutizate cu predilecţie începând cu lunile ianuarie-februarie 1989[1], vor conduce la sfârşitul sistemului. Şi, chiar dacă liderul cehoslovac încercase să dovedească o mai mare inventivitate, în comparaţie cu omologii săi din statele vecine, folosindu-se de tactica împărţirii atributelor puterii, nu a repurtat, nici el, atât de mult doritul succes.

CEHOSLOVACIA – SITUAŢIE REGIM – LIDER

Itemi permeabilitate	Existenţă / Non-existenţă
Tip lider	Aparenţă de noutate
Eliminarea concurenţei politice	-
Reformă aparentă	Da
Reformă reală	-

Un caz total aparte se va consuma însă în interiorul conducerii P*artidului Socialist Unit German*. Tot criza devenise şi aici cuvântul de ordine. Pe lângă cea înregistrată la nivel politic, la sfârşitul anilor '80, disfuncţionalităţile de ordin economic lăsaseră o amprentă foarte puternică la nivelul întregii evoluţii generale. Chiar de la începutul deceniului, statul est-german se găsea într-o adevărată ruină financiară. Iar imposibilitatea găsirii de soluţii viabile de ieşire din criza ce atinsese toate sectoarele statului adâncise şi mai mult sentimentul general de resemnare în rândul societăţii est-germane. Aparenţa stabilităţii acestui regim era conferită doar de întărirea excesivă a organelor de stat, la toate nivelurile, şi controlul strict exercitat de către serviciile secrete.

Pe acest fundal, conducerea P.S.U.G. s-a aliniat opiniei liderul E. Honecker[2], după sesiunea celui de-al X-lea Congres al partidului,

[1] Vezi, mai ales, manifestaţia din Praga, de la 15 ianuarie 1989, din preziua aniversării a 20 de ani de la sinuciderea studentului Jan Palach – episod analizat pe larg în secţiunea dedicată schimbărilor anului 1989.

[2] Este interesant a se cita aici şi discuţiile eşuate, pomenite de Al. Iakovlev pe care le-a avut, la rândul său, cu conducătorul de partid est-german în vederea promovării ideilor de *glasnost* şi *perestroika*. "Am fost eu însumi, de două ori, în fosta R.D.G. Am vorbit cu conducătorii de acolo, inclusiv cu Honecker. Am avut cu acesta din urmă o convorbire care a durat mai mult de trei ore. Am încercat mai întâi să-l fac să înţeleagă sensul profund al perestroikăi, obiectivele ei. Dar Honecker a continuat să-mi spună că facem o greşeală" (Al. Iakovlev, op. cit., p. 113).

că nu calea reformelor radicale reprezenta soluţia salvatoare, ci, dimpotrivă, adâncirea ideologiei şi practicii de tip stalinist[1].

Ca şi în cazul marii majorităţi a conducerii de vârf de partid din statele vecine, la nivelul structurilor de putere nu s-au produs modificări esenţiale. Aparenta reformare internă, înspre democratizare şi *glasnost* a fost susţinută doar prin canale propagandistice. Însă procesul a fost atât de bine regizat, încât a reuşit să modifice percepţia chiar şi a reprezentanţilor sovietici.

Al. Iakovlev notează, în acest sens: în "Germania de Est (...) era evident că mutaţiile aveau să se facă în timpul vieţii lui Honecker: vântul libertăţii pătrunsese de-a binelea în R.D.G. şi germanii începuseră să se mişte"[2]. În realitate, chiar, la mijlocul şi, cu predilecţie, la sfârşitul anilor 1980, în rândul elitei politice a R.D.G. s-a întărit convingerea că premisa pentru asigurarea stabilităţii regimului nu poate fi alta decât intervenţia activă a partidului la nivelul statului şi societăţii. Această situaţie – arată analiştii problemelor comunismului est-german – a generat o campanie permanentă în vederea întăririi elementelor de vârf în partid, cumulată cu o oarecare întinerire a acestora[3].

Mergând în totală contradicţie cu calea aleasă, începând cu 1986-1988 de marea majoritate a liderilor est-central europeni, Honecker a rămas fidel "socialismului în culorile Republicii Democrate Germane". Mai mult chiar, liderul comunist est-german nu se va sfii să declare, în cel mai pur stil propagandistic cu putinţă, cu prilejul celei de-a VII-a Plenare a Comitetului Politic Executiv al partidului, de la 1 decembrie 1988, că standardul de viaţă în Germania Democrată este cu mult mai ridicat decât cel înregistrat în aceiaşi parametri în Germania Federală[4].

Însă, oricât a încercat partidul şi vechea elită politică să menţină aparenţa de stabilitate a regimului, starea de spirit a populaţiei, mai ales a tinerei generaţii, demonstra contrariul. Acest lucru este

---

[1] Este de semnalat, în această idee de prezervare a valorilor marxist-leninist-staliniste tradiţionale, şi decretarea oficială a anului 1983 ca "Anul Karl Marx" – punct marcant în noua campanie ideologică lansată de către P.S.U.G.

[2] Al. Iakovlev, op. cit., p. 115.

[3] Este cazul lui Egon Krenz, care, la doar 46 de ani, a devenit cel mai tânăr membru al Biroului Politic al partidului est-german.

[4] O interesantă analiză a regimului comunist est-german, plecată de la ideea unei „responsive dictatorship", în Andrew Port, *Conflict and Stability in the German Democratic Republic*, New York, 2007.

dovedit cu tărie de numeroasele demonstraţii, ca spre exemplu, cele din vara anului 1983, de la Jena, sau cele din 1 septembrie 1987, din faţa Porţii Brandemburg; dar şi de numeroasele luări de poziţie ale reprezentanţilor societăţii civile[1].

Marşând pe ideea "rolului conducător al partidului marxist-leninist", pe tot parcursul anilor '80, P.S.U.G. s-a dovedit un organism politic tipic stalinist, apărător fervent al ideologiei moştenite şi îngrăditor al tuturor mecanismelor democratice. Căci logica simplă a lui E. Honecker – "fără rolul conducător al clasei muncitoare şi al partidului nu există socialism".

R.D.G. - SITUAŢIE REGIM – LIDER

Itemi permeabilitate	Existenţă / Non-existenţă
Tip lider	Vechi
Eliminarea concurenţei politice	-
Reformă aparentă	-
Reformă reală	-

Iugoslavia[2] reprezintă, poate, unul dintre cele mai complicate realităţi statale şi nu numai ale spaţiului central-estic european. Şi, după cum o subliniază şi studiile de specialitate, mai ales după moartea liderului emblematic al comunismului de tip iugoslav, I. B. Tito (4 mai 1980), procesul de continuă diversificare şi fragmentare pe baze etnice, religioase sau economice a contribuit la acutizarea discrepanţelor dintre elementele slovene şi croate, sârbeşti, bosniace sau muntenegrene. Şi aceasta pe fundalul unei din ce în ce mai vizibile fragilităţi economice a ţării, înglodată în datorii externe şi lipsite de ambiţiile naţionale care o treziseră altădată din letargia ocupaţiilor străine.

Nici măcar sistemul rotativ al preşedinţiei nu mai putea rezolva

[1] Unul dintre cele mai cunoscute cazuri este cel din iunie 1985, când un grup numărând 34 de tineri (printre care se numărau şi scriitorii Sascha Anderson şi Rüdiger Rosenthal, precum şi preotul Rainer Eppelmann) a semnat o scrisoare de protest la adresa regimului.

[2] Despre realităţile politice din Iugoslavia, în perioada analizată, dar, mai ales pentru înţelegerea complicatei situaţii a etniei sârbe în acest ansamblu statal multietnic a se studia şi: T. Judan, *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*, Yale University Press, 1997; iar, în ceea ce priveşte problema Kossovo – N. Malcolm, *Kossovo: A Short History*, Londra, MacMillan, 1998.

criza ce acaparase realitatea iugoslavă. Elementul sârb, prezent majoritar în rândul ierarhiei partidului comunist, miza constant pe cartea căii conservatoare, agăţându-se cu disperare, la periferie, de prerogativele unei puteri ce se vedea din ce în ce mai ameninţată. Pe acest fundal, scurtcircuitat de alte crize profunde la nivel interetnic[1], se va impune curentul naţionalismului sârb, considerat singurul apărător al tradiţiei şi chiar existenţei efective a acestui element în structura conducerii statului iugoslav. Figura emblematică a noului curent[2] se va dovedi conducătorul organizaţiei de partid din Belgrad (1984), Slobodan Milosevici, cel care, în doar cinci ani, va reuşi să acapareze funcţiile cele mai importante în partid şi în stat (1987 – preşedinte al Biroului Politic; 1989 – preşedintele Serbiei).

IUGOSLAVIA - SITUAŢIE REGIM – LIDER

Itemi permeabilitate	Existenţă / Non-existenţă
Tip lider	Aparenţă de noutate
Eliminarea concurenţei politice	Da
Reformă aparentă	Da
Reformă reală	-

Schimbările intervenite în U.R.S.S., la impulsul echipei Gorbaciov, au primit un răspuns pozitiv în *Polonia*[3]. Totul petrecându-se pe fundalul anilor '80, cunoscuţi în literatura de specialitate ca perioada de glorie a *Solidarnosc*-ului şi a guvernării de mână forte promovate de către generalul W. Jaruzelski, fostul comandant şef al armatei, chemat în februarie 1981 să gestioneze criza, mai întâi din poziţia de premier, apoi şi de secretar general al partidului. Şi pentru liderul comunist polonez, armele oferite de *perestroika* păreau a-i servi la întărirea propriei poziţii, în detrimentul mişcării sindicale din ce în ce mai puternice. Dar, realitatea le va dovedi aceiaşi cai troieni.

Vizita din iulie 1988 a lui M. S. Gorbaciov la Varşovia, pare să marcheze această aderare poloneză la curentul reformist. Mai ales că ea venea după un şir de greve (luna mai 1988), dar şi după alegerile

[1] Candidaţi aleşi şi nu desemnaţi, după model pur gorbaciovist (v. ante).

[2] "Combinaţie de naţionalism, autoritarism şi populism egalitar, un hibrid ideologic tentant pentru largi straturi sociale din culturile post-totalitare" (Vl. Tismăneanu, op. cit., p. 208).

[3] Pentru înţelegerea istoriei ultimilor ani ai comunismului în Polonia este recomandata şi lucrarea lui L. Walesa, *Un chemin d'espoir*, Paris, Fayard, 1987.

locale (iunie 1988, în fapt, un eşec de proporţii pentru siguranţa şi stabilitatea regimului comunist).

În plus, societatea se părea că nu mai dorea să accepte pentru prea mult timp dependenţa de Moscova, chiar şi de o Moscovă vizibil reformistă. „Polonia nu are o politică a ei proprie, şi este imposibil pentru ea să aibă o politică autonomă – titra un editorial din publicaţia varşoviană **Rzeczywislosc** din 11 ianuarie 1988. Această părere pare foarte populară în societatea noastră... Există o convingere înrădăcinată că sîntem dependenţi de vecinul nostru de la Est şi că acest vecin hotărăşte politica poloneză şi devine o simplă prelungire şi funcţie a politicii sovietice. Se poate spune că această părere, împărtăşită mai ales de opoziţie şi devenită concepţie dragă lor, a penetrat foarte adânc conştiinţa naţională. Ea este însoţită de nostalgie şi de amintirile perioadei interbelice, când a Doua Republică a avut aşazisa ei politică independentă, care nu era dictată de nimeni din afară".

Însă, lipsit de sprijinul de-acum considerat "tradiţional" al unei Armatei roşii care renunţase la vestita "doctrină Brejnev", regimul lui W. Jaruzelski se vedea în faţa sfârşitului. Şi, în acest context, va recurge tocmai la fostul său adversar politic – organizaţia sindicală "Solidaritatea", deţinătoare a unei autorităţi sociale de necontestat, dar lipsită total de puterea decizională. Aripa dură a partidului comunist se va opune din toate puterile la încheierea acordului. Mişcările muncitoreşti din vara anului 1988 (august 1988) vor obliga reconsiderarea regulilor stabilite. Astfel, după cum consideră analiştii perioadei, spre deosebire de momentul 1981, când s-au impus reprezentanţii curentului radical din sânul partidului muncitoresc unit polonez, ajungându-se astfel la confruntarea deschisă, în 1988 tabăra moderaţilor a avut câştig de cauză.

Actele par a urma acelaşi, de acum, cunoscut scenariu de împărţire a prerogativelor puterii şi de creare a unei false atmosfere de reformă şi deschidere spre concesii. Compromisul istoric între foştii adversari devenea, în Polonia reprezenta singura modalitate de a ieşi din criză. Istoricii consideră că un posibil model îl reprezenta "glorioasa revoluţie" engleză, din 1689-1690, când elita şi contra-elita au ajuns la un compromis politic. Dialogul între tabere începea, sub auspiciul crizei, la 15 septembrie 1988. Cu câteva zile înainte, respectiv 10 septembrie 1988, reprezentanţii "Solidarităţii" îşi dăduseră acordul pentru începerea negocierilor. Acestea se vor desfăşura într-o mică localitate situată în proximitatea Varşoviei – satul Magdalenka, în mai multe runde, adunând chiar şi reprezentanţi ai Bisericii.

Puterea va recurge, din nou, la o stratagemă de păstrare a aparenţei de control a situaţiei. Premierul Zbigniew Messner este învinovăţit de eşecul reformei economice şi, ca urmare, schimbat din funcţie. W. Jaruzelski îl va numi în fruntea noului guvern pe Mieczyslaw Rakowski, un cunoscut susţinător al modelul gorbaciovist, adjunctul generalului şi fost redactor-şef al ziarului **Polytika**, încercând să-şi asigure, astfel, succesiunea. Însă aparenţa reformatoare rămânea doar aparenţă! Declaraţiile noului premier o demonstrează cu prisosinţă. Astfel, acesta milita pentru o reformare a sistemului, dar sub strictul control al partidului, partid ce iniţia astfel o deschidere a socialismului, în cel mai pur stil revizionist.[1] Şi, acest lucru, pentru o Polonie în care, în continuare, partidul comunist deţinea cele mai importante poziţii nu numai în ceea ce privea domeniul politic, ci chiar şi cel managerial. Conform unor rezultate înregistrate de ziariştii de la acelaşi cotidian **Polytika** (14 mai 1988), cu doar doi ani înainte, în 1986, dintre cele aprox. 450 de persoane numite în posturi de conducere cheie, peste 94% erau membri de partid.

Soluţia de ieşire din criză, pentru Jaruzelski, a însemnat recurgerea la un aşa-numit „socialism de tip pluralist". Instituţional, a fost creat un Consiliu Consultativ, compus în principal din figuri nepolitice, cunoscuţi, mai ales, ca intelectuali independenţi, iniţial cu scopul de a dezamorsa posibilele nemulţumiri sociale.

Urmând scenariul stabilit, în 1989[2], Jaruzelski îi va ceda prerogativele de secretar general al partidului lui Rakowski, păstrându-şi, asemenea unora dintre omologii săi, doar conducerea pe linie de stat[3] – în liniile conturate de propria echipă. Însă idealul reformelor limitate nu mai era suficient în viziunea unei Polonii în care liderul Solidarnosc-ului, Lech Walesa, reapăruse în mare forţă, în ciuda tuturor încercărilor actualei puteri de a-l discredita pe el şi pe organizaţia pe care o reprezenta. Iar una dintre asemenea încercări, consumată cu prilejul unei întâlniri televizate care i-a adus, pentru

[1] Rakowski, în sine, a reprezentat un personaj controversat, cu o carieră politică sinuoasă. Astfel, reformatorul anilor 1988, fusese şi unul dintre cei mai duri oponenţi ai ideilor promovate de către sindicatul "Solidaritatea", participând chiar la adoptarea legii marţiale.

[2] Vezi analiza mai amplă a evenimentelor petrecute în 1989 în capitolul exclusiv dedicat schimbării de regim.

[3] Devine foarte interesant faptul că şi aceste prerogative, în urma alegerilor ce vor urma, în august 1989, vor putea fi păstrate doar cu ajutorul lui... L. Walesa şi al Solidarităţii.

prima dată faţă în faţă, pe Lech Walesa şi pe liderul sindicatelor oficiale, membru al Biroului Politic, Alfred Miodowicz, s-a transformat în adevărat câştig pentru echipa Solidarnosc.

În plus, după cum o demonstrase vizita premierului britanic Margaret Thatcher, din noiembrie 1988, nu numai opinia publică susţinea noua echipă, ci chiar şi marile puteri internaţionale. "Comunistul tipic" – după cum l-a catalogat M. Thatcher pe W. Jaruzelski, reprezenta, de acum, cartea trecutului[1].

POLONIA - SITUAŢIE REGIM – LIDER

Itemi permeabilitate	Existenţă / Non-existenţă
Tip lider	Vechi
Eliminarea concurenţei politice	-
Reformă aparentă	Da
Reformă reală	-

Realitatea socială şi economică a anilor 1980 dovedise, în *Ungaria*[2], eşecul din ce în ce mai evident al politicii promovate mult timp de liderul local J. Kadar. Reforma ungară, promovată cu predilecţie începând cu anii '60, intrase vizibil într-o serie de dificultăţi, caracterizate prin creşterea datoriei externe, a inflaţiei, şomajului, toate acestea derulându-se pe fundalul, de-acum cunoscut din analiza statului sovietic ante-gorbaciovist, de corupţie aproape totală la nivelul elitei birocratice ale partidului. Societatea resimţea din plin eşecul, reacţionând dur, în consecinţă, la de-acum aproape defuncta ideologie comunistă. Revelator, într-o notă de ironie aparte, ni se pare răspunsul la un interviu organizat de radioul de stat, cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 mai, în 1985 şi care avea ca obiect identificarea „personajului Marx". Respondenţii au fost aleşi la întâmplare şi, tocmai, acest caracter aleatoriu a generat nişte reacţii de negândit cu doar câţiva ani înainte.

„Primul trecător: Oh, nu mă întrebaţi chestii d-astea.

Radio Budapesta: Nu doriţi să spuneţi măcar câteva cuvinte?

Primul trecător: Nu aş vrea, e bine?

---

[1] Pentru întelegerea istoriei ultimilor ani ai comunismului în Polonia este recomandata şi lucrarea lui L. Walesa, *Un chemin d'espoir*, Paris, Fayard, 1987.

[2] Pentru o privire de ansamblu, recomandăm şi Miklos Molnar, *From Bela Kun to Janos Kadar. Seventy Years of Hungarian Communism*, Providence, 1990.

Radio Budapesta: De ce nu?

Primul trecător: Adevărul că nu am timp să studiez lucruri din astea.

Radio Budapesta: Dar desigur că aţi auzit ceva despre el la şcoală.

Primul trecător: Am absentat cam mult.

Al doilea trecător: A fost un filosof sovietic, Engels a fost prietenul lui. Ei bine, ce să mai zic. A murit la o vârstă înaintată.

Al treilea trecător: Desigur, un om politic. Şi a fost, ştiţi, cum îl cheamă... Lenin, a lui Lenin, operele lui Lenin..., ei, el le-a tradus în ungureşte.

Al patrulea trecător: A fost obligatoriu să îl studiem aşa că ar trebui să ştim.

Radio Budapesta: Atunci ne spuneţi câteva cuvinte?

Al patrulea trecător: Haideţi, nu mă faceţi să mă simt ca la un examen de clasa a opta. Atunci trebuia să-l învăţăm. A fost german. A fost un om politic... şi cred că a fost executat"[1].

De această dată, vechiul conducător nu va opta pentru preluarea modelului reformist impus de la Moscova, oferind, astfel, posibilitatea alegerii cărţii câştigătoare altor membri, mult mai inspiraţi, mai tineri, ai ierarhiei de partid. Conducerea politică a Ungariei, confruntată cu pericolul din ce în ce mai iminent al izbucnirii unor mişcări sociale, a pornit, astfel, din mai 1988, o acţiune de reînnoire, de impunere a liderilor de tip nou. Este şi cazul unor Rezso Nyers, promotorul reformei economice anterioare sau Imre Pozsgay, care, mai ales începând cu anul 1986, se pronunţă, din ce în ce mai evident, pentru pluralitatea de opinii în sânul partidului. Pe de altă parte, şi societatea civilă năştea, încă din 1985, vizibile încercări de opoziţie. Astfel, analiştii consideră că, mai ales din 1987, putem considera opoziţia politică ungară - reunită la începutul anului 1988 sub umbrela "Forumului Democrat" – drept o realitate cvasi-instituţionalizată, suficient de puternică pentru a organiza întruniri semi-publice şi chiar şi unele demonstraţii la Budapesta. Numele unor personalităţi ca Miklos Szabo, Janos Kis sau Laszlo Rajk (fiul liderului executat în 1949) se evidenţiau în campanie de promovare a reformelor în societatea maghiară.

Efectiv, era lui J. Kadar se va sfârşi în 1988, când la Conferinţa Naţională a Partidului Muncitoresc Socialist Ungar, din mai, acesta a

[1] Apud Zb. Brzezinski, *Marele eşec...*, p. 134.

fost înlocuit în funcţia de conducere cu un prezidiu alcătuit din patru membri[1], sub preşedinţia lui R. Nyers. „In Haraszti's view (...) the end of the Kadar era meant the kollapse of kadarism and involved *an irreversible delegitimization of the system*"[2]. Noul secretar general, ale cărui atribuţii erau pur administrative, devenea mult mai tânărul Karoly Grosz[3], nimeni altul decât fostul succesor preconizat de însuşi J. Kadar. Şi aici, echipele se schimbau după o logică deja cunoscută. Urmând aceeaşi regulă, nici nu vor rezista prea mult la putere. Preluând cuvintele lui Grosz însuşi[4]: „the party was shattered not by its opponents but – paradoxically – by the leadership".

Evenimentele o demonstrează cu prisosinţă şi în cazul ungar. Slăbiciunea lui Grosz se întrevede, pentru prima dată pe plan extern, cu ocazia vizitei oficiale întreprinse la sfârşitul lunii iulie 1988 la Washington. Dar pare oarecum negată de scurta întrevedere, din 28 august 1988, cu liderul comunist român, N. Ceauşescu[5]. În toamna anului 1988, situaţia pare iremediabil pierdută.

La 23 octombrie 1988, pentru prima dată în istoria ultimului secol al Ungariei, puterea şi reprezentanţii unei opoziţii de acum cvasi-acceptate comemorează (nu împreună – aceasta era încă de neacceptat, dar simultan!) revoluţia maghiară din 1956. Evenimentele nu mai puteau fi oprite, iar la 23 noiembrie 1988, K. Grosz îşi va depune demisia.

---

[1] Cei patru membri ai Prezidiului erau: R. Nyers, K. Grosz, I. Pozsgay şi ideologul J. Berecz.

[2] Apud Open Society Archive, Box Folder Report 37-5-44, 24.6.1988, Ungaria, autor Kevin Devlin.

[3] De doar 57 de ani. Aparenţa stabilităţii regimului pare a fi dată şi de hotărârea de a i se acorda recent înlocuitului J. Kadar, în virtutea meritelor sale, calitatea de preşedinte de onoare al partidului – o funcţie menită doar de a colora dura realitate a excluderii fostului lider din mecanismele intime ale puterii. Recomandăm şi caracterizarea unui cunoscut analist ungar, Paul Lendvai: „the most adroit communicator, the most gifted propagandist, and probably the best showman in modern Hungary history. He has a natural flair for improvisation in speeches, small talks and interviews, and his mastery of radio and television as well as his clever manipulation of the foreign and domestic media has played a key role in his breathtakingly rapid rise to supreme power" (Paul Lendvai, *Hungary: the art of survival*, I.B. Tauris, 1988, p. 127). Capitolul X fiind intitulat chiar „The many Faces of Karoly Grosz".

[4] Apud Adam Przeworski, *Democracy and the market: political and economic reforms in Eastern Europe*, Cambridge University Press, 1991, p. 56.

[5] Prima, în ultimii 11 ani, când liderii de partid român şi ungar se întâlnesc pentru discutarea relaţiilor bilaterale.

UNGARIA - SITUAŢIE REGIM – LIDER

Itemi permeabilitate	Existenţă / Non-existenţă
Tip lider	Aparenţă de noutate
Eliminarea concurenţei politice	-
Reformă aparentă	Da
Reformă reală	-

Pentru marea majoritate a specialiştilor cuvântul de ordine în ceea ce priveşte realităţile din *România* acestei perioade este anchilozare stalinistă a regimului, clivată pe un fundal de disidenţe din ce în ce mai vizibile. Nu numai că liderul comunist de la Bucureşti nu se va alinia noii direcţi iniţiate de la Moscova, ci, din contră, va încerca să întreprindă chiar o vie campanie împotriva curentelor de înnoire şi reformă.

În timp ce în celalte state comuniste ale spaţiului Europei central-estice se asista la o oarecare reînnoire în ceea ce priveşte ierarhia de partid şi uneori chiar şi de stat, în România, Nicolae Ceauşescu promovează vechea idee a unei guvernări puternice, abolind orice formă de consultare colectivă în privinţa luării deciziilor. Structura monolitică a partidului devenea, din nou, sloganul central.

Direcţia se întrevede perfect din seria de măsuri şi schimbări în ceea ce priveşte structura şi componenţa efectivă a forurilor şi organelor de conducere ale Partidului Comunist Român. Astfel, încă din şedinţa Marii Adunări Naţionale din 28-29 martie 1985, stabilitatea conducerii reprezenta cuvântul de ordine. Nicolae Ceauşescu este reales, cu această ocazie, în funcţia de preşedinte al R.S.R, alături şi de celelalte persoane şi foruri reprezentante ale puterii în ţară – Consiliul de Stat, guvernul (condus de C-tin Dăscălescu[1]), Tribunalul suprem, Procurorul general, comisiile permanente ale M.A.N. Apoi, de-a lungul celor trei ani – 1985-1988 – ‚schimbările de cadre vor reprezenta una dintre metodele utilizate de către liderul român pentru a-şi păstra cât mai nealterată puterea. Astfel, mai multe remanieri modifică structura efectivă a guvernului: 18 octombrie 1985 – ministerul Minelor; 8 noiembrie 1985 – schimbare de vice-prim minis-

[1] Având ca vice-preşedinţi nume cu rezonanţă, de acum, ale partidului comunist române: Elena Ceauşescu, Ion Dincă, Gh. Oprea, Nicolae Constantin, Ludovic Fazekaş, Alexandrina Găinuşe, Ioan Totu, Ioan Avream, Ion M. Nicolae, Gh. Petrescu – în ideea unei strângeri de rânduri a partidului comunist în jurul conducătorului, strategie arhi-cunoscută din perioadele de criză!

tru, dar şi la Construcţii Industriale şi portofoliul Externelor; 26 august 1986 – numirea altor doi vice-prim-miniştri, cuplată cu alte serioase modificări de portofolii şi destituiri; 11 septembrie 1987, 29-30 septembrie 1987 şi 3 octombrie – alte rotiri şi eliminări de cadre la nivelul unor ministere importante, cu predilecţie din domeniul economic; 5 octombrie 1987 – schimbări ale conducerii Ministerului de Interne şi la Departamentul Securităţii Statului; 17 iunie 1988 – destituiri din funcţie pe motiv de incompetenţă[1]. În fond, se continua, în

[1] Anexăm lista completă a acestor modificări în structura guvernului: 18 octombrie 1985 – Ilie Verdeţ este numit ministrul Minelor, în locul demisului Marin Ştefanache; 8 noiembrie 1985 – Ion C. Petre este numit vice-prim ministru, Ioan Avram – ministrul Construcţiilor Industriale, în locul lui Ion C. Petre, iar Ilie Văduva primeşte portofoliul Ministerului Afacerilor Externe, în locul lui Ştefan Andrei; 20 decembrie 1985 – mare restructurare în cadrul Ministerului Agriculturii şi Industriei Alimentare; 26 august 1986 – sunt numiţi vice prim-miniştri Cornel Pacoste şi Dimitrie Ancuţa, Ion M. Nicolae fiind eliberat din această funcţie; Ilie Văduva a fost demis din funcţiile de ministru de Externe şi vice prim-ministru al guvernului, portofoliul Ministerului Afacerilor Externe revenind lui Ilie Totu; Ilie Văduva este numit în fruntea ministerului Comerţului Exterior şi al Cooperării Economice Internaţionale, înlocuindu-l pe Vasile Pungan; Alexandru Babe este numit ministru de Finanţe, în locul lui Petre Gigea, iar Gh. Pană, preşedinte al Comitetului pentru Problemele Consiliilor Populare, în locul lui Teodor Coman; 11 septembrie 1987 – Ştefan Andrei este numit vice-prim ministru al guvernului, alături de Ion Constantinescu, eliberat, în prealabil, din funcţia de ministru secretar de stat la Comitetul de Stat al Planificării, sunt eliberaţi din funcţie vice-prim-miniştrii: Dimitrie Ancuţa, Ion C. Petre, Aneta Spornic; Cornel Pânzaru a fost ales ministru secretar de stat la Ministerul Cometului Exterior şi al Cooperării Economice Internaţionale, înlocuindu-l pe Traian Dudaş, Lina Ciobanu ocupă poziţia de prim-vice-preşedinte al guvernului, iar Maria Fluscă – pe cea de ministru al Industriei Uşoare, în locul acesteia dinainte; 29-30 septembrie 1987 – Gh. Petrescu este eliberat din funcţia de vice-prim ministru al guvernului, fiind înlocuit de Constantin Radu, Ioan Avram este înlocuit din funcţia de ministru al Energiei Electrice, în locul său fiind numit Petre Fluture, Barbu Petrescu devine ministru secretar de stat la Comitetul de Stat al Planificării, iar Constantin Stanca îl înlocuieşte pe Gh. Cazan în funcţia de secretar de stat la ministerul Comerţului Exterior şi Cooperării Economice Internaţionale. Seria schimbărilor de cadre continuă şi pe 3 octombrie 1987, astfel: ministrul Aprovizionării Tehnico-Materiale şi Controlului Gospodării Fondurilor Fixe, Petre Preoteasa este înlocuit cu Ion C. Petre, Alexandru Necula, ministrul Industriei Electrotehnice este înlocuit cu Nicolae Văidescu, George Homoşteanu, ministrul de Interne, cu Tudor Postelnicu, Gh. Chivulescu, ministrul Justiţiei cu Maria Bobu, iar Iulian Vlad este numit ministrul Securităţii Statului, în urma promovării lui Tudor Postelnicu. Ca, imediat, după numai două zile, respectiv pe 5 octombrie 1987, prin decret prezidenţial, acesta din urmă este numit ministru de Interne, iar Iulian Vlad, ministru secretar de stat la Departamentul Securităţii Statului. Sarabanda schimbărilor continuă, însă de data aceasta – 17 iunie 1988 – sunt

mare, schimbarea ce avusese loc la nivelul conducerii de partid încă de la începutul deceniului, mişcare în urma căreia Elena Ceauşescu se transformase în a doua sa personalitate. Traiectoria politică a acesteia marca, astfel, apogeul, unul dintre momentele cheie fiind şi numirea, din cadrul lucrărilor Congresului XI al P.C.R., din 25-28 noimbrie 1974, când devenise membru plin al organului de conducere a partidului, de acum cu nume nou – Comitetul Politic Executiv al Comitetului Central al P.C.R. (fostul Comitet Executiv).

În fapt, puterea – pe linie de partid şi de stat – se strângea din ce în ce mai vizibil în jurul familiei Ceauşescu. Scenariul este foarte uşor de descifrat astăzi: 8 aprilie 1980 – Elena Ceauşescu este numită preşedintă a Consiliului Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie[1]; în ca-

invocate motivele incompetenţei. Astfel, sunt destituiţi: Ştefan Bâlea, preşedintele Comitetului de Stat al Planificării, Ilie Văduva – ministrul Comerţului Exterior şi al Colaborării Economice Internaţionale şi Constantin Stanca – ministru secretar de stat la acelaşi minister. Ulterior, Radu Bălan este numit preşedinte al Comitetului de Stat pentru Planificare (datele sunt preluate după Cristina Păiuşan, Narcis Ion Dorin, M. Retegan, *Regimul comunist român. O cronologie politică (1945-1989),* Ed. Tritonic, Bucureşti, 2002). Urmărind atent această savantă rotire a cadrelor se observă fluctuaţia (corelată cu promovarea sau, chiar destituirea) unor personaje cunoscute ale elitei comuniste româneşti – de tipul Ştefan Andrei sau Ilie Văduva, personaje însă care nu făceau parte din elita de vârf a partidului. Ideea urmărită pare şi astăzi extrem de simplă: în preajma puterii locurile erau fragile şi de foarte scurtă durată. Teama de concurenţă distrugea din faşă orice încercare de întărire a legăturilor posibil stabilite în rândul ierarhiei de partid şi de stat. Unul dintre cazurile cele mai citate de către analişti se referă, astfel, la înlăturarea din fruntea Ministerului Apărării a generalului Constantin Olteanu, în 16 decembrie 1985, trecut "pe linie de partid" în funcţiile de prim-secretar al partidului al comitetului Municipiului Bucureşti şi primar al Capitalei. Cariera acestuia, şi mai ales recenta vizită întreprinsă de către fostul ministru al apărării la Moscova, unde a şi fost primit de către M. Gorbaciov, au reprezentat "bilele negre" datorită cărora Olteanu a pierdut astfel una dintre cele mai importante poziţii ale ierarhiei de partid şi de stat din România. Un alt exemplu elocvent este şi cazul lui Corneliu Mănescu, primul diplomat al unei ţări comuniste care a ocupat funcţia de preşedinte al Adunării Generale a O.N.U. (1967). Pe aceeaşi listă s-ar putea înscrie şi cazul lui Virgil Trofin, îndepărtat de la conducerea Ministerului minelor, deoarece a criticat, la şedinţa unei plenare a Comitetului Cetral, unele dintre principiile economice, respectiv cele legate de investiţia de-a dreptul dezastruoasă în uzine termoelectrice bazate pe cărbune lipsit de putere calorică. Urmarea s-a încadrat în aceleaşi reguli ale "simplităţii" comuniste – Virgil Trofin a fost destituit din funcţia pe care o ocupase până atunci, expulzat din Comitetul Central şi apoi chiar din rândul partidului însuşi şi expediat la conducerea unei cooperative agricole de producţie foarte îndepărtate de Bucureşti.

[1] Pe linie de stat, funcţia de vice-prim-ministru îi fusese deja încredinţată (în guvernul Ilie Verdeţ, începând cu 30 martie 1980).

drul conferinţei Naţionale a P.C.R., ţinută la Bucureşti, între 16-18 decembrie 1982 – Nicu Ceauşescu este ales membru al Comitetului Central; Ion Ceauşescu este numit prim-vice-preşedinte al Comitetului de Stat al Planificării şi ministru secretar de stat, membru al Guvernului – 29 iulie 1983; Nicu Ceauşescu este numit, la sfârşitul aceluiaşi an, respectiv, 12 decembrie 1983 – în funcţia de ministru pentru problemele tineretului şi prim-secretar al C.C. al U.T.C. Câţiva ani mai târziu, respectiv în cadrul Plenarei Comitetului Central al Partidului, din 22 octombrie 1986, şi cumnatul conducătorului, Vasile Bărbulescu, este propulsat într-o funcţie de conducere, pe linie de partid, respectiv cea de secretar al C.C. Alături de aceştia, alte ramuri ale familiei se întâlneau în cadrul poziţiilor importante din armată. Este cazul şi celorlalţi fraţi ai conducătorului de partid şi de stat – Ilie Ceauşescu, general-locotenent, şeful Direcţiei Politice Superioare din cadrul Armatei şi prim-vice-ministru al Ministerului Apărării, Nicolae A. Ceauşescu – şeful departamentului de personal al Forţelor de Securitate.

Şi aceasta pe fundalul acreditării în poziţii importante a unor figuri ori destul de şterse ale tradiţiei de partid, ori apropiate familiei Ceauşescu[1]. Puterea însă devenea asociata aproape inseparabilă unei persoane. Anii ’80 o demonstrează cu tărie. În timp ce, în celelalte state est-central europene, se asista (în grade şi forme diferite) la eliminarea modelului cultului personalităţii conducătorului sau familiei acestuia, în România situaţia se prezenta în cu totul alte coordonate. O simplă prezentare a deciziilor luate în numai trei ani – 1985-1988 – în ceea ce priveşte glorificarea persoanei conducătorului o demonstrează cu prisosinţă. Astfel, în plină atmosferă de “mare sărbătoare”, la 11 iulie 1985, Adunarea generală a Academiei Române i-a conferit lui Nicolae Ceauşescu titlurile de membru titular şi preşedinte de onoare a acestei instituţii. Hotărârea este întărită şi de luări de cuvânt ale unor personalităţi importante ale culturii naţionale: preşedintele

[1] Pe această idee a se înţelege şi modificările în ceea ce privea sporirea numărului membrilor ai C.P.Ex., de la 21 la 23, conform hotărârilor Plenarei C.C. al P.C.R. din 23-24 martie 1983, când au intrat în acest organism suprem de conducere a partidului Manea Mănescu şi Constantin Olteanu, iar membrii supleanţi au fost aleşi alţi patru, respectiv: Ştefan Bârlea, Ioan Totu, Cornel Pacoste şi Ion Radu. Iar pentru creionarea unei imagini de ansamblu asupra adevăratului declin politic al României în anii ’80 a se analiza şi studiul lui Vl. Tismăneanu, “Personal power and political crisis in Romania”, în **Governmemnt and Opposition**, no. 2, primăvara 1989, pp. 179-198.

Academiei Române, Radu Voinea; Ştefan Pascu, Alexandru Balaci sau Mircea Maliţa. Dacă mai era nevoie de confirmare, aceasta a fost adresată la cele mai înalte niveluri. Pasul următor vine destul de repede şi în aceeaşi idee: 14 octombrie 1986, Consiliul de Stat emite Decretul privind instituirea titlului de „Erou al noii revoluţii agrare", şi, bineînţeles, primul căruia acesta va fi conferit este Nicolae Ceauşescu, câteva zile mai târziu, în data de 17 octombrie 1986. Şi totul va fi încununat de festivităţile din 24 ianuarie 1988 când, la Ateneul Român, în cadrul sesiunii naţionale solemne organizate de către Comitetul Central al Partidului, s-a sărbătorit a 70-a aniversare a zilei de naştere a lui Nicolae Ceauşescu. "Cultul personalităţii preşedintelui român – sublinia Vl. Tismăneanu[1] – reprezintă, în linii mari, apogeul stalinismului. Românii nu sunt numai constrânşi să suporte această nefericită paradă a vanităţii, dar li se şi cere totodată să aprobe spectacolul şi să recunoască în el un summum al democraţiei politice". În această idee, politica referendumurilor reprezenta cheia demonstrării acordului general popular. Marea Adunare Naţională introduce, astfel, în şedinţa sa din 23 octombrie 1986, o prevedere la organizarea de referendumuri şi adoptă imediat şi o lege cu privire la reducerea cu 5% a armamentelor, efectivelor şi cheltuielilor militare ale României. Cartea păcii nu putea fi niciodată perdantă, iar ţinta aleasă se dovedea excelentă în a convinge, cu predilecţie exteriorul, că măsurile României aparţin voinţei populare. Astfel că, la 23 noiembrie 1986, are loc şi referendumul, la care au participat pentru prima dată, pe liste separate şi cu drept de vot consultativ, şi tinerii între 14 şi 18 ani[2] (care, conform Constituţiei nu aveau drept de vot). Manifestări de adeziune – la toate nivelurile şi straturile societăţii – marchează marele eveniment şi decizia poporului.

România anilor '80 nu mai reprezintă dovada vie a funcţionării, "la cele mai înalte nivele" a mecanismului comunist. Şi, în primul rând, situaţia economică este cea care va ridica cele mai acute probleme. Analistul Silviu Brucan, cu viziunea sa foarte apropiată şi de latura intimă decizională, consideră că tocmai această alterare a situaţiei economice a fost, ca şi în cazul Uniunii Sovietice, cheia apropiatului sfârşit. "Regimul lui Ceauşescu s-a bucurat de stabilitate atâta

[1] Vl. Tismăneau, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej,* Editura Univers, Bucureşti, 1995, p. 161.

[2] Propaganda atingea astfel şi alte segmente de vârstă - accentuând ideea deschiderii discursului politic spre mase şi consensul, dialogul, schimbul de opinii, trasparenţa, spre care se tindea, de altfel, şi în discursurile *glasnost*-ului căpăta aspecte de legitimitate. Se foloseau aceleaşi arme, numai scopurile erau totalmente altele.

timp cât "contractul social" nescris între partidul comunist şi clasa muncitoare a fost respectat cu stricteţe. Prevederea de bază în acest contract era obligaţia partidului de a asigura muncitorilor un standard de viaţă decent, iar, în schimb, muncitorii acceptau să muncească din greu 50 sau chiar 60 de ore pe săptămână, cu condiţia ca politica economică a partidului să le aducă o ameliorare continuă şi simţitoare a nivelului lor de trai. Până în anii 1970, ambele părţi şi-au respectat contractul, iar regimul arăta destul de stabil. Partidul comunist putea să ţină totul sub control şi, în consecinţă, rămânea principalul instrument al puterii.

Situaţia din România acelei perioade se poate defini printr-o multiplă stare de criză: criză politică, criză economică, criză socială, criză la nivelul reprezentărilor mentale, de moralitate, într-un cuvânt – o, aproape totală, criză de identitate care îşi va face resimţită prezenţa cu predilecţie în acest ultim deceniu al sistemului comunist în Europa central-estică. La rândul lui, "prestigiul României din vremea lui Ceauşescu nu era o realitate – nota sec unul dintre cunoscătorii intimi ai mecanismelor relaţiilor internaţionale ale României din anii '70, fostul translator de limbă engleză al lui N. Ceauşescu, Sergiu Celac[1]. Era o umbră pe peretele peşterii, proiectată în cadrul unui joc de interese de puteri". În ciuda discursului oficial şi al lozincilor sale propagandistice, România anilor '80 trecea printr-o din ce în ce mai vizibilă izolare internaţională.

În contextul noilor evoluţii de la Moscova sau din întreaga Europă central-estică, disidenţa lui N. Ceauşescu în sânul partidelor comuniste îşi recăpătase valenţa de simplu mit. "Acei occidentali care cred în "independenţa românească" – observa fostul ambasador american la Bucureşti, D. Funderburk[2] – ignoră legăturile strânse şi colaborarea existentă între sovietici şi guvernul român şi cad, în acelaşi timp, pradă unor "diferenţieri" superficiale, dar cărora li se face o propagandă bine pusă la punct. (...) În cele două sau trei decenii de aşa-numită politică externă independentă a României, aceasta s-a dovedit a fi un aliat foarte loial al Moscovei. (...) În 1985, doar 14,6% din voturile României au fost de acord cu Statele Unite, mai rău decât Polonia şi doar cu puţin mai bine decât Uniunea Sovietică".

Criza putea fi uşor depistată, deci, şi în ceea ce privea poziţio-

[1] S. Celac, *De vorbă cu Sergiu Celac*, coord. M. Popa, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p. 76.
[2] D. Funderbruk, op. cit., p. 72.

narea României lui N. Ceauşescu în noul sistem de relaţii internaţionale deschise de accesul la putere a unor lideri comunişti reformatori de genul M. Gorbaciov. Chiar şi tradiţionala legătură cu Moscova pare a nu mai fi atât de trainică. Mai ales în contextul vizitelor efectuate de liderul de la Kremlin în România.

Astfel, în timpul şederii sale în ţara noastră, din 25-27 mai 1987, secretarul general al P.C.U.S. a prezentat răspicat şi clasei politice româneşti varianta de comunism iniţiată în patria sovietelor. Într-un discurs televizat, transmis în direct de televiziunea română, la 26 mai 1987, Gorbaciov s-a referit la esenţa conceptelor sale reformiste de *glasnost* şi *perestroika*, criticând implicit rezistenţa liderului român la aplicarea noilor principii.

Însă Nicolae Ceauşescu nu-şi va schimba direcţia nici măcar după "părinteasca" atragere a atenţiei. Ci, cu prilejul cuvântării rostite la 14 decembrie 1987, în deschiderea Conferinţei Naţionale a P.C.R., îşi va reafirma angajamentul faţă de planificarea economică centralizată. Astfel, după cum reiese clar din materialele prezentate în presa vremii, conducătorul de partid şi de stat român a subliniat, încă o dată, că mecanismele de piaţă erau incompatibile cu societatea comunistă. Mai mult, referindu-se direct la reformele promovate de către M. Gorbaciov, Ceauşescu a argumentat că, în România, se aplicaseră deja asemenea măsuri, în consecinţă linia secretarului general al P.C.U.S. nu este totalmente inovatoare.

Obedient la noua conjunctură, oficiosul partidului – **Scânteia** – îşi va reduce drastic comentariile cu privire la discursul lui Gorbaciov, încercând să sugereze chiar, pe linia deschisă de cuvântarea lui N. Ceauşescu însuşi, că o posibilă sursă de inspiraţie pentru comunistul rus se află chiar în România.

Mai mult decât atât, după cum o demonstrează şi studiul contemporan cu aceste evenimente a lui M. Shafir[1], faptul că liderul sovietic recunoscuse în discursul său că unele dintre măsurile luate de către Uniunea Sovietică pe calea reformelor au fost adoptate "fără consultarea prietenilor" i-a oferit lui N. Ceauşescu un motiv în plus pentru neaplicarea politicii reformiste de tip Gorbaciov.

Şi, astfel, România comunistă se regăsea lipsită de sprijinul Uniunii Sovietice. În consecinţă, se va încerca refacerea sau întărirea relaţiilor cu statele vecine, membre ale aceluiaşi bloc economic şi

[1] M. Shafir, "From Sofia to Beijing: Reactions to the 19th Soviet Party Conference", *Open Society Archive*, Fond România, Budapesta.

politic. Doar şi o scurtă trecere în revistă a iniţiativelor şi vizitelor la cel mai înalt nivel întreprinse de delegaţiile româneşti în această perioadă în capitalele ţărilor est-central europene comuniste demonstrează aceste tentative de strângere a rândurilor în jurul unui pol de rezistenţă la schimbare ce putea fi reprezentat de lideri ca E. Honecker, T. Jivkov sau N. Ceauşescu. Iată doar câteva repere din lungul periplu al oficialităţilor române dintre anii 1985-1988: întâlnirea prietenească, de la Giurgiu şi Ruse, dintre preşedintele României, Nicolae Ceauşescu şi preşedintele Consiliului de Stat al R.P. Bulgaria, Todor Jivkov, la 18 decembrie 1986; 11 mai 1987 – vizita de lucru a lui N. Ceauşescu în R. S. Cehoslovacă, alături de cea din R.P. Polonă - în 9 iulie 1987; 11 noiembrie 1987 – vizita la cel mai înalt nivel în R.S.F. Iugoslavă sau, de astă dată mai tensionata întâlnire de lucru de la Arad, dintre N. Ceauşescu şi Karoly Grosz, secretarul general al P.M.S. Maghiar, preşedintele Consiliului de Miniştrii al R.P. Ungare din 28 august 1988; 17-18 noiembrie 1988 – vizita în R.D. Germană. Nu lipsesc nici vizitele de răspuns, conducătorii partidelor frăţeşti vecine vizitându-ne, cu aceeaşi constanţă, ţara[1].

[1] Lista completă a acestor vizite (1985-1988) la cel mai înalt nivel de partid şi de stat cuprinde:

a) vizite româneşti: 28-20 martie 1985 – vizita în R.D. Germană; 11 mai 1987 – în R. S. Cehoslovacă; 9 iulie 1987 – în R.P. Polonă; 7-9 octombrie 1987 – în R.P. Bulgară; 11 noiembrie 1987 – în R.S.F. Iugoslavă; 17-18 noiembrie 1988 – în R.D. Germană - se observă, deci, după cum vom şi sublinia într-o secţiune viitoare, accentul pus pe întâlnirile între conducătorii refractari la reformă, cu predilecţie Ceauşescu – Honecker;

b) vizite în România: 22 noiembrie 1985 – prim secretarul C.C. al P.M.U. Polonez, W. Jaruzelski; 22-28 noiembrie 1985 – preşedintele R.P. Bulgară, Grişa Filipov; 11-12 decembrie 1985 – secretarul general al C.C. al P. C. din Cehoslovacia – Gustav Husak; 20-22 decembrie 1985 – secretarul general al P.C. Bulgar – Todor Jivkov; 20-21 noiembrie 1986 – preşedintele Prezidiului R.S.F. Iugoslavă - Sinan Hasani; 28-29 octombrie 1987 – secretarul general al C.C. al P.S.U.G., preşedintele Consiliului de Stat al R.D.G. – Erich Honecker; 27 aprilie 1988 – secretarul general al P.C. din Cehoslovacia – Milos Jakes; 22-23 decembrie 1988 – preşedintele Prezidiului R.S.F. Iugoslavă - Raif Dizdarevici.

În ceea ce priveşte schimbul de vizite între oficialităţile române şi cele sovietice, respectiv cele est-europene cumulate, ele s-au concretizat în următoarele momente, cauzate fie de întânirile comune ale ţărilor Pactului de la Varşovia, fie de prezenţa, la Moscova, cu diverse ocazii a delegaţiilor române:19-20 decembrie 1985 – Bucureşti, consfătuirea secretarilor cu probleme ideologice şi internaţionale ai Comitetelor centrale ale partidelor comuniste şi muncitoreşti din unele ţări socialiste; 16 mai 1986 – vizita lui N. Ceauşescu la Moscova în vederea semnării Programului de lungă durată privind dezvoltarea colaborării economice şi tehnico-

Cei care nu agreau schimbarea au încercat să strângă, la rândul lor, tabăra – cazul liderului român şi al omologul său est-german, E. Honecker. După cum au arătat şi investigaţiile lui William Totok în arhivele fostei R.D.G.[1], se poate chiar vorbi de punerea în aplicare a unui adevărat "front anti-reformist", având ca axe de reprezentare Bucureştiul şi Berlinul. "În cursul vizitei oficiale ale lui Ceauşescu în capitala Germaniei Răsăritene, în noiembrie 1988, are loc un schimb de păreri între cei doi şefi de stat şi de partid. Discuţia cvasi-particulară între cei doi s-a desfăşurat la data de 17 noiembrie 1988 în spatele uşilor închise. În stenograma acestei discuţii, descoperită acum în fosta arhivă centrală a Partidului Socialist Unit din Germania, nu apar lucruri senzaţionale. Discuţiile relevă însă încercările celor doi lideri comunişti de a forma un front comun împotriva ofensivei reformismului. Bineînţeles că Ceauşescu susţine sus şi tare că "deschiderea şi restructurarea" s-au produs în România deja "cu 20 de ani în urmă"[2].

"Sprijinul ideologic acordat lui Ceauşescu de Honecker s-a cristalizat în acea "nesfântă alianţă" între cei doi. În acţiunile comune de salvare a socialismului plănuite de tandemul româno-est german, confirmarea reciprocă a unor poziţii ideologice a jucat un rol esenţial. Amândoi au pornit de la premisa că "sistemul socialist" este încolţit de "duşmani interni şi externi". În stenograma citată, Ceauşescu recunoaşte că şi în România există "probleme interne", fără să precizeze natura lor. Alunecă rapid în cunoscutul său stil eufemistic şi aluziv, precizând că organizaţiile de masă create în România exprimă pe deplin "democraţia socialistă".

ştiinţifice dintre România şi U.R.S.S. până în anul 2000; 14-15 octombrie 1986 – Bucureşti – şedinţa Comitetului miniştrilor Afacerilor Externe ai statelor Pactului de la Varşovia; 15-16 octombrie 1986 – vizita lui E. Şevarnadze,membru al B.P. al C.C. al P.C.U.S., ministrul afacerilor externe al U.R.S.S.; întâlnirile, de la Bucureşti, ale Sesiunii Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (3-5 noiembrie 1986) şi Consiliului Militar al Forţelor Armate Unite ale statelor participante la Pactul de la Varşovia (12-14 noiembrie 1986); 25-27 mai 1987 – vizita lui M. S. Gorbaciov în România; 1-7 noiembrie 1987 – participarea lui N. Ceauşescu, în fruntea unei delegaţii de partid şi de stat, la sărbătorirea a 70 de ani de la Revoluţia din Octombrie 1917, la Moscova şi la întrunirea reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti, socialiste, social-democrate, etc.; 10-14 mai 1988 – vizita în România a preşedintelui Sovietului Suprem al U.R.S.S., Andrei Gromîko, membru al B.P. al C.C. al P.C.U.S.; 4 octombrie 1988 – vizita lui N. Ceauşescu în U.R.S.S.

[1] W. Totok, "Honecker şi Ceauşescu după lectura documentelor din arhivele fostei R.D.G.", text publicat în episoade în revista **22**, numerele 29-30-31-32 / 1994.

[2] id., **22** / no. 29, 20-26 iulie 1994, p. 13.

Mai mult: el compară "Frontul Democraţiei şi Unităţii Socialiste" cu o "organizaţie larg-politică", care "îndeplineşte rolul şi funcţia unui partid politic". (...) Honecker pare satisfăcut de relatarea roză a lui Ceauşescu şi se opreşte asupra relaţiilor tensionate cu Uniunea Sovietică, afirmând în acelaşi jargon de activist: "Nu se ascunde de fel încercarea unei anumite părţi de a băga un fitil artificial între noi şi P.C.U.S., acuzându-ne că noi refuzăm să introducem perestroika şi glasnost. Ne-am bucura dacă Uniunea Sovietică ar fi atins acelaşi stadiu de dezvoltare socială ca la noi; fără a nega greutatea pe care o are în viaţa internaţională şi care rezultă din faptul că a fost primul stat din lume în care s-a construit socialismul. (...) Numaidecât, Honecker trece din nou la obsesiva problematică ivită în urma reformelor declanşate în U.R.S.S. Nominal este atacat Şevarnadze, pe atunci ministru de externe, care a sugerat şefilor de partid din ţările frăţeşti să permită înfiinţarea unor "grupuri Helsinki" şi să se desfiinţeze schimbul valutar obligatoriu pentru cetăţenii occidentali. Liderul est-german respinge aceste propuneri prin argumentul că prin astfel de măsuri "suveranitatea R.D.G.-ului ar fi îngrădită", "deschizându-se porţile acelor cercuri care ar dori jefuirea ţării".

(...) "În cuvântarea pe care o voi ţine în faţa Comitetului Central o să afirm: Noi suntem partidul înnoitorilor." La acest punct, Ceauşescu din nou îl întrerupe pe Honecker cu remarca: "Da, şi eu voi spune acelaşi lucru." Imediat Honecker adaugă: "Noţiunea vine de la Lenin!".

Ceauşescu nu se lasă mai prejos, replicând: "O reînnoire pe baza principiilor socialiste".

Honecker e de acord şi se apucă de teoretizarea conceptului: "Corect, o reînnoire pe baza principiilor socialiste, ceea ce înseamnă, în acelaşi timp, aplicarea materialismului dialectic şi istoric. Deci, ne-am înţeles, putem să considerăm asta drept o afacere încheiată?"

"Da", răspunde prompt Ceauşescu"[1].

"O afacere încheiată" cu predilecţie în timpul anului următor, în timpul vizitei liderului român la Moscova, din decembrie 1989, când Ceauşescu, în total acord cu conducătorul est-german, va cere înfiinţarea unui "grup de iniţiativă" care să pregătească întâlnirea partidelor comuniste[2]. Însă timpul nu va mai avea răbdare...

---

[1] id., **22**/ no. 30, 27 iulie – 2 august 1994, p. 13.

[2] Vezi, pe larg, prezentată poziţia liderul comunist român, în comparaţie cu cea est-germană sau sovietică, de-a lungul anului 1989, cu prilejul fie a Întâlnirii Pactului

Astfel, dacă am prelua şi la această secţiune itemii de permeabilitate introduşi pentru a depista reacţia fiecărui regim comunist la valul reformist impus de la Kremlin, am observa, în cazul României, o totală nealiniere la modelul stabilit, în mare, în Europa Central-Estică. Efectiv, în România anilor 1985-1988 nu se impune un nou lider comunist reformator. Şi nici măcar nu asistăm la transformarea "miraculoasă" a celui în funcţie din 1965. Cu toate că experienţa trecutului, a anilor anteriori, cu predilecţie a evenimentelor petrecute pe fundalul anului 1968 şi, mai apoi, în contextul relativei liberalizări din anii '70, i-ar fi putut oferi lui Nicolae Ceauşescu, spre deosebire de omologii săi din partidele frăţeşti din Europa Central – Estică, o metamorfozare, dacă nu mai facilă, cel puţin urmând o posibilă logică.

Din contră, politica demarată cu precădere în aceşti ultimi ani ai comunismului în România, demonstrează alegerea unei căi totalmente contrarii faţă de cea deschisă de la Moscova. Sistemul politic comunist românesc se doreşte a se solidifica pentru a deveni un excelent piedestal de susţinere a conducătorului. Cultul personalităţii atinge cote aproape nebănuite până acum. Recent reales în funcţia de preşedinte al ţării (28-29 martie 1985), Nicolae Ceauşescu afişează imaginea liderului de necontestat. În această idee, logica este extrem de facil de interpretat: cei care nu aderă la calea aleasă vor fi eliminaţi din intimitatea puterii. Nu trebuia să existe disidenţă în partid. Nu trebuia să existe nici un fel de reacţie negativă în sânul societăţii.

Cu toate că România traversa timpii unei crize cu adevărat majore, subliniată şi de prezenţa unor probleme punctuale interne, singulare, în comparaţie cu realităţile politico-economice ale celorlalte state comuniste din Europa Central-Estică. Printre acestea, se evidenţiază, în primul rând, măsurile cu caracter economic, care lezau, de altfel, extrem de fragila stare economică a românilor. Este cazul deciziilor luate în vederea achitării integrale a datoriei externe sau cele preconizând economia de energie electrică, decizii care au condus la diminuarea drastică a condiţiilor de trai. Devenea din ce în ce mai clar că, în acest fel, conducătorul comunist român alesese calea unei întăriri centralizate a partidului, în ciuda din ce în ce mai sesizabilelor luări de poziţie împotriva soluţiilor adoptate sau chiar a politicii general promovate la Bucureşti.

---

de la Varşovia, de la Bucureşti, din 7-8 iulie 1989, fie cu prilejul întâlnirii omagiale de la Berlin, din 6-7 octombrie 1989, în secţiunea dedicată evoluţiilor anului 1989 ce au culminat cu sfârşitul regimurilor comuniste în Europa Central-estică.

Şi cu toate acestea, luări de poziţie s-au impus şi în sânul societăţii româneşti. Luări de poziţie care nu au venit numai din partea societăţii civile, renăscute graţie mai ales exploziei muncitoreşti de la Braşov[1], ci şi din partea unor reprezentanţi importanţi ai elitei comuniste, care începuseră să pună la îndoială calea aleasă în comunismul românesc. Şi, deci, încercând să adapteze partidul la noile realităţi. Încercând să-l revigoreze...

Se dovedea încă o dată că efectul mişcării reformatoarea promovate de liderul de la Kremlin se putea propaga, infiltrându-se nu numai în ceea ce privea strict vârful ierarhiei de partid, ci şi în rândul membrilor organizaţiei, de această dată personaje bine cunoscute ale istoriei comunismului din ilegalitate. Personaje care se dovedeau, cel puţin, din această privinţă, mult mai perceptive la necesitatea de schimbare impusă de noile timpuri. Devenise de-a dreptul axiomatic: pentru a putea rezista, atât ca ideologie, cât, mai ales, ca acţiune politică, partidul comunist, comunismul trebuia reformat.

Poate numai N. Ceauşescu, alături de omologul său est german, nu sesizase încă necesitatea schimbărilor. Sau, în opinia noastră, cu toate că-i sesizaseră importanţa, după cum o demonstrează convorbirile dintre Ceauşescu şi Honecker, de la Berlin, din luna noiembrie 1988, aleseseră o modalitate cu totul diferită de a o şi materializa. Cei doi doreau promovarea unei singulare "reînnoiri" pe baza "principiilor socialiste", prin aplicarea, de-acum extrem de cunoscutului,... materialism dialectic. În fond, promovau începuturile unei "contra-revoluţii", principiile unei contra-reforme. Însă într-un mod cu totul neaşteptat, astfel, se stabilea o legătură în ceea ce priveşte palierul ideologic, între cei doi lideri anti-*perestroika* şi iniţiatorul reformelor, M. S. Gorbaciov. Căci, şi ultimul, în egală măsură cu primii, se raportau, în procesul de îmbunătăţire a imaginii şi performanţelor partidului, la aceeaşi moştenire leninistă.

Cu toată această lipsă vizibilă de permeabilitate, de deschidere la schimbare, la înnoire, la acceptarea pluripartidismului şi a libertăţilor fundamentale, liderul comunist român a rămas, pe parcursul acestei destul de complicate disidenţe, conştient de importanţa atra-

[1] Explozie care, însă (!) a avut la bază nu negarea valorilor şi ideologiei comuniste tradiţionale, ci probleme de natură materială. Pe această filiaţie s-a ajuns la slogane de genul "Jos Ceauşescu!", preconizându-se, într-un fel (sau mai corect – dorindu-se!, la Braşov neimpunându-se nici un fel de structură efectivă organizatorică de canalizare a nemulţumirilor generale), reformarea regimului – pe model gorbaciovist – şi nu schimbarea acestuia.

gerii unor posibili aliaţi, mai mult sau mai puţin puternici, înspre tabăra sa. Astfel se explică şi numeroasele turnee oficiale întreprinse, fie personal, fie la nivel de prim-ministru şi delegaţie oficială de partid şi de stat, în ţările vecine ale spaţiului est-central european, dar şi în afara acestor graniţe, în lumea comunistă asiatică sau, din contră, în spaţiul capitalist. A rămas conştient de importanţa imaginii afişate. O imagine total diferită însă în funcţie de context şi, în special, de graniţe şi destinatari. În interior, un din ce în ce mai vizibil şi deşănţat cult al personalităţii, în timp ce în exterior afişarea imaginii liderului promovator al unui comunism naţional, diferit şi rupt de sub tutela Moscovei, pălea, stingându-se sub reflectoarele reformei moscovite.

Însă poate tocmai această nealiniere, această lipsă a unor înlocuiri vizibile în sânul partidului cu *aparatciki* reformişti, corelaţi la noile realităţi din lumea comunistă şi muncitorească frăţească, va conduce la evoluţiile sângeroase şi haotice ale sfârşitului de an 1989.

Concluzii

Coordonatele, sumar trasate, de evoluţie ale fiecărui stat comunist în parte din spaţiul Europei Central-estice demonstrează prezenţa reverberaţiei, a "rezonanţei" curentului reformator. Indicii de permeabilitate, la rândul lor, întăresc, sau, din contră, restrâng prezenţa factorilor novatori în sistemele analizate distinct. După cum consemna în amintirile sale şi Al. Iakovlev: "Perestroika sovietică a impresionat profund popoarele din regiune. Or, foştii conducători din ţările din Est n-au luat niciodată în serios, n-au vrut să creadă ceea ce Mihail Sergheevici nu înceta să le spună: "De acum înainte, alegerea politică în aceste ţări revine popoarelor, totul se va face în funcţie de opţiunea lor.

Ei ar fi trebuit să ia în serios aceste declaraţii"[1].

Oricum, în primul rând percepţia exteriorului începuse a fi totalmente alta. Perspectiva Moscovei, după cum demonstrează şi sesiunea de comunicări sovieto-americană din iulie 1988 din Alexandria, Virginia, apărea totalmente alta. Astfel, la această întâlnire ştiinţifică, delegaţia sovietică a prezentat o analiză efectuată de către un colectiv provenit de la Institutul de Economie al Sistemului Mondial Socialist, colectiv aflat sub coordonarea academicianului Oleg Bogomolov. Concluzia sa demonstrează, încă o dată, dacă mai era nevoie, noul tip

[1] Al. Iakovlev, op. cit., p. 113.

de percepţie recomandat atent de la Moscova: "În multe ţări din Europa de Răsărit a început *perestroika* sistemului puterii politice. Modelul sistemului existent a fost creat în Uniunea Sovietică în anii '30-'40. Acest model a fost profund influenţat de conceptele pervertite ale lui Stalin privind caracterul mecanismelor politice în socialism, precum şi de insuficienta maturitate politică dovedită de societatea sovietică, de lipsa de tradiţii democratice şi de cultură politică. Sistemul administrativ de comandă instaurat de către URSS a fost preluat în alte ţări socialiste. Acesta se caracteriza prin hipercentralism, un monopol absolut în luarea deciziilor, gândire monolitică, dispreţ pentru mase (considerate "mici echipaje" şi obiecte de administrat) şi izolare de lumea exterioară. Instituţiile politice aveau în vedere asigurarea stabilităţii politice, în primul rând prin oprimare şi nivelarea diversităţii. Acest sistem, care pretindea o obedienţă servilă, a subminat fundamentele dinamismului şi ale viabilităţii sociale"[1].

Sau, după cum se va exprima foarte plastic purtătorul de cuvânt al ministerului afacerilor externe ale Uniunii Sovietice, G. Gherasimov, doctrina Brejnev fusese totalmente înlocuită prin ceea ce sa va chema doctrina Sinatra. Principiul neintervenţiei devenind astfel directorul relaţiilor intersocialiste[2]. După cum o va demonstra şi viitorul discurs al liderului de la Kremlin, din 6 iulie 1989, din faţa Consiliului Europei de la Strassbourg[3].

Şi punctul de vedere american devenise mult mai nuanţat, la rândul său, mai ales după mult discutata luare de cuvânt a vicepreşedintelui G. Bush, din 21 septembrie 1983. Cuvintele şi direcţiile trasate cu doar doi ani înaintea venirii lui M. Gorbaciov la conducerea Uniunii Sovietice schimbau, într-o oarecare măsură, vechile şi osificatele reguli ale trecutului. Astfel, prezentând diferitele poziţii arătate până acum de realităţile generate de fiecare stat comunist în parte din

[1] Apud textul articolului publicat în revista **Problems of Communism**, mai-august 1988 şi intitulat chiar "The Soviet Perspective".

[2] Apud *Istoria lumii în texte. De la începuturi până în zilele noastre*, Bucureşti, Editura Universitas – Teora, 1999, p. 337.

[3] "Orice intervenţie în afacerile interne, orice tentativă de a limita suveranitatea unui alt stat, amic sau aliat, sau de alt fel, este inadmisibilă" – conchidea atunci liderul sovietic. Discursul său şi opiniile lansate cu acest prilej vor reprezenta însă baza unei analize ulterioare, respectiv cea a schimbărilor intervenite în anul 1989, schimbări care au condus la eliminarea regimului comunist din Europa Centralestică.

Europa Central-estică, Bush subliniase, cu această ocazie, că: "... unii au arătat o mai mare măsură de independenţă în conducerea politicii lor externe. De asemenea, unii au introdus o mai mare deschidere, au coborât barierele dintre oameni şi s-au angajat în reforme economice orientate spre o piaţă liberă. Alţii, din nefericire, continuă să se lase remorcaţi de sovietici. Politica lor externă este stabilită de către Moscova şi politica lor internă mai violează încă, flagrant, drepturile fundamentale ale omului. În relaţiile noastre cu ţările din Europa de est noi luăm în consideraţie aceste diferenţe, politica noastră este bazată pe diferenţiere politică, economică şi în ceea ce priveşte drepturile omului – adică noi luăm în consideraţie în ce măsură ţările în cauză urmăresc o politică externă autonomă, independentă de linia Moscovei şi în ce măsură ele urmăresc o liberalizare internă".[1]

Cât însă dintre aceste realităţi s-au răsfrânt şi asupra României – vom încerca să prezentăm în ultima secţiune a demersului nostru asupra efectului Gorbaciov în statele comuniste ale Europei central-estice.

[1] Statele care erau percepute a fi preluat o cale puţin aparte de drumul moscovit erau considerate a fi Ungaria şi România! Iar în ceea ce privea percepţia celorlalte state ale regiunii – poziţia americană devenea extrem de clară: "Noi nu vom răsplăti totuşi societăţi închise şi politici externe agresive – cum sunt cele din Bulgaria sau Cehoslovacia, care continuă să violeze în mod flagrant cele mai elementare drepturi ale omului, ţări ca Germania răsăriteană şi din nou Bulgaria, care acţionează drept complici ai sovietelor în antrenarea, finanţarea şi înarmarea teroriştilor, şi care furnizează consilieri şi asistenţă militară şi tehnică, mişcărilor armate care urmăresc să destabilizeze guvernele din lumea în curs de dezvoltare" (G. Bush, "United States Policy Toward Central and Eastern Europe", Viena, Austria, 21 septembrie 1983, apud D. S. Funderburk, *Un ambasador american. Între Departamentul de stat şi dictatura comunistă din România, 1981-1985*, Editura Dacon, Constanţa, 1994, p. 48).

CAPITOLUL VI

MOMENTUL 1989. PIERDEREA PUTERII

Sfârşitul de secol XX a readus pe marea scenă a istoriei mondiale problema revoluţiei. A schimbării. A decesului pentru partidele care, aproape jumătate de secol, reprezentaseră formaţiunea politică unică în această parte a Europei. 1989 a devenit astfel simbolul schimbării; în acelaşi timp, dar din aceeaşi perspectivă, simbolul eşecului pentru partidele şi ideologiile comuniste. Cunoscută în literatura de specialitate ca al "treilea val de democratizare"[1], perioada a culminat (neaşteptat[2], în opinia unora dintre analişti) sau, efectiv, în opinia noastră, a prins contur tocmai prin spectaculoasa cădere – în efect domino – a regimurilor comuniste din centrul şi sud-estul Europei, ca şi din fosta U.R.S.S.[3].

În aceste noi şi diferite condiţii, şi discursul de specialitate a început să prindă contur. Să capete noi sensuri. Analiştii au început să opereze cu distincţii şi departajări, în funcţie de problematica prezentată: cea mai comună dintre departajările teoretice s-a aplicat în cazul a doi termeni, foarte vehiculaţi în algoritmele revoluţiei: Liberalizare şi Democratizare[4].

---

[1] În legătură cu acest concept se poate consulta o vastă bibliografie, dupa cum o vor demonstra şi notele ulterioare. Ca prime repere de lucru pot fi considerate: S.P.Huntington – *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century,* Norman: University of Oklahoma Press, 1991; S.P.Huntington – *"Democratization and Security in Eastern Europe"* în Peter Volten ed. – *Uncertain Futures: Eastern Europe and Democratization,* New York, Institut of East-West Studies, Occasional Paper 16, 1990, pp. 35-49.

[2] Cf. T.Kuran – "Now out or never: The Element of Surprise in the Eastern European Revolution of 1989" în N. Bermeo ed. – Liberalization and Democratization: Change in the Soviet Union and Eastern Europe, Baltimore, The John Hopkins University Press, 1991-1992.

[3] Pentru teza "rezultatului scontat" a se consulta J. Fr. Revel, *Revirimentul democraţiei,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1995.

[4] A. Przeworski – "Democratization as a contingent outcome of conflictis" in Jon Elster and Rune Slagstad ed., Constitutionalism and Democratization, Cambridge University Press, 1988; T.Hasegawa – "The Connection between Politic and Economic Reforms in Communist Regime", în Gilbert Rozman ed alii, ed. –

Astfel, dacă se va studia literatura de specialitate, conceptul de *liberalizare* a devenit o deschidere controlată a spaţiului politic – v. cazurile Ungariei, Poloniei sau cel al U.R.S.S.-ului condus de M. S. Gorbaciov; în timp ce conceptul de *democratizare* – lichidarea unui regim autoritar şi constituirea unuia nou, de tip democratic. Acesta din urmă a reprezentat un proces în care diferitele interese aflate în competiţie au născut, cel mai adesea, situaţii de nesiguranţă.

Pe acest fundal, era de-a dreptul firesc ca şi alţi termeni să înceapă să facă adevărată carieră. Literatura de specialitate a început să opereze din ce în ce mai des cu termeni de genul: schimbare de regim, revoluţie, democraţie implantată, tranziţie...

1. ***Schimbarea de regim***. Acest prim concept se referă, în mod direct, la ceea ce literatura de specialitate a numit-o "problema laswelliană" a "cine, cât câştigă şi când". Căci, în mod clar, cel care „pierde" este partidul comunist.

În mod real, prin natura sa, *schimbarea de regim* vizează trei dimensiuni care se pot deosebi prin structura analitică a scopurilor determinate:

a) redistribuirea puterii politice, conjugată cu schimbarea compoziţiei elitelor;

b) constituirea unei idei de parteneriat şi de realiniere;

c) redefinirea dreptului de proprietate.

Cu predilecţie, analiştii perioadei au considerat că trebuie evidenţiată existenţa a patru timpi majori, posibil luaţi şi ca termeni de diferenţiere, între schimbările de regim petrecute în anii 1988-1989, în estul şi sud-estul continentului, în comparaţie cu experienţa istorică a sudului european. Astfel, într-un articol dedicat tocmai studiului comparativ al tipurilor de democraţie renăscută în sudul şi estul Europei faţă de sudul şi centrul Africii, Ph. C. Schmitter şi T.Karl[1] propuneau o prezentare schematizată în jurul a patru itemi: punctul de plecare, extinderea colapsului vechiului regim, rolul actorilor externi şi, respectiv, secvenţa procesului transformativ.

A) În ceea ce priveşte **punctul de plecare** – discuţia a prins, apoi, conotaţii diverse. Linia aşa-numită "clasică" s-a ocupat de problematica diferenţelor existente la nivelul de dezvoltare al ţărilor in-

---

Dismantling Communism: Common Causes and Regional Variations, Washington DC and Baltimore, W. Wilson International Center for Scholars, 1992.

[1] Recomandăm *Dilemmas and Futures Prospects,* ed. Wayne A. Selcher, Boulder, Westview, 1986.

trate în jocul analizei. Dar, în acelaşi timp, s-au impus şi remarci care situează problematica tipului de autocraţie, de totalitarism ("leninist", "stalinist", "ceauşist", "hoxist"...), în topul explicaţiilor cauzale ale punctului de plecare[1]. Se pot opera chiar, şi la acest nivel, diferenţieri, în funcţie de gradul ridicat de personalizare al puterii, care sugerează posibile analogii cu spectaculoasele cazuri de "sultanism"[2] din Nicaragua – Somoza, Republica Dominicană – Trujillo sau Paraguay – Stroesner –, aici putându-se înscrie şi cazurile României lui N. Ceauşescu sau Albaniei lui E. Hodxa (în opinia unora dintre analişti).

B) Al doilea item al algoritmului construit de autorii americani introduce problematica totalului sau, din contră, parţialului **colaps al vechiului regim comunist**. Există câteva excepţii, în care sistemele comuniste, rebotezate sau posibil reformate, au reuşit să se menţină oarecum la putere, după alegerile iniţiale, păstrându-şi, ca grup, poziţiile cheie în executiv. Dar, ceea ce este lesne observabil, odată cu trecerea timpului, acestea s-au dovedit, mai târziu, incapabile să guverneze efectiv şi au fost înlocuite în timpi relativi scurţi – cazurile Albaniei şi Bulgariei. După calculele analiştilor Ph. C. Schmitter şi T. Karl[3] – doar în cazurile României şi Serbiei, din arealul Europei Central-Estice, foştii comunişti au continuat o perioadă mai îndelungată să joace un rol important fie într-un partid (care devine sau nu de guvernământ), singuri sau ca membri de coaliţie. "Plecând de la virtuala abdicare a foştilor conducători, estul Europei poate să trăiască iluzia – momentană – a unei *tabula rasa* pe care se vor construi noile reguli şi practici"[4].

C) Rolul **factorilor externi** în procesul transformativ al prăbuşirii ideologiei comuniste, a sistemului ca atare, a reprezentat una dintre cele mai spectaculoase chei descriptive ale fenomenului de Revo-

---

[1] Se pot consulta în această direcţie: G.O'Donnel, Ph. C.Schmitter – Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies, Baltimore, J. Hopkins University, 1988; G. Ekiert – "Democratization Processes in East Central Europe: A Theoretical Reconsideration", **British Jurnal of Political Science**, iulie 1991, pp. 286-313; R. Bova – "Political Dynamics of the Post-Communist Tranzition: A Comparative Perspective", **World Politics**, octombrie 1991, pp. 113-138.; G. Pridham ed. – Encouraging Democracy: The International Context of Regime Transition in Southern Europe, Leicester University Press, 1991; T.Kuran – art. cit.; S.P.Huntington – op. cit.

[2] A se consulta Ph. C. Schmitter – art. cit.

[3] Idem.

[4] Ph.C. Schmitter, art. cit. Excepţii minore în cazurile mai speciale ale Iugoslaviei, Poloniei şi Ungariei.

luţie, încercând a determina natura şi, chiar, desfăşurarea cronologică a transformărilor de regim, accentuându-se ideea că acestea au avut o influenţă majoră în fazele iniţiale ale procesului, ca în fazele sale de consolidare, el să devină mai mult subsecvent.

Există câteva cazuri foarte cunoscute, considerate în literatura parcursă ca exemple extrem de grăitoare – respectiv România şi R.D.G. – faţă de politica gorbaciovistă. Totuşi, se poate mult mai facil concluziona că ne găsim în faţa unui fenomen de "contagiune" în lanţ într-o regiune dată, evenimentele dintr-o ţară, lansând sau accelerând chiar – într-o reacţie de *feed-back* –, răspunsuri în ţările vecine.

Spre deosebire de ţările care au suferit aceleaşi modificări, ţări aparţinând Europei sudice sau Americii Latine, schimbările de regim în estul şi centrul Europei şi-au găsit punctul de plecare în colapsul – la scară mare – al situaţiilor interregionale, colaps, care a culminat cu chiar disoluţia Pactului de la Varşovia. Acest adevărat vacuum politic a lansat, în acelaşi timp, şi o extraordinară varietate de "sfătuitori" şi promotori ai valorilor democraţiei occidentale. Cu o extindere asemănătoare doar cu mai specialele cazuri din America Latină, acest fenomen, care a promovat o altă categorie de actori externi în acest spaţiu, a impus o politică de gen condiţional în procesul de consolidare al fiecărei ţări reîntoarse la democraţie, corelând, într-o notă pavloviană, specifice şi mult râvnite recompense cu introducerea unor anumite norme sau chiar instituţii.

D) Al patrulea item al schemei mai sus citate lansează cel mai dezbătut, dar şi cel mai spectaculos atribut al schimbării de regim. Secvenţa transformării, în niciun caz din America Latină sau Europa Occidentală – consideră analiştii -, schimbarea de regim de la autocraţie la democraţie nu s-a produs singură, independentă, în izolare completă de transformările economice, militare, sociale sau administrative. "În sfârşit, în a doua jumătate a deceniului 80-90, valul democraţiei şi-a făcut apariţia în chiar centrul bastionului comunist". "Mai mult, ceea ce se întâmpla în Uniunea Sovietică, Ungaria, Iugoslavia, Polonia, Cehoslovacia şi R.D.G. nu mai era o reformare a comunismului, cum se zicea, ci o adevărată prăbuşire a lui"[1].

Dacă pentru unii autori, definirea perioadei pare destul de simplă, indiferent de termenul adoptat, pentru alţii, situaţia se schimbă radical. De pildă, pentru britanicul T. Garton Ash se poate vorbi de o

[1] J. Levesque, 1989: *La Fin d'un Empire. L'U.R.S.S. et la liberationa de l'Europe de l'Est*, Paris, Presses de la FNSP, 1995.

departajare netă în ceea ce priveşte terminologia folosită în analizarea evenimentelor anului 1989 – revoluţie: Praga, Berlin, Bucureşti; refoluţie[1]: cazul Varşovia şi Budapesta. În plus, Ash, în continuarea analizei, considera că revoluţia europeană "nu poate oferi nici un fel de idei fundamentale noi în privinţa marilor întrebări ale politicului, economicului, legislativului sau al relaţiilor internaţionale. Ideile cărora le-a sosit timpul sunt unele vechi, familiare, deja testate"[2].

J. Fr. Revel răstoarnă, în manieră proprie, teoriile anterioare cu privire la prezenţa revoluţiilor. *Revirimentul democraţiei* susţine clar: "Astfel, de la 1988 la 1992 am asistat nu la o revoluţie (noţiune ce implică ideea de creaţie, descoperire, noutate), ci la o întoarcere în punctul de plecare, sau, mai degrabă, la o încercare de revenire în punctul de plecare, adică în cel anterior comunismului"[3].

Trecând din nou în tabăra interpretărilor de limbă germană, lucrarea lui Richard Wagner – *Der osteuropaische Janus*[4] – propune o perspectivă din care protagonist devenea nu neapărat evenimentul, ci schimbarea de poziţie în ierarhia valorilor europene a Estului în comparaţie cu Vestul. "Evenimentele anului 1989 au răsturnat lumea întreagă. Au luat pe nepregătite şi i-au depăşit chiar şi pe protagoniştii lor. Timpul rămas atât de multă vreme pe loc s-a transformat dintr-o dată. Cei din Răsărit au ajuns în sfârşit chiar în fruntea lucrurilor, ca apoi să-şi piardă din nou importanţa".

Spaţiul de limbă engleză a oferit şi alte perspective. Astfel, Gale Stokes[5] considera că evenimentele din estul şi centrul Europei nu au constituit o "revoluţie de înnoire, ci mai degrabă abandonarea unui experiment eşuat în favoarea unui model deja existent, democraţia pluralistă". Aceasta este, după cum observa şi analiza propusă de J.C. Isaac[6], şi direcţia oferită de studiul lui Bruce Ackerman[7], prin care anul 1989 se identifica cu "reîntoarcerea liberalismului democratic revoluţionar", respectiv renaşterea proiectului politic inaugurat de cei care au formulat constituţia Statelor Unite.

---

[1] Termen inventat de autor pentru a demonstra direcţia schimbărilor, aşa-numitele revoluţii paşnice, de structură şi de mentalitate.

[2] T.Garton Ash, *The Magic Lantern*, New York, 1990, p. 154.

[3] J.Fr. Revel, op. cit., p. 196

[4] R. Wagner, *Der osteuropaischer Janus*, Rotbuch, Berlin, 1992.

[5] Gale Stokes, *The Walls Came Tumbling Down: The Collapse of Communism in Eastern Europe*, Oxford University Press, New York, 1993, p. 260.

[6] J.F. Isaac, *Democraţia în vremuri întunecate*, Editura Polirom, Iaşi, 2000, p. 154.

[7] B. Ackerman, *The Future of Liberal Revolution*, Yale University Press, 1992.

În egală măsură, istoricii francezi încearcă o interpretare mai mult sau mai puţin personalizată a momentului 1989, subliniind însă aceeaşi lipsă a ideilor fundamental novatoare, dar şi inexistenţa, practic, a unui singur termen care să poată surprinde realitatea şi, în acelaşi timp, marea diversitate a evenimentelor petrecute acum. Astfel, Fr. Furet considera că: "Dacă ne referim la ceea ce se numeşte revoluţiile din 1989 în ţările comuniste ale Europei Centrale şi Danubiene, definiţia este încă discutabilă, pentru că aceste revoluţii sunt emancipări incontestabile de ceea ce devenise o tiranie pură, dar sunt nişte emancipări ce nu fac să apară nici o idee nouă. Revoluţiile toamnei lui 1989 din Europa Centrală sunt, de fapt, restaurarea credo-ului democratic cunoscut în Europa de cel puţin 100 de ani (...) Sunt într-adevăr greu de definit, pentru că prezintă o latură de emancipare incontestabilă, iar cum obiectivul lor este de a şterge consecinţele revoluţiei sovietice, sunt în acelaşi timp restauratoare. Dar nu sunt nici complet restauratoare, pentru că democraţia nu a existat în accepţia deplină a termenului în aceste ţări[1]. (...) Deci definiţia lor este complexă, ar trebui poate să inventăm un termen nou pentru a vorbi exact..."[2].

Nici observatorii români nu au putut rămâne în afara tendinţelor generale de interpretare, de găsire de termeni definitorii şi de analogii. Unii dintre ei au fost însă foarte concişi, optând net pentru definirea conceptului de *revoluţie*, în comparaţie cu cel de *reformă*. Este cazul şi al analistului S. Brucan, conform căruia: "revoluţia presupune răsturnarea prin violenţă a ordinei sociale existente dintr-o singură lovitură şi cucerirea puterii cu scopul instaurării unei noi ordini sociale, în timp ce reforma îşi propune fie îmbunătăţirea ordinei existente prin corectarea părţilor ei rele, fie schimbarea ei treptată, puţin câte puţin, prin introducerea de fiecare dată a unor elemente ale noii ordini"[3].

"Care sunt atunci semnificaţiile anului 1989?" – se întreba înspre finalul demersului său analistul american J.F. Isaac[4]. "În primul

---

[1] Sau a existat doar pentru puţin timp, am adăuga noi!

[2] Fr. Furet, într-un interviu realizat de revista **22**, şi purtând semnătura lui Bogdan Ghiu, în nr. 25 / 28 iunie – 4 iulie 1991, p. 15.

[3] S. Brucan, *Îndreptar – dicţionar de politologie,* Editura Nemira, Bucureşti, 1993, p. 143. Dar a se vedea şi definiţia din secţiunea de dicţionar propriu-zis, conform căreia: "revoluţie = răsturnare prin forţă a puterii urmată de schimbări structurale în orânduirea socială" (p. 294).

[4] J.F. Isaac, op. cit., p. 178.

rând este aceea că democraţia liberală reprezintă cea mai atractivă modalitate de a organiza politicul la nivelul statului naţional şi că tranziţia către o democraţie liberală în Europa Centrală şi în alte părţi ale lumii constituie un imperativ etico-politic. A doua semnificaţie e faptul că iniţiativele civice continuă să aibă o putere remarcabilă de a rezista «impulsului iraţional al puterii anonime, impersonale, inumane» (Havel) şi că este necesar ca iniţiativele civice să reziste corupţiei care este endemică democraţiei liberale.(...) Dacă anul 1989 a avut o semnificaţie singulară, aceea este că orice fel de monism, chiar cel liberal, este ostil vieţii, iar efortul de a exclude anumite perspective în numele comodităţii sau al istoriei va fi sortit eşecului". Sau, am adăuga noi, 1989 a adus în discuţie, pentru prima dată aproape în tot spaţiul est-central european (şi nu zonal, regional, cum s-a întâmplat în perioadele de criză, de explozii mai mult sau mai puţin individuale!), eşecul experimentului comunist.

Indiferent de şcoli sau de abordări mai mult sau mai puţin filosofice[1] sau terminologice, un adevăr se impune totuşi. Şi anume, acela conform căruia transformările, în istorie, se nasc graţie evoluţiei sau revoluţiei. Sociologul român P. Andrei este, la rândul său, foarte tranşant în această privinţă. "Revoluţia adevărată se transformă, inevitabil, în evoluţie"[2] – translând, eşecul unui partid unic a condus la impunerea pluripartidismului.

Căderea comunismului a reprezentat urmarea logică, în opinia multora dintre analişti, a lipsei de moralitate a regimurilor comuniste respective, problema principală devenind, în acest sens, lupta împotriva sistemului corupt de conducători cum ar fi: N. Ceauşescu, E. Honecker sau T. Jivkov sau chiar împotriva corupătorilor.

În această idee, protestul popular s-a îndreptat împotriva alocării arbitrare de avantaje şi oportunităţi, împotriva economiei comandate ajunse în prag de colaps[3]. Împotriva unui regim consi-

---

[1] Pentru alte opinii în legătură cu diversele accepţiuni ale termenului de *revoluţie* se pot consulta şi lucrările: M.E. Olsen, *Power in Modern Societies*, Westview Press, 1993; P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven & London, 1968; Barrington Moore Jr., *Social Oringins of Dictatorship and Democracy. Lords and Peasent in the Making of the Modern World*, Beacon Press, Boston, 1966.

[2] P. Andrei – *Sociologia revoluţiei. Studii de sociologie politică*, Editura Polirom, Collegium, Iaşi, 1998.

[3] St. Lukes – *Marxism and Morality: Reflections on the Revolutions of 1989,* în Legters ed, op. cit.

derat, de acum, nefuncţional. Pentru explicitare, evenimentele din 1989 vor fi, rând pe rând, comparate şi catalogate, disecţia încercând să scoată la iveală timpii comuni, în acea de acum clasică teorie a dominoului, dar şi momentele de clivaj absolut, variantele naţionale, născătoare de modele, dar şi de unicate. Analiza fiind centrată tocmai pe comportamentul partidelor comuniste, de cele mai multe ori incapabile să gestioneze evoluţiile interne, dar şi curentul reformist extern. Plecând de la cunoscuta analiză a lui Brinton Crane care arăta că revoluţiile prezintă o "anatomie" proprie, putându-se urmări lesne de către observator atât cauzele, cât şi desfăşurarea lor ulterioară, pe schema – aşa-numita "perioadă a lunii de miere"[1] imediat după victoria, mai mult sau mai puţin sângeroasă, asupra vechiului regim – literatura de specialitate a adus în discuţie şi cazul moderaţilor, ale căror eşecuri – de cele mai multe ori certe – anunţau adevăratele "domnii ale terorii şi virtuţii" (Ed. Burke).

Implozia statelor comuniste în Europa centrală şi de est a pornit de la o criză evidentă în regimurile respective[2]. O analiză propusă sistematic de Zb. Brzezinski[3] încearcă să deceleze aceste nivele de criză.

Cele mai atinse sunt statele din acest areal european de care ne ocupăm: Polonia, Ungaria, România, teritoriul iugoslav. O vedere per ansamblu oferă perspective neaşteptate pentru profunzimea situaţiei de criză a momentului: dintr-un total de 11 subiecţi, nu sunt considerate să traverseze timpuri ale crizei decât patru state, şase – fiind în plină criză, iar cinci – chiar traversând una foarte gravă.

Dacă, în examinarea dispariţiei comunismului din lumea contemporană, sociologul american Th. Draper considera că numai "moartea provocată" direct sau mai puţin direct ar fi fost singura în stare să conducă la acest final regimuri puternic susţinute de ideologii încă

---

[1] Actele Colocviului "*Cauzele şi consecinţele revoluţiilor est-europene – 1989*", organizator – "Die Zeit", începutul lunii decembrie 1989, v. **Die Zeit**, 29 decembrie 1989.; dar şi M. Howard – *"1989 – eine neue Zeitenwende"*, **Europa-Archiv**, 14, 1989, p.443; H. P. Schwarz – *"Auf dem Weg zum post-kommunistischen Europa"*, **Europa-Archiv**, no. 11, 1989, p. 319; R. Wagner – *Popoare în derivă. Europa de est la răscruce de epoci,* Editura Kriterion, Bucureşti, 1994.

[2] Insistând mai ales pe rolul factorilor, fie externi, fie interni, recomandăm şi lucrarea lui Renee de Nevers, *Comrades no more: the seeds of political change in Eastern Europe*, MIT Press, 2003, cu predilecţie capitolele I şi II.

[3] Zb. Brzezinski – *Naşterea şi moartea comunismului în secolul XX. Marele eşec.,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1993, pp. 229-230.

foarte puternice şi atractive[1]. În ceea ce vom prezenta în cele ce urmează se va arăta însă că gradul efectiv de atractivitate, cel puţin, nu mai era deloc atât de ridicat în unele societăţi comuniste ale Europei central-estice, care, începând cu anii 1987-1988 căutau deja soluţii de reformare sau chiar de schimbare. Mergând parcă pe acelaşi drum, o altă analiză considera chiar că "sfârşitul comunismului a fost surpriza fantastică a istoriei moderne"[2]. Încercând să explice, în mare, substratul acestei afirmaţii, studiul sociologului român I.N. Sava face trimiteri la notorietatea faptului că prăbuşirea comunismului nu a fost aproape deloc prevăzută de specialiştii sovietologi, rarele excepţii luând în calcul ca premise ale dispariţiei comunismului alţi factori, de natură mult mai violentă.[3]

Aproximativ în aceeaşi notă, şi un alt observator român al acestei situaţii – M. Botez[4] – sublinia că, "în fond, trebuie să recunoaştem că toată lumea a fost surprinsă de cursul evenimentelor, atât participanţii din Europa de Est, cât si spectatorii şi suporterii din afară (inclusiv din marile cancelarii diplomatice ale Occidentului)".

Cauzele acestei "nepregătiri" trebuie căutate, departajat, în trei aspecte:

- "nesocotirea informaţiei şi a impactului ei asupra comporta-

---

[1] Th. Draper," Who killed communism?" în *New York Review of Books*, June 11, 1992, apud I. N. Sava, *Zece ani de tranziţie în Europa de Est*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, p. 24.

[2] Opinia prezentată de acelaşi I.N. Sava şi aparţinând analistei J. J. Kirkpatrik, susţinută în articolul publicat de revista **Problems of Communism** în numărul din ian-apr. 1992, sub titlul sec "After Communism". În acest sens este foarte interesantă şi observaţia făcută de I. Iliescu, în lucrarea sa dedicată studiului revoluţiei române – *Revoluţie şi reformă*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994, pp. 12-13: "Mişcările ce au pulverizat regimurile comuniste din Europa Centrală şi de Est nu au putut fi anticipate, mai ales în dimensiunea lor radicală, nici de cei mai pătrunzători politologi şi analişti ai istoriei contemporane. În cursul anului 1989, însă, vântul schimbării era deja suficient de consistent pentru a se putea prevedea că regimurile de forţă nu mai au viitor în această zonă. Dar nimeni nu credea că ele se vor destrăma cu atâta rapiditate, iar felul în care au decurs lucrurile a surprins pe toată lumea".

[3] Este cazul lucrării lui A. Amalrik, din 1976, intitulată *Will the Soviet Union Survive until 1984?*, în care sursa căderii era identificată în posibila înfrângere într-un conflict cu China, situat undeva între anii 1975-1980.

[4] M. Botez, *Intelectualii din Europa de Est. Un punct de vedere românesc*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1993, p. 103. În fond, în textul postfaţei la această lucrare terminată în anul 1988, deci, o observaţie cu mult după consumarea evenimentelor.

mentului social, informaţie imposibil de controlat şi blocat în epoca noastră, cu toate eforturile guvernelor totalitare";

- "erodarea constantă a elitelor comuniste, ca şi dezideologizarea partidului şi securităţii, o dată cu cea a întregului sistem";
- "revoluţia «fenomenului Gorbaciov»".

Şi alte voci s-au făcut auzite în încercarea de a demonstra, cel puţin, necesitatea imperioasă a reformării comunismului, în competiţie cu noile realităţi ale momentului anilor '90.

Sfârşitul deceniului nouă al secolului XX a reprezentat poate una dintre cele mai interesante perioade ale istoriei contemporane în ceea ce priveşte Europa Central – Răsăriteană. Acum, s-au schimbat actorii, dar şi raporturile de forţe, scenariile şi regizorii. Este o lume în continuă transformare în care s-a asistat la o fascinantă interşarjare de cauzalităţi şi la împletirea internului cu externul. Modelul democraţiei vestice[1] a atras şi spaţiul comunist al Europei estice. Dar gradul său de implementare a depins de două macro-seturi de factori, respectiv – interni (sau gradul de senzitivitate al fiecărei ţări faţă de valorile democraţiei occidentale şi incapacitatea regimului comunist de a gestiona criza) şi externi. Mulţi dintre analiştii occidentali ai "marii schimbări" au considerat că "tranziţia şi consolidarea procesului democratic în Europa estică sunt în primul rând chestiuni legate de politică internă şi economie"[2], în care însă factorii externi joacă şi ei roluri cheie. Oricum, cauzele mişcărilor est-europene şi ale prăbuşirii regimurilor socialist-totalitare nu pot fi reduse la factori unici[3]. Au existat tipuri de condiţionări şi seturi de circumstanţe ce au făcut ca schimbarea să fie rapidă şi inevitabilă.

Sistemul de forţe părea să se schimbe definitiv. Lumea în care Kremlinul jucase rolul hotărâtor mai bine de 40 de ani începea să ob-

---

[1] A se analiza, spre ex., studiul analistului R. Bova, "Political Dynamics of the Post-Communist Transition: A Comparative Perspective", **World Politics**, oct. 1991, pp. 113-138 sau, pentru imaginea în oglindă – J. Gray, "From Post-Communist to Civil Society: The Reemergence of History and the Decline of the Western Modell", în **Social Philosophy and Policy**, nr. 10, vara 1993, pp. 26-50.

[2] Reimund Seidelmann, "International Security and Democracy Building" în *Democratic Consolidation in Eastern Europe,* vol. II, International and Transnational Factors, eds. Jan Zielonka şi Alex Pravda, Oxford University Press, 2001, p. 112

[3] Spre exemplu, I. Banac, *Eastern Europe in Revolution*, Ithaca, Cornwell University Press, 1992, Karen Dawisha, *Eastern Europe, Gorbatchev, and Reform: The Great Challenge,* Cambridge University Press, 1990 sau M.E. Ionescu, *După hegemonie. Patru scenarii de securitate în Europa de Est în anii '90*, Editura Scripta, Bucureşti, 1993.

serve că şi marele colos se confruntă cu multiple probleme. Şi pentru a le rezolva a adoptat calea reformelor. Definiţia unui cunoscut dramaturg sovietic, Alexandr Gelman, dată liberalizării gorbacioviste este extrem de interesantă: "Democratizarea are în vedere redistribuirea puterii, drepturilor şi libertăţilor, crearea unui număr de structuri independente de management şi informare. (...) Liberalizarea este un pumn deschis, dar mâna este aceeaşi; în orice moment, mâna poate fi iar închisă sub formă de pumn"[1]. Aceasta era în fond marea diferenţă dintre cele două căi de reformare şi liberalizare a sistemului: pe de o parte, Kremlinul îşi pune toate speranţele în reformiştii comunişti locali, iar, pe de altă parte, Occidentul încurajează forţele pluraliste, democratice – nu simpla "cosmetizare" a sistemului comunist.

Începând cu anii '80, Occidentul se arăta şi el din ce în ce mai atent la situaţia din Estul Europei. Se schimbase şi situaţia internaţională, iar acest lucru considerăm că va avea un impact special asupra condiţiilor şi mai ales asupra modalităţilor în care se va renunţa la regimurile comuniste şi socialiste din Europa centrală şi de est. „Presiunile Occidentului asupra acestor regimuri – atât cele guvernamentale, cât şi cele neguvernamentale – pentru ca ele să se alinieze angajamentelor internaţionale, în special în domeniul drepturilor omului, au jucat un rol important în întărirea opoziţiei locale" – sublinia Vl. Tismăneanu[2], şi chiar, am continua noi, atât asupra populaţiei, indirect, cât şi mai ales, asupra timpilor în care s-au derulat evenimentele transformatoare. De aceea, rolul jucat de mesajele transmise de preşedinţii americani ai acelor timpuri, Jimmy Carter (1977-1981) şi al său proiect militant privind respectarea drepturilor omului, ce viza şi Uniunea Sovietică, dar şi celelalte state comuniste şi nu numai, sau Ronald Reagan (1981-1989), preşedintele care militase, „prin putere" pentru instaurarea păcii în lume.

Primele fisuri ale sistemului comunist – în special *perestroika* şi *glasnost*-ul lansate de liderul sovietic M. S. Gorbaciov, venit la putere în mai 1985 – conving observatorii vestici de iminenţa unei mari şi chiar definitive schimbări în această parte a continentului. Se impuneau acum diverse tipuri de argumente utilizate de către democraţia occidentală în încercarea de re-direcţionare a politicii regimurilor comuniste. În primul rând, acordurile de la Helsinki (1975), semnate de toate ţările europene, au permis diplomaţilor occidentali

[1] **Sovetskaya Kultura**, 9 aprilie 1988.
[2] Vl. Tismăneanu, op. cit., p. 163.

să marşeze pe cartea libertăţii absolute de circulaţie a persoanelor, bunurilor şi ideilor în tot spaţiul european. Orice încălcare putea conduce la deteriorarea imaginii pe plan internaţional, iar sistemele comuniste, deja în criză de imagine, trebuiau să fie foarte atente.

Argumentul economic a fost unul dintre cele mai importante pentru regimurile în care economia nu mai făcea faţă. Logica reformei era destul de simplă, dacă amintim opinia liderului de la Kremlin păstrată în memoriile sale: "Chiar de la început am văzut în *perestroika* doar o reformă economică. Dar după destule decepţii, neam convins repede că, fără a schimba regimul politic şi *a fortiori* fără schimbarea regimului, transformările economice erau de-a dreptul imposibile"[1].

Aşa numitul "efect Ioan Paul al II-lea" ar putea reprezenta apoi un alt palier al argumentelor vestice de promovare a valorilor democratice în răsăritul Europei. Ales papă în 1978, fostul arhiepiscop al Cracoviei, a impus o nouă definiţie a dialogului cu Estul, bazat pe "adevăr" şi nu pe "concesii fundamentale". Un pas important în structurarea acestuia s-a cristalizat odată cu momentul 1 decembrie 1989, când, la Roma, s-au întâlnit cei doi conducători de lumi atât de opuse – sistemul sovietic (Gorbaciov) şi Vaticanul/lumea catolică (Papa Ioan Paul al II-lea).

Chiar şi discursurile politice la cel mai înalt nivel au căpătat o altă coloratură. Gorbaciov s-a adresat Parlamentului Consiliului European de la Strassbourg, în vara anului 1989, repudiind vizibil vechea doctrină brejneviană a "suveranităţii limitate" şi admiţând chiar că nu exista un sistem social imuabil, sugerând astfel că şi în Europa răsăriteană ar putea avea loc transformări de proporţii[2]. Câteva zile mai târziu, cu ocazia întâlnirii liderilor statelor care făceau parte din Pactul de la Varşovia, desfăşurată la Bucureşti, liderul moscovit s-a pronunţat, în aceeaşi logică, pentru transformarea alianţei dintr-una militară şi politică, într-una politică şi militară. Comunicatul final al summit-ului nega că ar exista un model socialist universal[3].

În acest complicat context, în care crizele interne nu mai puteau fi controlate de încercările reformatoare ale reprezentanţilor regimului comunist, impulsul decisiv a venit de la răsturnarea sistemului în

[1] Citat de Jean-Francois Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, p. 289.
[2] **Pravda**, 7 iulie 1989.
[3] Apud J.Fr. Soulet, 1998, p.288.

spaţiul est-german. "A fost – notează analistul francez J. Levesque[1] – sfârşitul fazei cuceritoare a politicii internaţionaliste a lui Mihail Gorbaciov. Decepţiile se acumulaseră mai repede decât bucuriile. Epuizarea Republicii Democrate Germane, care se dovedise a fi cheia de boltă a întregului sistem est-european, a dat un impuls formidabil accelerării evenimentelor în toată regiunea. Echilibrele politice fragile atinse în Polonia şi Ungaria au fost rupte, şi întreaga Europă de Est se va prăvăli până la urmă peste ruinele acestui zid al Berlinului".

După cum observau şi realizatorii unui studiu dedicat exclusiv fenomenelor avute în analiză în 1995 – Beverly Craford şi Arend Lijphart[2] – seturile de schimbări propuse în ţările Europei central-estice se bazează în mare parte pe ceea ce se poate numi "the legacies of the past" (respectiv, perioada dominaţiei sovietice, a perioadei comunismului mai mult sau mai puţin naţional etc.), ca şi, în al doilea rând, pe "the imperative of liberalization", care demonstrează astfel că influenţele negative ale trecutului pot fi depăşite[3].

Preluând astfel structura propusă încă de la început în secţiunea dedicată terminologiei, putem decela prezenţa unor factori de natură economică, politică, socială, de context geopolitic sau de impact al unor lideri reformatori asupra societăţilor menite a fi racordate la noile timpuri. Prezentarea anterioară a liniilor generale ale contextului internaţional vorbeşte de la sine în acest sens. Dacă însă am merge mai departe, defalcat în funcţie de aceste paliere de factori conjuncturali şi cauzali, opinia istoricilor care au încercat să analizeze fenomenul revoluţiilor de la 1989 sunt extrem de diverse. Pe rând, politicul sau economicul, mentalul sau charisma, singular sau toate împreună, sunt prezentate ca posibile variante cauzale.

Căci, după cum arăta şi N. Sava: "nu se poate afirma că a fost identificată o cauză principală a prăbuşirii sistemului comunist şi cei mai mulţi autori iau în considerare acţiunea conjugată a unui set de factori, fiecare cu acţiunea sa proprie, dar care, în cele din urmă, au dus, separat şi împreună, la prăbuşirea comunismului ca sistem"[4].

---

[1] J. Levesque, *1989, la fin d'un Empire*, Paris, 1995.

[2] B. Crawford, A. Lijphard, "Explaining Political and Economical Change in Post-Communist Eastern Europe: Old Legacies, New Institutions, Hegemonic Norms and International Pressures", în **Comparative Politics Studies**, no. 28, 1995, p. 172.

[3] A se vedea, în acest sens, şi lucrarea *Democratic Consolidation in Eastern Europe, vol. II, International and Transnational Forces*, editată de J. Zielonka şi A. Pravda, Oxford, 2001.

[4] I.N. Sava, op. cit., p. 24.

Astfel, la o simplă şi fugară trecere în revistă putem descoperi această inter-condiţionare de factori în numeroase lucrări, fie româneşti, fie străine. Din prima categorie, un **factor economic**, cu implicaţii deosebite cel puţin în punctul de plecare, în necesitatea imediată a schimbărilor survenite în anii 1987-1989 generează o întreagă reacţie în lanţ în analiza propusă de lucrarea lui M. Florian[1]: "Criza regimului totalitar s-a declanşat de la începutul deceniului al 9-lea, prin manifestarea simultană a tuturor disproporţiilor disimulate în funcţionarea economiei, strangularea ei de către o succesiune de blocaje iremediabile, intrarea ei într-o stare de dezechilibru". Dar, mai apoi, în articularea modelului, dinspre sfera economicului, "criza s-a transformat într-una globală, generală a regimului. Ea a generat astfel o acută **criză politică**, determinată esenţial de eroziunea treptată a formelor de consens pasiv pe care s-a bazat regimul, manifestându-se în mediile cele mai variate printr-o nemulţumire afişată faţă de penuria economică tot mai pronunţată şi înrăutăţirea condiţiilor de trai. (...) Criza politică s-a întreţesut cu o acută **criză socială** la fel de specifică. O importantă caracteristică a ei a fost oprirea cvasi-totală a procesului de promoţiune socială în toate domeniile de activitate, afectând cu deosebire tineretul. (...) Dominaţia îndelungată a dictaturii a provocat şi o profundă **criză culturală şi morală**"[2]. M. Florian se înscrie astfel în seria analiştilor care consideră degradarea economică progresivă a sistemului comunist, alături de coruperea acestuia din punct de vedere politic, esenţială în creionarea necesităţii schimbării. Deci, unul dintre punctele de plecare este reprezentat de Uniunea Sovietică, ca şi în cazul altor observatori ai fenomenelor care văd în cursa înarmărilor şi în competiţia ideologică Est-Vest, precum şi în incapacitatea Sovietelor de a rezista, în anii '80, acestei confruntări, cauze mai mult ca probabile.

Contextul internaţional şi, în principal, poziţia conducerii la vârf a democraţiilor occidentale – înţelegându-se aici dubla perspectivă a puterii – de stat, dar şi religioase, aşa-numitul "factor Ioan Paul II" – după cum am arătat în secţiunea anterioară, câştigându-şi poziţia sa aparte – s-a constituit apoi într-o altă posibilă abordare din perspectiva stabilirii de serii cauzale directe sau mai puţin directe. Cele care pot susţine cel mai corect această versiune sunt, în primul rând,

[1] M. Florian, *Prăbuşirea dictaturilor est-europene şi alternativele istoriei*, Editura Noua Alternativă, Bucureşti, 1993, p. 71.
[2] Id., p. 72, 73, 74.

documentele diplomatice[1], unele prezentate deja, altele lăsate generaţiilor viitoare[2]. Alţi analişti emit afirmaţii mult mai ferme, considerând că explicaţia prăbuşirii comunismului trebuie căutată în domeniul politicului. "Criza generală a comunismului – nota, în acest sens, Ilios Yannakis[3] – este, în mod esenţial, o criză politică şi nu una economică".

Lăsând puţin la o parte sfera explicaţiilor tranşante, lucrări precum cea propusă de R. Dahrendorf, oferă, în afara specificului revoluţionar al fiecărei ţări în parte, un set de trei motive comune:

1. Rolul personal al lui M.S. Gorbaciov ca lider sovietic, în decisiva opţiune de a permite tuturor ţărilor, dependente până acum, de dreptul de a-şi alege propria lor soartă, prin dubla hotărâre de a nu interveni pe cale armată şi de a nu insista asupra monopolului politic al partidelor comuniste.

2. Lipsa de funcţionalitate a tipului de societate impus de comunism atât în ceea ce priveşte construcţia unei societăţi viabile, cât şi în încercarea de impunere prin represiune a unei societăţi totalitare (de tip stalinist, brejnevist etc.)[4].

3. Prezenţa constantă a modelul vestic, democratic, de succes, în contradicţie flagrantă cu eşecurile comuniste ale estului[5].

Detectarea prezenţei aşa-numitului "factor Gorbaciov" apare şi în analizele propuse de unii dintre participanţii activi la schimbările anului 1989. Este şi cazul lui Bronislaw Geremek, în opinia căruia:

---

[1] A se consulta, în acest sens, spre exemplu, Dum. Preda şi Mihai Retegan, *1989. Principiul dominoului. Prăbuşirea regimurilor comuniste din Europa*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, în special documentele nr. 93, 118, 160, 174, 214; dar şi compendiul de documente şi cronologie – *Political Transition in Hungary, 1989-1990*, eds. Cs. Bekes, M. Byrne, National Security Archive, Cold War History Research Center, Budapesta, 1999, cu predilecţie documentele nr. 13, 42.

[2] Acest ultim aspect lăsând cale liberă numeroaselor scenarii şi interpretări cu care observatorul contemporan este constant bombardat.

[3] I. Yannakis, "Gorbaciovismul sau ultima tentativă de a salva sistemul", în **22**, nr. 25, 28 iunie – 4 iulie 1991, p. 15.

[4] Sau, mai nuanţat, în expresia sociologului N. Eisenstadt, („Prăbuşirea regimurilor comuniste", în Vl. Tismăneanu, coord., *Revoluţiile din 1989. Între trecut şi viitor*, Editura Polirom, Iaşi, 2005, p.103-120): „Caracteristicile specifice ale contradicţiilor regimului sovietic şi ale regimurilor comuniste oferă punctul de pornire pentru posibile explicaţii privind deosebirea dintre revoluţiile sau schimbările de regim din Europa de Est şi toate revoluţiile clasice" (p. 112).

[5] Aşa-numita "neconştientizare a informaţiei", de care pomenea M. Botez (vezi ante).

"Fără Gorbaciov, revoluţia paşnică din 1989 ar fi fost imposibilă"[1]. Însă, după cum sublinia şi N. Sava, în linia deschisă de interpretarea sociologică a lui Al. de Tocqueville[2] conform căreia "un pericol inerent pentru un guvern aflat în situaţie de criză apare doar atunci când începe să se reformeze pe sine însuşi", fiecare măsură de reformă promovată de către liderul sovietic în sensul creării unei noi societăţi conducea inevitabil la subminarea celei existente. Mergând în acest sens cu interpretarea, chiar şi unele personaje politice de prim rang implicate în scena anilor '88-'91, cazul, printre alţii, şi al primului preşedinte al Armeniei, Levor Ter-Petrosian identificau ca o cauză principală a prăbuşirii comunismului acţiunea deliberată a factorului politic, respectiv, preluând formularea acestuia oferită de acelaşi analist român (N. Sava[3]): "centrul puterii a comis un act de sinucidere".

Unii dintre autorii români, cazul lui Stelian Tănase[4], spre exemplu, oferă explicaţii mult mai largi, considerând că "fenomenul Gorbaciov" nu se putea manifesta la întreaga sa capacitate fără experienţa "Solidarităţii" poloneze, dar nici fără fărâma de "miracol" şi de spontaneitate a corpusului social re-trezit la viaţă.

În opinia noastră, de această dată, o poziţie aparte trebuie să-i revină în creionarea factorilor condiţionali-conjuncturali ai schimbărilor survenite odată cu sfârşitul anului 1989 tipului de lider reformist promovat de Kremlin şi preluat – într-o manieră mai mult sau mai puţin vizibilă - uneori chiar nepreluat efectiv! – şi de aici poate finalizarea violentă a prăbuşirii comunismului – de fiecare stat comunist avut în analiză. În susţinerea acestei propuneri poate fi adus rezultatul unui raport de sondare al opiniei publice din Europa Central-Estică, publicat în paginile revistei **East European Area**, în octombrie 1988. Răspunsurile la diversele întrebări conţinute în respectivul sondaj pot aduce o altă perspectivă asupra daturilor aparte, dar mai ales comune ale fiecărui regim comunist est-european în parte. Faptul că imaginea promovată de M. S. Gorbaciov este net câştigătoare vorbeşte de la sine despre necesitatea şi dorinţa schimbării. Dar oare nu

---

[1] Br. Geremek, *La Rupture. La Pologne du communisme à la démocracie*, Edition Seuil, Paris, 1990, p. 16.
[2] Apud. N. Sava, op. cit., p. 25.
[3] Ibidem.
[4] De altfel, unul dintre foarte puţinii care au dedicat analizei revoluţiei din 1989 studii serioase. St. Tănase, *Miracolul revoluţiei. O istorie politică a căderii regimurilor comuniste*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1999, p. 161.

şi despre limitele comprehensibile ale acestei schimbări?![1], dacă

[1] La prima întrebare: "În cazul în care o schimbare de lider s-ar petrece în cadrul Partidului Comunist din ţara dvs., ce tip de conducător aţi prefera?", răspunsurile s-au încadrat, în procente, astfel:

Nume lider	Bulgaria	Cehoslovacia	Ungaria	Polonia	România
Gorbaciov	54	25	17	12	37
Ceauşescu	1	-	-	-	2
Kadar	9	9	34	9	18
Jaruzelsky	4	-	-	5	1
Dubcek	10	41	4	6	10
I. Nagy	4	3	21	6	3
Stalin	2	1	-	-	-
Alte nume	11	7	11	30	18
Nu ştiu, nu răspund	5	14	13	32	11
Total	908	1371	1506	1511	1228

La întrebarea "ce tip de conducere preferaţi?", răspunsurile oferite s-au încadrat în următoarele procente:

Tip	Bulgaria	Cehoslovacia	Ungaria	Polonia	România
Totalitar	3	1	-	-	2
Autoritar	4	-	-	5	1
Moderat reformist	63	34	51	21	55
Radical reformist	14	44	25	12	13
Alte | nu răspund	16	21	24	62	29
Total	908	1371	1506	1511	1228

La întrebarea: "care este tipul de lider care prezintă cea mai bună şansă de a câştiga şefia Partidului comunist în ţara dvs?" – răspunsurile au surprins următoarea realitate, în procente:

Nume lider	Bulgaria	Cehoslovacia	Ungaria	Polonia	România
Gorbaciov	69	39	26	21	37
Ceauşescu	1	-	-	1	11
Kadar	5	8	35	9	7
Jaruzelsky	5	6	1	10	6
Dubcek	6	14	2	6	3
I. Nagy	1	1	11	5	3
Stalin	3	6	1	-	3
Alte nume	4	7	7	14	9
Nu ştiu, nu răspund	6	18	17	34	21
Total	908	1371	1506	1511	1228

Iar în ceea ce priveşte tipul aşteptat al sistemului de succesiune, procentele au fost:

Tip	Bulgaria	Cehoslovacia	Ungaria	Polonia	România
Totalitar	4	6	1	-	14
Autoritar	5	6	1	10	6
Moderat reformist	74	47	61	30	44
Radical reformist	7	15	13	11	6
Alte | nu răspund	10	26	24	48	30
Total	908	1371	1506	1511	1228

luăm în calcul răspunsurile vizând modelul de sistem de conducere dorit sau aşteptat sau chiar tipul de lider predominant.

Literatura de specialitate, de această dată de natură mai mult sociologico-politologică, oferă pentru decriptarea crizei, chiar şi câteva macro-modele; antecedentele de clasificare dovedindu-se a fi, însă, mult mai vechi. Astfel, pe linia deschisă de S.P. Huntington[1], prăbuşirea comunismului ar putea fi interpretat ca un al treilea macro-val de democratizare. Alţi autori iau ca termeni de reper situaţii anterioare din istorie, plecând de la transformările înregistrate fie în unele ţări europene, fie în unele „experimente democratice" africane.

Şi, după cum a arătat un alt specialist occidental[2], "ceilalţi europeni" au mai cunoscut şi alte tipuri de "îndosariere", de inventare de modele, funcţie de posibile definiţii. Astfel: zona Iugoslaviei a reprezentat dezvoltarea unui teritoriu de tranziţie europeană; Bulgaria – limitele puterii sovietice, Ungaria – lecţia despre a ce nu se face în comunism sau România – politica dunăreană a Rusiei.

Dar, de cele mai multe ori, astfel de clişee ajung să mistifice realităţile, în loc să le ofere lărgiri de orizonturi. Cu toate acestea, chiar se recunosc, deseori, similarităţi de poziţii. Ungaria şi Polonia, pentru perioada postbelică, pot deveni astfel cel mai rezonant exemplu. Dar şi Cehoslovacia, împreună cu Germania de Est – în ceea ce priveşte crearea şi "utilizarea" unui context internaţional favorabil pentru schimbările apărute la nivelul partidului comunist sau la nivelul regimului însuşi[3].

Apud Open Society Archive, fond Bulgaria, dosar 1. Într-un fel, preluând direcţia deschisă de aceste perspective de regim aşteptat | dorit de diverşii intervievaţi în 1988, o sondare – de astă dată a cetăţenilor din România, câţiva ani mai târziu (1995), prezintă o realitate extrem de interesantă. Astfel, la întrebarea "Este bine cu un singur partid?", valorile indicelui de acord arătau că modelul partidului unic este destul de bine văzut mai ales în mediile celor vârstnici, cu educaţie şcolară scăzută, clasa celor săraci, a agricultorilor sau locuitorilor din zona rurală, fiind însă vizibil respins de tineri şi de cei cu pregătire superioară. Cf. *Feţele schimbării. Românii şi provocările tranziţiei*, Editori I. Berevoescu, D. Chiribucă, M.I. Comşa, N. Grigorescu, A.A. Lăzăroiu, S. Lăzăroiu, M. Pană, L. Pop, S.M. Stănculescu, Editura Nemira, 1999, p. 80.

[1] S.P. Huntington, *The Third Wave, The Late Twentieth Cnetury Wave of Democratization*, Harvard University Press, 1991

[2] A.Zischka – *The Other Europeans,* Mac Donald, London, 1962.

[3] Vezi Wl. Wesolovsky – *Transformation from Authoritarianism to Democracy,* pp. 300-316.

În plus, dacă mergem pe varianta de interpretare oferită de un destul de recent studiu – aparţinând sociologului S.N. Eisenstadt[1] - o altă apropiere, respectiv, diferenţiere poate fi oferită de poziţionarea efectivă a elitei politice faţă de curentul reformist, de abilitatea acestora de a percepe noile necesităţi ale epocii post 1985. „În general, elitele conducătoare ale acestor regimuri (din nou, cu excepţia României) nu au opus rezistenţă; ele au renunţat, abdicând relativ cu uşurinţă. Mulţi ar fi încercat cu siguranţă să se agaţe de putere dacă ar fi putut conta pe sprijinul tancurilor sovietice. Totuşi, relativa uşurinţă cu care conducătorii, şi nu numai cei de la vârf, dar şi cei din eşaloanele de mijloc ale partidului şi ale aparatului birocratic, au renunţat, sau, ca în Ungaria şi Bulgaria, au fost gata să-şi încerce norocul în noile alegeri parlamentare deschise, constituie un fapt oarecum surprinzător"[2].

În ceea ce priveşte strict "marea transformare"[3], definiţiile pe modele au devenit mult mai cunoscute, dar au surprins şi o notă mai accentuată de relevanţă. În liniile acestui desen, Polonia a devenit clar Victoria Solidarităţii; Ungaria – abandonul inevitabil al comunismului; Germania de Est şi Bulgaria : două zăvoare care au căzut; Cehoslovacia – "revoluţia de catifea"; România – sfârşitul violent al comunismului, dar şi al principalului lider, N. Ceauşescu[4].

Fiind oferite şi câteva definiţii mai mult sau mai puţin clasificatoare, încercăm să trecem şi la prezentări efective de fapte. La cronologie, defalcat, pe modele, pentru a putea trage, apoi, concluziile generale ale revoluţiilor-revoluţiei, care a scurt-circuitat spaţiul sud-est european al comunismului (fie el de tip clasic, sovietic sau cu variante naţionale sau pseudo-naţionale).

CAZUL POLONIEI

UN PARTID COMUNIST ÎNVINS DE ACTIVISMUL SOCIETĂŢII CIVILE

Căderea comunismului în spaţiul polonez reprezintă, în fond, victoria certă a mişcării sindicale, de resuscitare a societăţii civile,

---

[1] S.N. Eisenstadt, „Prăbuşirea regimurilor comuniste", în Vl. Tismăneanu, coord., *Revoluţiile din 1989. Între trecut şi viitor*, Editura Polirom, Iaşi, 2005, p.103-120.

[2] Ibidem, p. 106.

[3] Apud Zb. Brzezinski – *Europa centrală şi de est în ciclonul tranziţiei,* Editura Diogene, Bucureşti, 1995, p. 243.

[4] Vezi, spre ex., S. Berstein şi P. Milza – *Istoria secolului XX,* vol. 3, Editura All, Bucureşti, 1998, p.170.

statul deschizând calea liberalizării prin alegerea celui dintâi prim-ministru non-comunist din Europa de Est (august 1989)[1].

Condiţiile de desfăşurare ale schimbării de regim sunt diverse. Însă, după cum foarte bine surprindea chiar unul dintre participanţii activi la reformarea statului şi regimului, Br. Geremek[2], realitatea aparte a cazului polonez: " Pentru mine anul 1989 a început tocmai la Paris, la jumătatea lui decembrie 1988. Perestroika lui Gorbaciov nu ar fi existat fără Solidaritatea. Lunile următoare vor lungi dramatic lista lucrurilor care nu ar fi avut loc fără *Solidarnosc* poloneză".

Fundalul momentului 1988-1989 a fost deosebit de propice: prăbuşire economică, mai ales datorată factorilor externi, presiuni occidentale crescânde, cumulate, la nivel interior, cu nemulţumirile populaţiei, şi, mai ales, sprijinul vizibil al Bisericii Catolice pentru mişcarea Solidaritatea – toate acestea l-au constrâns pe generalul W. Jaruzelski să deschidă dialogul cu societatea. Atât de cerutele negocieri cu sindicatele ("pariul cu populaţia" pe care îl crezuse câştigat în referendumul din noiembrie 1988, fusese, însă, în opinia majorităţii analiştilor, de mult pierdut) şi să adopte calea concesiilor. Decizia autorităţilor de a deschide calea negocierii a fost determinată de această criză, de iminenţa unor proteste sociale de reale proporţii, dar şi, pe de altă parte, de radicalizarea reformelor în U.R.S.S. În fond, logica complementarităţii sesizată de Br. Geremek. La 18 decembrie 1988, sub conducerea lui L. Walesa, s-a înfiinţat Comitetul Civic, organizaţie care reunea lideri ai Solidarităţii, personalităţi publice, activişti ai grupurilor din mişcarea de rezistenţă, intelectuali. Cei 119 de iniţiatori îşi propuneau pregătirea alegerilor, dar şi identificarea posibililor experţi necesari în deschiderea negocierilor cu guvernul.

Cu toate că la cea de-a X-a plenară a C.C. al P.M.U.P., din 20 decembrie 1988, nu s-a luat nici o decizie efectivă înspre deschiderea dialogului[3], primul pas, şi deosebit de important pentru mersul ulterior al evenimentelor, a fost reprezentat de măsura privind legalizarea sindicatului liber *Solidarnosc*, recunoaşterea, în acest fel, a pluralismului sindical în schimbul unei participări a partidului comunist la

---

[1] A. Z. Kaminski, "Poland – Compatibility of External and Internal Democratic Designs", în *Democratic Consolidation in Eastern Europe*, vol. II, *International and Transnational Forces*, Ed. J. Zielonka şi A. Pravda, Oxford, 2001, p. 311.

[2] Br. Geremek, op. cit., p. 47.

[3] Prezentarea, comentată, a derulării evenimentelor la nivelul decizional în Polonia perioadei anterioare (cu predilecţi, anii 1981-1986), în Werner G. Hahn, *Democracy in a Communist Party. Poland's Experience since 1980*, New York, 1987

alegerile legislative anticipate din mai 1989, măsură venită cu ocazia întrunirii Comitetului Central din 18 ianuarie 1989.

Negocierile au intrat în istorie sub denumirea de "Masa Rotundă"[1], dialog ce s-a întins cronologic între lunile ianuarie – martie 1989. Dar discuţiile efective au început la 6 februarie 1989 şi au avut ca rezultat semnarea unei înţelegeri politice pe 5 aprilie 1989. Cuvântul de ordine pare a fi fost "concilierea". "Masa rotundă i-a strâns la un loc pe cei mai concilianţi reprezentanţi ai celor două părţi, – observa şi analista T. Rosenberg[2] – într-o atmosferă de încă şi mai mare conciliere. Seducţia reciprocă a funcţionat. (...) Masa rotundă, care a rezultat din tradiţia schimbării politice nonviolente a Solidarităţii a pregătit drumul pentru un transfer de putere negociat". Memoriile liderului polonez W. Jaruzelski[3] atestă, la rândul lor, această extrem de necesară, mai ales din perspectiva existenţei efective a partidului comunist, deschidere spre conciliere: "În caz de eşec, trebuia evitat cu orice preţ ca acesta să cadă asupra întregii conduceri de partid". Şi, după cum nici partidul comunist nu a fost reprezentat la cel mai înalt vârf, delegaţia revenindu-i ministrului de interne Czeslaw Kiszczak, nici Lech Walesa nu s-a aflat printre negociatori, Solidaritatea desemnându-l pe istoricul Br. Geremek pentru a o reprezenta. Pe lângă cei doi participanţi direct implicaţi în structura viitoarei Polonii nu avea cum să lipsească nici biserica, factor garant, gazdă şi organizatoare a momentului.

Compromisul la care s-a ajuns la 5 aprilie 1989 prevedea repunerea întregului organism al *Solidarităţii* în legalitate, a tuturor organizaţiilor afiliate marii mişcări sindicale, precum: *Solidaritatea rurală*, *Asociaţia Independentă a Studenţilor* şi a altor componente ale societăţii civile poloneze. Cadrul instituţional al guvernului a fost restructurat, apărând o nouă instituţie prezidenţială cu puteri limitate, un Senat liber ales şi o Cameră inferioară (*Seimul*) care avea nevoie de o majoritate de două treimi pentru a trece de veto-ul Senatului în promulgarea legilor. Coaliţiei comuniste, alcătuită din Partidul Muncitoresc Unit Polonez (P.M.U.P.) şi aliaţii acestuia, i se garanta, cel puţin cu ocazia primelor alegeri, 65% din locurile Camerei inferioare. Reprezentanţii comuniştilor deţineau ministerele-cheie (al Apă-

[1] A se consulta şi *Eastern Europe and Democracy: The Case of Poland,* Institut of East – West Studies, Special Report, New York, 1990.

[2] T. Rosenberg, *The Haunted Land. Facing Erope's Ghosts After Communism*, Vintage, 1995, p. 234.

[3] W. Jaruzelski, *Les Chaînes et le refuge*, Edition J.Cl. Lattès, Paris, 1992, p. 27.

rării şi cel al Afacerilor interne), dar opoziţiei i se permitea să-şi publice propriile ziare şi să aibă acces, e drept încă limitat, la radioul şi televiziunea controlate în continuare de către stat. La 18 aprilie, Solidaritatea era înregistrată efectiv ca organism politic, iar în ceea ce priveşte alegerile parlamentare, ele au fost planificate pentru data de 4 iunie 1989.

Compromisul efectiv, după cum nota şi St. Tănase[1], consta însă în crearea – pentru W. Jaruzelski – a postului de preşedinte, contra unui Senat ales în mod liber, în felul acesta puterea comunistă păstrându-şi oarecum posibilitatea de control asupra sistemului politic în ansamblul său.

Primii paşi au fost destul de importanţi, mai ales din perspectiva derulării ulterioare a evenimentelor, care au demonstrat-o cu prisosinţă. "Revoluţia din Polonia – remarca analistul român Vladimir Tismăneanu, în lucrarea dedicată structurilor politice din sud-estul Europei – *Reinventarea politicului. Europa răsăriteană de la Stalin la Havel*[2], – a avut loc în decursul a zece ani de bătălii eroice, visuri romantice, represiuni brutale şi o miraculoasă înviere a unei societăţi cu o extraordinară capacitate imaginativă şi de regenerare. Cu un an în urmă, nici un analist nu ar fi anticipat rapiditatea sau profunzimea schimbărilor ce vor urma să aibă loc în această ţară si care vor aduce la putere, în urma unor strânse negocieri, pe cei pe care generalul Jaruzelski îi trimisese la închisoare ca inamici publici, după proclamarea legii marţiale" (13 decembrie 1981).

Dar nu numai Polonia a trăit la cea mai înaltă intensitate timpurile şi atmosfera schimbării. Ea a fost atent monitorizată şi la Moscova, după cum o demonstrează şi prezentarea lui St. Tănase[3] – "**Izvestia** şi alte jurnale scriu pozitiv despre Polonia şi negocierile dintre putere şi opoziţie. Apar (în **Moskovskie Novosti**) interviuri cu cardinalul Josef Glemp şi Lech Walesa". În plus, după cum o atestă şi documentele păstrate în Arhivele Diplomatice române, "mass-media poloneză a prezentat pe larg comentariile făcute în diferite ţări occidentale, privind evenimentele din Polonia şi îndeosebi cuvântarea lui Bush ţinută în faţa unor americani de origine poloneză, referindu-se la noua politică a S.U.A. faţă de Polonia, prezentând în

[1] St. Tănase, op. cit, 1999, p. 169.
[2] Vl. Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa răsăriteană de la Stalin la Havel*, Editura Polirom, Collegium, Iaşi, 1997, p. 175
[3] St. Tănase, op. cit., 1999, p. 170.

acest sens un program de ajutor în opt puncte, unele dintre acestea referindu-se la reeşalonarea datoriilor"[1].

Polonia a asistat, în perioada 10 mai – 4 iunie 1989, la o campanie electorală pasionantă în adevăratul sens al cuvântului. Victoria opoziţiei a fost totală. În Senat, la primul tur de scrutin, 82 de locuri i-au revenit Solidarităţii, ca, după cel de-al doilea, să deţină 99 din 100 de locuri, iar la Seim a câştigat toate cele 161 de poziţii pentru care s-au organizat alegerile (respectiv procentul de 35%, restul revenind direct puterii, în urma celor stabilite la Masa rotundă). Toţi liderii comunişti care au participat la alegeri au pierdut. Criza vechiului sistem devenise evidentă. "Ziua de 4 iunie constituie piatra de hotar nu numai în istoria post-belică a Poloniei, nu numai în istoria Europei de Est, ci şi în istoria lumii comuniste" – sesiza foarte bine T. G. Ash[2]. Rezultatele par a fi fost prilej de satisfacţie şi pentru Occident, care, destul de repede, şi-a făcut simţită prezenţa în Polonia. Vizitele preşedintelui francez, urmată apoi, în luna iulie, de cea a preşedintelui american[3], au avut menirea de a întări procesul democratic aflat în stare incipientă.

După anunţarea rezultatelor alegerilor, a urmat, în logica stabilită de negocierile Mesei Rotunde, alegerea preşedintelui. Temându-se de posibilitatea unui eşec – mai ales în condiţiile în care fusese refuzat de către reprezentanţii Opoziţiei în ideea alcătuirii unui guvern de coaliţie – W. Jaruzelski a încercat să găsească un alt candidat (pe varianta ministrului de interne, negociatorul puterii la Masa Rotundă, Cz. Kiszczak[4]), dar, până la urmă, şi-a prezentat candidatura la 19 iu-

---

[1] Dum. Preda, Mihai Retegan, *Principiul dominoului...*, documentul nr.1, pp.51-52.

[2] Liderul Comitetului Cetăţenesc, Lech Walesa, a lansat campania opoziţiei în oraşul emblemă al Solidarităţii, Gdansk, printr-un mare miting în faţa bisericii Sf. Brigita, sub lozinca: "Trebuie să câştigăm!". În lipsa unor fonduri efective şi, mai ales datorită timpului foarte scurt pentru pregătirea acestei campanii, totul, după cum observa sec şi analistul britanic T.G. Ash – care a numit-o un adevărat "festival naţional al improvizaţiei" (*Foloasele prigoanei. Lanterna magică*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, p. 308). Imaginaţia abunda în ambele tabere, mai mult sau mai puţin inspirat. Astfel, dintr-un afiş electoral, însuşi legendarul Gary Cooper surâdea alegătorilor purtând insigna Solidarităţii, în timp ce comuniştii şi aliaţii lor candidau sub sloganul: "Cu noi e şi mai sigur!".

[3] A se vedea în acest sens şi analiza propusă de lucrarea lui M. R. Beschloss şi S. Talbot, *La cele mai înalte niveluri*, Editura Elit, Bucureşti, 1994.

[4] "La deschiderea lucrărilor [plenarei C.C. al P.M.U.P. din 30.06.1989, n.n.], W. Jaruzelski a prezentat o declaraţie în care a arătat că, deşi liderii Biroului Politic al C.C. al P.M.U.P., precum şi aliaţii din coaliţia guvernamentală i s-au adresat cu rugămintea să candideze, el a hotărât să nu-şi depună candidatura la funcţia de

lie 1989, iar generalul a fost ales cu numai un vot în plus, cu sprijinul substanţial al Solidarităţii.

În luna august 1989, a fost trecut un nou prag, când generalul W. Jaruzelski, după numeroase încercări de găsire a unor alte soluţii pentru gestionarea guvernului, a decis să-l numească pe Tadeusz Mazowiecki, un proeminent reprezentant al intelectualităţii catolice şi unul dintre consilierii importanţi ai mişcării Solidaritatea[1], în funcţia de prim-ministru. Istoricul Charles Gati, în lucrarea intitulată *The Bloc That Failed: Soviet – East European Relations in Transition*[2], arată clar că această decizie a fost precedată de un telefon primit de liderul comunist Mieczyslaw Rakowski de la preşedintele sovietic Mihail Gorbaciov, telefon prin care Moscova îşi exprima probabil dispoziţia de a accepta un guvern condus de *Solidaritatea*, cu o minoritate comunistă[3].

Forţată şi din interior, dar şi din exterior (comunist şi necomunist), puterea a trebuit să recunoască prima înfrângere evidentă. Iar T. Mazowiecki a devenit astfel, la 19 august 1989, primul premier necomunist într-o ţară membră a Pactului de la Varşovia[4]. La sfârşitul verii lui 1989 se instala astfel primul guvern necomunist după o bună bucată de timp, P.M.U.P. deţinând câteva portofolii, considerate, însă, importante – Ministerul de Interne şi Ministerul Apărării Naţio-

---

preşedinte, recomandând pentru această funcţie pe generalul Czeslaw Kiszczak, care deţine în prezent funcţia de ministru de interne." – Dum. Preda, Mihai Retegan, *Principiul dominoului...*, doc. nr. 46, p. 123.

[1] Chiar şi prezentarea din textul oficial păstrat în Arhivele Diplomatice prezintă avantajele acestei alegeri (alături de Mazowiecki mai fiind propuse încă alte două personalităţi cunoscute ale Solidarităţii, respectiv Br. Geremek şi Jacek Kuron): "Tadeusz Mazowiecki are 62 de ani, este jurist de profesie, actualmente este redactorul şef al săptămânalului *Solidarităţii* – **Tigodnik Solidarnosci**. Are relaţii strânse cu biserica, fiind practicant catolic. Este considerat ca un moderat între liderii Solidarităţii. Alegerea lui drept candidat la funcţia de premier se bazează şi pe faptul că un guvern condus de acesta ar putea asigura respectarea obligaţiilor asumate de Polonia faţă de aliaţi, respectiv cele din Tratatul de la Varşovia şi C.A.E.R." – Dum. Preda, M. Retegan, op. cit., doc. nr. 70, p. 161.

[2] Charles Gati – *The Bloc That Failed: Soviet – East European Relations in Transition,* Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 1990, p. 167.

[3] Vezi în acest sens chiar şi intervenţiile nereuşite ale părţii române, apud St. Tănase, op. cit, 1999, p. 176, dar şi Don Oberdorfer, *From the Cold War to a New Era. The United States and the Soviet Union, 1983-1991*, John Hopkins University Press, 1992, ca şi mărturiile directe ale celor implicaţi, precum Br. Geremek, op. cit.

[4] Pentru mai multe informaţii J. I. Pottel – "Democraţia poloneză se consolidează", **Le Monde diplomatique**, septembrie 1993.

nale, pe lângă cele ale transporturilor şi ale comerţului exterior. Cifrele vorbesc de la sine – 11 portofolii aparţineau reprezentanţilor Solidarităţii, patru – comuniştilor, iar tot alte patru – reprezentanţilor Partidului Ţărănesc şi ai Partidului Democrat. "Ceea ce s-a întâmplat în Polonia – remarca Vladimir Tismăneanu[1] – a fost recunoaşterea publică şi fără echivoc de către comunişti a faptului că au pierdut lupta cu societatea".

Victoria *Solidarităţii* a fost pecetluită prin demisia lui W. Jaruzelski şi ascensiunea la conducerea Poloniei a liderului de opinie Lech Walesa, în urma alegerilor din 25 noiembrie | 9 decembrie 1990. Acesta a instaurat un gen de consiliu consultativ pe lângă preşedinţia Republicii, compus din reprezentanţi ai fiecărui partid de pe eşichierul politic, de la colţul dreptei până la foştii comunişti[2].

Se asista astfel la o prăbuşire evidentă a sistemului comunist în spaţiul polonez. Numai o simplă comparaţie de date cu privire la numărul membrilor de partid 1986-1990 poate oferi perspective uluitoare. Astfel, dacă în 1986 se înregistrau aproximativ 2 milioane de membri ai P.M.U.P., în 1990 – numărul lor nu mai depăşea decât cu foarte puţin jumătate de milion, respectiv 670.000[3].

Mihaly Vajda, un cunoscut filosof ungar, a explicat că una dintre cauzele majore ale prăbuşirii sistemului în Polonia este reprezentată de destrămarea mitului despre infailibilitatea şi omnipotenţa regimului comunist. "Puterea sistemului a constat în demonstrarea omnipotenţei lui – în demonstrarea faptului că orice nesupunere va fi luată în considerare şi i se va da riposta, că pur şi simplu nu există nici o şansă de a organiza ceva de jos. Imediat ce regimul s-a dovedit incapabil de a menţine acest principiu, când a început să răspundă într-un anumit grad la pretenţiile societăţii, puterea lui magică a dispărut.

Şi, în ciuda aparenţelor, el deja numai exista în 1981. Legea marţială din Polonia a fost, de fapt, un fel de compromis nerecunos-

---

[1] Vl. Tismăneanu – Reinventarea politicului. Europa răsăriteană de la Stalin la Havel, Editura Polirom, Collegium, Iaşi, 1997, p175.

[2] O interesantă interpretare a transformărilor din societatea Poloneză, cu predilecţie generate de spiritul Solidarităţii, în Jane Leftwich Curry and Luba Fajfer, *Poland's permanent revolution. People versus Elites, 1956-1990,* Washington, 1996, dar, mai ales, Grzegorz Ekiert şi Jan Kubik, *rebellious civil society. Popular Protest and Democratic Consolidation in Poland, 1989-1993*, Ann Arbor, 1999.

[3] Karen Dawisha – *Eastern Europe, Gorbachev and Reform: The Great Challenge,* Cambridge and New York, Cambridge University Press, 1990, p. 296.

cut. Soluţia «normală» ar fi fost o intervenţie sovietică sau, mai bine, intervenţia armatelor aliate ale Pactului de la Varşovia. Dar, de vreme ce ruşii nu-şi mai puteau permite riscul unui război civil în mijlocul Europei, ei au acceptat legea marţială ca pe o soluţie, deşi trebuie să le fi fost limpede că armata poloneză nu putea ţine societatea în frâu cu duritatea şi nepăsarea ce fuseseră totdeauna dovada puterii sistemului. Astfel, din punctul de vedere al sistemului, legea marţială a fost un eşec şi o lovitură fatală dată identităţii sale"[1].

Revoluţia se încheiase, avatarurile tranziţiei la sistemul democratic puteau începe. Însă premisele păreau destul de îmbucurătoare. Ca şi în cazul vecinilor, constant raportaţi la modelul polonez pentru întreaga perioadă comunistă – maghiarii.

"Anticipările sunt acum – nota în 1989 Timothy Garton Ash[2] –, mai mult ca oricând, imposibile. Cei mai buni şi mai capabili oameni, din ambele tabere, s-au angajat, în Polonia şi în Ungaria[3], într-o aventură mare şi riscantă. «Ştii», i-a spus unul dintre cei mai inteligenţi lideri de partid polonez unuia dintre cei mai inteligenţi lideri ai opoziţiei poloneze, în timpul unei pauze de cafea la discuţiile de la masa rotundă, «toate manualele ne spun cât de greu este să iei puterea. Dar nici unul nu ne-a arătat cât este de greu să renunţi la ea»...".

CAZUL UNGAR
PARTIDUL COMUNIST LA... "MASA ROTUNDĂ"

În Ungaria, revoluţia a îmbrăcat o altă formă, cunoscută sub numele de "compromis social"[4], stabilit de liderul comunist Kádár János. Şi asta şi datorită faptului că partidul comunist ungar (Partidul Muncitoresc Socialist Ungar, P.M.S.U.) se deosebea, oarecum, de

---

[1] A se consulta Mihaly Vajda -"The Collapse of Socialism: A Theoretical Explanation**", East European Reporter**, 4, no. 3 (toamna – iarna, 1990), p.51.

[2] Timothy Garton Ash – *The Uses of Adversity: Essays on the Fate of Central Europe,* New York, Random House, 1989, pp. 321-322.

[3] Comparaţiile dintre cele două state mergea mai departe, ajungând chiar şi în discursul oficial al preşedintelui american G. Bush, aflat în vizită în Polonia, în iulie 1989: "Polonia şi Ungaria –a afirmat acesta în cuvântarea rostită în Parlament – se află într-un punct de cotitură. Fiecare dintre ele îşi urmează propria cale spre reforme, fără garanţia unui succes uşor. Popoarele celor două ţări şi curajul conducătorilor lor trezesc admiraţia noastră." – apud Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 55, p. 136.

[4] Laszlo Valki, "Hungary – Understanding Western messages", în *Democratic consolidation in Eastern Europe*, vol. II, vol. cit., p. 283.

formaţiunile frăţeşti din zonă, cel puţin după un aspect: „între partidele est-europene, cel maghiar a cultivat una dintre cele mai îndelungate tradiţii reformiste" (Adrian Pop[1]).

Instalat la putere de sovietici după înăbuşirea revoluţiei din 1956, Kádár a ajuns, treptat, să înţeleagă necesitatea obţinerii unui sprijin din partea propriilor concetăţeni. Socialismul "gulaş"-ului promovat de către acest lider comunist viza o ameliorare a condiţiilor de viaţă ale populaţiei, prin înfăptuirea, gradată, a unor reforme. Dar "compromisul social" a început să se clatine pe la mijlocul anilor '80. Între 1985-1987 au avut loc şi primele mitinguri anticomuniste, care i-au reunit pe reprezentanţii tuturor curentelor reformatoare ale societăţii: "liberali", "naţionalişti", dar şi comuniştii susţinători ai modelului gorbaciovist.

Anul 1988 a adus şi primele semne evidente pentru schimbarea din spaţiul ungar[2]. Regimul Kádár devenise anacronic. "Reprezenta un impas politic şi nu putea dura decât atâta vreme cât condiţiile economice permiteau o relativă prosperitate – cel puţin în comparaţie cu standardele de viaţă din alte ţări comuniste" – observa Tismăneanu[3].

Însă, zorii schimbării se iviseră pentru spaţiul ungar încă din 1987. În conformitate cu ideologia momentului, locul "compromisului social" fusese luat de ideea unui "contract social" – care implica o schimbare de fond a regimului şi nu numai o cosmetizare a acestuia.

"Contractul social", documentul cu încărcătură simbolică nu numai prin titulatură al Opoziţiei democratice stipula clar: "János Kádár a fost simbolul auritei căi de mijloc în Ungaria. Spre deosebire de Rakosi, el n-a încercat să impună poporului programe grandioase de transformare a societăţii. Şi, spre deosebire de Imre Nagy, nu a fost dispus să accepte îngrădirea rolului partidului comunist. Deţinând monopolul asupra puterii, el a făcut astfel încât interesele sale să nu fie perturbate de nici o grupare care îşi putea exprima deziluzia. De câte ori a fost posibil, a dat fiecăruia oportunitatea unei compensaţii pentru ceea ce pierduse. Ţara a aprobat politica de consolidare a lui Kádár, dorind o viaţă sigură şi paşnică. În schimb, a acceptat ideea că partidul conduce în numele poporului, iar aparatul de partid

[1] Adrian Pop, op. cit., p. 216.

[2] Agnes Horvath şi Arpad Szakolczai, în *The Dissolution of Communist Power: The Case of Hungary*, London, New York, 1992 au realizat, de asemenea, o interesantă analiză a prăbuşirii evidente a partidului comunist post 1987.

[3] Vl. Tismăneanu – op. cit., p. 178.

în numele membrilor de rând. Acesta a fost aşa-zisul consens"[1]. Mai mult chiar, partidul dorea să implice cât mai mult societatea, pe care, altădată, o condusese aproape despotic, în implementarea unui proces reformist. Astfel, la sfârşitul lunii martie a anului 1988, Comitetul Central al P.M.S.U. lansa, către toate organizaţiile politice şi sociale interne, mesajul de a lua parte la desfăşurarea unei mese rotunde (data stabilită fiind 8 aprilie).

Schimbarea s-a produs mai ales în secţiunea de vârf a partidului comunist – J. Kádár fiind înlocuit, la 22 mai 1988, printr-o alegere destul de controversată în funcţia de prim-ministru de Károly Grósz, membru al Biroului Politic al P.M.S.U., partizan al liberalizării progresive de tip gorbaciovist, dar acesta este în curând depăşit de reformatorii mai îndrăzneţi care cereau "lichidarea" completă a sistemului comunist. Aceştia din urmă erau grupaţi în jurul lui Imre Pozsgai, viitoare figură de marcă în partid[2]. În acelaşi timp, Berecz János a intrat în Biroul Politic al partidului afişând imaginea unui reformator moderat. Dar Grósz, "omul hotărât şi charismatic", de 57 de ani, a fost în curând depăşit de reformatorii mai îndrăzneţi, grupaţi în jurul lui Imre Poszgay.

"Era Kádár" a luat sfârşit astfel în luna mai 1988, când la Conferinţa Naţională a Partidului Socialist al Muncitorilor din Ungaria, acesta a fost înlocuit din funcţia de secretar general cu un Prezidiu alcătuit din patru membri, sub preşedinţia lui Reszö Nyers, un susţinător al reformelor de tip gorbaciovist. Noul secretar general, răspunzător de activitatea cotidiană a partidului, a devenit Károly Grósz, unul dintre apropiaţii lui Kádár, pe care acesta îl şi pregătise pentru a-i deveni succesor. Ceilalţi doi membri ai prezidiului erau reformatorul I. Poszgay şi ideologul János Berecz. Guvernul, din ce în ce mai independent faţă de liderii partidului, era condus de reformatorul Németh Miklós, iar câteva luni mai târziu, acesta a fost acompaniat, la Ministerul de Externe, de Horn Gyula.

Odată cu pierderea din ce în ce mai evidentă a puterii sesizabilă în tabăra comunistă, noi partide – organisme de manifestare a spiritului civic şi a dorinţei de înnoire – se impun pe scena politică ungară: Alianţa Liber Democrată (Sz. D. Sz.) – martie 1988, Forumul Democrat Maghiar – septembrie 1988, Alianţa Tinerilor Democraţi (F.I.D.E.S.Z.), alături de Partidul Micilor Proprietari sau Partidul

[1] Ap. Vl. Tismăneanu, op. cit., p. 180
[2] R.L.Tokes – *Democracy in Hungary,* Bound, 1992, p. 151.

Naţional Ţărănesc – în noiembrie 1988, structurându-se pe osaturile grupurilor şi cluburilor semiclandestine apărute cu câţiva ani înainte. Astfel că, pe acest fundal devine aproape logic, după cum observa şi St. Tănase: "anul 1989 este continuarea anului 1988"[1].

Efectiv, chiar din deschiderea anului, la 11 ianuarie 1989, o iniţiativă legislativă – legea asociaţiilor – a permis formarea primelor mecanisme cu adevărat democratice pe eşichierul maghiar – partidele politice, alături de sindicatele independente şi de asociaţiile civice. Evenimentele s-au precipitat cu rapiditate pe tot parcursul lunii ianuarie. Iar unul dintre cele mai importante pentru viitorul Ungariei s-a consumat odată cu 26 ianuarie 1989 când Imre Nagy, eroul revoluţiei maghiare din 1956, a fost exhumat dintr-un cimitir situat în periferia Budapestei. Decizia aripii reformiste din interiorul partidului aflată sub conducerea lui Imre Pozsgay a fost imediat luată în discuţie, la 10 februarie 1989, într-o şedinţă a Comitetului Central. Însă, conservatorii au fost încă o dată înfrânţi, mai ales în condiţiile în care chiar şi partea sovietică şi-a retras sprijinul acordat până în acel moment, iar poziţia afişată de gruparea Pozsgay devenea astfel cea oficială. După cum observa şi un analist italian – P. Gulli di Cortona[2] – în comparaţie cu omologii lor est-europeni, "liderii comunişti maghiari erau mult mai deschişi spre reformă".

Astfel că, la 20 februarie 1989, într-o nouă şedinţă a C.C.-ului se consuma şi pasul următor în logica schimbărilor şi înnoirilor atât de necesare şi la Budapesta: a fost prezentat proiectul unei noi Constituţii în care era acceptată şi ideea existenţei unor alte partide, renunţându-se la monopolul partidului comunist, nevoit să participe direct la reale competiţii electorale.

Pe acest fundal, cu câteva săptămâni înainte, în aceeaşi zi de 26 ianuarie 1989, şi Uniunea Sovietică anunţa oficial retragerea trupelor Armatei Roşii, staţionate încă din 1946, operaţiune ce trebuia să se desfăşoare începând cu luna iunie. Un alt punct de cotitură se consuma în scenariul schimbării.

La începutul lunii martie, un alt episod se consuma, de astă dată în afara graniţelor ungare, însă cu reale implicaţii în derularea viitoare a evenimentelor. Întâlnirea de la Moscova dintre M. Nemeth

[1] St. Tănase, op. cit., 1999, p. 192.

[2] P. Gulli di Cortona, "From Communism to Democracy: Rethinking Regime Change in Hungary and Czeckoslovakia", în **International Social Science Journal**, 1991, nr. 128, p. 318.

şi M. S. Gorbaciov, datată 3 martie 1989, după cum o atestă şi înregistrarea păstrată în *National Security Archive* de la *Cold War History Research Center* de la Budapesta[1], vorbea în termenii cei mai clari cu putinţă despre "vântul înnoirilor care atinsese toate statele blocului socialist". Apoi, în acelaşi spirit, la 23 martie 1989, Adunarea Naţională adopta şi iniţiativa legislativă care permitea existenţa grevelor şi a conflictelor de muncă. În luna aprilie, proiectul de lege pentru funcţionarea partidelor, propus de ministrul de justiţie, a fost prezentat pe larg în presă. Dezbaterea pătrundea adând şi în straturile societăţii, iar documentele păstrate în Arhivele diplomatice româneşti stau astfel mărturie, chiar dacă, în spiritul epocii, pomenesc de termeni de "confuzie", dar punctează excelent "discreditarea socialismului din Republica Populară Ungară: "... dezbaterile în curs în Ungaria, cu privire la structurile politice şi instituţionale viitoare ale ţării, (...) ilustrează starea de confuzie creată în Ungaria (...) Conducerea P.M.S.U. nu mai stăpâneşte cursul evenimentelor din ţară. (...) Socialismul din R.P.U. este discreditat zilnic, punând pe seama acestuia actuala criză politică, economică şi socială din societatea ungară"[2].

În timp ce liderii comunişti înaintau pe drumul reformelor din interiorul sistemului, opoziţia şi-a organizat şi strâns rândurile. Astfel, congresele F.D.M. şi Sz.D.Sz. din lunile martie-aprilie 1989 au condus la structurarea viitoarelor două formaţiuni politice importante pe eşichierul maghiar. Mai mult chiar, s-a ajuns la realizarea unei coaliţii între cele două partide – sub titulatura de "Masa Rotundă a Opoziţiei"[3].

Evenimentele se precipită. La 8 mai, Janos Kadar a fost înlăturat din funcţiile pe care le deţinea în cadrul Partidului Muncitoresc Socialist Ungar. Se consuma astfel sfârşitul unei întregi epoci. Însă, ruptura cu adevărat simbolică de trecut s-a petrecut câteva zile mai târziu, la 16 iunie 1989, cu prilejul reînhumării rămăşiţelor pământeşti ale lui I. Nagy, alături de ale altor conducători ai revoluţiei din 1956[4]. Descrierea evenimentelor este foarte bine surprinsă de raportul ambasadei române la Budapesta[5], dar şi de analistul britanic T.G. Ash, prezent la evenimente: "Piaţa eroilor, 16 iunie 1989. Impunătoarele coloane neoclasice sunt drapate în negru. Arcadele monumentale au fost împodobite cu steaguri în culorile naţionale – roşu,

[1] Vol. cit. , doc. 13.
[2] Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 2, pp. 52-53.
[3] Amintind astfel, în mod direct, de similitudinile dorite cu vecina Polonie.
[4] Pal Maleter, Geza Losonczy, Joszef Szilagyi, Miklos Gyimes.
[5] Idem, doc. nr. 41, pp.108-111.

verde, alb – toate cu o gaură în mijloc, în amintirea faptului că insurgenţii din 1956 decupaseră de pe steag secera şi ciocanul"[1].

Cu câteva zile înainte, la 13 iunie, debutaseră şi negocierile dintre putere şi opoziţie[2]. "Comuniştii reformaţi, luând deja în considerare necesitatea oricărui tip de alegeri, au concluzionat în urma experienţei poloneze – nota analistul Gale Stokes[3] – că ar fi periculos să se fixeze dinainte proporţiile reprezentării. Cu sistemul lor de organizare cuprinzătoare şi omniprezentă, cu lideri bine cunoscuţi şi cu un program cu adevărat reformator, ei au crezut că pot învinge sau cel puţin că pot candida foarte siguri în alegerile libere. Era riscant, dar mizele erau mari – să devină primul partid comunist care obţine legitimitatea prin intermediul urnei de vot". La negocieri sunt implicaţi trei actori: reprezentanţii puterii (respectiv, conducătorii aripii reformiste din sânul P.M.S.U.), organizaţiile de masă oficiale (sindicate, etc.) şi opoziţia. Propunerile lansate veneau clar pe model polonez: preşedinte ales de Parlament, schimbarea Constituţiei. Lucrările s-au finalizat câteva luni mai târziu, la 19 septembrie 1989, la o săptămână mai târziu de instaurarea primului guvern necomunist în Polonia. Însă reprezentanţii Fidesz şi Sz.D.Sz. nu au semnat acordul, iar forţele Opoziţiei se scindează: de o parte – F.D.M., adeptul formulei de compromis negociat cu P.M.S.U., iar pe de alta – cele două formaţiuni politice care au propus ţinerea unui referendum, populaţiei revenindu-i decizia de a se pronunţa în legătură cu câteva chestiuni considerate de importanţă majoră (formula prezidenţială, preluarea de către stat a proprietăţilor deţinute până atunci de partidul comunist, menţinerea miliţiilor muncitoreşti înfiinţate în 1956 etc.). Referendumul a fost programat pentru sfârşitul lunii noiembrie, în locul propuselor alegeri care trebuia să-l propulseze pe I. Poszgay în funcţia de preşedinte al Ungariei.

La sfârşitul lunii iunie, Karoly Grosz pierdea supremaţia în partid[4]. S-a format astfel un tip de conducere colectivă – directorat

---

[b] T. G. Ash, op. cit., p. 320.

[2] Vezi Documentul rr. 35 – The Opening Plenary Session of the National Roundtable Negoctiations. Verbatim Record of Minutes, în *Political Transition in Hungary*, vol. cit., ca şi doc. nr. 40 – Plenary Session of the National Roundtable Negotiations. Verbatim Record of Minutes, 21 iun. 1989.

[3] Apud St. Tănase, op. cit., p. 204.

[4] Realitatea responsabilizării acestuia de către colegii de partid a fost surprinsă şi de observatorii români: "După alegerea noastră – scriau raportorii ambasadei României de la Budapesta, la 20 mai 1989 – principalul răspunzător de criza prin

alcătuit din Reszo Nyers, Imre Poszgay, Miklos Nemeth şi Karoly Grosz. R. Nyers devenea preşedintele partidului, reprezentând organizaţia maghiară la întâlnirea la vârf a ţărilor Tratatului de la Varşovia, de la Bucureşti, din 7-8 iulie 1989.

Sfârşitul regimului comunist părea să fie din ce în ce mai aproape, mai ales că, cu doar o zi înaintea debutului întâlnirii de la Bucureşti, se stingea din viaţă, la 77 ani, şi Janos Kadar. Evenimentele ulterioare par a confirma: 11 iulie 1989 – vizita preşedintelui american G. Bush, urmând ca la 28 iulie 1989, P.M.S.U. să renunţe în mod oficial la caracterul de partid ateu, anunţând organizarea unui congres extraordinar.

La 19 august 1989 avea să se impună şi un alt moment decisiv pentru reformarea P.M.S.U.: publicarea a două documente-proiect, elaborate la cererea Comitetului Central, de o echipă condusă de Imre Pozsgay: „Învăţămintele drumului nostru istoric" şi, respectiv, „Declaraţia-program a P.M.S.U.". Primul a reprezentat, în fond, o reevaluare, extrem de necesară, cu pronunţată tentă critică a istoriei comunismului în Ungaria, subliniind că, în noua etapă, pliindu-se pe realităţile momentului, „P.M.S.U. renunţă la situaţia sa de monopol şi la rolul de partid al statului, considerându-se parte a democraţiei cu mai multe partide". Al doilea mergea şi mai departe, stabilind ca obiectiv general trecerea Ungariei la aşa-numitul „socialism democratic", regim ce trebuia să se construiască „pe consonanţa intereselor personale şi colective" şi să aibă în vedere câteva ţeluri, precum: „un stat de drept", bazat „pe consens social larg, distribuţie echilibrată a puterii, alegeri libere, sistem pluripartid, protecţia minorităţilor..."; „înnoirea partidului"; „competiţia cu celelalte partide". Foarte importantă devine, tocmai în ideea transformării P.M.S.U., noua definiţie pe care o promovează acest document: „P.M.S.U. va fi un partid socialist, popular şi al reformelor, având o construcţie de partid democratică, care va permite traducerea în viaţă a principiilor autoorganizării şi libertăţii platformelor, organele sale alese fiind controlate de către membrii de partid. El va fi un partid al viitorului, care a început deja pregătirea trecerii la civilizaţia secolului viitor şi a comunităţii de tip nou a unităţii naţiunilor"[1].

---

care trece P.M.S.U. este secretarul său general, Karoly Grosz, care a dovedit lipsă de consecvenţă şi fermitate în apărarea şi promovarea principiilor şi ideologiei marxiste, în activitatea teoretică şi practică a partidului ungar". (Dum. Preda, M. Retegan, op. cit., doc. nr. 10, p. 65).

[1] Citate din documentele proiect apud A. Pop, op. cit., pp. 240-241.

Sub egida aripii reformatoare din partidul comunist, la 6-7 octombrie 1989, au avut loc lucrările Congresului Partidului din 6-7 octombrie 1989. 1.081 delegaţi au votat abandonarea titulaturii de "muncitoresc", partidul transformându-se într-unul Socialist Ungar[1]. Spre sfârşitul lunii, a fost făcut un nou pas înspre schimbare. La rândul lor, deputaţii, în sesiunea din 17-20 octombrie 1989, au aprobat mai multe articole care echivalau, în fond, cu o revizuire a Constituţiei. Data de 23 octombrie, memorabila zi a Revoluţiei din 1956, devenea sărbătoare naţională a proaspăt înfiinţatei Republicii Ungare[2].

Dar I. Poszgay, asemenea idolului său, M.S. Gorbaciov, îşi păstra concepţiile marxist-leniniste, încercând să traseze şi o linie de demarcaţie între socialismul pe care îl dorea continuat şi totalitarismul pe care statul deja îl cunoscuse în perioada lui János Kádár. Vechiul sistem era declarat "stalinist" şi, ca atare, trebuia abandonat. "Stalinismul este în criză. – declara el într-un interviu acordat postului de radio Europa Liberă, la 24 mai 1989. A devenit absolut cert că acest sistem nu poate fi reformat pentru că a dat greş şi s-a dovedit incapabil să dea oamenilor experienţa şi sentimentul libertăţii. Sistemul este incapabil să creeze forţe mobilizatoare interne în indivizi şi cetăţeni pentru a crea ceva nobil. Acest sistem a distrus solidaritatea dintre oameni şi cooperarea între producători. În astfel de circumstanţe, singura decizie pe care o putem lua este ca întreg sistemul stalinist să fie abandonat, cu ideologia lui cu tot. Eu nu văd esenţa acestei ideologii în marxism sau într-un marxism distorsionat, pentru că nu are nimic de a face cu marxismul". Se încerca, totuşi, păstrarea aceleiaşi linii, dar evenimentele vor demonstra ca devenise imposibil. Schimbarea trebuia să fie totală.

Rezultatele referendumului ţinut la 26 noiembrie 1989 au demonstrat-o încă o dată. Speranţele conducătorilor proaspăt rebotezatului Partid Socialist Maghiar, în special ale lui I. Pozsgay, că numărul participanţilor fiind scăzut nu va permite validarea rezultatelor nu s-a adeverit; deşi la limită (puţin peste 50%), populaţia a înţeles să-şi exprime opiniile. Iar SzDSz şi Fidesz au devenit câştigătoare. În această lumină, alegerile prezidenţiale programate pentru data de 7

[1] Cf. Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 104, p. 217.

[2] Idem, doc. nr. 123: "Denumirea statului va fi Republica Ungară (ca stat independent, democratic şi legislativ, în care se înfăptuieşte democraţia cetăţenească şi valorile socialismului democratic). Partidele politice contribuie la traducerea în viaţă a voinţei poporului, dar ele nu pot exercita direct puterea de stat. Nici un partid nu poate să îndrume şi să conducă un organism de stat", p. 247.

ianuarie 1990 s-au contramandat, stabilindu-se, la 21 decembrie 1989, în cadrul unei Adunări Naţionale care-şi vota dizolvarea, ca data de 25 martie 1990 să aducă şi primele alegeri libere.

Rezultatele de acum au acordat puterea reprezentanţilor Forumului Democrat, coaliţie de forţe ostile socialismului totalitar. Preşedintele acestuia, József Antáll, a devenit prim-ministru. Guvernul de coaliţie, orientat spre centru – dreapta, format din Forumul Democrat Maghiar, Partidul Micilor Proprietari şi Partidul Creştin-Democrat a fost investit de Parlament, în ziua de 23 mai 1990. Scriitorul liber-democrat, fost deţinut politic, Göncz Árpád, a devenit primul Preşedinte al Ungariei democrate. Negocierile se terminaseră, democraţia se putea reînvăţa, mecanismele se puteau repune în funcţiune.

CAZUL BULGAR
UN PARTID COMUNIST ŞI FĂRĂ TODOR JIVKOV?!

După cum aproape că devenise logic, "principiul dominoului" trebuia să atingă şi Bulgaria. Şi din nou acelaşi reper cronologic a promovat primele întrezăriri ale crizei pe fundalul aplatizatei societăţi comuniste bulgare[1]. 1988 a însemnat efectiv momentul înlăturării de la putere a comuniştilor, văzuţi de Todor Jivkov, conducătorul de cursă lungă, ca reformişti[2]: era cazul lui Ciudomir Alexandrov, membrul Biroului Politic, considerat de foarte mulţi dintre cunoscătorii momentului succesorul oficial al lui Jivkov, dar şi cel mai puţin răsunător al lui Stoian Mihailov.

Însă evenimentele anului 1989 nu au venit deloc pe un teren total nepregătit. Au existat chiar şi câteva semne prevestitoare, chiar dacă multe luate în direcţia de a atenua, pe liniile propagandistice clasic marxiste, oprobiul Occidentului democratic. Căci T. Jivkov, liderul Partidului Comunist Bulgar, se afla la cârma acestei ţări încă din 1954 şi ştia foarte bine să gestioneze o situaţie pe care o considera critică, dar nu încă pierdută[3]. Puterea sa părea absolută, dar în

---

[1] A se consulta şi Ivailo Dicev – *"Cortina sfâşiată. Maşina semiotică a puterii conspirative"*, în **22**/octombrie 1990, p.12.

[2] Clyde Haberman, *"Bulgarian Chief Quits After 35 Years of Rigid Rule"*, **New York Times**, 7 octombrie 1989.

[3] „Strategia urmată de Todor Jivkov pe parcursul celor 35 de ani de existenţă ai regimului său s-a bizuit pe egalitarism (tradus, în principar, prin nivelarea salariilor), paternalism (în raport cu intelectualitatea), naţionalism (materializat prin politica de asimilare a minorităţii turce şi opoziţie faţă de tentativa macedonenilor de a se constitui într-o etnie componentă separată) şi loialitate faţă de U.R.S.S." (Adrian Pop, op. cit., p. 279).

august 1987, Biroul Politic al Partidului Comunist a votat o *Rezoluţie* – cu acordul secretarului general – care cerea, printre altele, îndepărtarea portretului conducătorului Todor Jivkov din toate locurile publice şi a statuii sale din oraşul în care s-a născut. Se renunţa treptat la cultul personalităţii şefului de partid şi de stat. În anul următor, 1988, majoritatea instituţiilor, precum Palatul de Cultură al Poporului, Teatrul Tineretului şi Institutul de Studii Balcanice, au abandonat titulatura "Ludmila Jivkova", acordată în memoria fiicei liderului comunist, decedată prematur. În decembrie 1988, la o Plenară a Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, T. Jivkov a anunţat că venise timpul pentru o reformare completă a sistemului politic în vigoare. Dar, în realitate, schimbarea nu era agreată în acele vremuri la Sofia, obiceiurile păreau a fi cu totul altele.

Însă evoluţia evenimentelor nu a fost deloc lineară nici pentru cazul bulgar. Astfel, la 1 februarie 1989, prim-ministrul reformist Gheorghi Atanasov a fost obligat să-şi depună demisia. Se părea că Todor Jivkov reuşise să înăbuşe opoziţia crescândă din sânul Partidului Comunist, altădată aliatul său necondiţionat.

Dar reformarea societăţii bulgare s-a realizat mai ales ca urmare a unor presiuni venite din afara Partidului Comunist. Societatea efectiv începea să se trezească. Fundalul crizei din ce în ce mai acute – în 1989, Bulgaria înregistrând o datorie de peste 10 miliarde dolari, triplu în comparaţie cu anul 1985 – devenise propice apariţiei grupurilor de susţinători ai curentelor de tip *perestroika* şi *glasnosti*. Primul apărea la 16 ianuarie 1988 – Societatea Independentă pentru Drepturile Omului. Alături de el, la Ruse, cu vizibile rădăcini ecologiste – gruparea Ecoglasnost. Un altul – Asociaţia pentru apărarea drepturilor omului din Bulgaria – se înfiinţa în noiembrie 1988. Iar anul 1989 avea să devină emblematic în creionarea viitorului politic bulgar. Acum iau fiinţă nu mai puţin de 50 de grupuri civice, ecologiste, pentru libertăţi religioase, pentru sprijinirea reformelor sau conservarea tradiţiilor istorice. În februarie 1989 se înregistra la Plovdiv şi primul sindicat independent, Podkrepa.

Printre cei direct implicaţi în iniţierea militantismului bulgar, a fost şi Jeliu Jelev, un filosof expulzat din partid în anii '60 datorită ideilor lui contrare mersului de atunci al ideologiei politice. În anul 1988, Jelev a fost şi unul dintre organizatorii "Clubului pentru sprijinirea glasnostului şi perestroikăi", una dintre importantele asociaţii neoficiale ce promovau ideile democratice.

În ciuda imobilismului aparent, evenimentele se precipită spre

nedorite de către conducere finaluri. În prima parte a anului, confruntarea principală aducea în prim-plan minoritatea turcă (10% din populaţie, deloc uşor de minimalizat ca importanţă) şi problemele ei deosebit de spinoase.[1] Situaţia pare a scăpa de sub controlul autorităţii comuniste: la începutul lunii mai 1989, mai mulţi minoritari turci declară greva foamei, dorind să atragă în acest mod atenţia opiniei publice internaţionale, pe fundalul Conferinţei drepturilor omului, desfăşurată la Paris în cadrul Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa. Dar puterea comunistă le-a ignorat protestul. Ca urmare, se hotărăşte organizarea de demonstraţii de solidaritate. 15.000 de manifestanţi au fost atacaţi de poliţie. Reprezentanţii comuniştilor, prin cuvântul lui Jivkov, au încercat chiar să acuze Turcia pentru amestec în afacerile interne. În doar câteva săptămâni, peste 350.000 etnici turci iau calea statului de origine. Imaginea regimului Jivkov se deteriora vizibil.

Sub acuzaţia de incitare la revoltă a minorităţii turce, la 26 mai 1989 au fost arestaţi mai mulţi lideri ai grupurilor independente. În detenţie, aceştia declară greva foamei, atrăgând încă o dată atenţia opiniei publice internaţionale asupra încălcărilor drepturilor omului din Bulgaria. Pentru unii membri din vârful ierarhiei partidului comunist toate acestea puteau fi detectate ca importante semnale de alarmă. Astfel că în vara anului 1989 s-a şi format în interiorul puterii un nucleu care preconiza ca singură soluţie viabilă răsturnarea regimului Jivkov. Printre ei: ministrul de externe, Petar Mladenov; ministrul apărării, Dobri Djurov şi ministrul relaţiilor economice internaţionale, Andrei Lukanov. Reuniunea la vârf a Pactului de la Varşovia din 7-8 iulie 1989, de la Bucureşti, le-a permis şi contactarea părţii moscovite.

După cum mărturisea P. Mladenov însuşi[2] – "a ţinut atunci să vorbească personal cu Gorbaciov", liderul sovietic transmiţându-i, cu această ocazie, sec, că "simpatizăm cu voi [cauza reformistă, n.n.], dar asta e treaba voastră".

Criza regimului Jivkov se acutizase. În toamna anului 1989, a început să crească şi presiunea venită din partea grupurilor indepen-

[1] Problemele minorităţii turce începuseră să se acutizeze odată cu ofensiva regimului de asimilare, declanşată în anul 1984, când au fost obligaţi să-şi bulgarizeze numele şi să renunţe la religia proprie.

[2] Apud J. Levesque, *1989, La fin d'un empire. L'U.R.S.S. et la libération de l'Europe de l'Est*, Presses de la Fondation National des sciences politiques, Paris, 1995, p. 219.

dente din ce în ce mai active. Dintre ele, s-a detaşat oarecum net, gruparea Ecoglasnost, care o avea în frunte pe una dintre cele mai populare figuri ale scenei bulgare, Petar Slabakov. În perioada 16 octombrie – 3 noiembrie avea loc la Sofia şi Conferinţa Mediului Înconjurător, organizată de C.S.C.E., excelent prilej de a face cunoscute protestele societăţii civile. Gruparea reformistă din interiorul partidului simte importanţa momentului şi începe să-şi impună punctele de vedere. Scenariul pare uşor detectabil. În prima fază, din ce în ce mai dese luări de poziţie în care se critică "lentoarea" reformelor – "Potrivit informaţiilor pe care le deţinem, Stanko Todorov, preşedintele Adunării Naţionale a Bulgariei, a adresat recent Biroului Politic al C.C. al P.C.B. o scrisoare în care îşi exprimă insatisfacţia faţă de faptul că procesul de restructurare a vieţii social-politice şi economice se desfăşoară prea lent, că nu se constată progrese pe calea democratizării, aplicării principiilor autoconducerii şi autofinanţării şi a creşterii reale a atribuţiilor organelor locale, că se amână în mod nejustificat modificarea Constituţiei, ş.a. (...) că Parlamentul deţinea doar rolul de maşinărie de adoptat legi"[1]. În cea de-a doua, la 23 octombrie 1989 – P. Mladenov, ministru de nu mai puţin 18 ani, îşi depunea demisia, criticând situaţia într-o scrisoare extrem de virulentă.

Pe acest fundal şi presiunile externe s-au amplificat, un ecou deosebit avându-l refuzul lui M.S. Gorbaciov de a-l primi pe conducătorul bulgar la Moscova, la începutul lunii noiembrie 1989, act ce semnifica repudierea acestuia de către liderul sovietic[2].

Presiunea străzii creştea şi ea în intensitate. La 3 noiembrie 1989, 5.000 de susţinători ai grupării Ecoglasnost mărşăluiau în semn de protest spre sediul Adunării Naţionale, unde depun o petiţie cu nu mai puţin de 11.500 de semnături. "Din informaţiile pe care le deţinem, rezultă că în perioada actuală (...), grupuri de intelectuali adresează conducerii bulgare memorii în care-şi exprimă nemulţumirea faţă de încetineala cu care aplică *perestroika* şi *glasnost* (...). S-au activizat grupurile ilegale deja existente – Ecoglasnost, Clubul pentru Sprijinirea glasnostului şi perestroicii, Asociaţia drepturilor omului şi sindicatele libere –, care au organizat recent, după cum este cunoscut,

[1] Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 101, p. 213.

[2] Rolul factorilor externi, şi în special a modelului promovat de către M. Gorbaciov este pe larg subliniat şi de analiza lui Kyril Drezov, "Bulgaria and Macedonia: Voluntary Dependence on External Actors" în *Democratic consolidation...*, vol. II, op. cit., p. 416.

şi unele demonstraţii de stradă. (...) În ultimele zile s-au mai constituit încă două asemenea grupuri: Clubul Helsinki şi Clubul 33"[1].

După o scurtă vizită în China întreprinsă de ministrul de externe încă în funcţie, aripa reformistă se pregătea pentru lovitura finală. La 8 noiembrie 1989 câţiva membri ai Biroului Politic i-au solicitat imperativ demisia conducătorului de peste 40 de ani ai partidului comunist bulgar. Momentul debarcării s-a constituit în Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, din 10 noiembrie 1989. Cu 6 voturi contra doar 4, Todor Jivkov a fost nevoit să-şi prezinte demisia din funcţia de Secretar General al Partidului. "Această schimbare este considerată o victorie a «gorbacioviştilor»" – arăta sec raportorul român din cadrul Ambasadei noastre din Sofia[2].

Astfel că, prin actul de la 10 noiembrie 1989, o coaliţie formată din aparatcikii reformişti, conduşi de Petar Mladenov şi din generali de armată, în frunte cu Dobri Djurov, vechi membru al Biroului Politic şi ministru al Apărării, a preluat conducerea Bulgariei. Prima poziţie în noul regim era ocupată de Petar Mladenov. În fond, la Sofia, avea loc, astfel, o "restructurare" după model sovietic. Însă "restructurarea", oricât de strălucit aplicată după modelul maestrului şi chiar cu aprecierea făţişă a acestuia[3], nu mai putea salva pentru prea mult timp partidul. În vârstă de 53 de ani, P. Mladenov, care nu provenea din eşaloanele superioare ale birocraţiei de partid, devenea astfel, în opinia multor analişti, exemplul evident că modelul tradiţional al succesiunii de orientare sovietică fusese pentru prima dată înlăturat în cazul bulgar.

Imediat după instalarea la putere, P. Mladenov a anunţat că reformele generale nu mai pot fi amânate şi a declarat că, sub noua conducere[4], ţara va deveni "modernă, democrată şi de drept"[5]. Noul guvern a abolit legea care interzicea activitatea politică neautorizată,

---

[1] Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 143, p.280.

[2] Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 152, p. 291.

[3] „Scânteia Mladenov (...) care a stârnit mişcarea în direcţia reînnoirii, a făcut doar să se vadă că situaţia era în mod obiectiv coaptă pentru aceasta, chiar prea coaptă. (...) Înnaintând pe calea aceasta, va fi posibil să se recâştige prestigiul partidului. Un dialog sincer cu societatea va contribui la întărirea autorităţii partidului" – M. Gorbaciov, *Memorii*, Editura Nemira, Bucureşti, 1994, pp.107-108, 109.

[4] Bazată, după cum era şi firesc, pe oameni noi – după cum o atestă şi rapoartele ambasadei române de la Sofia – apud Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 158, p. 298.

[5] Clyde Haberman – "Communists in Bulgarian Expel Zhivkov", **New York Times**, 14 decembrie 1989.

iar controlul asupra presei a fost vizibil slăbit. Dar masa cetăţenilor nu dorea doar atât. Demonstraţiile au continuat în Sofia şi în celelalte mari oraşe ale Bulgariei. Au fost organizate pichete pentru a protesta împotriva menţinerii dictaturii comuniştilor, solicitându-se imediat instaurarea imediată a unui sistem multipartinic. Evenimentele se precipitau: la 25 noiembrie 1989, sindicatele îşi declarau independenţa, ca, doar peste două săptămâni, la 30 noiembrie 1989, strada să-şi ceară efectiv dreptul la liberă asociere.

În aceste condiţii, nici conducerea partidului comunist nu putea rămâne în totalitate pasivă. Avea să apară aşa-numitul Front al Restructurării şi al Apărării (interesantă denumire, subliniind traversarea unei perioade de criză, prin care se poate trecere doar prin strângerea rândurilor!, n.n.), format din aprox. 800 de membri cu state vechi în mişcarea comunistă, tocmai pentru a da o gură de aer proaspăt formaţiunii politice comuniste.

Recent reîntors dintr-o scurtă întrevedere cu liderul sovietic, la Moscova, Mladenov părea ferm convins să introducă şi în Bulgaria reformele încercate în Uniunea Sovietică, promovând un socialism democratic de certă inspiraţie gorbaciovistă. La 13 decembrie 1989, Comitetul Central al Partidului Comunist Bulgar a hotărât să-l elimine efectiv pe Todor Jivkov din rândurile sale.

O nouă epurare[1] începea, crezându-se că doar o simplă "curăţenie" ar mai putea oarecum salva situaţia. În opinia lui Andrei Liukanov, membru al Biroului Politic şi şef al Comisiei de investigare a abuzurilor de putere comise de T. Jivkov[2] şi viitorul premier: "Nu doar că spunem adio unei persoane, spunem adio unei politici". În acea şedinţă a conducerii de partid, noul Comitet Central a cedat presiunii populare şi a sprijinit propunerea lui P. Mladenov ca Partidul Comunist să renunţe la monopolul său garantat asupra puterii politice.

La începutul lunii decembrie 1989 (7 decembrie), opoziţia se constituia în forţă din ce în ce mai vizibilă pe scena politică bulgară, strângându-şi rândurile în prima organizaţie-cadru, numită Uniunea Forţelor Democrate (U.F.D.), sub conducerea lui Jeliu Jelev, preşedinte al Comitetului Coordonator, secondat de Petar Baron[3]. La 29

[1] A se consulta lista celor demişi cu ocazia plenarei C.C. a P.C.B. din 16 noiembrie 1989 în Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 159, p. 299.

[2] Vl. Tismăneanu, op. cit., p. 196.

[3] Importanţa evenimentului este sesizată şi de către raportorul român al ambasadei de la Sofia: "organizaţiile neoficiale s-au constituit într-o «Uniune a Forţelor

decembrie 1989, ca urmare a numeroaselor demonstraţii ale etnicilor turci, noul guvern şi Comitetul Central al Partidului Comunist Bulgar au făcut şi primele concesii pe calea democratizării politice faţă de minorităţi – promiţându-se renunţarea la politica de asimilare forţată, promovată în deceniile anterioare.

Conducerea colectivă s-a impus şi în cazul Bulgariei. De astă dată, însă, puterea se împarte în funcţie de palierele partid-stat. Astfel, după ce, la presiunea străzii, Mladenov acceptase desfiinţarea rolului conducător al partidului comunist[1], iar organismul politic îşi schimba numele în Partid socialist, puterea în partid îi revenea lui Al. Lilov, înlăturat din Biroul Politic în 1983, Alexandr Lukanov (3 februarie 1990) prelua conducerea guvernului, iar preşedinţia statului rămânea în mâna lui P. Mladenov.

T. Jivkov a fost arestat la domiciliu, sub acuzaţia de a fi incitat la ostilităţi etnice între bulgari şi minoritatea turcă a ţării, şi că ar fi deturnat proprietăţi şi bani ai guvernului (18 ianuarie 1990).

Anul 1990 a adus şi deschiderea negocierii directe cu societatea. La 16 ianuarie 1990 începeau lucrările Mesei rotunde, transmise în direct de televiziunea de stat. Modelul penetrase şi în cazul bulgar. Aici se încerca însă păstrarea, în condiţii mult reformate, a tradiţiei socialiste: "Este de aşteptat – se considera în comentariul postului de radio BBC din 26 ianuarie 1990[2] – ca, bazându-se pe un reformat program al partidului, pe fundalul recentei arestări a fostului lider de partid T. Jivkov, împreună cu schimbările aduse la Congresul partidului, ca statul să poată rămâne în linia socialismului". Mai ales că, după cum nota acelaşi observator, tabăra opoziţiei se dovedea aproape incapabilă să gestioneze, asemeni omoloagelor ei din ţările vecine, situaţia în propria favoare: "Opoziţia bulgară, anti-comunistă, dar şi cu vizibile slogane pur populiste, apare în dificultate de a gestiona situaţia. Liderii ei, până mai ieri victime ale opresiunii comu-

---

Democratice din Bulgaria», care şi-a propus, în programul adoptat, să acţioneze pentru instituirea unui sistem multipartit, pentru garantarea drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, organizarea de alegeri libere, democratizarea reală a întregii vieţi politice şi social-economice. În fruntea Uniunii a fost ales Jeliu Jelev, fost profesor de filosofie, cunoscut pentru poziţia şi activitatea sa antisocialistă.", Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 235, p. 412.

[1] Simbolul renunţării la vechea ideologie putându-se concretiza în demolarea statuii lui Leonid Brejnev.

[2] *Open Society Archive*, Budapesta, dosar Bulgaria, "Soviet and East European talks. Political Manoeuvring in Bulgaria" by George Fodor, BBC – 26.01.1990.

niste, dovedesc puţină experienţă în a lua loc la aceeaşi masă de negociere cu reprezentanţii, mult mai versaţi, ai partidului".

În primele alegeri libere din luna iunie 1990, s-a înregistrat o realitate politică schimbată, dată de "regula" stabilită de celelalte state care cunoscuseră o traiectorie asemănătoare. Câştigător, cu majoritate absolută de voturi, a fost tocmai fostul Partid Comunist, proaspăt rebotezat Socialist care a obţinut 211 din cele 400 de locuri, respectiv un procent de peste 50%. Numai 107 de locuri, dintre cele rămase, au revenit U.F.D.-ului. Societatea sancţionase, într-o oarecare măsură, tocmai acea lipsă de impunere depistată şi de observatorii străini.

Dar manifestările populare nu au încetat şi ele l-au propulsat spre preluarea puterii pe liderul opoziţiei, Jeliu Jelev, care i-a luat locul unui P. Mladenov, prezentat opiniei publice şi în ipostaza de propunător al soluţiei violente în timpul manifestaţiilor de la sfârşitul anului 1989[1] şi obligat astfel să demisioneze (6 iulie 1990).

Tot la presiunea străzii, a fost înlăturat şi premierul A. Lukanov; înlocuit la 20 decembrie 1990 de către Dimitar Popov, fără coloratură politică, în fruntea unui guvern de coaliţie (din 18 miniştri, opt aparţineau Partidului Socialist, trei – U.F.D., doi – agrarieni, iar alţi cinci – independenţi), guvern care avea ca principală sarcină pregătirea alegerilor parlamentare şi prezidenţiale din mai 1991, dar şi iniţierea unor reforme radicale. Puţin mai dificil, dar democraţia începea să funcţioneze, chiar în salturi, şi în cazul bulgar. Perspectivele păreau, şi aici, destul de bune.

CAZUL R.D.G.
UN PARTID COMUNIST „BLOCAT" SĂ SE REFORMEZE

Alăturat, în majoritatea analizelor, modelului bulgar, cazul fostei Germanii de Est a păstrat cele câteva linii principale, de acum bine cunoscute[2]. Presiunea populară, din interior, conjugată, în caz fericit cu cea externă, au obligat structurile statului să accepte necesitatea schimbării. Dar, mai întâi, acestea au recurs la metode mai puţin radicale. "Avem încă posibilitatea de a dezvolta o alternativă socialistă pentru Germania" – se declara în noiembrie 1989 la Berlin.

[1] La 14 iunie 1990, a fost prezentată o înregistrare video în care Mladenov propunea trimiterea tancurilor împotriva demonstranţiilor.

[2] A se consulta R. F. Bournazel – *L'Allemagne unie dans la nouvelle Europe,* Complexes, Paris, 1991. Dar şi mai recenta lucrare aparţinând lui Mike Dennis, *The Rise and Fall of the German Democratic Republic,* Longman, 2000.

Pentru că populaţia, în opinia Christei Wohl[1], "nu vroia să mai participe încă o dată la o experienţă şi au preferat să adere la o formulă care fusese dinainte încercată". Şi, în plus, "faţă de celelalte ţări ale Pactului de la Varşovia – după cum observa un studiu din 1989[2] – orientarea de stânga, anticapitalistă, este atât de puternică...".

Mai mult chiar, după cum sublinia şi A. Pop, „înţelegând că introducerea *perestroikăi* şi *glasnost-ului* în R.D.G. ar fi pecetluit soarta sa, E. Honecker a căutat să bareze căile pătrunderii sale în Germania Răsăriteană. Programul de reformă pe care Gorbaciov l-a supus Plenarei C.C. al P.C.U.S. în ianuarie 1987 a fost respins *de plano* de către Honecker. În acest sens, ideologul şef al regimului, Kurt Hager declara că *formele şi metodele* perestroikăi *nu sunt transferabile în alte ţări socialiste*"[3].

Regimul lui E. Honecker devenise extrem de represiv. Nu se permitea nicio formă de opoziţie, nu se admitea nicio politică de independenţă, U.R.S.S. trebuia să devină singurul şi imperios unicul model. Venirea în Est a lui M. S. Gorbaciov, cu ocazia aniversării a 40 de ani de la înfiinţarea R.D.G.-ului, cumulată cu exodul masiv de populaţie est-germană prin intermediul ambasadelor vest-germane au pus lumea comunistă în faţa ucigătoarei dileme a restructurării.

Şi aici anul 1989 a reprezentat efectiv impunerea schimbării. Începutul – consideră analiştii situaţiei[4] – s-a legat de deschiderea, la 2 mai 1989, a graniţei care despărţise mai bine de 40 de ani Ungaria de Austria. Problema alegerii exodului se punea cu din ce în ce mai mare acuitate pentru mulţi est-germani. Pe fundal, pentru Uniunea Sovietică reformistă se încerca, pe aceeaşi logică ca şi în celelalte ţări atinse de schimbare, doar înlocuirea aripii conservatoare cu una gorbaciovistă[5].

În luna mai, în R.D.G. au avut loc alegerile locale, organizate în cel mai strict tipar comunist. 95% din electoral, previzibil, şi-a pus adeziunea pe candidaţii puterii. Succesul nu avea să fie de prea mare durată. Mai ales că, începând cu 12 iunie 1989, liderul sovietic de-

---

[1] Ch. Wohl – *Im Dialog. Aktuelle Texte,* Frankfurt, 1990, p.13.

[2] H. Knabe, *Aufbruch in eine andere D.D.R. Reformer und Oppositionelle zur Zukunft ihres Landes*, Reinbek, Rowohlt Verlag, 1989, p. 13.

[3] Adrian Pop, op. cit., p. 254.

[4] A se consulta, în acest sens, şi St. Tănase, op.cit., p. 207, dar şi R.F. Bournazel, *L'Allemagne unie dans la nouvelle Europe*, Ed. Complexes, Paris, 1991.

[5] Vezi J. Gedmin, *The Hidden Hand. Gorbaciov and the Collapse of East Germany*, AEI Press, London, 1992.

mara o vizită în Germania federală. Memoriile conducătorului vest-german amintesc de importanţa acestui eveniment cu adevărat istoric. Căci, cu toate că Gorbaciov "nu dorea să-l critice pe Honecker în faţa mea, însă, în ceea ce a spus apoi era o dovadă a unei distanţe remarcabile faţă de politica Berlinului de Est"[1]. Declaraţia comună dată la sfârşitul vizitei a făcut reală senzaţie, şi nu numai în spaţiul est-german. Cuvintele nu mai lăsau nici un motiv de îndoială cu privire la sensul schimbărilor iniţiate în centrul şi estul continentului: "În ciuda divizării de decenii a continentului, conştiinţa identităţii europene şi a ceea ce le este comun europenilor au rămas vii şi devin tot mai puternice. Această evoluţie trebuie sprijinită"[2].

Situaţia celor două Germanii devenise din ce în ce mai asemănătoare în aşteptarea doritei de acum schimbări. Şi aceasta rezona şi dintr-o analiză oferită de un grup de cercetători în primăvara anului 1989 – adevărat diagnostic pentru Germaniile comuniste, respectiv occidentale. "Sub influenţa *glasnost*-ului şi *perestroika*-i s-au întărit atât certitudinile, cât şi ostilităţile tradiţionale. Această fluiditate de tip nou, născută într-o lume în curs de transformare, înglobează speranţe, dar şi rezerve în acelaşi timp şi incertitudini. Totul apare sub o zi nouă şi e dificil să spui dacă, sub această lumină venită de departe, este speranţa sau iritarea cea care domină?"[3].

Sfârşitul cărţii pe care jucase până atunci cu atâta încrâncenare a venit pentru liderul est-german cu prilejul întâlnirii din iulie, de la Bucureşti, a conducătorilor Pactului de la Varşovia. Situaţia era extrem de tensionată. S-a ajuns până într-acolo încât, după discursul laudativ la adresa promotorilor reformelor, E. Honecker să se simtă la propriu rău. "Celălalt lider «dur» rămas la putere, est-germanul E. Honecker – notează M. R. Beschloss şi Str. Talbott[4] –, în vârstă de 76 de ani, a leşinat şi a fost nevoit să se întoarcă acasă. Se presupunea că este vorba de o afecţiune la rinichi sau la bilă, însă polonezii şi ungurii glumeau, spunând că se îmbolnăvise din cauza cuvintelor lui Gorbaciov".

Dar situaţia îi va scăpa total de sub control, odată cu escaladarea problemei plecării în masă a cetăţenilor est-germani spre conaţionalii lor occidentali. Ambasadele vest-germane au fost luate cu ade-

[1] H. Kohl, *Am vrut unitatea Germaniei*, Editura Institutului European, Bucureşti, 1999, p. 46.
[2] Idem, p. 50.
[3] *Fernaufklärung. Glasnost und die bundesdeutsche Linke*, Köln, 1989, p. 9.
[4] M.R. Beschloss, Strobe Talbott, op. cit., p. 128.

vărat cu asalt. Măsurile de închidere a unora dintre asemenea reprezentanţe s-au impus efectiv din lipsă de spaţiu pentru adăpostirea atâtor refugiaţi. Evenimentele preiau parcă aura unor scenarii de film: se alege varianta ţărilor vecine, cu predilecţie Ungaria[1], iar propaganda oficială comunistă lansează, la rândul ei, intense campanii de presă prin care se insistă pe implicarea agenturilor secrete şi a puterilor imperialiste[2]. Însă, după cum perfect sesiza analistul britanic T. G. Ash[3], "acel exod a fost catalizatorul final al schimbărilor din interiorul Germaniei de Est".

Şi societatea est-germană începea să reacţioneze. La 10 septembrie 1989 se organiza şi Noul Forum, prima grupare politică independentă, care strângea în jurul său numeroşi intelectuali de stânga, unii dintre ei chiar foşti comunişti, în încercarea de a facilita iniţierea unui dialog cu puterea, pe modelul celorlalte state din zonă. Alături de Noul Forum, şi alte grupări îşi fac încetul cu încetul simţită prezenţa. Astfel, la 8 octombrie lua naştere şi Partidul Social-Democrat, impunându-se şi alte tipuri de organizaţii[4], precum: "Iniţiativa pentru pace şi drepturile omului", "Deschiderea democratică", "Federaţia studenţească anonimă", "Democraţie-acum" etc.

Paralel, însă regimul gândea strategii violente de oprire a spiritului civic atât de vizibil renăscut. Dar direcţia atât de conservatoare a taberei lui Honecker nu putea scăpa reformiştilor de la Moscova. În acest sens, la 12 septembrie 1989, sosea la Berlin Egor Ligaciov, în mesajul său subliniindu-se încă o dată necesitatea imperioasă a schimbărilor.

Efectiv, mijlocul acestei luni avea să marcheze intrarea într-o nouă fază, de altfel distrugătoare, a regimului Honecker. Venise timpul demonstraţiilor, al petiţiilor, al străzii. Iată ce informează, spre exemplu, raportorul român de la ambasada din Berlin, la 3 octombrie 1989: "În ultimele săptămâni au fost elaborate diverse declaraţii

[1] Vezi, în acest sens, extrem de interesantul episod petrecut la Sopron, în vestul Ungariei, unde, în urma unei mari festivităţi în aer liber, organizată sub patronajul lui Otto von Habsburg şi I. Poszgay, aproape 1.000 de est-germani au trecut graniţa în Austria.

[2] În presa est-germană se lansase, în acest sens, teoria conform căreia refugiaţii fuseseră anterior părăsirii ţării narcotizaţi, iar plecarea s-a făcut sub imperiul fricii şi al forţei.

[3] T. Garton Ash, op. cit., p. 334

[4] O foarte interesantă prezentare a acestor organizaţii în ansamblul lor apare şi în raportul ambasadei României la Berlin, din 12 noiembrie 1989, apud. Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 153, pp. 291-293.

(secţia Uniunii Scriitorilor din Berlin, muzicienii şi cântăreţii etc.) care au fost adresate C.C. al P.S.U.G., în care se cere discutarea deschisă a problemelor care-i preocupă pe cetăţeni şi renunţarea la o «viziune triumfalistă asupra socialismului».

Au luat amploare demonstraţiile din oraşul Leipzig. Ieri, 2 octombrie, s-a desfăşurat în centrul acestui oraş una dintre cele mai mari demonstraţii cunoscută până acum în R.D.G. Numărul participanţilor a fost estimat la 10-15.000 de persoane. Demonstraţii au cerut, printre altele, legalizarea organizaţiei Noul Forum şi un dialog autentic între conducere şi popor. La Berlin a avut loc duminica trecută o demonstraţie a unui grup de tineri, de solidarizare cu participanţii de la demonstraţia din 26 septembrie, tot în oraşul Leipzig, care au fost arestaţi şi condamnaţi (6-8 luni închisoare)"[1].

Într-o Germanie de Est de-a dreptul depăşită de problema emigrării masive – unele cifre indică, pentru sfârşitul lunii septembrie aprox. 100.000 de persoane[2] – dar şi a mitingurilor de impresionante proporţii, la care mulţimea scanda, printre altele, numele liderului reformist sovietic, "Vrem să plecăm", dar şi "Fără violenţă", vizita lui M. S. Gorbaciov, prilejuită de festivităţile zilei Berlinului, alături de alte personalităţi ale lumii socialiste şi comuniste, avea să reprezinte punctul final în creionarea sfârşitului echipei Honecker.

Astfel, la 6 octombrie, după o primire oficială vizibil rece şi încordată, liderul de la Kremlin, în discursul adresat unei mulţimi electrizate, direcţiona clar conducerea est-germană: "i-a îndemnat pe germani să adopte reforme în stilul celei sovietice"[3]. Strada a preluat repede îndemnul: "În ziua de 7 octombrie, în jurul orelor 16.00, când nu se încheiase încă programul oficial al festivităţilor organizate (...), în centrul oraşului Berlin a apărut o demonstraţie spontană susţinută în special de tineret, care după câteva ore a căpătat proporţii considerabile. (...) Ei scandau lozinci în care cereau «libertate, reforme, democraţie, legalizarea organizaţiei Noul Forum» etc.

Totodată participanţii scandau numele lui Gorbaciov şi purtau pancarte cu lozinci de genul «a învăţa de la Uniunea Sovietică înseamnă a învăţa să învingi», care cu ani în urmă se întâlneau peste tot dar care, în ultimul timp, a fost scoasă din propaganda R.D.G."[4].

---

[1] Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 97, p. 208.
[2] Apud Bournazel, op. cit.
[3] M.R. Beschloss, Str. Talbott, op. cit., p. 190.
[4] Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 105, p. 218.

Imediat după plecarea liderului sovietic, demonstraţiile au crescut în intensitate. Lanţul oraşul care se ridică creşte văzând cu ochii: Berlin, Leipzig, Dresda, Jena, Potsdam, Halle, Magdeburg, Scwerin, Suhl... Punctul de cotitură s-a înregistrat la câteva zile, respectiv 9 octombrie 1989, când mitingurile organizate atunci la Leipzig şi Berlin se încheiau cu numeroase arestări şi intrări în forţă ale trupelor de poliţie şi securitate. La 11 octombrie, în urma unei convorbiri telefonice, liderul vest-german îl asigura pe cel sovietic că: "Republica Federală nu e interesată în nici un caz de existenţa unui haos în R.D.G. Noi sperăm ca evoluţia de acolo să nu scape de sub control, ca sentimentele să nu debordeze. Interesul nostru este mai degrabă ca R.D.G. să se alăture cursului sovietic de reforme şi restructurări şi ca oamenii să rămână acolo"[1].

P.S.U.G. părea însă că nu conştientiza, cu totul, aceste noi nevoi. Declaraţia Biroului Politic al partidului, publicată de presa est-germană la 12 octombrie 1989 vorbea, în acelaşi timp, de ataşamentul la valorile socialismului, dar şi de deschiderea către reforma propusă de Moscova.

Calchiat pe noile direcţii, după o deliberare de două zile, Biroul Politic a hotărât, la 18 octombrie 1989, debarcarea lui Honecker. După 18 ani de putere absolută, E. Honecker, pentru a salva aparenţele, îşi prezenta demisia. Locul i-a fost preluat de Egor Krenz, unul dintre protejaţii fostului lider, un reprezentat mult mai tânăr (52 de ani) al aripii mai reformiste, într-o deschidere spre o certă politică de concesii: se promit schimbarea guvernului şi a conducerii Partidului Comunist, reforme la nivel economic şi social, şi, bineînţeles, alegeri libere. Însă, totul pe fundalul "valorilor societăţii socialiste", "socialismul fiind singura alternativă umanistă în comparaţie cu capitalismul"[2]. Însă strada nu mai dorea, de această dată, doar atât.

Evenimentele se precipită. Mitingurile şi demonstraţiile de protest nu se încheie. Ca, de altfel, şi numărul refugiaţilor[3]. La 4 noiembrie se atingea un vârf în ceea ce reprezenta participarea[4]. Rezultatul venea ca de la sine: demisia primului ministru Willy

[1] H. Kohl, op. cit., p. 86.

[2] Cf. raportului ambasadei române la Berlin, din 20 octombrie 1989, Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 122, p. 244.

[3] Unele surse pomenesc cifra de 300.000 de refugiaţi, înregistraţi până la începutul lunii noiembrie (ap. St. Tănase, op. cit., p. 223).

[4] Vezi descrierea manifestaţiei şi în raportul ambasadei române din Berlin, datat chiar 4 noiembrie 1989, în Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 141, p. 277.

Stroph (7 noiembrie), înlocuit de economistul reformist Hans Modrow. Patru zile mai târziu, la 11 noiembrie 1989, întregul Biroul Politic îşi prezenta demisia. Percepţia noului drum ajungea şi în cabinetul american. Informarea ambasadei române la Washington o atestă în acest sens: "Evoluţia situaţiei şi evenimentele recente din R.D.G. au fost «surprinzătoare» pentru Administraţia din S.U.A.". Mai mult, chiar au repus cu mai multă acuitate problema reunificării: "schimbările rapide pentru reforme politice din R.D.G., în condiţiile locului şi statutului special al acestei ţări în Europa, au reactualizat problema reunificării Germaniei"[1]. Şi, de asemenea, îşi făcea resimţită prezenţa şi în discursurile oficialităţilor franceze: "O nouă Europă se desenează sub ochii noştri. Aceea a anului 2000 – declara în acest sens, în faţa Adunării Naţionale, la 7 noiembrie 1989, ministrul afacerilor externe, Roland Dumas[2] – nu va mai semăna cu Europa împărţită la Yalta. Prin marşurile lor silenţioase din Dresda, Berlinul de Est, Leipzig, Praga, Sofia, care le-au succedat celor din Gdansk şi Budapesta, s-au ridicat bazele noului edificiu al europenilor".

Sfârşitul simbolic avea să fie consumat odată cu deschiderea zidului Berlinului, în noaptea de 9 spre 10 noiembrie 1989. Exodul este imens[3]. Ca, de altfel, şi bucuria germanilor...

Asemănător cu derularea evenimentelor şi din statele vecine, luna decembrie 1989 a reprezentat momentul hotărâtor. La 1 decembrie 1989, parlamentul din Berlinul de Est vota abolirea rolului conducător al Partidului Comunist. Două zile mai târziu, la 3 decembrie 1989, Egon Krenz şi întregul Birou Politic, ca şi Comitetul Central, îşi prezentau, la rândul lor, demisia *in corpore*. Se prevedea organizarea alegerilor libere pentru anul 1990. "O revoluţie democratică este în curs pe pământ german. După politica de reforme în Uniunea Sovietică, cetăţenii din Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria şi R.D.G. au cucerit paşnic şi fără violenţă dreptul lor la libertate şi autodeterminare. Paşnic şi fără violenţă au învins zidul, au obţinut deschiderea

[1] Idem, doc. nr. 144, p. 281.

[2] Apud. Bournazel, op. cit., p. 257.

[3] "În Berlin, evenimentul a luat turnura unei serbări populare: cetăţenii din est şi din vest s-au întâlnit la puncte de frontieră, pe de o parte şi alta a «zidului», exprimându-şi satisfacţia în diverse forme (cântece, lozinci, dans, etc.) (...) Se apreciază că ar putea fi vorba de 1,3 milioane de cetăţeni [care doresc să părăsească în noile condiţii Germania de Est, n.n.].", se nota în comunicarea ambasadei române la Berlin, la 10 noiembrie 1989, Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 150, p. 289.

frontierei şi au pus capăt separării contra naturii a fiinţei umane" – se declara, la 20 decembrie 1989, la Berlin[1]. La mijlocul lunii decembrie, sub conducerea lui Gregor Gysi, un Congres extraordinar al P.S.U.G. hotăra schimbarea denumirii oficiale, în Partidul Socialismului Democratic (Partei des Demokratischen Sozialismus, P.D.S.).

Democraţia părea deja foarte bine instaurată, antecedentele, ca şi soluţiile existau, atmosfera de desfăşurare era cea care devenea importantă şi, mai ales, imprevizibilă[2]. Şi aici, fenomenul "Mesei Rotunde", al dialogului efectiv dintre putere, chiar şi serios cosmetizată, şi reprezentanţii societăţii civile s-a impus ca una dintre singurele soluţii cu adevărat viabile. Astfel, la 7 decembrie 1989, se consuma prima rundă de discuţii, la "Masa Rotundă" participând nu mai puţin de 14 partide şi grupări politice, printre care, pe de o parte, Partidul Liberal-Democrat, Partidul Ţărănesc-Democrat, Uniunea Creştin Democrată, Partidul Naţional-Democrat, Noul Forum, Democraţie-Acum sau Deschiderea Democratică, iar, pe de alta, reprezentanţii P.S.U.G. Elaborarea unui proiect de constituţie devenea astfel prioritatea momentului.

STASI şi poliţia politică au fost, firesc, apoi, complet dizolvate. Primii paşi spre o nouă Germanie se concretizau destul de repede. 18 martie 1990 a însemnat şi data primelor alegeri libere după 1932. Gruparea "Alianţa pentru Germania" a câştigat nu mai puţin de 40,9% din voturi. Sozialistische Einheitspartei Deutschland (S.E.D.) nici măcar 20% dintre sufragii. Calea aleasă devenea extrem de clară. La 12 aprilie 1990, un guvern de coaliţie prelua frânele puterii. Creştin-democraţii, alături de liberali şi social-democraţi, erau în frunte, conduşi de L. de Mazière. Reprezentanţii fostului Partid Comunist fuseseră aproape excluşi din viaţa politică, ei obţinând doar trei posturi, marginale, în recent redesenata configuraţie politică. Şi în Germania de Est, vântul schimbării lăsase total alte configuraţii.

CAZUL CEHOSLOVAC
DIN NOU SOCIETATEA CIVILĂ DETERMINĂ RENUNŢAREA LA PUTERE A PARTIDULUI COMUNIST

Spaţiul cehoslovac a cunoscut o revoluţie nonviolentă "de studenţi şi artişti"[3], poate cel mai "gentle" tip de revoluţie est-europeană.

---

[1] Declaraţia de la Berlin a S.P.D., adoptată după Congresul partidului, 18-20 decembrie 1989 – "Germanii în Europa".

[2] A se vedea şi posibilele similitudini cu celelalte spaţii şi reacţii politice ale masei.

[3] "What We Want: Tje Programme Principles Issued by the Czechoslovak Civic Forum", **East European Reporter**, 4, nr. 1, (iarna 1989-1990), pp. 50-51.

Condiţiile şi germenii schimbării se recunosc, ca şi în celelalte cazuri anterior prezentate, din ce în ce mai vizibil odată cu anii 1988-1989. Astfel, încă din 1988, populaţia a asistat la o schimbare în vârful Partidului care ar fi trebuit să aducă după sine importante modificări. Dar nu s-a întâmplat deloc astfel, Gustáv Husák, instalat la conducerea Cehoslovaciei după înfrângerea "Primăverii de la Praga" din 1968, a încercat, treptat, să câştige adeziunea populaţiei. Prin Programul din 18 martie 1987, el a urmărit să democratizeze societatea cehoslovacă în spirit de *glasnosti* şi *perestroika*, curent "la modă", lansat de M. S. Gorbaciov, dar paşii făcuţi de el erau prea mici, drept care a fost înlocuit, în decembrie acelaşi an, cu Milos Jakes, un *aparatcik*, având 65 de ani.

Dar, efectiv, anul 1989 va aduce începutul sfârşitului pentru Partidul Comunist din Cehoslovacia. La 15 ianuarie 1989, aproape întreaga Pragă ieşea în stradă, manifestând în memoria unuia dintre martirii neamului – Jan Palach (cel care şi-a dat foc în 1968, în semn de protest faţă de intervenţia trupelor sovietice). Puterea a recurs la represiune: calculele demonstrează mărimea protestului. Astfel, într-o singură săptămână de manifestări de acest gen, puterea a arestat nu mai puţin de 900 de oameni. Printre ei, şi liderul opoziţiei democratice, Václac Havel, a fost arestat (16 ianuarie) şi condamnat la 9 luni de închisoare (ulterior eliberat după patru luni). Societatea reacţionează imediat. Se strâng semnături şi se trimit petiţii pentru eliberarea celor arestaţi. Condiţii în care însă, "regimul se adaptează greu sau deloc" (St. Tănase[1]).

Pe parcursul verii şi întregii toamne a anului 1989, manifestaţiile pentru democratizarea ţării s-au ţinut lanţ. Se adoptau petiţii în favoarea schimbării regimului. Un moment important se consumă astfel în iunie 1989 când opoziţia propunea un amplu program de reforme, intitulat extrem de simplu şi penetrant: "Câteva propoziţii". Se cereau eliberarea deţinuţilor politici[2], desfiinţarea cenzurii şi deschiderea unui dialog cu puterea. Lipsa de reacţie a oficialităţilor îndeamnă populaţia la continuarea manifestaţiilor. Sfârşitul lunii august şi evenimentele consumate în jurul problemelor emigranţilor est-germani au condus la schimbarea radicală şi a direcţiei puterii.

---

[1] St. Tănase, op. cit., p. 242

[2] Cu puţin timp înainte, la 17 mai, în aceeaşi zi cu vizita oficială a preşedintelui N. Ceauşescu în Cehoslovacia, pe fundalul protestelor internaţionale, fusese eliberat şi V. Havel.

Şi, pe acest fundal, s-a trecut şi la organizarea opoziţiei. Noi organizaţii se impuneau pe scena cehoslovacă: Iniţiativa democratică, Forumul democratic al minorităţii maghiare, Cercul intelighenţei independente, Clubul ecologic din Moravia, Clubul verzilor, Comitetul pentru eliberarea democraţilor slovaci etc.

În tot acest timp, la Plenara Comitetului Central al Partidului comunist, din 11-12 octombrie, discursul oficial rămânea la vechile note. Raportul secretarului general al partidului Milos Jakes critica mersul evenimentelor, considerând că acestea sunt sprijinite de cercuri din Occident, ca şi de „diferite forţe legale şi de opoziţie din unele ţări socialiste, îndeosebi din R.P. Polonă şi R.P. Ungară", ca şi influenţa „diferitelor grupări din U.R.S.S."[1].

Însă manifestaţiile populare continuau, aproape în acelaşi ritm. Mărturiile unora dintre participanţii la evenimentele anului 1989 din Cehoslovacia atestă spiritul care cuprinsese o din ce în ce mai mare pătură a populaţiei. 17 noiembrie 1989 a reprezentat astfel momentul de cotitură. Un miting iniţial acceptat de către putere, dar în alte linii şi limite, s-a transformat radical, preluând conotaţii iniţal poate nebănuite de mulţi. "Participanţii au decis – notează unul dintre observatori[2] – poate că unii o plănuiseră încă de la bun început – să pornească în marş spre piaţa Wenceslas, scena tuturor momentelor istorice din istoria Cehiei (...) Ei continuau să cânte versiunea cehă a imnului *We shall overcome* şi să scandeze *Libertate!*". Două tabere se confruntau: pe de o parte spiritul paşnic al unor manifestanţi care ofereau flori soldaţilor, punând lumânări pe pavajul străzilor, în comparaţie cu bastoanele poliţiştilor[3]. Scânteia fusese aprinsă... Şi, se părea că, din nou, teroarea instituţionalizată de regimul comunist, fusese învinsă. Teroarea – sentimentul acela aparte de care însuşi Vaclav Havel le vorbise cititorilor occidentali într-un interviu acordat publicaţiei **East European Reporter**[4]: „Totalitarismul este ceva ce trebuie îndurat înainte de toate. Este ceva invizibil de la distanţă... În sistemul nostru, violenţa este mai degrabă spirituală decât fizică. Cu alte cuvinte, ascunsă, camuflată. Viaţa aici pare normală celor de

---

[1] Apud A. Pop, op. cit., p. 271.

[2] T. Garton Ash, op. cit., p. 346, dar şi J. Urban, *Spring in the Winter. The 1989 Revolutions*, ed. G. Prins, Manchester University Press, 1990.

[3] Evenimentele sunt descrise şi în nota ambasadei României la Praga, datată aceeaşi zi, 17 noiembrie 1989, Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 161, pp. 302-303.

[4] **East European Reporter**, vol.2, nr. 3, 1987.

afară. Poţi vedea oameni mergând pe stradă, conversând veseli, mergând la cumpărături – superficial, nimic nu pare a fi rău, şi nu există semnele unor masacre. Violenţa sistemului nostru nu va fi niciodată văzută de un turist sau de un musafir (...) Oamenii trăiesc într-o stare de permanentă umilire. Acestea sunt trăsăturile sistemului totalitar, care nu pot fi nici filmate de camerele de televiziune şi explicate vizitatorilor".

În zilele următoare numărul manifestaţiilor şi, logic, al celor care au ieşit în stradă a crescut vizibil[1]. Opoziţia îşi strângea şi ea rândurile. La 19 noiembrie 1989, se înfiinţa, la Praga, organizaţia Forumul Civic, avându-l în frunte pe V. Havel. Iar pe fundalul crizei majore provocate de mitingurile din 21-22 noiembrie 1989 se concretizează, în Slovacia, gruparea unită Publicul împotriva Violenţei. În noile condiţii, puterea a fost obligată să demareze dialogul.

"Adusă la putere în numele doctrinei Brejnev, echipa de colaboraţionişti Husak-Jakes a pierdut puterea, considera Vl. Tismăneanu[2], ca efect al "doctrinei Sinatra", prin decizia sovieticilor de a permite fiecărei ţări est-europene să-şi urmeze propriul stil de reformă. Zdrobită şi umilită, conducerea comunistă a demisionat în grup la 24-25 noiembrie".

Într-un document programatic, datat 26 noiembrie 1989, Forumul Civic cerea separarea puterilor în stat, dezvoltarea unei economii de piaţă fără intervenţie birocratică, protecţia mediului, o politică externă care să permită statului recâştigarea unei poziţii onorabile în Europa, dar şi în întreaga lume. „Cerem schimbări fundamentale şi permanente în sistemul politic al societăţii noastre. Trebuie să înfiinţăm sau să înnoim instituţiile şi mecanismele democratice care să permită o reală participare a cetăţenilor la afacerile publice şi totodată să devină bariere eficiente împotriva abuzului de putere politică şi economică.

Toate partidele politice existente şi nou înfiinţate, precum şi alte asociaţii politice şi sociale vor avea dreptul de a participa în mod egal la alegeri libere pentru toate nivelele de guvernare. Prin urmare, Partidul Comunist va trebui să renunţe la garanţia constituţională privind rolul său conducător în societate, precum şi la monopolul

[1] A se consulta, în acest sens, şi rapoartele ambasadei române de la Praga din 20 noiembrie 1989, id., doc. nr. 164-165, pp. 306-309, ca şi cel din 22 noiembrie 1989, doc. nr. 173, pp. 320-321.

[2] Vl. Tismăneanu, op. cit., p. 192.

controlului asupra presei. Nimic nu ne împiedica să facem toate acestea cu începere de mâine"[1] – se afirma în document.

"Opoziţia a prezentat trei cerinţe cruciale: revizuirea constituţiei în vigoare, prin înlăturarea clauzei ce postula «rolul conducător» al Partidului Comunist; abolirea Frontului Naţional ca obstacol în calea formării libere de noi partide şi mişcări politice; renunţarea la marxism-leninism ca singura ideologie de stat permisă"[2].

La 27 noiembrie 1989, la Praga s-a declanşat greva generală, în semn de protest faţă de uciderea unui student. Documentele ulterioare au demonstrat că acesta nu fusese omorât, totul fiind o diversiune pusă la cale de K.G.B. (respectivul "student" fusese transportat într-o localitate aflată la câteva zeci de kilometri de capitală), care urmărea să impună la Praga o conducere de tip gorbaciovist. Dar impactul psihologic al ştirii despre uciderea tânărului a fost enorm[3]. Conducerea de partid şi de stat a cedat, iar opoziţia a câştigat nesperat de repede. La 29 noiembrie 1989, Adunarea Federală a abolit principiul constituţional care consfinţea rolul conducător al Partidului Comunist. La 30 noiembrie 1989 a fost acceptată şi ideea organizării de alegeri libere. După întâlniri repetate ale reprezentanţilor guvernului cu membrii opoziţiei şi, mai ales, sub presiunea opiniei publice, se ajunsese la o oarecare înţelegere: puterea acceptând, cel puţin virtual, toate cererile opoziţiei.

După mai multe propuneri de formare a unui guverne în care, însă, comuniştii deţineau marea majoritate a posturilor (3 decembrie 1989), un guvern de coaliţie a preluat puterea la 10 decembrie 1989.

---

[1] A se consulta şi J. Pehe – *"Czehoslovakia – an Abrupt Transition"*, Legters ed., op. cit., pp. 346-351.

[2] Al. Dubcek, *Hope Dies Last. The Autobiography of the Leader of the Prague Spring*, Kodasha International, 1993, p. 270.

[3] În acest sens, "Tchecoslovaquie. Precisions de la BBC sur le complot du K.G.B. qui a declenche la revolution", în **Le Monde**, 1 iunie 1990. Cf. acestor relatări, potrivit planului K.G.B., în colaborare cu Securitatea cehoslovacă (StB), în cursul manifestaţiei studenţeşti din 17 noiembrie 1989, un ofiţer de securitate (locotenentul Ludek Zivak, devenit Martin Smidt, student la fizică-matematică s-a prefăcut mort, în urma atacului poliţiştilor împotriva manifestanţilor. În timp ce o falsă ambulanţă îl ridica, o altă agentă a securităţii a răspândit ştirea despre uciderea tânărului manifestant pentru a provoca nemulţumirea populaţiei împotriva comuniştilor conservatori, aflaţi la putere. Planul a eşuat însă, deoarece Zivak a dezminţit la televiziune ştirea referitoare la moartea sa, iar Zdenek Mlynar a refuzat categoric să fie instalat la putere, folosindu-se asemenea metode. Moment în care şi societatea ceholosvacă a optat pentru alegerea lui V. Havel în fruntea statului.

În noul cabinet, comuniştii erau, de această dată, minoritari. Situaţia se schimbase în mod radical. Cu doar câteva zile înainte, la 7 decembrie 1989, L. Adamec îşi prezentase demisia, succesorul său devenind fostul său adjunct, Mario Calfa, din guvern făcând parte şi figuri de proeminenţi disidenţi, precum: J. Carnogurski, J. Dienstbier – Ministrul Afacerilor Externe, P. Miller – Ministrul Muncii şi Afacerilor Sociale şi M. Kusy – şeful Biroului de Stat pentru Presă şi Informaţii.

În aceste condiţii, comuniştii au propus organizarea de alegeri prezidenţiale, "sperând impunerea unui candidat propriu şi promovarea unei preşedinţii puternice. Candidatul lor era L. Adamec, fostul premier, aureolat de încercarea de a negocia cu liderii Forumului Civic" – notează St. Tănase[1]. Analiza propusă merge şi mai departe, încercând o prezentare comparativă: "O manevră de a impune un preşedinte propriu a încercat şi regimul comunist din Ungaria, pentru I. Poszgay. Modelul e împrumutat din Polonia, unde generalul Jaruzelski, ca preşedinte din partea comuniştilor, trebuia să arbitreze tranziţia puterii"[2].

Însă reprezentanţii Forumului Civic au refuzat clar propunerea. La Congresul extraordinar din 21-22 decembrie 1989, Partidul comunist cehoslovac făcea ultimele încercări de a salva situaţia. Principiul "curăţirii" rândurilor aproape că nu mai dădea nici un fel de roade. Karel Urbanek, abia numit după demisia lui Milos Jakes, a fost înlocuit cu L. Adamec. Însă disoluţia efectivă a partidului continua, numărul membrilor de partid scăzând vertiginos[3]. Încercările sunt din ce în ce mai disperate. La 28 decembrie 1989, fostul lider al Primăverii de la Praga, Al. Dubcek, era numit în funcţia de preşedinte al Parlamentului. Un fel de compromis lua naştere astfel. Căci, paralel, Václav Havel, fondatorul Forumului Civic şi arhitectul "revoluţiei de catifea", era ales în funcţia de Preşedinte al ţării. Statul a devenit Republica Federală Cehă şi Slovacă. Principiile separării în două etnităţi statale începeau deja să se impună. Slovacii nu mai erau dispuşi să accepte "dominaţia" cehilor, chiar dacă ei erau acum democraţi, iar dezmembrarea Cehoslovaciei devenise o chestiune la ordinea zilei.

Ca, de altfel, şi noile percepte democratice ce trebuiau re-învăţate de către populaţie. Ca şi cauzele decăderii sistemului comunist în

[1] St. Tănase, op. cit., p. 253.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.

Cehoslovacia. "Ne-am îmbolnăvit din punct de vedere moral pentru că ne-am obişnuit să spunem un lucru şi să gândim altul. Concepte ca dragostea, prietenia, compasiunea, umilinţa şi uitarea şi-au pierdut profunzimea şi dimensiunea. Pentru mulţi dintre noi, aceste calităţi sunt acum doar ceva mai mult decât simple ciudăţenii psihologice sau amintiri din vremurile de mult trecute, întrucâtva ridicole în era rachetelor şi a computerelor. (...) Regimul trecut – înarmat cu o ideologie arogantă şi lipsită de toleranţă – a redus Omul la o forţă de producţie şi lumea naturală la un mijloc de producţie. (...) Regimul a redus un popor talentat şi hotărât, capabil să-şi gospodărească cu pricepere ţara, la simpli zimţi într-o maşinărie uriaşă, zgomotoasă şi urât mirositoare, de al cărei scop nimeni nu poate fi prea sigur. Maşinăria n-a putut face altceva decât să se prăbuşească încet şi în spirală, erodându-se pe sine, şi odată cu ea s-au tocit şi zimţii" – arăta într-un extrem de interesant text, Vaclav Havel. Şi, amintind de ideile eroului naţional Thomas Masaryk, continua: "Masaryk şi-a bazat politica pe moralitate. Să încercăm în această nouă eră să reafirmăm printre noi acest concept politic. Să ne demonstrăm nouă înşine şi altora că politica poate fi o expresie a dorinţei de a contribui la bunăstarea comunităţii şi nu a pornirii spre crearea sau modificarea forţată a comunităţii. Să ne demonstrăm nouă şi altora că politica poate fi mai mult decât o simplă artă a posibilului, mai ales dacă este vorba de o artă a speculaţiei, calculaţiei, intrigii, înţelegerilor secrete şi experienţei. Să ne demonstrăm nouă şi altora că politica poate fi chiar arta imposibilului, şi anume arta de a perfecţiona pe noi, şi împreună cu noi întreaga lume"[1].

Cuvinte care şi-au regăsit ecoul poate şi în rezultatele electorale! Astfel, în alegerile legislative din iunie 1990, Forumul Civic a obţinut majoritatea absolută a mandatelor în Parlamentul Federal. Sau, după cum trimitea cronologic o limită mult mai îndepărtată unul dintre personajele cele mai importante ale momentului, V. Havel, "procesul inaugurat în noiembrie 1989 şi denumit revoluţie ajunge într-adevăr la sfârşit ţinând cont de rezultatele alegerilor din iunie 1992[2]".[3] Şi, astfel, mişcarea "studenţilor şi artiştilor" a redirecţionat

[1] „Czechoslovac President Vaclav Havel's New Year's Day Address", **East European Reporter**, 4, (iarna 1989-1990), p. 56.

[2] Aceste alegeri legislative au marcat victoria dreptei liberale, condusă de V. Klaus (pentru Cehia) şi a stângii populiste, condusă de Vl. Meciar (pentru Slovacia).

[3] V. Havel într-un interviu acordat istoricului J. Rupnik, apud **22**, anul IV, nr. 18 (170), din 13-19 mai 1993, pp. 10-11

vehiculatele în zonă planuri ale K.G.B.-ului de înlocuire a echipei lui Husak cu una de tip gorbaciovist. Uneori, după o prea mare presiune, populaţia nu mai acceptă experimente cunoscute, tranziţii liniştite, ci doreşte schimbări radicale, adevărate revoluţii care să conducă, logic, la evoluţii tipic democratice.

ROMÂNIA
UN SFÂRŞIT VIOLENT AL UNUI LIDER, DAR ŞI AL UNUI PARTID COMUNIST

Poate una dintre cele mai disputate controverse ale perioadei contemporane s-a constituit, şi din punct de vedere istoric, în jurul evenimentelor care au condus, la finele anului 1989, la sfârşitul regimului comunist şi din România.

Marea majoritate a actorilor direct implicaţi în derularea evenimentelor au lansat, încă de la început, fie teoria realei *revoluţii*, fie scenariile unei *lovituri de stat*, în care nu numai factorul *intern* (o anume aripă reformistă din sânul partidului comunist, structurată în jurul viitorului preşedinte ale statului, Ion Iliescu, dar având printre membrii fondatori şi figuri importante ale forţelor armate etc.), cât şi cel *extern* (Moscova şi opinia liderului reformist M. S. Gorbaciov, total nefavorabilă traiectoriei descrise de regimul N. Ceauşescu, ca şi situaţia generală după discuţiile de la Malta şi opiniile celorlalţi lideri occidentali cu privire la situaţia din România. Accentul putea cădea, apoi, şi pe mult vehiculata "teorie a dominoului", ce nu putea să mai ocolească România – marea majoritate a regimurilor comuniste din ţările Europei Centrale şi de Est cunoscând, în această a doua jumătate a anului 1989, efectiv, sfârşitul).

Mai mult chiar, după cum observa şi un analist român al situaţiei[1] – "retorica publică se fereşte tot mai frecvent să folosească o terminologie explicită pentru desemnarea celor petrecute în urmă cu patru ani. Expresia semantică a acestei circumspecţii este sintagma «evenimentele din decembrie 1989». Practicată într-o măsură sau alta pe toate segmentele spectrului politic, această preferinţă conţine o mărturisire indirectă: este sigur că în decembrie 1989 au avut loc anumite evenimente, dar nu este sigur dacă respectivele evenimente au reprezentat o revoluţie sau altceva".

Demersul istoric, atât timp cât sursele oficiale nu sunt în tota-

[1] P. Câmpeanu, "Revoluţia în retrovizor", în **22**, anul V, nr. 3, 19-25 ianuarie 1994, p. 12.

litate deschise studiului, este pândit de capcana acestui tip de afirmaţii cu caracter axiomatic.

Mult mai relevant, din perspectiva conexiunii dintre un posibil demers istoric şi receptarea acestuia de către societatea în sine, ni s-a părut însă rezultatul sondării opiniei publice româneşti cu privire la aceste evenimente. Astfel, se poate mult mai uşor detecta, e adevărat, în limita marjelor oferite de investigaţia sociologică, şi reflectarea principalelor tendinţe existente în definirea revoluţiei din 1989 la nivelul societăţii, a masei propriu-zise, în fond unul dintre elementele centrale ale schimbării promovate în 1989.

Vom utiliza, în acest sens, rezultatele obţinute şi prelucrate de Centrul Independent de Studii Sociale şi Sondaje, în urma unui demers sociologic care s-a întins pe durata a mai mulţi ani, din care însă am selectat două repere cronologice, respectiv 1992 şi 1993. Eşantionul investigat a cuprins 1.142 persoane în vârstă de cel puţin 18 ani, cu domiciliul în 32 de localităţi rurale, respectiv 32 urbane, repartizate în 30 de judeţe, cărora li s-a adăugat şi sectorul agricol Ilfov şi capitala, coeficientul de eroare sociologică fiind de ±3%. Din mai multele criterii supuse atenţiei opiniei publice, ne vom opri numai asupra câtorva pe care le-am considerat definitorii pentru discursul nostru, respectiv: definiţia evenimentelor care au condus la sfârşitul comunismului în România, rolul jucat de instituţiile reprezentative ale statului în colapsul comunismului, logica procesului cuplului Ceauşescu şi percepţia asupra finalităţii efective – benefice sau negative – a revoluţiei din 1989.

Răspunsurile s-au prezentat în următoarele tipare:

• Consideraţii cu privire la termenii expliciţi care ar putea defini "evenimentele din 1989":

	Dec. 1992	**Dec. 1993**
Revoluţie	46	43
Complot intern	31	29
Complot extern	23,5	26,5

Comentariu: În ambii ani avuţi ca repere investigative, versiunea cea mai larg acceptată de marea majoritate a populaţiei intervievate este aceea de *revoluţie*. Însă absenţa unei interpretări covârşitor majoritare indică forţa stării de incertitudine cu care opinia publică se raportează la momentul istoric avut în obiectiv. Iar modificările in-

tervenite în cel de-al doilea an nu sunt deloc semnificative, statistic, cu toate că, sub aspect tendenţial, trebuie remarcată scăderea cu trei procente a susţinătorilor variantei *revoluţie*.

• Consideraţii cu privire la rolul jucat de unele instituţii ale statului în dezintegrarea regimului comunist:

	Dec. 1992	**Dec. 1993**
Partidul Comunist	9	11
Armata	55	51
Televiziunea	8	5
Securitatea	25	31

Comentariu: Sistemele de putere din Europa de Est, după cum s-a putut constata parcurgând şi secţiunile anterioare, s-au prăbuşit sub şocul combinat a cel puţin două forţe, respectiv a presiunii populare, pe de o parte, şi dezagregării interiorare, pe de cealaltă. Dacă în state precum Ungaria a prevalat vizibil cel de-al doilea factor, în cazul României – primul. Redusă la aceşti parametri, opinia publică îşi relevă o dominantă constantă: din interiorul aparatului lovitura cea mai zdrobitoare suferită de dictatură a venit din partea Armatei. Iar ierarhizarea sub acest raport se păstrează aprox. aceeaşi în ambii ani, opinia publică apreciind cu realism rolul decisiv al Armatei în acest moment de cotitură istorică. La extremitatea opusă, se situează rolul Televiziunii şi al Partidului. Mult mai important însă, în comparaţia cu situaţia acestora două, este perceput rolul Securităţii, care prezintă încă o caracteristică sugestivă care în decurs de un an a obţinut o creştere de 6 procente.

Astfel că imaginea despre contribuţia Securităţii la răsturnarea dictaturii este, în acest context, cea mai dinamică. Şi, încă o dată, împotriva unor interpretări unilaterale simplificatoare, opinia publică sesizează astfel conflictul pe care revoluţia l-a declanşat în interiorul Securităţii. În aceeaşi măsură, se poate considera că se alcătuieşte totodată, în acest mod, şi o ierarhie a instituţiilor pe care se baza întregul sistem, ierarhie care conferea un rol covârşitor instituţiilor cu funcţii nemijlocit represive, pe când celor civile şi îndeosebi P.C.R.-ului – îi reveneau doar poziţii secundare.

• Consideraţii asupra oportunităţii procesului soţilor Ceauşescu:

	Dec. 1992	Dec. 1993
E bine că a avut loc	44	43
Mai bine nu avea loc	31,5	42
Nu ştiu	24	15

Comentariu: Foarte controversatul proces al soţilor Ceauşescu a reprezentat un alt indicator extrem de interesant de sondare a opiniei publice. Modul destul de omogen de interpretare a evenimentelor din decembrie 1989 nu a generat deloc aceeaşi trăsătură şi în ceea ce priveşte percepţia asupra procesului şi sfârşitului cuplului Ceauşescu. Dacă în ambii ani nici una dintre opiniile prezentate nu întrunea majoritatea, în 1993 se recunoaşte o tendinţă de egalizare sensibilă între cei care aprobau/dezaprobau măsura respectivă. Într-un singur an, ponderea celor care regretă procesul în sine – mai ales ca modalitate de "rezolvare democratică" – a crescut considerabil, dar nu pentru că cei de părere contrară şi-ar fi schimbat punctul de vedere, ci deoarece numărul indivizilor care nu ştiau ce să creadă a scăzut simţitor. Astfel, putem considera că există o mişcare de opinie către reconsiderarea critică a procesului şi a execuţiei. Însă sondajul ca atare nu conţine nici o referire la motivaţiile efective ale reconsiderării.

• Consideraţii cu privire la finalitatea "evenimentelor din 1989":

	Dec. 1992	Dec. 1993
Spre folosul ţării	58	57,5
În dauna ţării	19	27
Nu ştiu	19	14

Comentariu: Iarăşi nu o majoritate categorică consideră că dictatura comunistă trebuia înlăturată, dar destul de interesant rămâne faptul că aproape o cincime din numărul intervievaţilor nu-şi are încă o opinie bine formată cu privire la caracterul salutar – ne-salutar al prăbuşirii comunismului în România. Şi intervine aici, mai ales cea de-a doua categorie de răspunsuri, pătura "nostalgică"; dinamica imaginii critice despre revoluţie reprezentând, de fapt, dinamica nemulţumirilor provenite din neajunsuri socio-economice.

CAZUL IUGOSLAV
DEZAGREGAREA UNUI STAT FEDERAL, DAR ŞI AL UNUI PARTID COMUNIST

Un caz aparte l-a constituit situaţia din Iugoslavia. Sub conducerea lui Iosip Broz Tito, această ţară a cunoscut o evoluţie de-a dreptul pozitivă, caz destul de singular în istoria statelor comuniste din Centrul şi Estul Europei. În această idee, a fost achiziţionată tehnologie din Occident, dezvoltându-se ramuri industriale moderne; dictatura Partidului Comunist (care nici măcar nu conţine în titulatura sa denumirea Partid, ci pe cea de Ligă a Comuniştilor)[1] era mai relaxată decât în celelalte ţări şi regimuri vecine. De asemenea, cetăţenii iugoslavi puteau călători în ţările Europei Occidentale, unde mulţi au şi rămas să lucreze, în timp ce mica producţie de mărfuri era, la rândul ei, înfloritoare. Pe plan extern, Iugoslavia se impusese în mişcarea statelor nealiniate, iar glasul său era ascultat la O.N.U. şi în celelalte organisme internaţionale din care făcea parte sau era invitată.

Moartea în 1980 a liderului necontestat, eroul eliberării Iugoslaviei de sub ocupaţia Germaniei, Iosip Broz Tito, a generat însă o mare instabilitate politică, favorizând astfel şi o ameninţătoare dezvoltare a naţionalismului. Situaţia economică a cunoscut o puternică deteriorare[2]. Pentru perioada 1988-1989, inflaţia a variat între 200% (octombrie 1988) şi 1.000% (martie 1989), şomajul afectând circa 15% din totalul populaţiei active, iar datoriile externe ale Iugoslaviei atingând sume considerabile.

Principiul rotaţiei la Preşedinţia federală – instituit efectiv după moartea lui I. B. Tito – a alimentat, la rândul său, tendinţele separatiste şi naţionaliste, iar evenimentele survenite în U.R.S.S. şi în Europa Central-Răsăriteană, începând cu anii 1988-1989, au înteţit focarele de conflict apărute pe teritoriul iugoslav. Căci, după cum se constata şi într-un studiu occidental[3] – "dezintegrarea Iugoslaviei are loc în paralel cu căderea zidului Berlinului şi cu colapsul regimurilor comuniste din Europa Estică". Liga Comuniştilor se prezenta, în aceste condiţii, tot mai divizată şi, în acelaşi timp, incapabilă să facă faţă problemelor cu care se confrunta ţara. O "severă criză" scurtcir-

---

[1] A se lua în calcul, în acest sens, mai ales semnificaţiile alegerii acestei denumiri în teoria politologică, în comparaţie cu cea de partid.

[2] Atenţie! Este vorba de un stat în care funcţionase "miracolul" economiei prospere, de tip comunist.

[3] R. Lukic, A. Lynch, *Europe from the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yougoslavia and the Soviet Union*, Oxford University Press, 1996, pp. 144-149.

cuita nu numai partidul, ci şi societatea iugoslavă în ansamblul ei (R. Vukadinovic[1]).

Principala problemă s-a dovedit a fi însă cea a naţionalităţilor. "Creaţia" sistemului Versailles nu-şi mai dovedea deloc stabilitatea. Conflictele din interior au cunoscut o escaladare vizibilă mai ales după ce Slobodan Milosevic a preluat, în mai 1986, conducerea Comuniştilor din Serbia.

Bazându-se pe "un amestec de naţionalism sârb şi de populism social – sublinia Holm Sundhaussen[2], a mobilizat masele sârbeşti pentru a recâştiga controlul pierdut, ca urmare a Constituţiei din 1974, asupra provinciilor Kosovo şi Voievodina". Sărbătorirea a 600 de ani de la bătălia de la Câmpia Mierlei, în vara anului 1989, la 28 iunie 1989, s-a constituit în punctul culminant al acestei mobilizări naţionaliste sârbe. "Discursul – analizează St. Tănase[3] momentul – aminteşte de mitul eroic al rezistenţei împotriva ocupantului străin, al patriei în primejdie. Retorica socialismului este uitată. La fel procedase Stalin în 1941, când s-a adresat pentru prima dată prin radio, după invazia germană".

Noul lider îşi impunea încetul cu încetul şi apropiaţii, înlăturându-i pe cei care s-ar fi putut constitui în obstacole. "Înlăturarea lui Stambolici [preşedintele Serbiei, dar şi prieten al său din tinereţe, n.n.] şi a adjunctului său, conducătorul belgrădean Dragisa Pavlovici, a marcat victoria facţiunii naţionaliste radicale ale lui Milosevic în cadrul Ligii Comuniştilor asupra politicii mai prudente şi mai moderate a «dialogului»"[4]. Şi, de acum, asistam efectiv la naşterea unui "adevărat fenomen"[5]. Afirmarea aceasta a naţionalismului sârb, în tandem cu creşterea vertiginoasă a puterii lui Sl. Milosevic stârnea din ce în ce mai mari nelinişti în celelalte republici. Tensiunile nici ele n-au întârziat să apară, mai ales în ceea ce priveşte cazul Sloveniei, stat care, după cum se nota într-un studiu comparativ[6], "a beneficiat de condiţiile iniţiale cele mai favorabile pentru consolidarea independenţei. Experienţa sa istorică, omogeni-

[1] R. Vukadinovic, *The Break up of Yougoslavia: Threats and Challenges*, Haga, 1992.
[2] Holm Sundhaussen, *Experimentul Iugoslavia. De la întemeiere la destrămarea statului*, Editura Pro Historia, Bucureşti, 2003, p. 126.
[3] St. Tănase, op. cit., p. 374.
[4] R. Thomas, *The Politics of Serbia in 1990*, Columbia University Press, 1999, p. 45.
[5] St. Tănase, op. cit., p. 376.
[6] B. Bucar, S. Kuhnle, eds., *Small States Compared: Politics of Norway and Sovenia*, Bergen, 1994, pp. 13-16.

tatea etnică, lipsa de probleme contestatare cu vecinii (...)" au reprezentat tot atâtea atuuri pentru desenarea traiectoriei viitoare. Evenimentele au început să se precipite. Glasurile de protest din celelalte republici s-au făcut auzite şi la Bucureşti şi prin intermediul raportului ambasadei române de la Belgrad, partea română observând chiar că: "conducerea de partid şi de stat din Serbia – acuzată vehement în Slovenia, Croaţia, Bosnia şi Herţegovina şi Macedonia că acţionează numai în direcţia destabilizării şi dezintegrării Iugoslaviei, în scăderea de popularitate şi autoritate în propria republică, în lipsa unor argumente politice consistente şi serioase - , face însă în continuare un joc periculos"[1].

Astfel, cu prilejul lucrărilor celui de-al XIV-lea Congres – extraordinar – al Ligii Comuniştilor, ţinut în luna ianuarie 1990, delegaţii sloveni au părăsit sala, nemulţumiţi de refuzul majorităţii participanţilor de a pune capăt monopolului Partidului Comunist.

La 2 iulie 1990, un număr de 114 deputaţi de origine albaneză din Parlamentul din Kosovo au adoptat o Constituţie care stabilea egalitatea acestei provincii cu celelalte şase Republici ale Federaţiei. Acest fapt a provocat imediat o reacţie negativă din partea Parlamentului sârb. Nici în cele două republici din regiunea vestică – respectiv Croaţia şi Slovenia – situaţia nu era calmă. Opoziţia, reprezentantă prin coaliţia *Demos*, în Slovenia, şi Uniunea Democratică, în Croaţia, a câştigat alegerile legislative care au avut loc în luna aprilie 1990. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi în cazul Republicii Bosnia-Herţegovina.

Numai în Serbia, poziţiile comuniştilor nu au fost cu adevărat ameninţate. Slobodan Miloşevici a fost ales în funcţia de Preşedinte al Republicii, cu mai bine de 65% din sufragii, iar partidul său, Partidul Socialist (fost Comunist), a obţinut 45,8% din voturile alegătorilor pentru Parlament.

În acest context, Slobodan Miloşevici s-a impus ca o soluţie naţionalistă pentru Partidul Socialist.

Pe de altă parte, Germania şi Austria încurajau mişcările separatiste, care vizau lichidarea Iugoslaviei. Cauzele erau şi de ordin mult mai subiectiv: Germania urmărea să se "răzbune" pentru înfrângerea suferită în Iugoslavia în timpul celui de-al doilea război mondial, în timp ce Austria continua să se considere "protectoarea"

[1] Nota ambasadei României la Belgrad din 30 noiembrie 1989, în Dum. Preda, Mihai Retegan, op. cit., doc. nr. 205, p. 366.

fostelor teritorii habsburgice, intrate în 1918 în componenţa Iugoslaviei[1].

Lanţul declaraţiilor de independenţă a început, în decembrie 1990, cu Slovenia. S-a discutat nu despre o federalizare centralizată, ci despre o confederaţie în care suveranitatea statelor membre ar fi fost consolidată şi în care fiecare reprezentant ar fi avut drept de a-şi alege propria sa cale de dezvoltare.

Preşedinţia iugoslavă a condamnat ca "neconstituţional" referendumul din Slovenia, organizat în ziua de 23 decembrie 1990, care mergea clar pe cartea independenţei. Dar cum şi Slovenia, şi apoi şi Croaţia, au persistat pe aceeaşi cale (conform *Rezoluţiilor* adoptate de cele două Parlamente, în luna februarie 1991), s-a ajuns la o acutizare rapidă a tensiunii între partizanii ideii unei confederaţii de republici suverane (slovenii şi croaţii) şi cei ai menţinerii federaţiei în forma existentă (sârbii).

S-a ajuns rapid la confruntări sângeroase. Evenimentele scăpaseră total de sub control în cazul fostei Iugoslavii. Aici revoluţionar an 1989 nu avea să se încheie prea rapid. Iar o prezentare, chiar şi sumară, a evoluţiilor ulterioare stă în acest sens mărturie.

Astfel, în Croaţia, la sfârşitul lunii martie şi începutul lunii mai 1991, s-au înregistrat conflicte între poliţiştii croaţi şi civilii sârbi. Negocierile – desfăşurate la sugestia Bosniei-Herţegovina, care propunea o reorganizare a federaţiei după modelul Comunităţii Europene – au fost brutal întrerupte de proclamarea oficială, la 25 iunie 1991, a "suveranităţii şi independenţei" Sloveniei şi Croaţiei. Condamnată de Miloşevici această "disociere" unilaterală a federaţiei a determinat imediat intrarea trupelor blindate ale armatei federale în Slovenia, declanşându-se un adevărat război civil. Dar, ca urmare a medierii Comunităţii Europene, lupta a încetat la 7 iulie 1991, prin recunoaşterea de fapt a independenţei Republicii Slovene.

Războiul civil s-a extins în Croaţia. În ciuda eforturilor de pace, conflictul a continuat cu îndârjire. Sârbii din Slavonia, ca şi cei din Krajna cu câteva luni înainte, şi-au proclamat autonomia şi au obţinut sprijinul – nemărturisit – al armatei federale care, prin raiduri

[1] A se consulta, în acest sens şi Holm Sundhaussen, op. cit., care delimitează, schematic, taberele existente în cazul Iugoslaviei "două tabere: Serbia, care lupta pentru o re-centralizare a Iugoslaviei, cu menţinerea ordinii socialiste, pe de o parte, şi Slovenia şi Croaţia, care erau pentru o uniune statală mai lejeră, pentru pluralism politic şi economie de piaţă, pe de altă parte. Bosnia-Herţegovina şi Macedonia au încercat zadarnic să penduleze între cele două tabere adverse", p. 128.

aeriene, a început să distrugă potenţialul industrial şi turistic al Croaţiei. Mii de refugiaţi au părăsit zonele periculoase, migrând spre Ungaria sau Bosnia. Mai multe încetări ale focului solicitate de Comunitatea Europeană nu au fost respectate, Consiliul de Securitate al O.N.U. a decretat – la sfârşitul lunii septembrie – embargo asupra livrărilor de armament către Iugoslavia. La 8 octombrie, Croaţia şi Slovenia au fost recunoscute ca state independente. Majoritatea croato-musulmană din Bosnia-Herţegovina va refuza să rămână singură într-o federaţie dominată de sârbi. Astfel ea a votat, opt zile mai târziu, în favoarea suveranităţii. Această iniţiativă a provocat plecarea deputaţilor sârbi din parlamentul bosniac şi, în lunile următoare, proclamarea a trei "republici autonome sârbe", una în nordul Bosniei, alta în Herţegovina orientală şi a treia la est de Sarajevo.

Înainte ca războiul civil să se instaleze pentru mai mulţi ani în Bosnia – Herţegovina (din martie 1992 şi până la încheierea acordurilor de la Dayton, din octombrie 1995), O.N.U. a încercat stoparea luptelor din Croaţia, trimiţând, la 14 ianuarie 1992, primele detaşamente de "căşti albastre" în regiunile Slavonia şi Krajna. În general, comunitatea internaţională s-a dovedit neputincioasă de-a lungul acestui conflict, fiind împărţită în ceea ce priveşte simpatiile pentru beligeranţi şi dezorientată de vastele operaţii de dezinformare. Preocupată mult timp să menajeze Belgradul, Franţa, de exemplu, a desemnat Serbia drept agresor abia la sfârşitul lunii iunie 1992. În schimb, opinia publică din S.U.A. şi Marea Britanie s-a arătat foarte sensibilă la blocada şi la bombardarea de către forţele sârbeşti a oraşului Sarajevo, acţiuni care au făcut tot mai precare condiţiile de viaţă ale celor 400 000 de locuitori. În iunie 1995, s-a constituit o Forţă internaţională de Reacţie Rapidă care, cu concursul aviaţiei americane, i-a obligat pe sârbii bosniaci să accepte încetarea focului şi un plan de pace.

Încheiat la Dayton (S.U.A.), acesta prevedea transformarea Bosniei-Herţegovina într-un stat independent, format din două entităţi: sârbă şi croato-musulmană.

ALBANIA

ULTIMA SUFLARE A PARTIDULUI COMUNIST ÎN EUROPA CENTRAL-ESTICĂ

În timp ce vecinii din Europa central – estică resimţeau vântul democratizării, Albania părea încă o redută puternică a Partidului Comunist. Şi aici, ca şi în cazul anterior al teritoriului iugoslav, eve-

nimentele nu s-au oprit doar la scurta perioadă de timp delimitată de intervalul 1988-1990. Situaţia a fost mult mai complicată, iar derularea schimbărilor s-a petrecut în timpi mai îndelungaţi şi "greoi".

În discursul său din noiembrie 1989, liderul Partidului unic, Ramiz Alia, a insistat pe faptul că ţara lui se opunea schimbărilor iniţiate de Gorbaciov şi chiar i-a avertizat pe cei care doreau să le adopte: "Cu lozinci demagogice despre libertate şi drepturi democratice, ignorând masele de muncitori în favoarea unor anumiţi indivizi şi straturi sociale antipopulare, şi sub pretextul corectării greşelilor pe care ei înşişi le-au comis, ei impun din nou legile societăţii de tip capitalist"[1]. Cu toate acestea, conştient într-o oarecare măsură de importanţa schimbărilor, regimul lui Alia şi-a exprimat vizibila desolidarizare de "tiranicul" regim comunist promovat de N. Ceauşescu[2]. "Simbolistica execuţiei lui Ceauşescu, ale cărui metode brutale de conducere păleau în comparaţie cu cele ale lui Hodxa, nu putea scăpa nici nomenclaturii albaneze, nici populaţiei. Prin contrast cu poziţia lui negativă faţă de evenimentele prealabile din Polonia, Ungaria, Germania de Est, Cehoslovacia şi Bulgaria, regimul albanez s-a debarasat rapid de identificarea sa cu Ceauşescu. Mass-media albaneză au lansat un atac aprig la adresa dictatorului român, iar Albania a fost una dintre primele ţări care au recunoscut guvernul post-ceauşist." (E. Biberaj[3]).

La începutul anului 1990, pentru prevenirea "devierilor" de tip ultra-reformist, autorităţile au început să ia aspre măsuri de securitate. Plenara C.C. a P.M.A., din ianuarie, a încercat, de asemenea, să stopeze curentul reformist. Cartea jucată – apărarea independenţei şi autonomiei – foarte vehiculata metodă şi altă dată cu succes! În contraofertă, Alia a promovat un propriu program de schimbare, ce viza, printre altele: acordarea unei autonomii sporite întreprinderilor în luarea deciziilor; corelarea salarizării cu producţia; introducerea

[1] "Alia Speaks on Ideology, Changes in Bloc" în **FBIS – Eastern Europe**, 29 noiembrie 1989, p.6.

[2] Interesant este însă, că, doar cu câteva luni înainte, legăturile „tradiţionale" cu Partidul Comunist Român şi, respectiv, cu regimul lui N. Ceauşescu erau nu numai existente, ci chiar foarte active. A se vedea, în acest sens întâlnirea din martie 1989, a lui Wilson Ahmeti, adjunct al ministrului Industriei Alimentare din Albania, la Bucureşti, cu Ştefan Andrei, viceprim-ministru al Guvernului; discuţia având în centru tocmai dezvoltarea relaţiilor economice româno-albaneze.

[3] E. Biberaj, în *Eastern Europe in Revolution*, ed. I. Banac, Cornell University Press, 1992, p. 191.

unor limite de vârstă şi de vechime în funcţie pentru posturile de conducere.

Însă, oricâte încercări s-ar fi făcut, toate deveneau, acum, fără folos. Cutia Pandorei fusese deschisă... Aplicându-se de-acum cunoscutul "model german", în iunie-iulie 1990, mii de albanezi s-au refugiat la ambasadele occidentale din Tirana, iar numai după o lună, li s-a permis să părăsească ţara. Slăbiciunea devenea vizibilă.

O altă lovitură puternică a fost resimţită odată cu cererea de azil politic în Franţa a celui mai cunoscut scriitor naţional, Ismail Kadare (25 octombrie 1990). Scrisoarea autorului *Tobelor ploii* către Ramiz Alia este extrem de elocventă: "Până astăzi am încercat să îmblânzesc regimul, atât cât era posibil în Albania. [...] Am susţinut foarte clar necesitatea unei democratizări rapide, profunde şi complete a ţării. Pentru că în Albania nu există posibilitatea unei opoziţii legale, am ales această cale pe care n-aş fi vrut s-o iau şi pe care n-o recomand altora"[1].

Situaţia devenea din zi în zi tot mai complicată. Au avut loc numeroase greve la Kavaje, Vlore, Berat; s-au înregistrat explozii suspecte în capitala ţării, Tirana; exodul a numeroşi tineri din ţară, mai ales spre Italia, a continuat cu toate opreliştile puse în cale de către oficialităţi. Încetul cu încetul regimul Alia a luat unele măsuri reformatoare. La sfârşitul lunii iulie a iniţiat o reprivatizare parţială a agriculturii, permiţând autorizarea ţăranilor de a creşte vite în folosul propriu, de a avea un lot de pământ de 1.500 – 2.000 m² şi de a-şi vinde produsele pe piaţa liberă. Paralel cu această repunere în discuţie a principiilor economice de până atunci, conducerea Partidului Comunist şi-a anunţat intenţia de a revizui Constituţia în vigoare încă din 1976 şi de a transforma Albania într-un stat de drept.

În urma manifestaţiilor studenţeşti din 9 şi 10 decembrie 1990 desfăşurate sub stindarde purtând numele lui Gorbaciov şi Ramiz Alia, s-a pus capăt monopolului Partidului Comunist. La 11 decembrie 1990, Alia accepta, astfel, înfiinţarea de partide politice. Primul s-a constituit, la 12 decembrie 1990, dintr-un grup de intelectuali, printre care şi doctorul S. Berisha, în mod oficial sub statutul organizaţiei politice, denumită Partidul Democratic. În următoarele patru luni, pluripartidismul începea să funcţioneze, fiind înfiinţate şi alte partide politice: Republican, Ecologist, Agrar, Social-Democrat, al Unităţii Naţionale.

[1] **New York Times**, 26 octombrie 1991.

Văduva lui E. Hoxha, Nexhmije[1], a părăsit conducerea Frontului Democrat, act ce a avut un puternic impact psihologic. Pentru prima oară în 20 de ani, în fostul stat ateist s-au celebrat slujbe religioase în bisericile ortodoxe greceşti (pentru prima dată din 1967, s-a ţinut, la 4 noiembrie 1990, o slujbă religioasă la Skhodra); sfârşitul simbolic al erei comuniste a venit odată cu data de 21 decembrie 1990, când statuia lui I. V. Stalin a fost îndepărtată de pe bulevardul ce îi purta numele în Tirana.

La 28 decembrie 1990, guvernul înfiinţa şi o comisie care să creioneze o viitoare lege a presei. Apăreau astfel şi primele publicaţii ale opoziţiei, în care erau prezentate propuneri pentru modificarea Constituţiei. În aceeaşi logică a *glasnost*-ului şi *perestroika*-i, în ianuarie 1991, au fost eliberaţi şi ultimii prizonieri politici. Dreptul la grevă a fost, de asemenea, recunoscut. Schimbarea se impunea, încetul cu încetul, şi în Albania. Iar strada nu mai dorea, nici aici, doar "simpla cosmetizare", ci transformarea radicală, democratizarea. La 20 februarie 1991, pe străzile Tiranei, 100.000 de oameni participau la un mare miting anti-guvernamental. Situaţia se transforma sub ochii observatorilor. Astfel că, prin alegerile din 31 martie 1991, primele alegeri libere de după 1946, şi–au prezentat candidaţii 11 partide politice. Partidul Comunist a ieşit învingător – cu peste 65% din voturi – în timp ce Partidul Democrat, una dintre principalele organizaţii ale opoziţiei politice, prea puţin cunoscută încă, a obţinut puţin peste 25% din sufragii. Ramiz Alia a fost ales, în ciuda absenteismului opoziţiei de la lucrările Parlamentului, în funcţia de preşedinte. Pe fundal, cu ocazia celui de-al X-lea Congres (13 iunie 1991), Partidul Comunist se hotăra să-şi schimbe denumirea, asemeni celorlalte partide frăţeşti din ţările vecine, în Partid Socialist, pronunţându-se pentru democraţie şi economie de piaţă.

În ţară au avut loc în continuare mari nemulţumiri sociale, datorate în primul rând lipsei locurilor de muncă. Crizele scurticuitează guvernul. După câteva săptămâni de la instaurarea din urma alegerilor, cabinetul condus de Fatos Nano îşi prezenta demisia la 4 iunie 1991. Illy Bufi, un comunist moderat, cu reputaţie reformistă, îşi asuma greaua sarcină a continuării schimbărilor. Paşi serioşi se consumă odată cu trecerea timpului: în luna iulie, poliţia politică

[1] O foarte interesantă analiză a vieţii lui Nexhmije în Fahri Balliu, *Sinistra doamnă. Văduva dictatorului albanez Enver Hoxha*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2009.

(Sigurimi) a fost desfiinţată şi înlocuită cu un organism mult mai democratic; iar la 16 august 1991, statuia lui E. Hodxa din Girokaster, locul de naştere al dictatorului, este demolată. Însă situaţia economică continua să se deterioreze. Conform statisticilor economice, în 1991, producţia industrială se redusese cu 50%, importul atingea doar 22%, iar exportul – 33% din previziunile guvernului. Inflaţia depăşea 31%[1]. Fundal în care, manifestaţiile de protest nu aveau cum să înceteze. La 10 decembrie 1991, la Tirana, un miting de protest, la care au participat aproape 20 000 de persoane, cerea înlăturarea regimului. Liderul opoziţiei politice, Sali Berisha, conducătorul Partidului Democrat, acuza Partidul Socialist de obstrucţionarea procesului de reforme. La începutul anului 1992, guvernul a fost astfel forţat să demisioneze. Şi la doar un an de la precedentele alegeri, forţele politice au hotărât unele noi, stabilite a se desfăşura la 22 martie.

După o campanie electorală mult mai agitată, plină de atacuri, dezbateri şi polemici, rezultatele scrutinului din 22 martie atestă victoria Partidului Democrat, de opoziţie, cu 2/3 din sufragii (62% din voturi), în timp ce Partidul Socialist a înregistrat doar 25%. La 4 aprilie 1992, Ramiz Alia se retrăgea de la conducerea statului. În locul său, a fost ales Sali Berisha, liderul Partidului Democrat (9 aprilie 1992), ce devenea astfel primul preşedinte necomunist. Şi revoluţia se putea considera încheiată şi în cazul Albaniei.

Astfel, "nu mai exista Europa de Est. Revoluţiile din 1989 au redat libertatea istoriei naţionale a fostelor democraţii populare. Cu siguranţă, vântului de est i-a succedat vântul vestului; în acelaşi timp, socialismul planificator, încrederea în democraţie şi economie de piaţă. Iar fiecare ţară şi-a ales singură drumul spre Marea Tranziţie, decizând asupra ordinii, vitezei şi a profunzimii reformelor. În acest mod, asemeni unui pluton de ciclişti care au plecat împreună la începutul unei etape, aceste ţări, pe care le putem lega de conceptul Europei Centrale şi de Est, nu vor mai fi la sfârşit de secol, în funcţie de compromisurile lor sociale, de atuuri, de greşeli, pe aceeaşi linie de sosire" – J. Lesourne[2].

Privind în ansamblu, discursul istoric a detectat diferite modalităţi de reformare, de revoluţionare sau de negociere. A detectat

[1] Apud St. Tănase, op. cit., p. 395.

[2] J. Lesourne – *De l'Atlantique a l'Oural. L'Apres communisme,* Robert Laffont Essais, Paris, 1990.

schimbarea. Ca ultimă etapă în reformarea sistemului. A detectat prăbuşirea comunismului şi renaşterea structurilor şi tradiţiilor democratice în această parte a Europei[1]. A detectat şi, mai ales, a reflectat, mai bine ca niciodată, eşecul experienţei comuniste. Anii 1989-1990 au reprezentat, pentru multe dintre statele analizate, piatra de hotar în evoluţia partidelor comuniste. "Până la sfârşitul anului 1989, Partidul Socialist Muncitoresc Ungar s-a scindat în două, majoritatea membrilor săi părăsindu-l de-a dreptul. A urmat la rând, în ianuarie 1990, Partidul Unit Muncitoresc Polonez. În decurs de numai trei luni, Partidul Socialist Unit din Germania de Est a rămas fără rolul său conducător, fără denumire şi fără cel puţin jumătate din membri. Decăderea internă a acestor partide aminteşte de o vorbă a unui poet german de la 1848: *Monarhia a murit, cu toate că monarhii mai sunt încă în viaţă*" (Timothy Garton Ash[2]).

SITUAŢIA PARTIDELOR COMUNISTE POST 1989

Un posibil model de analiză: Bulgaria

Cum sau dacă a fost depăşită noua „piatră de hotar" – aceasta ar fi întrebarea la care vom încerca să răspundem în secţiunea finală a demersului nostru.

În acest moment al discursului, considerăm că putem să punem punct „aventurii" partidelor comuniste, arătându-le în lumina noii lumi, determinate de tranziţia spre democraţie din Europa Central-Răsăriteană. Şi, după cum observa acelaşi Vl. Tismăneanu, "în majoritatea acestor ţări, una din problemele cele mai importante a fost soarta fostelor partide comuniste"[3]. Foarte puţine au reuşit să se menţină, politic vorbind, cel puţin la nivelul strict al primului palier cronologic (anii 1990-1992). Mai târziu, în special, datorită fundalului scurtcircuitat de multiple probleme economice şi sociale, şi odată încheiată aşa-numita "lună de miere" din literatura de specialitate, treptat, vechile ideologii şi-au mai găsit loc pe noile eşichiere. Chiar

---

[1] Această idee de naştere a noilor structuri pe postamentul prăbuşirii regimului comunist stă la baza lucrării mai recente coordonate de doi cunoscuţi analişti ai situaţiei din Europa central-estică din a doua jumătate a veacului XX, Grzegorz Ekiert and Stephen E. Hanson, eds., *Capitalism and Democracy in Central and Eastern Europe: Assessing the Legacy of Communist Rule*, Cambridge University Press, 2003.

[2] Timothy Garton Ash, „Anul adevărului", în Vl. Tismăneanu, coord., *Revoluţiile din 1989...*, pp. 121-138 (citat, p. 127).

[3] Vl. Tismăneanu – op. cit., p.215.

au reuşit, în scrutinele ce vor avea loc după 1994, să câştige destul de mulţi suporteri. Unele, precum Partidul Comunist Român, au dispărut pur şi simplu la începutul anilor 1990. "În ciuda unei impresii larg răspândite, P.C.R. n-a fost niciodată scos în afara legii. Pur şi simplu a dispărut din peisajul politic şi, ca pielea de sagri, a fost abandonat de membrii săi" – sublinia, într-un interesant studiu, Claude Karnooh[1]. Apoi, la decenii distanţă, unii nostalgici au încercat, de cele mai multe ori, fără succes, să reînnoade tradiţia comunistă. Tot în cazul României, la începutul lunii iulie a anului 2010, au existat câteva tentative de „resuscitare" a vechiului P.C.R.[2]

O deschidere[3] interesantă (şi destul de bine organizată, istoric, în opinia noastră) o poate reprezenta, de pildă, un studiu al specialistului american, J. T. Ishiyama[4], intitulat efectiv "Partidele Comuniste în tranziţie. Structuri, lideri şi procese ale democratizării în Europa de est"[5], iar alături de el, la o distanţă temporală considerabilă, şi din această perspectivă, permisivă pentru o perspectivă mai puţin "angajată", şi analiza lui Taras Kuzio, "Comparative Perspectives on Communist succesor parties in Central-Eastern Europea and Eurasia" (2008)[6].

---

[1] Claude Karnooh, „Partidul Comunist Român – înviat sau dus la groapă", în **Cultura**, 15 iulie 2010.

[2] La 3 iulie 2010 – Congresul mai vechii formaţiuni politice de stânga, Partidul Alianţa Socialistă a votat schimbarea denumirii oficiale în Partid Comunist Român.

[3] Literatura de specialitate a început destul de târziu să analizeze evoluţia şi posibilele performanţe ale fostelor partide comuniste post 1989. De pildă, recomandăm studiile aparţinând lui J. Higley, J. Kullberg, şi J. Pakulski, „The persistence of postcommunist elites", în **Journal of Democracy,** nr. 7, 1996, pp. 133–147; A. Mahr, J. Nagle, „Resurrection of the successor parties and democratization in east-central Europe", în **Communist and Post-Communist Studies**, nr. 28, 1995, pp. 393–409; M. Waller, „Adaptation of the former communist parties of east-central Europe: a case of social-democratization?" în **Party Politics**, nr. 1, 1995, pp. 473–489.

[4] în **Comparative Politics**, ianuarie 1995.

[5] Oarecum pe aceeaşi linie cu Fukuyama, mult mai recenta lucrare aparţinând Annei M. Gryzmala-Busse, *Redeeming the Communist Past. The Regeneration of Communist Parties in East Central Europe*, Cambridge University Pres, 2002, unde încearcă o analiză a partidelor considerate succesorale comuniste din Cehis, Polonia, Slovacia şi Ungaria, un foarte scurt pasaj fiind alocat şi cazului românesc, F.S.N. fiind văzut ca un asemenea partid succesoral, ce preia reţelele de dominaţie ale fostului Partid Comunist Român.

[6] Taras Kuzio, "Comparative Perspectives on Communist succesor parties in Central-Eastern Europea and Eurasia", în **Communist and Postcommunist Studies**, vol. 41, 2008, pp. 397-419.

La o privire critică, observăm că studiul lui Ishiyama debutează cu o afirmaţie născătoare de multiple întrebări. Astfel, "colapsul sistemului comunist nu a condus în mod necesar la dispariţia sau declinul total al partidelor comuniste" (...) "Poate unele au intrat în stare de colaps, dar marea majoritate a reuşit să se adapteze la noile condiţii politice". Căci, "cu resursele substanţiale organizatorice şi politice", "fostele partide comuniste au jucat roluri destul de importante în multe dintre statele intrate în Tranziţie". Afirmaţia este destul de interesantă, dar, în acelaşi timp, de contradictorie, mai ales pentru cei care au trăit sau au cunoscut îndeaproape situaţia din ţările recent democratizate din spaţiul est-central european. Căci, efectiv, la începutul anului 1990, anticomunismul reprezenta singura variantă viabilă a unui discurs ce se dorea, cât de cât, câştigător.

În acest sens, pot sta mărturie destul de multe exemple. Începând cu textul Proclamaţiei de la Timişoara (11 martie 1990)[1],

[1] „Populaţia oraşului Timişoara a fost iniţiatoarea Revoluţiei române. Între 16 şi 20 decembrie 1989, ea a purtat, de una singură, un înverşunat război cu unul dintre cele mai puternice şi mai odioase sisteme represive din lume. A fost o încleştare cumplită pe care noi, timişorenii, o cunoaştem la adevăratele ei proporţii. De-o parte populaţia neînarmată, de cealaltă parte Securitatea, Miliţia, Armata şi trupele zeloase de activişti ai partidului. Toate metodele şi mijloacele de reprimare s-au dovedit însă neputincioase în faţa dorinţei de libertate a timişorenilor si hotarârii lor de a învinge. Nici arestările, nici molestările, nici chiar asasinatele în masă nu i-au putut opri. Fiecare glonţ tras a adus pe baricadele Revoluţiei alţi o sută de luptători. Şi am învins. În 20 decembrie 1989, Timişoara a intrat definitiv în stăpânirea populaţiei, transformându-se într-un oraş liber, în marea închisoare care devenise, în acele zile, România. Din acea zi, întreaga activitate din oraş a fost condusă, de la tribuna din Piaţa Operei, de Frontul Democrat Român, exponent în acel moment al Revoluţiei de la Timişoara. În acea zi, armata a fraternizat cu demonstranţii, hotărând să apere împreună cu ei victoria obţinută. În 21 decembrie, în Piaţa Operei, peste o sută de mii de glasuri scandau: «Suntem gata sa murim!». O serie de fapte întâmplate în România îndeosebi după 28 ianuarie 1990, vin în contradicţie cu idealurile Revoluţiei de la Timişoara. Aceste idealuri nici nu au fost aduse la cunoştinţa opiniei publice româneşti de catre mass-media centrală, decât parţial şi confuz. În asemenea condiţii, noi, participanţii nemijlociţi la toate evenimentele dintre 16 şi 22 decembrie 1989, ne vedem nevoiţi să explicăm întregii naţiuni pentru ce au pornit timişorenii Revoluţia, pentru ce au luptat şi mulţi şi-au jertfit viaţa, pentru ce suntem în continuare hotărâţi să luptam cu orice preţ şi împotriva oricui, până la victoria deplină.

1. Revoluţia de la Timişoara a fost încă din primele ei ore, nu doar anticeauşista ci şi categoric anticomunista. În toate zilele Revoluţiei s-a scandat, de sute de ori: «Jos comunismul!». În consens cu aspiraţia sutelor de milioane de oameni din Estul Europei, am cerut şi noi abolirea imediată a acestui sistem social totalitar şi falimentar. Idealul Revoluţiei noastre a fost şi a rămas reîntoarcerea la valorile autentice ale democraţiei şi civilizaţie europene.

2. La Revoluţia de la Timişoara au participat toate categoriile sociale. Pe străzile Timişoarei au căzut, seceraţi de gloanţe, unul lângă altul, muncitori, intelectuali, funcţionari, studenţi, elevi, copii şi chiar locuitori ai satelor, veniţi în sprijinul Revoluţiei. Suntem categoric împotriva tehnicii, tipic comuniste, de dominaţie prin învrăjbirea claselor şi categoriilor sociale. Pe temeiul ideologiei «luptei de clasă» s-au urcat la putere bolşevicii în 1917, pe acelaşi temei, nomenclatura comunista română a instigat după 1944 o clasă socială împotrivă alteia, a dezbinat societatea pentru a o supune mai uşor terorii. Avertizăm împotriva pericolului repetării acestei triste istorii şi chemăm muncitorii, intelectualii, studenţii, ţăranii şi toate categoriile sociale la un dialog civilizat şi constructiv, pentru a reface neîntârziat unitatea din timpul Revoluţiei. Trebuie plecat de la realitatea ca toate aceste categorii sociale au fost oprimate în regimul comunist şi nici una nu doreşte astăzi răul celorlalte.
3. La Revoluţia de la Timişoara au luat parte oameni din toate categoriile de vârstă. Chiar dacă tineretul a fost preponderent, este drept să recunoaştem că oameni de toate vârstele s-au bătut cu aceeaşi dârzenie pentru cauza Revoluţiei. Lista victimelor, deşi incompletă, este o dovadă în acest sens.
4. Pentru victoria Revoluţiei din Timişoara s-au jertfit, alături de români, şi maghiari, şi germani, şi sârbi şi membri ai altor grupări etnice care de secole conlocuiesc în oraşul nostru paşnic, în buna înţelegere. Timişoara este un oraş românesc şi european, în care naţionalităţile au refuzat şi refuză naţionalismul. Invităm pe toţi şovinii din România, indiferent că sunt români, maghiari sau germani, să vină la Timişoara, la un curs de reeducare în spiritul toleranţei şi al respectului reciproc, singurele principii care vor domni în viitoarea Casa a Europei.
5. Încă în data de 16 decembrie, din primele ore ale Revoluţiei, una dintre lozincile cele mai des scandate a fost: «Vrem alegeri libere!» Ideea pluralismului a fost şi a rămas una dintre cele mai scumpe timişorenilor. Suntem convinşi că fără partide politice puternice nu poate exista o democraţie autentică, de tip european. Cu excepţia celor extremiste, de stânga sau de dreapta, toate partidele au drept la existenţă în cetatea Timişoarei. În oraşul nostru nu au fost atacate şi devastate sediile partidelor politice, nici unul dintre membrii acestora nu a fost ameninţat, insultat sau calomniat. Membrii partidelor politice sunt concetăţenii noştri, sunt colegii noştri de muncă, sunt prietenii noştri care au opinii politice. Democraţia europeană înseamnă libera exprimare a opiniilor politice, dialogul civilizat între exponenţii lor şi competiţia loială pentru cucerirea adeziunii politice şi, implicit, a puterii de stat. Am fi acceptat în sistemul democraţiei româneşti şi Partidul Comunist Român, daca el nu ar fi fost compromis total şi definitiv de către nomenclatura sa, degenerând în fascism roşu. În ţările est europene în care partidele comuniste şi-au păstrat minima decenţă, societatea le contestă în principiu, dar le tolerează în fapt. La noi, partidul comunist a ajuns însa până la genocid, şi prin aceasta s-a autoexclus din societate. Nu-l vom tolera nici în principiu, nici în fapt, indiferent sub ce denumire ar încerca să renască.
6. După patru decenii de educaţie şi propagandă exclusiv comunistă, există în conştiinţa tuturor românilor prejudecăţi aparţinând acestei ideologii. Existenţa lor nu este o vină pentru purtător. Manipularea lor, însă, de către grupuri interesate în renaşterea comunismului şi reinstaurarea lui la putere este un act contrarevoluţionar. Pe lista de lozinci, multiplicată la xerox şi împărţită în 28 ianuarie, demonstranţilor din Piaţa Banu Manta din Bucureşti, se aflau şi slogane vechi de 45 de ani. Identificarea, de pildă, a partidelor «istorice» cu partide vânzătoare de ţară este un

astfel de slogan şi constituie o calomnie. Dimpotrivă, activiştii comunişti de acum 45 de ani, dintre care unii au şi astăzi funcţii importante în conducerea ţării, se fac vinovaţi de trădarea României şi aservirea ei U.R.S.S.-ului. Ei sunt cei care scandau atunci: «Stalin şi poporul rus, libertate ne-au adus!» şi nu membrii partidelor «istorice». Aceştia din urmă s-au opus transformării României într-un satelit al Moscovei şi unii au plătit cu viaţa această îndrăzneală. Se impune redactarea de urgenţă a unei scurte, dar corecte, istorii a perioadei 1944-1950 şi difuzarea ei în tiraje de masă.

7. Timişoara a pornit Revoluţia împotriva întregului regim comunist şi întregii sale nomenclaturi şi nicidecum pentru a servi ca prilej de ascensiune politică a unui grup de dizidenţi anticeauşişti din interiorul P.C.R.-ului. Prezenţa acestora în fruntea ţării face moartea eroilor din Timişoara zadarnică. I-am fi acceptat poate în urma cu zece ani, dacă la Congresul al XII-lea al partidului s-ar fi alăturat lui Constantin Pârvulescu şi ar fi răsturnat clanul dictatorial. Dar n-au făcut-o, deşi aveau şi prilejul, şi funcţii importante, care le acordau prerogative. Dimpotrivă, unii chiar au ascultat de ordinul dictatorului de a-l huli pe dizident. Laşitatea lor din 1979 ne-a costat încă zece ani de dictatura, cei mai grei din toata perioada, plus un genocid dureros.

8. Ca o consecinţă a punctului anterior, propunem ca legea electorală să interzică pentru primele trei legislaturi consecutive dreptul la candidatură, pe orice listă, al foştilor activişti comunişti şi al foştilor ofiţeri de Securitate. Prezenţa lor în viaţa politică a ţării este principala sursă a tensiunilor şi suspiciunilor care frământă astăzi societatea românească. Până la stabilizarea situaţiei şi reconcilierea naţională, absenţa lor din viaţa publică este absolut necesară. Cerem, de asemenea, ca în legea electorală să se treacă un paragraf special care să interzică foştilor activişti comunişti, candidatura la funcţia de preşedinte al ţării. Preşedintele României trebuie să fie unul dintre simbolurile despărţirii noastre de comunism. A fi fost membru de partid nu este o vină. Ştim cu toţii în ce măsură era condiţionată viaţa individului, de la realizarea profesională până la primirea unei locuinţe, de carnetul roşu şi ce consecinţe grave atrăgea predarea lui. Activiştii au fost însă acei oameni care şi-au abandonat profesiile pentru a sluji partidul comunist şi a beneficia de privilegiile deosebite oferite de acesta. Un om care a făcut o asemenea alegere nu prezintă garanţiile morale pe care trebuie să le ofere un Preşedinte. Propunem reducerea prerogativelor acestei funcţii, după modelul multor ţări civilizate ale lumii. Astfel, pentru demnitatea de Preşedinte al României ar putea candida şi personalităţi marcante ale vieţii culturale şi ştiinţifice, fără o experienţă politică deosebită. Tot în acest context, propunem ca prima legislatură să fie de numai doi ani, timp necesar întăririi instituţiilor democratice şi clarificării poziţiei ideologice a fiecăruia dintre multele partide apărute. De-abia atunci am putea face o alegere în cunoştinţa de cauză, cu cărţile pe faţă.

9. Timişoara nu a făcut revoluţie pentru salarii mai mari sau pentru avantaje materiale. Pentru acestea era suficientă o grevă. Suntem toţi nemulţumiţi de sistemul de salarizare, există şi în Timişoara categorii de muncitori care lucrează în condiţii extrem de grele şi sunt prost plătiţi (vezi, de pildă, cazul celor ce muncesc în turnătorii sau în industria detergenţilor), şi, totuşi, nici un colectiv nu a făcut grevă pentru mărirea lefurilor şi nu şi-a trimis delegaţi să trateze cu guvernul revendicări materiale exclusive. Majoritatea timişorenilor ştiu ceea ce toţi economiştii se străduie în aceste zile să aducă ţării la cunoştinţă: mărirea în acest moment a salariilor ar

declanşa automat inflaţia, aşa cum s-a întâmplat în unele state est europene. Iar inflaţia odată pornită, sunt necesari ani de eforturi pentru a o stopa. Numai creşterea producţiei, deci a cantităţii de marfă aflată pe piaţa va permite, în paralel, creşterea generală a nivelului de salarizare. În plus, pentru bugetul sărac al României, prioritare trebuie să fie acum cheltuielile destinate restabilizării unui nivel minim de civilizaţie. Se impun, de pilda, investiţii urgente în domeniul asistenţei medicale şi salubrităţii.

10. Deşi militäm pentru reeuropenizarea României, nu dorim copierea sistemelor capitaliste occidentale, care îşi au neajunsurile şi inechităţile lor. Suntem însă categoric în favoarea ideii de iniţiativă particulară. Fundamentul economic al totalitarismului a fost atotputernicia proprietăţii de stat. Nu vom avea niciodată pluralism politic fără pluralism economic. S-au găsit însă şi voci care, în spirit comunist, să asimileze iniţiativa privată cu «exploatarea» şi pericolul catastrofei de a apare oameni bogaţi. Se speculează în acest sens invidia leneşului şi teama de muncă a fostului privilegiat din întreprinderile comuniste. Dovada ca timişorenii nu se tem de privatizare este faptul că mai multe întreprinderi şi-au anunţat deja intenţia de a se transforma în Societăţi anonime pe acţiuni. Pentru ca aceste acţiuni să fie totuşi cumpărate pe bani curaţi, ar trebui înfiinţate în fiecare oraş comisii de inventariere a averilor foştilor privilegiaţi ai puterii, corupţiei şi penuriei. De asemenea, acţiunile unei întreprinderi se cuvin oferite spre cumpărare în primul rând lucrătorilor ei. Considerăm constructivă ideea, mai radicală, a privatizării prin împroprietărirea tuturor lucrătorilor unei întreprinderi cu un număr egal de acţiuni, statul urmând să păstreze numai acel procent de fonduri care să-i asigure controlul activităţii. În felul acesta, s-ar oferi tuturor lucrătorilor şanse egale de prosperitate. Dacă cei leneşi şi-ar pierde şansa, nu s-ar putea totuşi plânge de discriminare.

11. Timişoara este hotărâtă să ia în serios şi să se folosească de principiul descentralizării economice şi administrative. S-a şi propus experimentarea în judeţul Timiş a unui model de economie de piaţă, pornind de la capacităţile sale puternice şi de la competenţa specialiştilor de care dispune. Pentru atragerea mai uşoară şi mai rapidă a capitalului străin, îndeosebi sub forma de tehnologie şi materii prime speciale, şi pentru crearea de societăţi mixte, cerem şi pe această cale înfiinţarea la Timişoara a unei filiale a Băncii de Comerţ Exterior. O parte din câştigurile în valută ale părţii române din aceste societăţi mixte va intra în salariile muncitorilor, într-un procent ce va fi negociat, de la caz la caz, cu liderii sindicali. Plata unei părţi din salariu în valuta va asigura o buna cointeresare materială a muncitorilor. În plus, paşapoartele nu vor mai fi carnete bune doar de ţinut în sertar. O altă consecinţă pozitivă ar fi scăderea cursului valutar la bursa liberă, ceea ce ar atrage după sine creşterea imediată a nivelului de trai.

12. După căderea dictaturii au fost invitaţi în ţară toţi românii plecaţi în exil, pentru a pune umărul la reconstrucţia României. Unii s-au întors, alţii şi-au anunţat intenţia de o face. Din păcate, instigaţi de forţe obscure, s-au găsit şi oameni care să hulească pe exilaţii reîntorşi, să-i califice trădători, să-i întrebe tendenţios ce au mâncat în ultimii zece ani. Este o atitudine care nu ne face cinste. În disperarea care ne-a stăpânit în ultimii patruzeci de ani, poate că nu a fost român căruia să nu-i fie trecut prin minte, măcar o dată, să scape de mizerie luând calea exilului. Mulţi dintre românii aflaţi astăzi departe de ţară au plecat după persecuţii politice şi chiar după ani grei de închisoare. Ar fi ruşinos din partea noastră să-i hulim şi noi cu vorbele activiştilor

comunişti de odinioară. Exilul românesc înseamnă sute de profesori eminenţi care predau la cele mai mari universităţi din lume, mii de specialişti preţuiţi la cele mai puternice firme occidentale, zeci de mii de muncitori calificaţi în tehnologiile cele mai avansate. Să fim mândri de ei şi să transformam răul în bine, făcând din trista şi dureroasa diaspora românească o forţă înnoitoare pentru România. Timişoara îi aşteaptă cu dragoste pe toţi exilaţii români. Sunt compatrioţii noştri şi, azi mai mult ca niciodată, avem nevoie de competenta lor, de europenismul gândirii lor şi chiar de sprijinul lor material. De asemenea, cultura română va fi întreagă numai după ce se reintegrează în ea cultura din exil.

13. Nu suntem de acord cu stabilirea zilei de 22 decembrie ca zi naţională a României. În felul acesta se eternizează persoana dictatorului, de fiecare dată sărbătorindu-se un număr de ani de la căderea lui. În majoritatea ţărilor care şi-au legat ziua naţională de o revoluţie, ziua aleasă este cea a declanşării revoluţionare, fiind astfel glorificat curajul poporului român de a se ridica la luptă. Un singur exemplu: ziua naţională a Franţei este 14 iulie, ziua când, în 1789, a început Marea Revoluţie franceză prin dărâmarea Bastiliei. În consecinţă, cerem instituirea zilei de 16 decembrie ca zi naţională a României. Astfel, copiii, nepoţii şi strănepoţii noştri vor celebra curajul poporului de a înfrunta opresiunea, şi nu căderea unui tiran nemernic. Cu excepţia ziarului România Liberă, presa, radioul şi televiziunea din Bucureşti. Evenimentele comentate ca revoluţionare sunt numai cele din 21-22 decembrie. Ne închinăm cu pietate în faţa eroilor bucureşteni, ca şi în faţa eroilor din Lugoj, Sibiu, Braşov, Târgu Mureş, Cluj, Arad, Reşiţa şi din toate celelalte oraşe care au avut nevoie de martiri pentru a cuceri libertatea. Ne doare şi ne revolta însa politica centrală de minimalizare a Revoluţiei noastre, evident şi prin efortul de diminuare a numărului morţilor. Noi am fost pe străzile Timişoarei în zilele Revoluţiei şi ştim că numărul lor este mai mare decât cel anunţat oficial. Îi asigurăm însă pe acei care astăzi tăinuiesc adevărul că nu vom înceta lupta până când nu vor fi aduşi în fata instanţei, în calitate de complici la genocid. Aceasta Proclamaţie s-a născut din necesitatea de aduce la cunoştinţa naţiunii române adevăratele idealuri ale Revoluţiei de la Timişoara. A fost o revoluţie făcută de popor şi numai de el, fără amestecul activiştilor şi securiştilor. A fost o revoluţie autentică şi nu o lovitură de stat. A fost categoric anticomunistă şi nu doar anticeauşistă. La Timişoara nu s-a murit pentru ca activişti comunişti din rândurile doi şi trei să treacă în frunte şi unul din participanţii la genocid să fie numit de către aceştia ministru de interne. Nu s-a murit pentru ca dezbinarea socială şi naţională, cultul personalităţii, cenzura mass-mediei, dezinformarea, ameninţările telefonice şi scrise şi toate celelalte metode comuniste de constrângere să fie practicate în văzul lumii, în timp ce nouă ni se cere pasivitate în numele stabilităţii sociale. Aceasta Proclamaţie se adresează în primul rând celor care au primit revoluţia cadou şi se miră de ce suntem nemulţumiţi, de vreme ce dictatura a căzut, s-au abrogat o serie de legi proaste şi a mai apărut şi câte ceva în prăvălii. Acum ştiu de ce suntem nemulţumiţi: nu acesta a fost idealul Revoluţiei de la Timişoara. Noi, autorii acestei Proclamaţii, participanţi la evenimentele dintre16 şi 22 decembrie 1989, nu consideram Revoluţia încheiată. O vom continua paşnic, dar ferm. După ce am înfruntat şi am învins, fără ajutorul nimănui, unul dintre cele mai puternice sisteme represive din lume, nimeni şi nimic nu ne mai poate intimida".

considerat printre cele mai importante „documente civice şi politice din 1990“[1]; sau cu manifestaţia din 12 ianuarie 1990, care s-a desfăşurat cu ocazia zilei de doliu naţional pentru cei căzuţi în Revoluţia din decembrie 1989 (declarată oficial pentru acea zi). În toată ţara s-au oficializat slujbe religioase şi s-au ţinut momente de reculegere. În marile oraşe ale României (Bucureşti, Timişoara, Sibiu, Arad, Cluj, Braşov) sute de mii de oameni au participat la manifestări. La Bucureşti, cei adunaţi în principalele locuri, devenite simboluri ale Revoluţiei (Piaţa Universităţii, Piaţa Romană) sau la Cimitirul Eroilor, revoltaţi că asupra ucigaşilor „terorişti” se lăsa tăcerea, au transformat adunarea într-o manifestaţie anticomunistă şi s-au îndreptat, în coloane, către sediul guvernului (Piaţa Victoriei). Acolo, au cerut înlăturarea foştilor nomenclaturişti din toate funcţiile de conducere, dar şi judecarea foştilor conducători ai P.C.R. Din partea guvernului, s-au adresat mulţimii Dumitru Mazilu, Petre Roman şi Gelu Voican-Voiculescu, nereuşind însă să calmeze spiritele. Tot fără succes, Ion Iliescu a încercat să dialogheze cu manifestanţii. În timpul serii, s-a format o delegaţie a demonstranţilor, care a mers la negocieri cu oficialităţile. Printre revendicările principale s-au numărat: alegeri cu adevărat libere supravegheate de O.N.U.; precizarea numărului real al victimelor Revoluţiei; judecarea publică a colaboratorilor ceauşişti; elucidarea enigmei „teroriştilor” şi condamnarea acestora, dar şi scoaterea în afara legii a P.C.R.

Sub presiunea mulţimii, liderii Frontului Salvării Naţionale au decretat, public, că vor decide scoaterea în afara legii a Partidului Comunist Român. Decretele emise, fără acoperire juridică, au fost anulate de Consiliul F.S.N., câteva zile mai târziu, la 17 ianuarie.

Neschimbând încă ţara, din aceeaşi categorie, sau foarte cunoscutul refren specific Pieţei Universităţii – manifestaţia maraton 22 aprilie-15 iunie 1990 – “Mai bine haimana, decât trădător, / Mai bine golan, decât dictator, / Mai bine huligan decât activist, / Mai bine mort decât comunist!”. Şi putem continua, cu o altă mostră de document programatic – Declaraţia manifestanţilor de la Bucureşti, 24 aprilie 1990: „Instaurarea într-o ţară din lume, indiferent de continent, a unui regim comunist s-a făcut şi s-a menţinut prin crimă şi teroare. Regimul comunist odată instalat a dat naştere la sărăcirea şi înfometarea populaţiei, la genocid.

[1] Ruxandra Cesereanu, „Proclamaţia de la Timişoara şi legea lustraţiei”, în **22**, 10 martie 2005.

Comunismul şi-a dovedit astfel, în timpul istoriei sale, să sperăm scurtă, caracterul antiumanitar, distructiv. România a fost, începând cu 1946, şi încă mai este, sub un regim comunist. De aceea, noi cei care manifestăm astăzi, 25 aprilie 1990, în Bucureşti dorim şi cerem :

1. Scoaterea în afara legii, la fel ca şi partidele fasciste, a oricărui partid de tip comunist.

2. Înlăturarea din funcţiile de conducere a celor care au făcut parte din nomenclatura comunistă şi a aparatului ei represiv, în timpul perioadei 1945-1989.

3. Cercetarea tuturor persoanelor care au aparţinut de cele două categorii menţionate mai sus şi trimiterea în judecată a celor care se fac vinovaţi de susţinerea regimului distructiv din ţară.

4. Acordul şi susţinerea punctului 8 al Proclamaţiei de la Timişoara (adică interzicerea dreptului de a candida persoanelor din fosta nomenclatură şi securitate). (...)

Fie ca 1 mai 1990 să reprezinte ziua prăbuşirii comunismului, a detronării nomenclaturii şi securităţii în România!

Aşa să ne ajute Dumnezeu!".

O a doua chestiune esenţială în înţelegerea transformării post-1989 în ceea ce priveşte partidele comuniste se leagă de ideea de partide succesorale. Efectiv, încă din 1990, putem considera că s-au evidenţiat cel puţin două mari tabere – analize externe versus analize interne, pornite chiar de la aprehensiunea conceptului de succesiune comunistă[1]: „The collapse of Communist party rule in Central-Eastern Europe did not lead to a uniform transition of ruling Communist parties into successor parties. There is a wide variety of successor parties, both between the former U.S.S.R. and Central-Eastern Europe and within Central-Eastern Europe" (Taras Kuzio[2]).

Rezultatele obţinute în alegeri, gradual – pe o posibilă schemă – slab spre moderat, în primele alegeri libere, urcând apoi, procentual vizibil, în următoarele – vorbesc despre asumarea acestor poziţii vitale din punct de vedere politic.

Există şi câteva explicaţii extrem de pertinente, pe care Ishiyama încearcă să le grupeze în funcţie de natură: factori externi, respectiv interni.

1) Din prima categorie, respectiv cea a factorilor mediului poli-

[1] Foarte dezbătută, de pildă, perspectiva, cu predilecţie occidentală, conform căreia F.S.N., în România, poate fi considerat un partid comunist succesoral.

[2] Taras Kuzio, art cit., p. 399.

tic extern, se pot evidenţia, în primul rând, oportunităţile politice oferite de avatarurile economice şi sociale ale perioadei de tranziţie. După cum nota un cunoscut analist al ideologiilor politice – M. G. Roskin[1] – în Europa de Est, spectrul ideologic s-a polarizat în jurul a două chestiuni vitale: pacea (climatul de linişte) şi reforma economică, dar o reformă economică ce s-a dorit a fi cât mai puţin dureroasă. Astfel, fostele partide comuniste au fost, din punctul acesta de vedere, poate cele mai bine poziţionate, tocmai pentru a putea să tragă avantaje din condiţiile economice (destul de precare) ale începutului momentului de tranziţie.

Aproape profetic, programul Partidului Comunist Cehoslovac, din 1990, s-a folosit excelent de această temă, vorbind de reforma economică ca fiind "generatoare de şomaj şi de enorme diferenţieri, în funcţie de proprietate între indivizi şi grupuri de populaţie. Este posibil chiar ca Cehoslovacia să-şi piardă suveranitatea asupra bunurilor naţionale, a resurselor naturale şi economice, ca şi, de altfel, tradiţiile culturale şi naţionale" – discurs, din 4 mai 1990, al unui oficial al partidului.

În consecinţă, poate deveni destul de clar faptul că, în ţările în care tranziţia s-a asociat cu grave probleme generate de reforme economice – inflaţie şi şomaj – precum: Albania, Bulgaria, România – fostele partide comuniste au găsit sprijin electoral. În replică, în ţările în care, economic vorbind, tranziţia nu a adus atât de grave probleme – Ungaria, Polonia sau Cehoslovacia – aceste formaţiuni politice mai mult sau mai puţin publice aproape că au dispărut de pe scena politică.

2) Din aceeaşi categorie a factorilor interni, Ishiyama consideră că se poate lua în calcul şi curentul naţionalist.

Din această perspectivă, el diferenţiază cel puţin două forme:

A) Pe de o parte, foste partide comuniste ce se comportă în numele grupului dominant (fosta Iugoslavie sau Bulgaria);

B) De cealaltă parte, foste partide comuniste ce acţionează în numele unor minorităţi, bazându-se, în mod ironic, pe "drepturile omului" ale grupurilor "oprimate" politic şi etnic (Slovacia).

Dintre factorii interni, J.T. Ishiyama consideră că una dintre cele mai importante poziţii o ocupă tradiţia istorică. Astfel, "istoria particulară a fiecărui Partid Comunist afectează într-un mod vizibil sau nu" succesul electoral.

---

[1] M. G. Roskin – "The Emerging Party Systems of Central and Eastern Europe", **East European Quarterly**, nr. 27, martie 1993, p. 58.

În acest sens, *Partidul Unit al Muncitorilor Polonezi (P.U.W.P.)* a fost, încă de la origini, o creaţie artificială, cu prea puţină bază autohtonă, reprezentând clar în mentalitatea politică – o aripă străină, impusă de Uniunea Sovietică. La fel a fost perceput şi *Partidul Socialist al Muncitorilor din Ungaria (H.S.W.P.)* după 1956.

În schimb, *Partidul Comunist Cehoslovac* a prezentat o tradiţie a mişcării comuniste locale, peste care au venit evenimentele din 1968. O poziţie aparte a reuşit să şi-o menţină Partidul Comunist din Moravia şi Boemia (K.S.C.M.)[1], ce s-a înfiinţat în 1990, şi care a câştigat, la primele alegeri libere din acelaşi an, 13,24% din voturi. În mod oarecum similar, în Albania, România şi ceva mai slab în Bulgaria – prin persoana lui Gh. Dimitrov – Partidele Comuniste şi-au cultivat, într-o anumită perioadă istorică, o linie "naţional-comunistă", independentă oarecum de linia Moscovei.

Dar, în afara contextului general istoric, gradul în care lupta inter-partinică s-a rezolvat sau nu în favoarea reformatorilor democraţi, în timpul perioadei de tranziţie, a avut un impact major asupra abilităţii unui partid de a se adapta cu succes, în continuare, noii lumi.

Potrivit lui Antonio Vitorino, se pot departaja, din nou, trei tipuri de comportamente ale partidelor comuniste în spaţiul est-central european, şi anume:

- cazul Poloniei şi Ungariei[2], unde au apărut, încă de la

[1] Există însă şi destule opinii, mai ales aparţinând analiştilor interni, conform cărora KSCM nu a fost un partid efectiv comunist, a se vedea, de pildă, lucrarea editată de Lubomir Kopecek, *Trajectories of the Left, social-democratic and Ex-communist parties in contemporary Europe: between past and future*, Brno, 2005, cu predilecţie studiul aparţinând lui Miroslav Mares, „Reformists versus dogmatics", pp. 130-139.

[2] În Ungaria, recent rebotezatul Partid Socialist Ungar „had negotiated its way out of power with the expectation of re-emerging as a governing, democratically elected reform-communist party. By the March 1990 elections, the HSP—like the PDS in East Germany in its first Federal elections—however, gained only 11% of the vote" (Daniel F. Ziblatt, „The Adaptation of Ex-Communist Parties to Post-Communist East Central Europe: a Comparative Study of the East German and Hungarian Ex-Communist Parties", în **Communist and Post-Communist Studies**, Vol. 31, Nr. 2, 1998, pp. 119–137 (citat la p. 126). Însă rezultatul poate fi înţeles ca o pseudo-victorie, deoarece, destul de ciudat, în Ungaria anilor 1990, nu stânga a resimţit un recul, ci... dreapta. Pe acel fundal, ideologia opusă a avut de câştigat la următoarele scrutine: „The landslide victory catapulted the HSP from a modest oppositional position to the most powerful governing role, and this posed the greatest possible challenge for the party. After a four year period of slow

începutul anului 1990, evidente forme de scindare în sânul partidului comunist, între cel puţin două tabere: una pro-reformă, alta contra-reformă;

- cazul Cehoslovaciei, în care diferenţa a fost dată de drumul spre reformă propus de partidul comunist; ambele variante fiind necâştigătoare, din punct de vedere electoral;

- cazul mai clar al Bulgariei, unde recent botezatul Partid Socialist a reuşit să atragă sprijinul electoratului[1].

Kuzio merge puţin mai departe cu analiza sa, încercând să identifice şi modalităţile efective de transformare post 1989 a acestor formaţiuni politice, trasând şi unele diferenţieri. Astfel, "communist parties eventually transmuted into successful center-left parties in the Central-Eastern European Semi-Democratic reform laggards but they failed to establish themselves as a popular political force in Ukraine and Georgia. Throughout the CIS pre-1991 Communist parties have remained ideologically orthodox while the majority of senior former Communist nomenklatura officials have created vacuous „centrist" parties to represent their regional, clan and new business interests"[2].

Dacă analizăm separat situaţia partidelor comuniste din statele Europei central-estice de după 1989, pot apărea câteva elemente extrem de utile pentru definitivarea peisajului politic şi, mai ales, a coordonatelor după care acesta a evoluat, cel puţin în primii ani după prăbuşirea comunismului.

În statul polonez, după cum am văzut în secţiunea anterioară, în alegerile din 1989, P.U.W.P. s-a confruntat cu rezultate electorale de-a dreptul dezastruoase. Acestea au condus, pe de o parte, chiar la dispariţia sa ca partid, dar şi, pe de alta, la formarea unor noi descendenţi. Pentru a putea înţelege mai bine tipul de prăbuşire al formaţiunii comuniste în Polonia este de ajuns doar o simplă privire asupra decalajelor la nivel de membrii înscrişi în partid în două momente diferite istoric: 1986, când se înregistrau aproximativ 2 milioane de

---

transformation with positive developments, the HSP suffered the shock effect of a rapid change from being a small opposition party to being a large governing one" (A. Agh, 1995, „Partial consolidation of the east central European parties: the case of the Hungarian socialist party", în **Party Politics,** vol. 1, 1995, p. 502). Efectiv, în 1994, Partidul Socialist Ungar a câştigat majoritatea scaunelor din noul Parlament (54%) şi a fost principala formaţiune care a format coaliţia de guvernare.

[1] Antonio Vitorino, în capitolul „Models of Transition", în Larry Garber, Eric Bjornlung, *The New Frontier...,* pp. 171-179.

[2] T. Kuzio, art. cit., p. 415.

membrii şi, respectiv, 1990 – când partidul mai număra doar 67.000[1]. Principalii conducători ai *Partidului Socialist Democrat al Republicii Poloneze* au devenit foştii comunişti ce s-au alăturat partidului la mijlocul anilor '80, ocupând poziţii minore. Este cazul lui Aleksandr Kwasniewski (a se lua în calcul mai ales rolul jucat de acest personaj în organizaţiile de tineret ale partidului) sau cazul lui Leszek Miller şi Mieczyslaw Rakowski – ultimul prim secretar al partidului – asociat cu ideea de reformă a Partidului Comunist Polonez. Acesta din urmă a lăsat câteva foarte interesante opinii cu privire la imaginea partidului comunist în societatea poloneză a anilor 1989-1990. Astfel, potrivit ultimului premier, dar şi prim-secretar al partidului comunist, „nu cred că alegătorii au votat împtriva noastră deoarece au fost ghidaţi de spiritul anticomunismului... Nu a fost campania insistentă a Solidarităţii cea care ne-a adus deservicii... Poporul a vrut pur şi simplu schimbarea. Nu prevăzusem asta"[2]. Şi această declaraţie devine, în opinia noastră, emblematică pentru acel tip de nepregătire, de confuzie cu care s-a confruntat partidul comunist, în ansamblu, la sfârşitul deceniului nouă al secolului XX în Europa central-estică – "nu se prevăzuse" posibilitatea eşecului!

Unde a existat, cât de cât, un răspuns abil la acest impas de reacţie, partidul comunist a încercat, cosmetizat (cel mai adesea prin reîntoarecerea la rădăcinile socialiste), şi a devenit un destul de atractiv partener de coaliţie pentru viitoarele alegeri, demonstrând o remarcabilă flexibilitate în atragerea de cât mai diverşi suporteri politici.

În al doilea – cazul bulgar – el reprezintă sistemul în care reformatorii liberali din fostul partid comunist câştigă efectiv bătălia electorală a perioadei de tranziţie, demonstrând, încă o dată, că din situaţia de criză nu se putea ieşi decât alegând soluţia reformei. Un gen de metodă gorbaciovistă întârziată, decalată, căci, acolo unde revitalizarea propusă de liderul de la Kremlin şi-a făcut resimţită prezenţa (a se vedea şi acei indici de permeabilitate la reformă, prezentaţi în secţiunile anterioare) aproape simultan cu Moscova (1985-1989), partidul comunist nu s-a mai putut transforma mai mult de atât, apărând, după 1989, neatractiv. Cartea "schimbării" fusese jucată şi nu mai putea fi la fel de câştigătoare ca în perioadele anterioare.

La Congresul din ianuarie-februarie 1990, "al reînnoirii" –

[1] A se vedea şi tabelul din finalul acestei secţiuni.

[2] Mieczeslaw F. Rakowski, *How It Happened*, Varşovia, 1991, apud M. Latynski, cap. cit., pp. 103-104.

Partidul Socialist Bulgar îşi elimina legăturile cu trecutul, prin scoaterea din partid a foştilor aliaţi ai lui Todor Jivkov, făcând (e adevărat, destul de formale!) declaraţii de trecere la economia de piaţă şi la aşa-numitul socialism democratic. Chiar dinainte de acest congres, partidul era condus de un triumvirat, alcătuit din Mladenov, Lukanov şi Lilov, în timp ce figura emblematică a vechiului partid, Todor Jivkov rămânea sub arest la domiciliu. Momentul 30 ianuarie-2 februarie 1990 a însemnat, efectiv, o schimbare în ierarhia partidului, Al. Lilov a luat locul lui P. Mladenov în funcţia de preşedinte. Această alegere însemna, în fond, că vechea *nomenklatura* nu era dispusă să accepte aşa de uşor înfrângerea, căci Al. Lilov fusese un "credincios" ideolog de partid, chiar şi puţin marginalizat, sub regimul Jivkov.

Astfel, la primul congres al P.S.B. (iulie 1990) s-a promovat aşa-numita «strategie Lilov», care a continuat modalitatea de conducere a noului partid socialist. Numele său nu era necunoscut celor care erau la curent cu realitatea comunistă bulgară, în decembrie 1989 fiind reabilitat şi reinclus în structurile noii democraţii[1].

Această strategie "consistă în salvarea unităţii partidului, cu scopul de a-şi proteja membrii de epurare («decomunizare»), destul de probabilă în cazul în care se ajungea la o victorie a Uniunii Forţelor Democrate în alegeri, şi în asigurarea unui loc important pentru PSB pe scena politică bulgară. Iar pentru a face această unitate atractivă, noua conducere a partidului a suprimat unele prevederi ce constrângeau activitatea membrilor, reducând principiile aşa-numitei discipline interne de partid, iar din 1990, li s-a permis chiar membrilor să poată ocupa, la vedere, poziţii importante în noul sector privat, renunţându-se astfel la impunerea unui cadru ideologic unic" (Marya Touykova[2]).

Mai mult, însăşi numerotarea congreselor partidului a încercat să realizeze o imagine de partid de "tradiţie" (pe aceeaşi idee ce părea câştigătoare la celelalte formaţiuni politice recent apărute, dar care încercau să îşi identifice rădăcini interbelice).

În 1990 nu a avut loc primul congres, nici al 15-lea (dacă se lua în calcul numerotarea fostului Partid Comunist Bulgar), ci al 39-lea

---

[1] În 1991, i-a cedat conducerea partidului socialist lui I. Videnov, pentru a se retrage în fruntea Centrului de studii strategice de pe lângă aceeaşi structură de partid, de unde şi-a preluat şi porecla de „strategul".

[2] Marya Touykova, „La strategie de survie du Parti Socialiste Bulgare", în **Les Etudes de CERI**, no. 31, septembrie 1997, p.12.

(calculul plecând de la data de naştere a Partidului Socialist, 1891), obiectivul vizat fiind transformarea, cât mai rapidă, a formaţiunii politice într-un "partid modern al socialismului democratic"[1].

Presiunea populară a obligat, într-un fel, partidul, acum socialist, să-şi desfiinţeze organizaţiile din întreprinderi, astfel numărul membrilor săi s-a diminuat, de la aproape 1 milion în februarie 1990, la aprox. 250.000, pe la mijlocul lunii decembrie 1990.

După cum sublinia şi Antony Todorov, într-un foarte bine realizat, din punct de vedere istoric, studiu dedicat analizei culturii politice în Bulgaria[2]: „În Bulgaria, începutul tranziţiei se identifică oarecum cu lupta între nou şi vechi, pe formula opoziţiei între anti-comunişti şi foştii comunişti. Fostul partid comunist, partidul de primă mărime, şi-a asumat rolul conservator, al celor minimalişti, dacă este să preluăm o formulă lansată de Jean-Louis Seiler, care dezvoltase tipologia clivajelor rokkaniene în condiţiile celei de-a treia revoluţii de mare anvergură, respective cea a post-comunismului. Paradoxul situaţiei de după 1989 a fost că discursul noilor tineri a fost conservator, ultra-liberal, *de dreapta*, în timp ce, fostul partid numărul unu, a rămas de stânga. Tranziţia, din acest punct de vedere, a reprezentat o schimbare de poziţii politice şi ideologice, care i-a afectat pe cei doi protagonişti – foştii comunişti şi, respectiv, anticomuniştii. Pentru a deveni social-democraţi, ca marea majoritate a partidelor omoloage din spaţiul est-central european, foştii comunişti din Bulgaria au fost nevoiţi să inducă o mişcare spre stânga, renunţând la rolul iniţial de pol al conservatorismului, pe care l-a afişat din 1989. Şi vice-versa: anticomuniştii, pentru a-şi asuma rolul opus, care este legat de transformarea statului comunist într-o societate concurenţială şi inegală, au fost nevoiţi să se îndrepte spre dreapta, abandonându-şi discursul revoluţionar şi mobilizator. Această transformare paradoxală de roluri s-a manifestat prin mai multe fenomene, caracteristice tranziţiei, care par însă, adesea, destul de incoerente, contradictorii şi de neînţeles. Anti-comuniştii au introdus, în procesul politic, aceeaşi triplă structură a traumei istorice, de astă dată cea provocată de comunism: căutarea unei identităţi naţionale, faţă în faţă cu ideologia sovietică; emanciparea de sub tutela sovietică şi adoptarea unui nou model socio-politic occidental".

Ce trebuie avut, apoi, în vedere este faptul că, în Bulgaria, spre

[1] Idem, p. 14.

[2] Antony Todorov, „Politique etrangere et culture politique. Le cas du systeme des clivages en Bulgarie", în *Transitions*, 2001, pp.41-57, citat, p. 48.

deosebire de alte comportamente politice, s-a asistat la o renaştere în forţă a stângii[1], oarecum de tradiţie comunistă. Marya Touykova, într-un studiu în care propunea diferenţierea între comuniştii adevăraţi şi simplii „aderenţi", insista tocmai pe această trăsătură aparte, care a marcat nu numai prima perioadă politică a Bulgariei, ci şi anii ulteriori: „În plus, renaşterea P.S.B. pe scena politică a fost posibilă datorită canalului democratic legal al alegerilor libere, concurenţiale. Victoria coaliţiei Stângii democrate din decembrie 1994 a constituit o alternanţă de-a dreptul banală. Nu a fost precedată nici de alegeri trucate, nici de vreo lovitură de stat: după studierea indicatorilor opiniei publice, se pare că unul dintre principalele motive ale alegătorilor a fost legat de urmarea reformelor pe un anumit ton şi nu de restaurarea unui regim comunist. Cartea câştigătoare, în acest domeniu, a P.S.B. a fost propunerea unui proiect alternativ al unei aşa-numite «tranziţii alternative economice»"[2]. Acest comportament politic a fost posibil într-un stat în care, din 1992 şi până în 1995, a fost în vigoare o lege (legea Panev), prin care foştilor demnitari comunişti le era interzis accesul la funcţii ştiinţifice importante în cadrul Universităţii de stat; aparent puţin, dar totuşi important pentru un stat în care imaginea comunistă era încă vie.

Plecând de la analiza cazului bulgar, devine destul de uşor de sesizat faptul că, aproape în întregul sector de state în care stânga a înregistrat, mai repede sau mai puţin repede, succes electoral, aceasta s-a datorat, în bună parte, aşa-numitului "paradox Walesa", respectiv electoratul a dovedit că nu mai trăieşte cu teama de comunism, votând pro-stânga.

Având în vedere această ultimă concluzie, se observă că evoluţia fostelor partide comuniste în Europa Central Răsăriteană nu reprezintă un proces simplu, explicabil doar pe baza unui unic set de factori. Oricum, ceea ce considerăm a fi extrem de interesant în această ultimă secţiune este faptul că tocmai această transformare plină de succes a unor ex-partide comuniste în unele dintre ţările analizate s-a făcut în limita regulilor democratice, devenind chiar un ingredient cheie al succesului final al procesului de ansamblu al democratizării.

---

[1] Interesant este că, în Bulgaria, la alegerile din 1990 au fost utilizate buletine de vot colorate: roşii pentru P.S.B., albastre pentru U.F.D. şi albe cu alte diferite nuanţe de culori pentru celelalte partide care şi-au prezentat liste electorale.

[2] Marya Touykova, „La strategie de survie du Parti Socialiste Bulgare", în **Les Etudes de CERI**, no. 31, septembrie 1997, p.6.

Apare acum însă şi problema prezentată pe larg de M. Duverger în lucrarea *Europa de la Atlantic la Delta Dunării*[1], aceea a diferenţei între conceptul de socialism – în viziune occidentală –, şi cel de comunism. Şi, de aici, reculul pe care îl va suferi mişcarea socialistă în ţările recent redescoperitoare ale valorilor democratice.

Duverger explică existenţa a trei deosebiri fundamentale dintre comunism şi socialism. Astfel, "dând un avânt ţărilor din Est spre democraţie, revoluţiile europene din 1989 fac posibil sfârşitul marii schisme din secolul XX. Numai dictatura ridică un zid de netrecut între socialismul occidental şi comunism. Dacă ea dispare, nu mai există între ele deosebire de natură, ci doar diferenţă de grad. Totuşi, termenul de comunism acoperă azi doar trei deosebiri fundamentale faţă de socialismul democratic. (...)

Prin comunism se desemnează mai întâi socialismul dictatorial căruia i-a pus bazele Lenin, inventând partidul unic şi monolitic. (...) În al doilea rând, comunismul se caracterizează prin lipsa pluralismului partidelor, a alegerilor libere şi a unui Parlament de tip occidental. (...) Iar în al treilea rând, în Occident, termenul de comunism nu va putea fi disociat pentru multă vreme de sistemul dictatorial"[2].

Autorul francez prezintă, mai apoi, şi caracterele de compatibilitate între comunism şi democraţie, în viziunea unui regim caracterizat de unirea curentelor de stânga, cu precădere în spaţiul sud-est european, pentru a putea contracara din nou aşa-numita "mare schismă" din sânul socialismului, petrecută în perioada anilor 1920 – 1921.

Ce viitor va avea orientarea de tradiţie socialist-comunistă în proaspetele democraţii – nu se poate aprecia, însă, cu siguranţă. Şi, după cum s-a şi arătat, orice seturi de prognoze pleacă de la baze diferite: tradiţii, situaţii economice, grad de conştientizare a politicului de către societatea civilă etc. Un sondaj de opinie din România perioadei imediat după momentul 22 decembrie 1989 (15-19 ianuarie 1990) vorbeşte tocmai despre complexitatea acestei situaţii. Rezultatele primului sondaj de opinie IRSOP ofereau suport, întărind decizia Consiliului Frontului Salvării Naţionale de anulare a celor două decrete-lege emise în seara zilei de 12 ianuarie 1990 privind, pe de o parte, reintroducerea în Codul penal a pedepsei cu moartea şi scoaterea în afara legii a Partidului Comunist Român. La întrebarea cu pri-

[1] M. Duverger – *Europa de la Atlantic la Delta Dunării,* Editura Omegapres, Bucureşti, 1991.
[2] Idem, pp.127-129

vire la scoaterea PCR în afara legii, din cei 4.507 de intervievaţi, 40% au considerat că aceasta era o măsură dreaptă, 44% s-au opus, iar 16% nu au avut nicio părere.

"Este greu de spus dacă rebotezatul Partid Comunist Bulgar va câştiga războiul chipurilor. În orice caz – afirma analistul politic bulgar Ivailo Dicev[1] cu prilejul alegerilor din martie 1990 – opoziţia astăzi poartă o luptă politică autentică: este o luptă pentru schimbarea mecanismului semiotic. Abia după această schimbare va începe viaţa politică bulgară."

Sau, parafrazând, după aceasta va începe adevărata viaţă politică în Europa Central-Răsăriteană: redescoperirea democraţiei.

Şi se va vedea dacă, pentru partidele comuniste, va mai exista... viaţă după moarte! Viaţă... după eşec...

[1] Ivailo Dicev – "Cortina sfâşiată. Maşina semiotică a puterii conspirative. Eseu asupra post-modernismului socialist", **22**, octombrie 1990, p. 16.

PARTIDE COMUNISTE – PARTIDE SUCCESORALE

Ţara	Partidul conducător	Membrii de partid la mijlocul anilor 1980	Partide succe-sorale	Lideri, martie 1990	Membrii – martie 1990
Bulgaria	Partidul Comunist Bulgar (P.C.B.)	932.055 (apr. 1988)	-	Alexander Lilov	900.000
Cehoslo-vacia	Partidul Comunist Cehoslovac (P.C.C.)	1.705.490 (sept. 1988)	-	Ladislav Adamec	1.100.000
R.D. Germană	Partidul Unităţii Socialiste a Germaniei (S.E.D.)	2.324.386 (iulie 1988)	Partidul Democrat Socialist	Gregor Gysi	1.200.000
Ungaria	Partidul Socialist Muncitoresc Unit (H.S.W.P.)	870.992 (ianuarie 1985)	Partidul Socialist Ungar	Reszo Nyers Imre Pozsgay Karoly Grosz Janos Berecz	80.000
Polonia	Partidul Muncitoresc Unit Polonez	2.129.002 (1986)	Partidul Democraţiei Sociale Uniunea Social-Democrată	Alexander Kwasniewski Tadeusz Fisz	50.000
România	Partidul Comunist Român (P.C.R.)	3.640.000 (decembrie 1986)	-		

Apud Jonathan Valdez, "East European Communist Parties, Their Succesors, Leaders, and Memberships (april 15, 1990", în Karen Dawisha, *Eastern Europe, Gorbatchev and reform: the great challenge*[1])

[1] Karen Dawisha, *Eastern Europe, Gorbatchev and reform: the great challenge*, CUP Archive, 1990, p. 296.

ANEXE

ELITE – NON-ELITE ÎN SPAŢIUL COMUNIST

FIŞE DE PREZENTARE

ALBANIA

- **Enver Hodxa**
- **Omer Nishani**
- **Kotchi Dzodze**
- **Mehmet Shehu**
- **Adil Çarçani**

1. **Enver Hodxa** (1908-1985)

Locul naşterii: Ergiri (oraş, sudul Albaniei)
Mediul: familia unui musulman bogat (negustor)
Studii

- oraş Korce, liceu francez unde învaţa istoria franceză, literatura şi filosofia
- 1930 – 1934 Enver Hoxha beneficiază de o bursă de studii în domeniul ştiinţelor naturale, la Universitatea din Montpellier, în Franţa; apoi, cursuri de filosofie la Sorbona

Carieră non-politică

- 1934 – 1936, este secretar al consulatului albanez din Bruxelles
- 1936- profesor în cadrul unui liceu din oraşul Korce

Carieră politică

- 1941 – fondator Partidul Comunist Albanez
- Funcţii pe linie de stat: Prim-Ministru al Albaniei între 1944 şi 1954, precum şi cea de Ministru al Afacerilor Externe între 1946 şi 1953
- Funcţii pe linie de partid: Prim secretar al Partidului Muncii din Albania – noiembrie 1944-aprilie 1985

2. **Omer Nishani** (1887-1954)

Locul naşterii: Gjirokastër (oraş, sudul Albaniei)
Studii
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: primul preşedinte al Adunării populare a Republicii Albania, ianuarie 1946-august 1953; Ministrul Afacerilor Externe
- Funcţii pe linie de partid: mai 1944, Preşedinte al Prezidiului Consiliului Naţional de Eliberare

3. **Kotchi Dzodze** (1917-1949)

Locul naşterii: Tirana
Mediul: burghez
Studii (profesie)
Tinichigiu, regiunea Korca
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: viceprim-ministru, ministru de Interne (1945-1948, cu responsabilităţi în organizarea Poliţiei secrete, Sigurimi); ministru al Apărării
- Funcţii pe linie de partid: secretar pe problema cadrelor în cadrul Partidului Comunist Albanez

Observaţii

- Executat, proces secret, iunie 1949, vină: colaboraţionism cu spionajul britanic şi pro-titoism
- Protejat Tito (din perioada luptei în ilegalitate)

4. **Mehmet Shehu** (1913-1981)

Locul naşterii: Çorrush**,** sat în regiunea **Kutë**
Mediul: familia unui imam musulman; comunitatea de limbă tosk
Studii:

- 1932, absolvent al Şcolii Vocaţionale din Tirana (fondate de Crucea Roşie americană), specializare Agricultură
- bursă Academia Militară Napoli, exmatriculat (simpatizant comunism)
- 1936, Şcoala Superioară de ofiţeri, Tirana

Carieră non-politică

Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: Preşedinte al Consiliului de Miniştri (1954-1981); Ministru al Afacerilor Interne (1948-1954)
- Funcţii pe linie de partid: din 1942, membru al Partidului Comunist Albanez; din 1948 – membru în Biroul Politic şi în Comitetul Central al PCA.

Observaţii:

- participant la războiul civil spaniol
- se sinucide, după ce întreaga familie (soţie, copii, o parte dintre cele mai apropiate rude) fuseseră arestate. Vină (apud declaraţie E. Hoxha): „Cel mai periculos trădător şi duşman al ţării".

5. **Adil Çarçani** (1922 – 1997)

Locul naşterii: Fushë-Bardhë, sătuc, sudul **Albanie**i, lângă Gjirokastër

Mediul: comunitatea de limbă tosk

Studii: pregătire în domeniul ingineriei (mine, hidroelectrică), stagii de pregătire în URSS

Carieră non-politică

Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: ministrul Minelor (1956); Prim ministru (1981-1991)
- Funcţii pe linie de partid: membru al Biroului Politic (anii 60);

Observaţii:

- Luptător în rezistenţă
- În 1994, judecat şi condamnat pentru abuz de putere în timpul regimului comunist. A murit ispăşindu-şi pedeapsa comutată în arest la domiciliu.

BULGARIA

- **Gheorghi Dimitrov**
- **Traicho Kostov**
- **Vasil Kolarov**
- **Vulko Cervenko**
- **Todor Jivkov**
- **Anton Iugov**

1. **Gheorghi Dimitrov** (1882-1949)

Locul naşterii: Kovachevtsi, sat în Bulgaria de vest, în provincia Pernik; apoi, familia se mută la Sofia.

Mediul: muncitoresc (familie cu opt copii)

Studii: pregătire muzicală (compoziţie)

Carieră non-politică -

Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat:
- Funcţii pe linie de partid: din 1902, membru al Partidului Social-Democratic din Bulgaria; din 1903, Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din Bulgaria; 1919, Partidul Comunist din Bulgaria; 1904-1923, secretar al Federaţiei Unite a Muncitorilor; 1934 – secretar general al Cominternului;1945-1949 – prim ministru al Bulgariei

Observaţii:

- Din 1923, exil forţat (condamnat la moarte în absenţă); până în 1929 – în Uniunea Sovietică, apoi în Germania (proces arderea Reichstag-ului, 1933, arestat

2. **Traicho Kostov** (1897-1949)

Locul naşterii: Sofia

Mediul:

Studii

Carieră non-politică

Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: vicepremier;
- Funcţii pe linie de partid: din 1924, membru al Comitetului Central al PCB; secretar general al PCB

Observaţii: arestat şi judecat, alături de alţi zece camarazi, condamnat la moarte şi executat. Reabilitat, 1956.

3. **Vasil Kolarov** (1877-1950)

Locul naşterii: Şumen, oraş, nord-estul Bulgariei

Mediul: familia unui pantofar

Studii: liceu, Varna; studii de drept, Universitatea din Aix-en-Provence, Franţa

Carieră non-politică

- Profesor, Nicopole, 1895-1897

- Avocat: Şumen, Plovdiv

Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat:
- Funcţii pe linie de partid: din 1897, membru al Partidului Social Democrat al Muncitorilor din Bulgaria; din 1920 – activează în Comintern;

Observaţii: în exil din 1923 (Uniunea Sovietică), revine în Bulgaria în 1945.

4. **Vulko Cervenko** (1900-1980)

Locul naşterii: Zlatiţa, oraş, Bulgaria de sud
Mediul: mic burghez
Studii: Şcoala Marx-Lenin din Moscova (ulterior, director al acestei instituţii)
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: ministrul culturii, 1947; prim ministru, 1950
- Funcţii pe linie de partid: din 1919, membru al PCB; secretar general al PCB, 1950.

Observaţii:
În exil în URSS din 1925, revine în Bulgaria în 1944.

5. **Todor Jivkov** (1911-1998)

Locul naşterii: sătuc Praveţ
Mediul: familie de ţărani
Studii
Carieră non-politică: lucrător în tipografie
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: din 1962, prim ministru; din 1971 – preşedinte al Consiliului de Stat
- Funcţii pe linie de partid: din 1948, membru al Comitetului Central al PCB; prim secretar al PCB, 1954-1989

Observaţii: În 1990 a fost arestat la domiciliu. În 1996 a fost eliberat, printr-o decizie a Curţii Supreme.

6. **Anton Iugov** (1904-1991)

Locul naşterii: Rugunoveţ (Macedonia Otomană, astăzi Polikastro, Grecia)
Mediul: mic burghez
Studii
Carieră non-politică
Carieră politică
- Funcţii pe linie de stat: ministrul Afacerilor Interne, 1944-1949; prim-ministru, 1956-1962
- Funcţii pe linie de partid:

Observaţie: activ implicat în politica de destalinizare.

CEHOSLOVACIA

- **Zdenêk Fierlinger**
- **Rudolf Slánský**
- **Ludvik Svoboda**
- **Klement Gottwald**
- **Antonin Zapotocky**
- **Antonin Novotny**
- **Gustav Husak**
- **Milos Jakes**
- **Alexander Dubcek**

1. **Zdenêk Fierlinger** (1891-1976)

Locul naşterii: oraşul Olomouc
Mediul: burghezie înstărită
Studii: Academia comercială
Carieră non-politică: diplomaţie, ambasador Olanda, România, SUA, Elveţia, Austria, URSS (1937-1945)
Carieră politică
- Funcţii pe linie de stat: prim ministru, 1944-1946
- Funcţii pe linie de partid: din 1924, membru al Partidului Social Democrat Ceh; din 1948 – membru al Comitetului Central al PCC

Observaţii: iniţial, colaborator apropiat al lui Edv. Benes; apropiat al conducătorului PCC, Klement Gottwald

2. **Rudolf Slánský** (1901-1952)

Locul naşterii: Nezvestice, sat, regiunea Plzen
Mediul: mic burghez
Studii: Academia Comercială
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat:
- Funcţii pe linie de partid: din 1921, membru al PCC; din 1929, membru al Prezidiului şi al Biroului Politic al PCC; 1946, secretar general al PCC;

Observaţii:

- din 1938, în URSS, în exil. Revine în ţară în 1945.
- Condamnat pentru titoism şi provocarea dezastrului economic, executat – 3 decembrie 1952. 1968 – reabilitat complet.

3. **Ludvik Svoboda** (1895-1979)

Locul naşterii: satul Hroznatin, Moravia
Mediul:
Studii: Academia militară
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: ministru al Apărării, 1945; preşedinte al statului, 1968-1975
- Funcţii pe linie de partid:

Observaţii:

- În iunie 1939, se refugiază în Polonia
- În 1950, eliminat din rândurile armatei (general, din 1945), închis, eliberat 1953.

4. **Klement Gottwald** (1896-1953)

Locul naşterii: Vyşkov, oraş sudul Moraviei.
Mediul: sărac
Studii: medii
Carieră non-politică (profesie): lucrător în lemn
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al statului, 1948-1953; prim-ministru, 1946-1948;

- Funcţii pe linie de partid: fondator al PCC, 1921; din 1925, membru al Comitetului Central (sarcină: domeniul propagandei); secretar general al PCC, 1945-1953.

5. **Antonin Zapotocky** (1884-1957)

Locul naşterii: satul Zakolani (Boemia)
Mediul: familia unuia dintre fondatorii Partidului Social Democrat Ceh (Ladislav Zapotocky) şi unul dintre pionierii mişcării muncitoreşti din Cehoslovacia.
Studii: medii
Carieră non-politică (profesie): ucenic pe lângă un constructor; funcţionar
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al statului, 1953-1957
- Funcţii pe linie de partid: 1922-1925, secretar general al PCC;

6. **Antonin Novotny** (1904-1975)

Locul naşterii: Praga
Mediul: familie săracă
Studii: medii
Carieră non-politică (profesie): mecanic lăcătuş
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al ţării, 1957-1968.
- Funcţii pe linie de partid: membru în partidul comunist din 1921; secretar general al PCC, 1953-1968

Observaţii: arestat în 1941 şi eliberat odată cu venirea trupelor americane (5 mai 1945).

7. **Gustav Husak** (1913-1991)

Locul naşterii: Dubravka (astăzi parte a Bratislavei)
Mediul: familie săracă
Studii: Facultatea de Drept, Bratislava
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al statului (1975-1989)
- Funcţii pe linie de partid: membru al partidului comunist din 1929; conducător al partidului comunist din Slovacia, din 1968.

8. **Milos Jakes** (1922-)

Locul naşterii: sătuc České Chalupy
Mediul: familie săracă
Studii: medii (recunoscut, mai târziu, pentru capacitatea sa intelectuală limitată)
Carieră non-politică: lucrător într-o fabrică de pantofi,
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat:
- Funcţii pe linie de partid: membru de partid din 1950; secretar general al partidului comunist 1987-1989

Observaţii: studii de partid la Moscova, 1955-1958

9. **Alexander Dubcek** (1921-1992)

Locul naşterii: satul Uhrovec
Mediul: mic burghez
Studii:
Carieră non-politică (profesie): muncitor
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat:
- Funcţii pe linie de partid: membru în partidul comunist din 1938; din 1962, membru al Comitetului Central; prim secretar al PCC, 1968-1969

Observaţii: iniţial, familia Dubcek a locuit în SUA, Cleveland (emigrase după terminarea primei conflagraţii mondiale), a revenit în Cehoslovacia în 1921, când s-a născut şi Alexander, apoi, în 1924, a plecat din nou, de astă dată în Uniunea Sovietică, de unde s-a reîntors în 1938.

IUGOSLAVIA

- **Iosip Broz Tito**
- **Ivan Ribar**
- **Edvard Kardelj**
- **Milovan Djilas**
- **Lazar Kolisevski**
- **Branlo Mikulic**

1. **Iosip Broz Tito** (1892-1980)

Locul naşterii: sat Kumrovec (partea de nord a Croaţiei)
Mediul: familie numeroasă (7 copii)
Studii: şcoala din sat
Carieră non-politică: maşinist; şofer de teste pentru fabricile de automobile Benz şi Daimler
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte (1953-1980)
- Funcţii pe linie de partid: secretar general al Ligii Comuniştilor din Iugoslavia (1939-1980)

2. **Ivan Ribar** (1881-1968)

Locul naşterii: sat Vukmanic (lângă Karlovac)
Mediul: înstărit
Studii: doctor în drept,
Carieră non-politică: avocat
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: Preşedinte al Adunării Constituante (1920-1922); Preşedinte al Adunării Poporului (1945-1953) – echivalent cu funcţia de conducător al statului
- Funcţii pe linie de partid:

Observaţii: A fost cotat al doilea personaj politic ca importanţă în stat după I.B. Tito

3. **Edvard Kardelj** (1910-1979)

Locul naşterii: Ljubljana
Mediul:
Studii universitare
Carieră non-politică: publicist, economist
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat:
- Funcţii pe linie de partid: membru de partid de la 16 ani;

Observaţii: 1935-1937 stadiu la Moscova; considerat unul dintre principalii ideologi ai regimului lui Tito.

4. **Milovan Djilas** (1911-1995)

Locul naşterii: sat Podbisce
Mediul: burghez
Studii: Universitatea din Belgrad
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: Preşedinte al Adunării Federale a RSFI (25 dec. 1953-16 ian.1954)
- Funcţii pe linie de partid: membru de partid din 1932; membru al Comitetului Central al partidului din 1938; membru al Biroului Politic din 1940

Observaţii: prizonier politic (1933-1936); în 1954 – scos din rândul Comitetului Central; şi demis din toate funcţiile politice. Martie 1954 – demisionează din Liga comuniştilor. 25 dec. 1954, într-un interviu acordat publicaţiei New York Times, caracterizând situaţia din Iugoslavia ca pe un „sistem totalitar", recomanda înfiinţarea unui „nou partid socialist democrat". Pentru luările de poziţie, articole şi lucrări, a fost arestat 19 nov. 1956, primind, în total, zece ani de închisoare. A fost eliberat condiţionat, la 20 ianuarie 1961. La 31 dec. 1966 a fost amnistiat.

5. **Lazar Kolisevski** (1914-2000)

Locul naşterii: orăşel Sveti Nikole (Rep. Macedonia)
Mediul: sărac
Studii: medii
Carieră non-politică: general
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: Preşedinte al RSFI (4 mai – 15 mai 1980)
- Funcţii pe linie de partid: membru de partid de la 16 ani; preşedinte al Ligii Comuniştilor din Macedonia (1945-1963)

6. **Branlo Mikulic** (1928-1994)

Locul naşterii: sătuc lângă Gornîi Vakuf
Mediul: familie de ţărani înstăriţi
Studii: universitatea din Zagreb, Economie
Carieră non-politică

Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: prim ministru al RSFI (1986-1989)
- Funcţii pe linie de partid: membru de partid in perioada studenţiei; din 1956, secretar general al Comitetului Central al Ligii comuniştilor din Bosnia-Herţegovina

Observaţii: tatăl a fost membru al Partidului Ţărănesc Croat

POLONIA

- **Wladyslaw Gomulka**
- **Boleslav Bierut**
- **Hilary Minc**
- **Jakub Berman**
- **Stanislaw Radkiewicz**
- **Adam Rapacki**
- **Edvard Ochab**
- **Wojciech Jaruzelski**

1. **Wladyslaw Gomulka** (1905-1982)

Locul naşterii: oraşul Krosno
Mediul: muncitoresc sărac
Studii: medii
Carieră non-politică: muncitor
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: vice-preşedinte al Consiliului de Miniştri (1945)
- Funcţii pe linie de partid: membru de partid din 1926-1927 (anterior, membru al Partidului Socialist Polonez); prim secretar al partidului, 1956-1970

Observaţii: 1934-1935- Moscova; închis: 1932-1934; 1936-1939. În 1945 – definea o „cale poloneză spre socialism". 1948 – exclus din toate funcţiile pentru „deviaţionism", arestat în 1951. Eliberat în 1954 şi reabilitat. Apoi, pentru aproape 15 ani, se confundă cu Polonia comunistă (1956-1970).

2. **Boleslav Bierut** (1892-1956) (nume real, Bolesław Biernacki)

Locul naşterii:
Mediul: tată învăţător
Studii : pentru scurtă perioadă, a urmat cursurile Academiei economice din Varşovia
Carieră non-politică: tipograf
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al Republicii (1947-1952)
- Funcţii pe linie de partid: Secretar General al PMUP (1948-1956)

Observaţii:
Între 1924-1930 – urmează, la Moscova, cursurile Internaţionalei Comuniste.
Între 1930-1931 – a fost trimis, de Comintern, în Austria, Bulgaria şi Cehoslovacia.
În 1933 – agent al GRU
Moartea sa, la 12 martie 1956, în timpul unei vizite la Moscova, la scurt timp după celebrul Congres XX (despre care au apărut imediat zvonuri conform cărora fie s-ar fi sinucis, fie ar fi fost otrăvit) a însemnat sfârşitul stalinismului în Polonia.

3. **Hilary Minc** (1905-1974)

Locul naşterii: orăşelul Kazimierz-Dolny
Mediul: mic-burghez
Studii: universitare
Carieră non-politică: economist
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: între 1944-1956, ministru în diverse guverne (în special, ministrul Industriei)
- Funcţii pe linie de partid: membru al Biroului Politic (1944-1956); Membru al Comitetului central (1944-1959).

Observaţii:
În 1956, este îndepărtat din funcţiile pe linie de partid şi de stat, alături de Jakub Berman (ambii de origine iudaică).

4. **Jakub Berman** (1901-1984)

Locul naşterii: Varşovia
Mediul: mic-burghez
Studii: Facultatea de Drept, Varşovia
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat:
- Funcţii pe linie de partid: membru de partid din 1928; între 1944-1956, membru al Biroului Politic, responsabil cu securitatea internă, ideologia şi propaganda

Observaţii:

În 1941-1944 – la Moscova, instructor la una dintre şcolile de partid ale Cominternului.

În 1956, demisionează din Biroul Politic; apoi, demis din funcţiile pe care le ocupa la nivelul partidului, în 1957, părăseşte, la rândul său, partidul.

5. **Stanislaw Radkiewicz** (1903-1987)

Locul naşterii: sătucul Rozmierki
Mediul: familie de ţărani
Studii: medii
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: Ministru de Interne (1944-1945)
- Funcţii pe linie de partid: conducătorul Poliţiei secrete poloneze (*Urząd Bezpieczeństwa* sau *UB*), între 1944-1954; membru al Biroului Politic.

6. **Adam Rapacki** (1909-1970)

Locul naşterii: Lemberg (Lvov, astăzi Ucraina)
Mediul: fiul lui Marian Rapacki, creatorul mişcării cooperatiste în Polonia
Studii
Carieră non-politică: economist; diplomat
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: ministru în diverse cabinete (al Educaţiei şi Cercetării; al Afacerilor Externe ş.a.)

- Funcţii pe linie de partid: membru al Biroului Politic (1948-1968).

Observaţii:

Membru al Partidului Socialist Polonez (1944-1948), apoi, odată cu unirea cu PMUP, membru al Partidului Comunist

Autor al aşa-numitului „Plan Rapacki", octombrie 1957 – crearea unei zone denuclearizate (RFG, RDG, Polonia şi Cehoslovacia).

7. **Edvard Ochab** (1906-1989)

Locul naşterii: Cracovia
Mediul: familie de ţărani
Studii: medii
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: ministru în mai multe cabinete în primele decenii post al doilea război mondial (Administraţie publică; Agricultură); preşedinte al Consiliului de Stat (1964-1968)
- Funcţii pe linie de partid: din 1929, membru de partid; secretar al Comitetului Centrale (1950-1956); prim-secretar al PMUP, 20 martie -21 octombrie 1956

Observaţii:

1933-1938 – arestat şi încarcerat pentru apartenenţa la partidul comunist.

1938-1944 – URSS

1968 – se retrage din viaţa politică pentru a protesta împotriva campaniei anti-semite.

8. **Wojciech Jaruzelski** (n. 1923)

Locul naşterii: satul Kurow
Mediul: familie bogată
Studii: medii (catolice)
Carieră non-politică: general
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al Republicii Polonia (31 dec. 1989 – 21 dec. 1990); preşedinte al RPP (19 iulie – 31 dec. 1989); preşedinte al Consiliului de Stat (6 nov 1985-19 iulie 1989); prim-ministru (1981-1985)

• Funcţii pe linie de partid: secretar al CC al PMUP (1981-1989)

Observaţii:
În 1939, deportat în U.R.S.S.
Cel mai tânăr general al Armatei Poloneze (la 33 ani).

RDG

• **Otto Grotewohl**
• **Wilhelm Pieck**
• **Walter Ulbricht**
• **Erich Honecker**
• **Egon Krenz**
• **Hans Modrow**

1. **Otto Grotewohl** (1894-1964)

Locul naşterii: oraş Braunschweig
Mediul: muncitoresc
Studii: medii
Carieră non-politică: tipograf
Carieră politică
• Funcţii pe linie de stat: preşedinte al Consiliului de Miniştri (1949-1964)
• Funcţii pe linie de partid: membru al Comitetului Central; membru al Biroului Politic

Observaţii
Din 1933, a fost în câteva timpuri încarcerat.
Membru al Partidului Independent Social Democrat German, apoi, din 1922, Partidul Social Democrat German, apoi, din 1946, al Partidului Socialist Unificat (SED)

2. **Wilhelm Pieck** (1876-1960)

Locul naşterii: Guben
Mediul: muncitoresc
Studii: medii
Carieră non-politică: muncitor
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al RDG (1949-1960)
- Funcţii pe linie de partid: secretar general al SED (1946-1949)

Observaţii

Apropiat al Rosei Luxemburg; din 1911 – aderă la Gruparea Spartakus

Din 1933, în exil; 1939-1945 – U.R.S.S.

3. **Walter Ulbricht** (1893-1973)

Locul naşterii: Leipzig
Mediul: muncitoresc
Studii: medii
Carieră non-politică: muncitor
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al Consiliului de Stat (1960-1973).
- Funcţii pe linie de partid: din familie socialistă, membru al Partidului Social Democrat din 1912; 1917 – membru al Partidului Independent Social Democrat German; din 1920 – membru al Partidului Comunist German (KPD); secretar general al Comitetului Central (1950-1971).

Observaţii

Între 1924-1925 – urmează cursurile Cominternului, Moscova; 1933-1937 – exil; 1937-1945 – U.R.S.S.

4. **Erich Honecker** (1912-1994)

Locul naşterii: oraşul Neunkirchen
Mediul: muncitoresc
Studii: medii
Carieră non-politică: muncitor
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al Consiliului de Stat (1976-1989)
- Funcţii pe linie de partid: din 1922, membru al Grupării Spartakus; secretar general al Comitetului Central (1971-1989)

Observaţii

1930 - urmează cursurile Cominternului, Moscova;

Arestat în 1935 şi încarcerat, eliberat la sfârşitul celui de-Al Doilea Război Mondial.

5. **Egon Krenz** (n. 1937)

Locul naşterii: oraşul Kolberg (astăzi, Kolobrzeg, Polonia)
Mediul: muncitoresc
Studii: medii
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al Consiliului de Stat (18 oct. – 3 dec. 1989)
- Funcţii pe linie de partid: secretar general al Comitetului Central (18 oct. – 3 dec. 1989)

Observaţii
În 1997, condamnat la şase ani şi jumătate de închisoare pentru crimele din timpul Războiului Rece; închis în 1999, a fost eliberat în 2003.

6. **Hans Modrow** (n. 1928-)

Locul naşterii: Jasenitz (astăzi Jasienica, Polonia)
Mediul: muncitoresc
Studii: medii
Carieră non-politică: muncitor
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al Consiliului de Miniştri (1989-1990)
- Funcţii pe linie de partid: din 1949, membru al SED

Observaţii
1952 -1953, Şcoala superioară Comsomol, Moscova
Membru al Parlamentului European (1999-2004)

UNGARIA

- **Mátyás Rákosi**
- **Ernö Gerö**
- **Mihály Fárkás**
- **Jozsef Revai**

- **Laszlo Rajk**
- **Imre Nágy**
- **Janos Kadar**

1. **Mátyás Rákosi** (n. Rosenfeld, 1892-1971)

Locul naşterii: satul Ada (astăzi în Voievodina)
Mediul: mic burghez
Studii: universitare
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al Consiliului de Miniştri (1952-1953)
- Funcţii pe linie de partid: secretar general al Partidului Comunist (MKP), (1945-1956)

Observaţii
Din 1940 – în U.R.S.S., lider al Comiternului. Se reîntoarce în Ungaria în primele zile ale anului 1945.

2. **Ernö Gerö** (n. Singer, 1898-1980)

Locul naşterii: satul Trebusovce (astăzi, Slovacia)
Mediul: burghez
Studii: universitare
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat:
- Funcţii pe linie de partid: din 1918, membru al Partidului Comunist; secretar general al Partidului (18 iulie-25 oct. 1956)

Observaţii
1919-1945 – în U.R.S.S.

3. **Mihály Fárkás** (n. Hermann Löwy, 1904-1965)

Locul naşterii: oraş Abaujszanto
Mediul: muncitoresc
Studii: medii
Carieră non-politică: tipograf
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: ministru Apărării Naţionale (1948-1953)
- Funcţii pe linie de partid: din 1921, membru al Partidului Comunist; membru al Comitetului Central;

Observaţii

- 1925-1931 – arestat şi încarcerat
- 1932-1935 – activ implicat în activitatea Comiternului – Europa occidentală
- stagiu în U.R.S.S.
- exclus din partidul comunist în 1956, condamnat în 1957 la şase ani de închisoare pentru rolul deţinut în activităţi ilegale, arestat, şi eliberat la 5 apr. 1960.

4. **Jozsef Revai** (1898-1959)

Locul naşterii: Budapesta
Mediul: mic-burghez
Studii: universitare (Viena, Berlin)
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: ministru Culturii (1949-1953);
- Funcţii pe linie de partid: unul dintre primii fondatori ai Partidului comunist ungar (KMP); membru al Comitetului Central (1945-1956)

Observaţii
1934-1944 – U.R.S.S.

5. **Laszlo Rajk** (1909-1949)

Locul naşterii: Odorheiul Secuiesc (astăzi, România)
Mediul: muncitoresc
Studii: universitare (Budapesta), întrerupte
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: ministru de Interne; ministru de Externe
- Funcţii pe linie de partid: din 1930, membru al KMP

Observaţii
Fratele său, Endre a aderat, în anii 30 la o organizaţie de extremă dreaptă.

După căderea Republicii Spaniole (pentru care a luptat) s-a refugiat în Franţa

Arestat la 30 mai 1949, executat la 15 octombrie; reabilitat în 1955.

6. **Imre Nágy** (1896-1958)

Locul naşterii: oraşul Kaposvar
Mediul: ţărănesc sărac
Studii: medii
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al Consiliului de Miniştri (1953-1955)
- Funcţii pe linie de partid: membru al Partidului Social Democrat Ungar (din 1921; exclus în 1925); membru al Partidului Socialist Muncitoresc Maghiar (din 1925), apoi al KMP

Observaţii

A luptat pe frontul rus în timpul Primului Război Mondial, unde a şi fost arestat. La începutul războiului civil, s-a înrolat în Armata Roşie şi s-a înscris în Partidul Bolşevic. În Ungaria, din 1921.

Arestat în mai multe rânduri între 1921-1927.

Între 1930-1944 – U.R.S.S.

Arestat la sfârşitul evenimentelor din Ungaria, din 1956 (22 nov), arest, domiciliu forţat (Snagov, România), judecat şi condamnat la moarte prin spânzurare (iun. 1958). În 1989, reabilitat.

7. **Janos Kadar** (n. Csermanek, 1912-1989)

Locul naşterii: Fiume (astăzi, Rijeka, Croaţia)
Mediul: sărac
Studii: medii
Carieră non-politică: mecanic
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al Consiliului de Miniştri (1956-1958)
- Funcţii pe linie de partid: din 1931, membru al KMP; secretar general al partidului (1956-1988)

Observaţii

Între 1933-1937, arestat şi încarcerat de mai multe ori.

Epurat, este încarcerat între 1951-1954; eliberat în iulie 1954

ROMÂNIA

- Nicolae Ceauşescu
- Gheorghe Gheorghiu-Dej
- Vasile Luca
- Ana Pauker
- Ion Gheorghe Maurer

1. **Nicolae Ceauşescu** (1918-1989)

Locul naşterii: sat Scorniceşti
Mediul: familie săracă
Studii: medii
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al Consiliului de Stat (1967-1989); preşedinte al RSR (1974-1989)
- Funcţii pe linie de partid: membru al partidului din 1932; secretar general al PCR (1965-1989)

Observaţii

Arestat şi încarcerat în mai multe rânduri în perioada interbelică.

2. **Gheorghe Gheorghiu-Dej** (1901-1965)

Locul naşterii: oraşul Bârlad
Mediul: muncitoresc sărac
Studii: medii
Carieră non-politică: muncitor ceferist
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al Consiliului de Stat (1961-1965); prim ministru (1952-1955)
- Funcţii pe linie de partid: secretar general al partidului (1944-1954; 1955-1965)

Observaţii

Arestat şi încarcerat în mai multe rânduri în perioada interbelică.

3. **Vasile Luca** (n. Luca Laszo, 1898-1963)

Locul naşterii: sat Sâncatolna
Mediul: ţărănesc
Studii: medii
Carieră non-politică: muncitor ceferist
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: vicepreşedinte al Consiliului de miniştri; ministru de finanţe (1947-1952)
- Funcţii pe linie de partid: membru în secretariatul CC al PCR

Observaţii

Arestat şi încarcerat în mai multe rânduri în perioada interbelică.

Din 1940, în U.R.S.S.

În 1954, a fost arestat şi condamnat la moarte; pedeapsa i-a fost comutată în închisoare pe viaţă; a decedat în închisoare (Aiud). Reabilitat în 1968.

4. **Ana Pauker** (n. Hannah Rabinsohn, 1893-1960)

Locul naşterii: sat Codăieşti
Mediul: sărac
Studii: Universitare (Bucureşti, Geneva) nefinalizate
Carieră non-politică
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: ministru de externe (1947-1952); vice-prim ministru
- Funcţii pe linie de partid: membru de partid din 1920; secretar al CC al PCR

Observaţii

În 1922, arestată şi închisă pentru activităţi ilegale. Apoi, după eliberare – exil în Elveţia, Franţa (instructor al Comiternului).

Din 1926-1934, Moscova, studii Comintern; apoi, din 1941-1944.

În 1952, epurată. Reabilitată în 1965.

5. **Ion Gheorghe Maurer** (1902-2000)

Locul naşterii: Bucureşti
Mediul: mic burghez
Studii: universitare
Carieră non-politică: avocat
Carieră politică

- Funcţii pe linie de stat: preşedinte al Consiliului de Stat (19-24 martie 1965); prim ministru (1961-1974); preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale (1958-1961); ministru de externe (1957-1958)
- Funcţii pe linie de partid: membru de partid din 1937; membru al CC al PMR

Observaţii
În 1974, pe motiv de boală, s-a retras din viaţa politică.

INDICE GENERAL

A
Adamec, Ladislav 194, 271, 304
Adunare Constituantă 21, 23, 57, 94, 95, 107
Ahmeti, Wilson 282
Albania 12, 13, 16, 17, 22, 23, 54, 55, 57, 58, 59, 72, 73, 79, 93, 95, 102, 109, 112, 115, 116, 117, 118, 133, 146, 147, 148, 155, 189, 190, 191, 281, 282, 283, 284, 295, 296, 305, 306
Aldea, Aurel 67
Alexandrov, Ciudomir 192, 193, 252
Alexandru I 30
Alia, Ramiz 190, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288
Alianţa pentru Germania 266
Alma Ata 185
Andrei, Ştefan 205, 206, 282
Andropov, Iuri Vladimirovici 142, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 176
Antáll, József 252
Antonescu, Ion 36, 65, 66, 67, 68, 91
Antonescu, Mihai 66, 67
Apostol, Gheorghe 160
Arad 211, 292, 293,
Armata Roşie 65, 69, 76, 96, 107, 325
Armonia Naţională 24
Atanasov, Gheorghi 192, 193, 253
Atena 64
Austria 16, 17, 92, 125, 281, 260, 262, 279, 310, 317,
auto-conducere muncitorească 113

B
Balcani 11, 13, 14, 15, 16, 18, 42
Ballaku, Beqir 117
Baràk, Rudolf 150
Baron, Petar 257
Basarabia 35, 41, 66
Bebrits, Lajos 46
Beck, Joseph 35
Beijing 193, 210
Beinart, Richard 100
Belgrad 49, 77, 78, 94, 108, 109, 112, 113, 191, 198, 279, 281, 315
Belishova, Liri 117
Beneş, Edvard 32, 61, 62, 63, 96, 98, 310
Berecz, János 203, 246, 304
Berei, Andor 46
Beria, Lavrenti 77,128, 177
Berisha, Sali 283, 285
Berlin 46, 76, 86, 130, 131, 151, 186, 212, 214, 223, 231, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 277, 324
Berman, Jakub 64, 124, 133, 134, 316, 317, 318
Bibo, Istvan 14, 142
Bierut, Boleslaw 64, 125, 133, 134, 316, 317
Bilak, Vasil 194
Blocul Electoral Unitar 33
Blocul fără de partide 33, 34
Blocul Naţional Catolic 33, 34
Blocul Naţional-Democrat 67, 68
Blocul Partidelor Democrate 92
Boemia 296, 312
Borba 132
Boris III 60
Bosnia-Herţegovina 17, 94, 280, 281, 316
Brainer, Bela 51
Brannik 60
Braşov 215, 292, 293
Bratislava 152, 189, 194, 312
Brătianu, C-tin I.C. 67, 92
Brejnev, Leonid Ilici 161, 162, 163, 165, 166, 199, 217, 258, 269
Brest 143
Brucan, Silviu 76, 162, 178, 182, 208, 224
Bucovina 35, 41
Bucureşti 18, 19, 20, 32, 39, 50, 52, 53,

57, 66, 69, 72, 90, 91, 93, 111, 115, 120, 127, 128, 141, 143, 147, 148, 149, 159, 162, 164, 167, 169, 171, 186, 188, 189, 204, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 214, 217, 219, 223, 224, 226, 227, 228, 230, 232, 233, 234, 237, 241, 250, 254, 256, 261, 278, 279, 282, 284, 289, 292, 293, 294, 302, 327
Budapesta 21, 44, 80, 118, 123, 141, 144, 145, 149, 150, 154, 186, 189, 201, 202, 210, 223, 233, 247, 248, 249, 258, 265, 324
Bufi, Illy 284
Bukovski, Vladimir 170, 184, 185, 186
Bulganin, Alexandr 128
Bulgaria 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 24, 25, 26, 40, 44, 45, 46, 47, 54, 55, 59, 60, 69, 70, 72, 73, 77, 79, 80, 83, 84, 85, 100, 101, 103, 104, 105, 108, 109, 118, 122, 125, 126, 127, 146, 155, 191, 193, 194, 211, 218, 235, 236, 237, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 265, 282, 286, 295, 296, 300, 301, 304, 307, 308, 309
Buli, Petro 147
Bush, George 217, 218, 240, 244, 250

C

Calfa, Mario 271
Çarçani, Adil 305, 307
Carnogurski, Jakub 271
Carol al II-lea 36, 65
Carter, Jimmy 229
Ceauşescu, Elena 204, 206, 208, 277, 278
Ceauşescu, Nicolae 122, 158, 159, 160, 188, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 221, 225, 235, 237, 267, 273, 274, 276, 282, 326
Cebrikov, Viktor 178, 180
Cehia 17, 30, 60, 97, 272
Cehoslovacia 11, 12, 16, 17, 18, 21, 22, 30, 31, 42, 47, 49, 55, 56, 63, 69, 70, 73, 75, 77, 79, 80, 81, 83, 96, 97, 98, 100, 101, 103, 104, 105, 112, 114, 121, 123, 125, 127, 128, 145, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 159, 189, 193, 194, 195, 211, 218, 222, 235, 236, 237, 265, 267, 268, 272, 282, 295, 304, 310, 312, 313, 317
Centrolev 34
Cernenko, Konstantin Ustinovici 162, 163, 165,166, 168
Cernobâl 177
Cervenko, Vulko 84, 118, 125, 126, 146, 307, 309
Charta 77 156
China 147, 185, 227, 257
Chişinău 67
Chişinevschi, Iosif 51
Cluj Napoca 20, 184, 226, 292, 293
Coaliţia de plumb 25
Colectivizare 102, 129
Coliu, Dumitru 51
Cominform 42, 45, 77, 78, 85, 97, 109, 114, 118
Comitern 41, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 52, 56, 57, 77, 78, 84, 106, 125, 140, 308, 309, 317, 318, 321, 327
Comitetul celor cinci 31
Comitetul de Apărare al Muncitorilor (K.O.R.) 156
Como, Mazo 147
Consiliul de Ajutor Economic Reciproc 242
Constantin I 27
Constantinescu, Miron 121
Constituţie 28, 30, 33, 35, 36, 89, 95, 107, 150, 159, 160, 190, 208, 249, 251, 255, 266, 270, 278, 279
Cracovia 319
Cristescu, Gheorghe 51
Croaţia 17, 21, 41, 94, 106, 279, 280, 281, 325
Crosneff, Gheorghe 51
Cyrankiewicz, Jozef 90, 138

D

Dalea, Mihai 158
Damianov, Gheorghi 118
David, Vaclav 151
Dayton 281
Dămăceanu, Dumitru 67
Dăscălescu, Constantin 204
de Mazière, Ludovic 266
Debrecen 80

Democraţie populară 78, 79, 110, 111, 143
Demos 279
Dienstbier, Jiri 271
Dimitrov, Gheorghii M. 43, 45, 60, 84, 85, 109, 118, 122, 296, 307, 308
Dincă, Ion 204
Dizdarevici, Raif 211
Djilas, Milovan 59, 93, 113, 130, 313, 315
Djurov, Dobri 254, 256
Dobrogea 41
Doinov, Ognian 192
Drăghici, Alexandru 158
Dresda 154, 264, 265
Drtina, Prokop 97
Dumas, Roland 265
Dunărea 13, 120

E

Ecoglasnost 253, 255
Elţîn, Boris 180
Epurare 83, 89, 99, 100, 116, 117, 118, 121, 140, 158, 257, 299
Erevan 185
Evtuşenko, Evgheni 128, 177

F

Farkas, Mihaly 65, 83, 119, 125, 140, 141, 322, 323
Fascia Morţii 25
Fascism 20, 25, 43, 44, 57, 78, 81, 95, 99, 118, 289
Ferdinand 36
Fierlinger, Zdenêk 96, 310
Filipov, Grişa 211
Filov, Boris 60
Fisz, Tadeusz 304
Foriş, Ştefan 51
Forumul Civic 269, 272
Frank, Karl Herman 60
Franţa 24, 77, 86, 118, 125, 133, 141, 158, 281, 283, 305, 308, 325
Frasheri, Mehdi 58, 59
Front Popular 43, 45
Front Popular Antifascist 43
Frontul Antifascist de Eliberare Naţională sau Frontul Naţional 54, 58
Frontul Independent Naţional Muncitoresc 54
Frontul Naţional 54, 58, 94, 99, 154,
Frontul Naţional de Eliberare Frontul Patriei 95, 107
Frontul Naţional Muncitoresc de Eliberare 54
Frontul Salvării Naţionale 287, 293, 294, 302
Frontul Unic de Eliberare 54

G

Gdansk 241, 265
Gega, Liri 147
Gelman, Alexander 183, 229
George II 27, 64
Georgescu, Teohari 91, 120
Geremek, Bronislav 233, 234, 238, 239, 242
Germania, Republica Democrată 79, 126, 189, 196, 212, 218, 236, 237, 259, 260, 265, 266, 282, 286, 308
Gero, Erno 46, 65, 83, 125, 139, 140, 141, 142
Gheorghiev, Kimon 26
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 50, 52, 90, 91, 93, 115, 119, 120, 121, 130, 143, 148, 158, 159, 160, 208, 326
Gierek, Edward 155, 157
Girokaster 285
Giurgiu 211
Glasnost 145, 170, 176, 177, 178, 182, 191, 194, 195, 196, 208, 210, 213, 229, 253, 255, 260, 267, 284
Glemp, Josef 240
Gömbös, Gyula 38
Gomulka, Wladislaw 64, 87, 90, 122, 123, 124, 126, 129, 133, 137, 138, 139, 154, 157, 316
Göncz, Árpád 252
Gorbaciov, Mihail Sergheevici 5, 157, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 194, 198, 200, 201, 206, 210, 212, 215, 217, 218, 220, 222, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 238, 242, 245, 246, 248, 251, 254,

255, 256, 257, 260, 261, 263, 267, 270, 273, 282, 283
Gotwald, Klement 31, 63
Grecia 12, 13, 16, 22, 26, 27, 41, 42, 54, 56, 64, 77, 109, 110, 147, 310
Gromîko, Andrei 166, 167, 212
Grosz, Karoly 122, 157, 203, 211, 246, 250, 304
Grotewohl, Otto 86, 320
Groza, Petru 77, 90, 91
Guvern de uniune naţională 62
Gysi, Gregor 266, 304

H

Hacha, Emil 61
Hager, Kurt 260
Hasani, Sinan 211
Havel, Václac 78, 168, 225, 240, 243, 267, 268, 269, 270, 271, 272
Hay, Gyula 46
Henlein, Konrad 31, 32
Heydrich, Heinrich 61
Hitler, Adolf 45, 66, 81, 125
Hlinka, Andrej 62, 63
Hodxa, Enver 57, 58, 59, 95, 96, 109, 116, 117, 118, 189, 221, 282, 285, 305
Holostenko, Vitali 51
Honecker, Erick 157, 188, 195, 196, 197, 211, 212, 213, 215, 225, 261, 262, 263, 264, 320, 321
Horn, Gyula 246
Horsath, Imre 46
Horthy, Miklos 37, 46, 47, 54, 125
Hruby, Adolf 100
Hruşciov, Nikita Sergheevici 121, 128, 131, 132, 133, 134, 139, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 160, 162, 166, 176, 177
Husak, Gustav 155, 157, 194, 211, 267, 269, 273, 310

I

Iakovlev, Alexandr 164, 166, 167, 168, 173, 175, 180, 188, 191, 195, 196, 216
Iaşi 50, 66, 67, 78, 120, 168, 188, 223, 225, 230, 233, 237, 240, 243
Iliescu, Ion 227, 273, 293
Ioan Paul al II-lea 230, 232
Italia 16, 17, 18, 23, 58, 59, 60, 62, 77, 95, 147, 158, 167, 283
Iugoslavia 11, 12, 13, 16, 21, 22, 23, 25, 28, 29, 40, 41, 48, 49, 54, 55, 56, 59, 73, 72, 73, 77, 79, 80, 93, 102, 103, 104, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 116, 119, 131, 140, 146, 189, 197, 198, 222, 277, 278, 279, 281, 313, 314
Iugov, Anton 146, 307, 310
Izvestia 240

J

Jakes, Milos 157, 194, 211, 267, 268, 269, 271, 310, 313
Jaruzelski, Woitech 75, 157, 158, 198, 200, 201, 211, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 271
Jdanov, Andrei 77, 78, 108
Jelev, Jeliu 253, 257, 258, 259
Jena 197, 266
Jivkov, Todor 146, 158, 191, 192, 193, 194, 211, 225, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 299, 307, 309
Jivkova, Ludmila 253

K

K.G.B. 125, 162, 164, 166, 178, 180, 270, 273
Kadar, Janos 47, 65, 122, 124, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 149, 154, 155, 157, 201, 202, 203, 235, 244, 245, 246, 248, 250, 251, 323, 325
Kadare, Ismail 117, 283
Kaganovici, Lazar 128, 132
Kapo, Hysni 147
Kardelj, Edvard 93, 104, 108, 110, 313, 314
Karpov, Vladimir 178
Kelcyra, Aly 58
Kiev 189
Kis, Janos 202
Kliszko, Zenon 123, 136
Koblos, Elek 51
Koffler, Remus 51
Kolarov, Vasil 84, 307, 308
Koletsi, Vaske 116
Kolev, Dimităr (vezi şi Coliu, Dumitru) 51

Komarno 154
Koryzis, Alexander 64
Kosâghin, Alexandr 148, 162
Kosovo 278, 279
Kostov, Traicio 84, 118, 122, 307, 308
Koundouriotis, Pavlos 27
Kovacs, Bela 70, 82
Krejci, Jaroslav 100
Krenz, Egon 196, 264, 265, 320, 322
Kristo, Pandi 116
Kulakov, Fedor 169
Kun, Bela 37, 40, 46, 47, 201
Kunaev, Dinmuhamed 163
Kwasniewski, Aleksandr 298

L

L'Humanite 142, 189
Labinot 95
Landler, Jeno 52
Le Monde186, 270
Legalitat 59
Leipzig 263, 264, 265, 321
Lenin, Vladimir Ilici 20, 42, 44, 84, 93, 102, 110, 115, 125, 132, 145, 153, 154, 162, 164, 166, 169, 170, 172, 174, 175, 177, 178, 184, 187, 196, 197, 202, 213, 215, 221, 251, 270
Ligaciev, Egor 262
Lilov, Alexandr 192, 258, 299, 304
Litterarni Listy 151
Liublin 87, 103
Loga-Sowinski, Ignacy 123
Londra 51, 61, 64, 87, 92, 144, 151, 197
Luca, Vasile 92, 120, 326, 327
Lukacs, Gyorgy 46, 52, 83
Lukanov, Andrei 254, 258, 259, 299
Luxembourg, Rosa 86

M

Macedonia 17, 41, 94, 255, 279, 280, 310, 315
Mach, Alexandr 63
Magdalenka 199
Magyar Nemzet 119
Malenkov, Gheorghi 77, 128, 132, 135, 166
Malinov, Alexandr 25
Malinovski, Rodion Iakovlevici 147
Maniu, Iuliu 67, 68
Mao, Zedong 117, 147
Marea Britanie 56, 67, 91, 111, 281
Maria, regină 36
Marx, Karl 40, 48, 49, 50, 74, 75, 83, 84, 93, 109, 110, 115, 145, 148, 153, 187, 189, 196, 197, 201, 225, 250, 251, 252, 270, 309
Masa rotundă 239, 241, 244, 248, 266
Masaryk, Jan 98
Masaryk, Thomas 31, 32, 272
Maurer, Ion Gheorghe 159, 326, 328
Mazilu, Dumitru 293
Mazowiecki, Tadeusz 242
Mănescu, Corneliu 206
Mănescu, Manea 207
„Mâna albă" 29
Meciar, Vladimir 272
Metaxas, Ioannis 27, 28, 54, 64
Mihai I 36, 67, 68, 90, 91, 92
Mihailov, Stoian 252
Mihajlovic, Draza 94
Mihalache, Ion 92
Mikoian, Alexandr 57, 128, 142, 147, 182
Mikolajczik, Stanislaw 89
Miller, Leszek 298
Milosevici, Slobodan 198, 279, 280
Minc, Hilary 64, 124, 133, 316, 317
Mindszenty, Joszef 142
Minsk 189
Miodowicz, Alfred 201
Mişcarea legionară 65
Mitterand, Francois 193
Mjavanadze, Vasili 171
Mladenov, Petar 193, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 299
Mocsony-Stârcea, Ioan 67
Modrow, Hans 265, 320, 322
Molotov, Viaceslav 57, 109, 128, 129, 131, 132
Monarhie 21, 23, 24, 26, 28, 36, 37, 39, 60, 85, 94, 95, 107
Moravia 268, 296, 311
Mosciski, Ignacy 35
Moscova 42, 46, 47, 50, 56, 61, 62, 63, 65, 67, 77, 83, 84, 87, 90, 92, 96, 97,

99, 102, 104, 106, 107, 108, 109, 111, 118, 119, 120, 124, 125, 129, 130, 131, 132, 134, 140, 143, 145, 147, 148, 149, 151, 154, 157, 165, 166, 167, 171, 173, 180, 182, 184, 187, 190, 193, 194, 199, 202, 204, 206, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 217, 218, 240, 242, 247, 255, 257, 262, 264, 273, 298, 309, 313, 314, 316, 317, 318, 321
Mussolini, Benito 57, 64

N
N.K.V.D. 83, 88, 125
Nagy, Ferenc 82
Nagy, Imre 46, 65, 129, 140, 141, 142, 143, 144, 235, 245, 247, 248, 323, 325
Nano Fatos 284
Narutowicz, Gabriel 33
Naţionalizare 37, 89, 104, 105, 127
Ndreu, Dale 147
Németh, Miklós 246, 247, 250
Neues Deutschland 126
Neulander, Ernst 51
Neurath, Constantin von 60
New York Times 132, 252, 256, 283, 315
Niculescu-Buzeşti, Grigore 67
Niculi, Ion 93
Nishani, Omer 305, 306
Nogradi, Sandor 46
Noli, Fan 23
Nomenklatura 113, 297, 299
Noul Forum 262, 263, 266
Novotny, Antonin 128, 143, 145, 146, 150, 152, 310, 312
Nyers, Reszo 202, 203, 246, 250, 304

O
O.N.U. 150, 206, 277, 281, 293
Ochab, Edward 124, 133, 134, 135, 136, 316, 319
Oigenstein, Lev 51
Osobka-Morawski, Edward 87

P
Palach, Jan 195, 267
Pangalos, Theodoros 27, 28
Parhon, Constantin I. 93
Parlament 21, 24, 26, 27, 28, 30, 36, 60, 81, 84, 85, 91, 99, 137, 146, 153, 155, 167, 168, 182, 230, 237, 240, 244, 249, 252, 255, 259, 265, 271, 272, 279, 280, 281, 284, 297, 302, 322
Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (P.C.U.S.) 110, 118, 124, 132, 146, 148, 155, 168, 171, 172, 176, 178, 181, 182, 185, 187, 210, 212, 213, 260
Partidul Comunist Bulgar 25, 85, 100, 109, 118, 124, 143, 147, 191, 192, 193, 255, 257, 258, 259, 260, 304, 306, 311
Partidul Comunist Cehoslovac 123, 143, 151, 152, 153, 154, 155, 269, 271, 296, 304, 315
Partidul Comunist din Albania 57, 96, 116, 146, 190, 305, 306, 307, 308, 309, 310
Partidul Comunist Român 51, 52, 90, 91, 92, 119, 121, 130, 143, 147, 160, 203, 204, 206, 207, 210, 213, 214, 215, 275, 282, 287, 289, 290, 293, 302, 304, 329
Partidul Comunist Ungar 52, 81, 82, 122, 150, 204, 244, 248, 288, 298, 299, 306, 326, 327
Partidul Crucilor cu Săgeţi 37
Partidul Micilor Proprietari 38, 81, 82, 83, 246, 252
Partidul Muncitorilor Polonezi 87, 296, 300, 306
Partidul Socialist Polonez 87, 88, 157, 316, 319
Partidul Unităţii Naţionale 38
Partidului Comunist Iugoslav 57, 104, 106, 110, 111, 112, 306
Partidului Socialist Unit German 126, 131, 195, 196, 197, 211, 263, 264, 266
Pasternak, Boris 178
Patocka, Jan 32
Pauker, Ana 51, 92, 115, 119, 120, 122, 326, 327
Pauker, Marcel 51
Pavlovici, Dragisa 278
Pătrăşcanu, Lucreţiu 53, 67, 68, 119, 120, 160
Pârvulescu, Constantin 51, 290
Perestroika 170, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 184, 185, 186,

187, 188, 189, 191, 194, 195, 197, 198, 210, 213, 215, 216, 217, 229, 230, 238, 253, 255, 260, 261, 267, 284
Petkov, Nikola 85
Petrescu, Constantin Titel 67
Petru al II-lea 94
Peza 58
Pieck, Wilhelm 86, 125, 320
Pilsudski, Joseph 33, 34
Plastiras, Nikolaos 28
Plovdiv 253, 309
Polonia 11, 12, 16, 17, 18, 22, 32, 33, 34, 40, 41, 42, 49, 54, 55, 56, 64, 70, 73, 77, 79, 80, 81, 83, 86, 87, 88, 89, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 112, 114, 122, 125, 126, 127, 132, 133, 136, 138, 139, 145, 155, 156, 187, 189, 198, 199, 201, 209, 222, 226, 231, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 249, 265, 271, 282, 287, 295, 297, 304, 311, 316, 317, 318, 319, 322
Polytika 200
Popov, Dimitar 259
Poszgay, Imre 246, 249, 250, 251, 253, 262, 271
Potsdam 91, 264
Poznan 135, 138, 139
Praga 96, 97, 98, 100, 123, 149, 150, 155, 189, 193, 195, 223, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 312
Pravda 135, 152, 155, 168, 171, 230

R

Radici, Stepan 29, 30
Radkiewicz, Stanislaw 134, 316, 318
Rajk, Laszlo 118, 119, 123, 124, 140, 202, 323, 324
Rakosi, Matyas 65, 80, 81, 83, 119, 125, 129, 133, 139, 140, 141, 245, 322, 323
Rakowski, Mieczyslaw 200, 242, 298
Rapacki, Adam 134, 316, 318, 319
Rădescu, Nicolae 90
Răutu, Leonte (vezi şi Oigenstein, Lev) 51
Războiul Rece 16, 65, 119, 135, 233, 242, 248, 325
Reagan, Ronald 229
Republică 17, 21, 23, 24, 26, 27, 28, 31, 37, 39, 62, 63, 82, 84, 85, 86, 92, 94, 97, 121, 125, 130, 158, 160, 199, 221, 248, 251, 264, 271, 279
Revai, Jozsef 46, 65, 83, 125, 322, 324
Revoluţie 40, 74, 96, 103, 126, 132, 144, 145, 154, 161, 166, 185, 192, 199, 219, 220, 223, 224, 225, 227, 234, 237, 245, 247, 248, 251, 265, 266, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 288, 289, 290, 292, 293
Ries, Istvan 99
Riga 189
Rijkov, Nikolai 179, 180, 182
Rob, Anton 119
Rochet, Waldeck 142
Roitman, Ion (vezi şi Chişinevski, Iosif) 51
Roman, Petre 293
Roman, Valter (vezi şi Neulander, Ernst) 51
România 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 22, 35, 39, 40, 41, 42, 50, 51, 52, 65, 68, 72, 74, 77, 79, 80, 90, 91, 92, 101, 112, 114, 119, 121, 127, 129, 130, 133, 144, 148, 149, 154, 158, 159, 160, 204, 214, 218, 222, 226, 235, 236, 273, 274, 276, 288, 289, 292, 293, 294, 295, 296, 302, 304, 310, 324, 325, 326
Rudé Právo 114
Ruse 211, 253
Rydz-Smigly, Edvard 35
Rzeczywislosc 199

S

S.U.A. 56, 67, 78, 91, 96, 111, 116, 158, 240, 265, 281
Sadoveanu, Mihail 93
Saharov, Andrei 177, 189
Sănătescu, Constantin 67, 68, 90
Scânteia 160, 210
Shehu, Mehmet 117, 147, 305, 306
Shkodër 190
Sibiu 292, 293
Silezia 41, 86
Sima, Horia 65, 66
Simeon 60, 85
Siroki, Viliam 146

Skrzeszewski, Stansilaw 134
Slabakov, Petar 255
Slansky Rudolf 63, 97, 123, 150, 310, 311
Slovacia 17, 21, 30, 32, 55, 62, 97, 154, 269, 272, 287, 295, 312, 323
Slovenia 17, 18, 41, 94, 106, 279, 280, 281
Sofia 43, 46, 122, 143, 146, 188, 189, 192, 210, 253, 255, 256, 257, 265
Sopron 262
Spahiu, Bedri 117
Spychalski, Marian 123, 136,
Stalin, Iosif Visarionovici 20, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 57, 59, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 81, 83, 88, 89, 90, 94, 98, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 114, 116, 117, 119, 120, 121, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 148, 150, 153, 159, 162, 165, 166, 168, 169, 177, 178, 186, 188, 189, 190, 196, 197, 204, 208, 217, 221, 223, 235, 240, 243, 251, 278, 281, 284, 290
Stalingrad 66
Stamboliiski, Alexandr 24, 25, 26, 46
Staszewski, Stefan 124
Stavropol 168
Stefanov, Boris 51
Stepanakert 185
Stepanski-Gorn, Alexandru 51
Stere, Gheorghe 93
Stroph, Willy 265
Strugal, Lubomir 194
Šubašić, Ivan 94
Sulyok, Dezso 82
Suslov, Mihail 129, 142, 153, 162
Svehla, Antonin 31
Svoboda, Ludvik 98, 155, 310, 311
Szabo, Miklos 202
Szalasi, Ferenc 37, 38
Szlarska Poreba 77, 79, 108
Şevarnadze, Eduard 171, 212, 213

T

Tallin 189
Tashko, Kotcho 147
Tbilisi 185
Thatcher, Margaret 201
Thorez, Maurice 147
Tihonov, Nikolai 163, 166
Tildy, Zoltán 82
Timişoara 145, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294
Tirana 58, 59, 147, 189, 190, 191, 283, 284, 285, 306
Tiszo, Joseph 62, 63
Tito, Iosif Broz 45, 48, 49, 93, 94, 95, 98, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 122, 123, 129, 131, 139, 140, 141, 146, 147, 197, 277, 280, 306, 317, 318
Todorov, Stanko 255
Tokarski, Jusliusz 135
Transilvania 21, 35, 41
Tratatul de la Varşovia 18, 131, 136, 143, 149, 154, 155, 188, 189, 211, 212, 214, 222, 230, 242, 244, 250, 254, 260, 261
Tribunal al poporului 99, 100
Trybuna Ludu 134
Tuka, Viktor 62

U

U.R.S.S. 39, 62, 67, 74, 78, 80, 86, 90, 91, 92, 96, 102, 107, 110, 111, 112, 119, 125, 127, 131, 140, 145, 146, 153, 155, 158, 164, 169, 171, 174, 181, 185, 188, 189, 198, 212, 213, 219, 220, 222, 238, 252, 255, 260, 268, 277, 290, 320, 321, 323, 324, 325, 327
Ucraina 17, 21, 318
Ulbricht, Walter 125, 126, 130, 145, 157, 320, 321
Ungaria 11, 12, 13, 16, 17, 18, 21, 22, 32, 37, 40, 46, 47, 48, 54, 55, 64, 65, 67, 69, 70, 73, 79, 80, 81, 82, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 112, 118, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 132, 133, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 150, 154, 155, 157, 187, 189, 201, 203, 218, 222, 226, 231, 235, 236, 237, 244, 245, 246, 248, 260, 262, 271, 275, 281, 282, 287, 295, 296, 297, 304, 322, 323, 325
Uniunea Forţelor Democrate 257, 259, 301

V
Vaculik, Ludvik 151
Vas, Zoltan 46, 65
Vatican 67, 150, 230
Venizelos, Elefterios 26, 27
Verdeţ, Ilie 205, 206
Victor Emmanuel al III-lea 23, 57
Viena 32, 46, 67, 107, 151, 218
Vilnius 189
Vîşinski, Andrei 77, 90
Vlore 283
Voican-Voiculescu, Gelu 293
Voitec, Ştefan 93, 158
Voroşilov, Kliment 128, 132

W
Walesa, Lech 157, 198, 200, 201, 238, 239, 240, 241, 301
Warfel, Roman 88, 124
Washington 88, 203, 220, 243, 265
Wazyk, Adam 134
Wojciechowski, Stanislaw 33

X
Xoxe, Koçi 96, 117

Z
Zagreb 30, 49, 315
Zapotocky, Antonin 98, 128, 146, 310, 312
Zhou, Enlai 149
Zilber, Belu 53
Zilina 62
Zivkovici, Petar 29
Zogu, Ahmed 23, 58, 59, 95
Zorin, V.A. 98
Zveno 26, 60, 85

Tipărit în România
SITECH
Craiova, Aleea Teatrului, nr.2, bl. T1, parter
Tel./Fax: 0251 414 003;
Mobil: 0722 216 508, 0722 216 509, 0741 205 715
e-mail: sitech@rdslink.ro; editura_sitech@yahoo.com